DAVID AND SYLVIA STEINER YIZKOR BOOK COLLECTION

STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
NO. 14217

Ostrów Mazowiecka Memorial Book

Osṭrov Mazovyetsḳ

THE NEW YORK PUBLIC LIBRARY – NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
YIZKOR BOOK PROJECT

NEW YORK, NEW YORK AND AMHERST, MASSACHUSETTS

•

MAJOR FUNDING FOR THE
YIZKOR BOOK PROJECT WAS PROVIDED BY
Harry and Lillian Freedman Fund
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
David and Barbara Margulies
The Nash Family Foundation
Harris Rosen
David and Sylvia Steiner
Ruth Taubman

•

Original publication data

AUTHOR	Levin, Yehudah Leyb, d. 1978.
TITLE	Ostrov Mazovyetsk / [katav ve-'arakh Yehuda Leyb Levin].
IMPRINT	880-03 Yerushalayim : [h. mo. l.], 726 [1965 or 1956[.
DESCRIPT	164 p. : ill., ports. ; 25 cm.
SUBJECT	Jews -- Poland -- Ostrów Mazowiecka. Ostrów Mazowiecka (Poland) -- Ethnic relations. Holocaust, Jewish (1939-1945) -- Poland -- Ostrów Mazowiecka.
ADD'L TITLE	Yad Yahadut Polin

THIS BOOK MEETS A.N.S.I. STANDARDS FOR
PAPER PERMANENCE AND LIBRARY BINDING.

PRINTED IN THE U.S.A.

מגילת פולין/**אוסטרוב מאזובייצק**

יד יהדות פולין
ארגון עולמי של יוצאי
פולין, גאליציה וליטה

מגילת פולין
מפעל להנצחת יהדות
פולין, גאליציה וליטה

סידרת
קהלות ישראל

אוסטרוב מאזובייצק

יו״ל ע״י
״יד יהדות פולין״

ירושלים - תל־אביב תשכ״ו

כתב וערך

יהודא לייב לוין

נדפס בישראל

דפוס "דעת" מאה שערים ירושלים

יד יהדות פולין — מגילת פולין

ירושלים, ת. ד. 886

ב״ה, כסלו תשכ״ו.

„יד יהדות פולין״, ארגון עולמי של יוצאי פולין, גאליציה וליטה נוסד בקיץ שעבר בתל אביב, בכנס רב משתתפים של יוצאי גולה מעטירה זו במטרה להציב יד ושם ליהדות פולין, גאליציה וליטה, להחדיר את ערכי הנצח של הגולה המעטירה הזאת ולשמור על מורשתה.

במסגרת הפעולות הללו, יחדנו מקום נכבד להנצחת קהלות ישראל בפולין, בגאליציה ובליטה באמצעות ספרי יזכור מתאימים, שיקיפו במרוצת הזמן כל קהלות ישראל אשר בגולה זו, שנהרסו ונחרבו עד היסוד.

אמנם חלק נכבד של קהלות ישראל שנהרסו זכו לספרי יזכור, אשר למרות המאמצים שהושקעו בהם השאירו מקום וגם הובה להשלמה במיוחד בנוגע להצבת זכרה של הגולה החרדית־תורתית אשר בקהלות הללו, שקופח חלקה משום מה.

במסגרת מפעל „מגילת פולין״ אנו מוציאים לאור את הספרים הראשונים אשר בסירדה זו, המיוחדים לקהלות אשר שמם מתחיל באות א׳.

כדי לאפשר פעולה מושלמת עז רצוננו לא לפסוח על שום קהלה בגולה מעטירה זו, תוך נאמנות לאמת ההיסטורית והצבת מצבה ליהדות זו כפי שהיתה בעודה בחיים, בימי הודה ותפארתה ובימי שפל והשבר שעברו עליה.

יהדות פולין, גאליציה וליטה קידשה את שם שמים בחייה פעליה, הפרקים שרשמה בתולדות עמנו נכתבו באש זוהרת בדברי ימי עמנו הנצחי, כשרידי גולה מעטירה זו אנו רואים כחובה ומצוה לרשום תולדות הקהלות לדורות הבאים.

אנו נעשה הכל להציג יד זכרון לכל קהלה וקהלה, כגדולה וכטנה, מבלי לחסוך עמל ומאמץ כיד לאסוף את החומר הדרוש לביצוע משימה זו. התחלנו בקהלות שאות הראשונה שלהן א׳, ואחרי הספר על קהלת אוסטראה, אנו מוציאים עתה לאור את הספר השני על אוסטרוב מאזובייצק, במסגרת מפעל ״מגילת פולין״.

„יד יהדות פולין״
הנשיאות וההנהלה בישראל

הספר הזה מופיע בעזרת

"קרן יוסף גלזר - שמחה הורוויץ"

לזכר הוריהם

ה"ר מאיר זצ"ל גלזר נפטר
ביום ד' טבת תש"ה בבארי
(איטליה) והובא למנוחות
בישראל

ה"ר יעקב דוד הי"ד
ב"ר יצחק אייזיק זצ"ל
הלוי הורוויץ, ניספה בגיטו
לודז בשנת תש"ב

בסיוע אידס"ו

מבוא

אוסטרוב מאזובייצק לא נמנתה על קהלות ישראל העתיקות בפולין המרכזית, ואף לא על הגדולות שבקהלות ישראל במדינה זו, בכל זאת תפסה עם פרוץ השואה מקום מרכזי ומכובד בגולה זו, באוסטרובה תססו חיים יהודיים פעילים, קהלה זו התבלטה בתחומים מרובים, השפעתה חרגה ממעמדה המספרי. אוסטרובה לא התפרסמה בגלל מוסדות מיוחדים שפעלו בתחומיה ולא תודות למאורעות מסוימים שהתרחשו בה, אלא בגלל אופיה המיוחד תודות לבניה־בוניה.

תולדותיה של קהלה זו קצרים מאד, מתחילים מאז בוטל למעשה האיסור על מגורי יהודים במאזוביה. בגלל מיקומה המרכזי היא התפתחה במהירות, ובניגוד לקהלות צעירות אחרות הצליחה לקבוע דפוסים מיוחדים להווי חייה ולאופיה. „אוסטרובי" — הפך למושג ולסוג מוגדר של יהודי פולני, כחרד וכלא חרד, כחסיד וכמתנגד.

קשה ביריעות ספורות וקצרות להציב מצבה מושלמת מקהלה מעטירה זו, תולדותיה לא זכו מעולם לרישום מעודכן ומלא עד כי נוכל להציגם בצורה כרונולוגית ואוביקטיבית מלאה, החומר המעט אבל החשוב המצוי בידינו מספיק בקושי להקמת מצבה חלקית אשר תציג את יהדות זו.

אוסטרובה שוב אינה קיימת, גם ספרי יזכור מושלמים ביותר לא יציגו לפנינו את האישים רבי הזוהר שפעלו בתחומי קהלה זו. רק בשרטוטים קלים נוכל אולי להציג את גדולי אוסטרובה שהטביעו את חותמם על קהלה זו, אם רבי בנציון רבינוביץ רבן של חסידים או רבי בעריש שפירא, ראשם של הלומדים והמתנגדים, או את רבני אוסטרובה המפורסמים, האמדו"ר רבי גרשון חנוך מרדזין או הגאון רבי יהודא לייב גורדין, הגאון רבי דוד שלמה מרגליות, המהרשד"ם או האדמו"ר רבי יוסף מאמשינוב, הגאון רבי פיבל סוקולובר או הגאון רבי מאיר דן פלוצקי.

לא, העט היבשה לא תציג מצבה חיה לרבי יעקב וועלוויל הסבל המשמיע מדי ערב בערב שיעור בין מנחה למעריב בבית המדרש או רבי מרדכי מענדיל מרקוספלד, השוחט, רבן של בעלי מלאכה בבית המדרש הישן העוסק תמיד במצוות.

ביגון ובכאב אנו נזכרים באוסטרובה כמו בכל עיר אחרת בגולת פולין וליטה וגאליציה. האם יקומו לנו בכלל עוד יהודים כאלה? האם עוד יסתובבו בעולמנו יהודים כרבי נתן זליג השמש, שרבני העיר סירבו להזקק לשירותו בגלל למדנותו, כבוד התורה, או, היתהלכו עוד בינינו יהודים כאותו זלצברג האוסטרובי, ששירת 25 שנה בתנאים מחרידים בצבאו של ניקולאי ונשאר עד ליומו האחרון נאמן ללא גבול לכל הקשור ביהדות.

כן, אוסטרובה נתברכה בלומדים מובהקים, אפילו שמשיה תלמידי חכמים מובהקים היו. אם רבי אהרקע שמש המלא תורה או רבי תנחום השמש הישיש המלא חריפות ובקיאות, המאיר פנים לכל אדם, וכשפרצה אשתו בבכי בעת גסיסתו אמר לה: „הבכי לשם מה, בעודי בחיים לא יקחו אותי"...

אוסטרובה נמה עתה את שנתה האחרונה בטרם בוא היום הגדול. קולו של רבי לייזר לאווא, המחוסר לחם שוב אינו מפריע את מנוחת הלילה בקראו בשתים אחר חצות ליהודים לקום לעבודת הבורא. אין כבר כיום באוסטרובה עניים ועשירים, וביתו של ר' מענדיל פיינצאג (עלקיס) שוב אינו משמש כבית הכנסת אורחים לכל דכפין, שוב אין הוא עושה את דרכו ברגל לגור, לאדמו"ר ובשובו אינו סר לכל בית של חולה וסובל כדי להביא מזור וסעד.

אוסטרובה שוממה, אין ישיבה ואין חדר, אין מוסדות חנוך ואין מוסדות הוראה. בית המדרש הישן, אשר ברדך לקומורובה שוב אינו מלא תמיד מתפללים כבתי כנסת ובתי חסידים אחרים הרי‍הו סגור ומסוגר. אין חברת הכנסת כלה ואף לא חברת לינת הצדק או „חברת טו"ת" (טלית ותפילין) שחבריה מתפללים ולומדים עד לשעות הצהרים כשהם עטופים טליתות ותפילין.

שוב אין בית חסידים דגור ובית חסידים דאמשינוב, אין חסידי אלכסנדר או סטריקוב, אין אגודאים ואין ציונים, אמרו, מברכתו של אדמו"ר גדול, לא שלטה האש באוסטרובה ומעולם לא נשרפו בתיה, עד אשר ירדה להבה ענקית משמי רום וחיסלה את הכל.

על העיר ותולדותיה, על אנשיה ואישיה, מוסדותיה ומפעליה הבו ונעמוד בפרקים אשר לפנינו.

יהודה לייב לוין

פרק ראשון

תולדותיה של הקהלה

מאזוביה המזרחית

מחוזות מאזוביה, אשר במאות השנים האח־רונות שלפני השואה האחרונה תססו חיים יהודיים ערים, עד כי היה ונדמה שאינן אלא מחוזות יהודיים טהורים וכי מאז ומעולם ישבו בה יהודים, ידעו התישבות יהודים דוקא בתקופה מאוחרת יותר מאשר יתר חלקי פולין. כשקהלות ישראל בגאליציה המזרחית וההמ־ערבית בפומורניה ובוואהלין כבר שמרו על עבר מפואר ועל מסורת של מאות בשנים, עדיין אסור היה ליהודי להקים את ביתו במאזוביה. יהודים עברו את דרכי מאזוביה, סחרו בכפריה, הכירו שביליה, חלק מערי חבל זה היו טהורים מיהודים. חוקים מיוחדים שנתחדשו מדי פעם קבעו איסור מוחלט ליהודים לגור בכל מאזוביה הקדומה, שהשתרעה על פני מרחבים די רציניים במרכזה של פולין.

מאזוביה שמרה על עצמאות פוליטית מסוימת מאז נוסדה הממלכה הפולנית ומאז הוקמו מוסדות שלטון מרכזיים, רופפים או חזקים יותר. שליטיה, אזרחיה היהירים בעלי זכויות מיוחדות שמרו בקפדנות על מעמדם המיוחד, ראו בכל נסיון להתישבות יהודים במאזוביה, לפי צווים מלכותיים, משום קיפוח מעצמאותן. הכמורה הקאתולית, רבת ההשפעה במחוז זה, אולי יותר מאשר במקומות אחרים, שמרה במשנה מרץ על איסור התישבות היהודים בחבל מאזו־ביה, הכמורה אכולת אנטישמיות לוהטת, לא חדלה להתגאות בהישגיה הללו, בהצלחתה למנוע התישבות יהודים בכל מקום שם השפעתה היתה מכרעת. ובעיקר במאזוביה המזרחית.

העובדא שמאזוביה, על אדמותיה הברוכות היתה נחלשת מבחינה כלכלית לעומת איזורים אחרים בפולין ויתכן מאד בגלל העדרו של היזמה והסחר היהודי, לא השפיעה על העמדה הנוקשה של הכנסיה ואנשי השלטון במאזוביה, הם היו מעוניינים יותר בעצמאות של המחוז מאשר בשגשוגו.

מלכי פולין עד לשנת ק״כ לאלף הנוכחי (1360) לא הוכרו ע״י נסיכי מאזוביה, כפופים למלכי פולין להלכה ולמעשה מעין אי־עצמאות נתון לשלטון נסיכיו. רק מתקופה זו החלו נסיכי מאזוביה להשבע נאמנות למלכות פולין בעת הכתרת מלכים חדשים אבל שמרו על יחסים רופפים עם מוסדות המלוכה. מלכי פולין עמלו בהתמדה להכניס את מאזוביה תחת כנפי שלטונם. במות נסיך מאזובי בלי בנים או יורשים חוקיים מיהרו מלכי פולין לספח את מחוז שלטונו למדינה, בשנת רכ״ב (1462) אחרי מות נסיך ראווא ספחו מלכי פולין את איזורי ראווא וגוסטינין למלכותם, כעבור שנתיים — את סוכטשוב ומחוזה וכעבור שלושים שנה את פלוצק ואת אוסטרובה. רק מתקופה זו החלו מלכי פולין להכתיר את עצמם כמלכי מאזוביה, חבל ארץ פולני המיושב פולנים השוכן בלב לבה של פולין המרכזית.

מאזוביה, כאמור סופחה לפולין, חוקיה חלו מאז גם על חבל ארץ זו, ״השליאכטה״, בני משפחות השליטים קבלו את אותן הזכויות כמו עמיתיהם ביתר חלקי פולין אבל יחד עם זה שמר המחוז על שורה של חוקים מיוחדים, בעיקר ביחס ליהודים שאושרו על ידי מלכי פולין.

מאזוביה חולקה לשלושה גלילות (וואיוואדס־טוות), של ראווה, פלוצק וטשרסק, אבל שליטיה המשיכו לראות את עצמם כגורמים

מאוחדים המיצגים את מאזוביה. לאוסטרובה כבר היה אז מעמד של עיר, הנסיך המאזובייצקי בולסלב הרביעי העניק בשנת 1410 לכפרו אוסטרובה זכויות של עיר אבל עיר קטנה וללא כל חשיבות מיוחדת, במרכזו של יער עבות וגדול שהשתרע על פני מאות קילומטרים.

שלושה גלילות מאזוביה

ובעוד ובגליל פלוצק של מאזוביה ובחלקים של גליל ראווה פעלו והתבססו קהלות יהודיות למרות חוקי איסור הרשמיים, הרי שבגליל או וואיוואדסדטווא טשרסק שכללה את אוסטרובה לא נמצא אף יהודי פרט לאי אילו חוכרי בתי ארוחה כפריים.

שליטי מאזוביה הצליחו עוד לזמן מה לשמור על עצמאות מסוימת ועל חוקים מיוחדים שחלו על מאזוביה. פעמיים סודרו קובצי חוק מאזוביה שאושרו גם על ידי מלכי פולין, עד לשנת של״ח לאלף הנוכחי (1578) כששטפן באטורי מלך פולין אמיץ הלב החליט לבטל סופית כל אוטונומיה של חבל מאזוביה ולהנהיג בכל תחומיה את החוקים שהיו נהוגים בכל רחבי מלכות פולין.

שליטי האיזור ובעיקר אנשי ״השליאכטה״ לא הצליחו לעמוד נגד המלך האמיץ. המנצח ועטור התהלות, בלי כל רצון נכנעו ביחס לכל החוקים שנגעו למעמד המלוכה ובית המלכות, לזכויות פקידי המלך וכדומה, אבל המשיכו ללחום להמשך קיומם של חוקים שונים ומסו־ ימים, מאבק המוכר בהיסטוריה הפולנית בשם ״עקסקפטע דוקאטו מאזוביה״, וסמוכים על החוקים הללו תבעו נציגי ה״שליאכטה״ (משפחות מיוחסות בעלות כל הזכויות) ב״סיימיקים״ (מועצות איזוריות) עוד במשך מאתיים שנה ויותר לגרש את כל היהודים מכל מחוזותיה של מאזוביה.

ואם כי למעשה קיימו החוקים הללו רק עבור תושבי איזור טשרסק, נשמעו תביעות להנהיגם בכל מחוזות מאזוביה ובעיקר באיזור פלוצק. אנשי הכמורה הקאתולית, אשר לרוב עמדו בראש המאבק נגד היהודים ועודדו להלכה ולמעשה כל פעילות אנטי יהודית אירגנו את אנשי ה״שליאכטות״ במחוזות שמחוץ למאזוביה כי יתמכו בתביעות ובדרישות הללו.

חוקי מאזוביה סביבם התנהל מאבק היו יותר מנהגים מאשר חוקים כתובים וחתומים. באוספים הללו לא היו סעיפים מפורשים שאסרו על יהודים לגור במקומות הללו, יותר מזה, גם לפי המקורות הללו הוציא הנסיך המאזובי בולסלב השני צו לגירוש כל היהודים מאיזור צרסק, שלא הוצא לפועל. במחוזות פלוצק וראווא גרו יהודים וכן במקומות אחרים באין תחומים קבועים וברורים לגבולות כל מחוז ומחוז, בכל זאת לא הפסיקו שליטי מאזוביה לתבוע את גירוש היהודים מכל איזוריה. גם אחרי גזירות ת״ח—ת״ט, ואחרי מלחמת פולין—שוודיה, עת התבוססה מלכות פולין בחורבותיה תבעו נציגי האיזור ״בכל תוקף״ לגרש את כל היהודים בלי יוצא מהכלל מכל איזורי מאזוביה. תביעה זו שוב באה לידי בטוי חריף בכנס איזורי בדרובנין. למעשה היו למאמצי הגירוש סיכויים רציניים להצליח, רק מאמצים כבירים מצד ועד ארבע ארצות והוצאות שוחד גדולות מנעו את קבלת הגזירה.

איסור וחרם ליהודים

הדרישות לא נפסקו וראשי ועד ארבע ארצות ראו לכן צורך לרסן את התנועה להתישבות יתר של יהודים באיזור מאזוביה. בשנת ת״ל, ביום צום גדליהו הוקרא בבית הכנסת בטיקטין הכרוז דלהלן בשם כל ראשי ועד ארבע הארצות:

״הערט צו כל קהל הקודש דא לאזין האלופים ראשים ומנהיגים יצ״ו מכריז ומודיע זיין, מאחר עס איז ידוע לכל דז תקנת קדמונים דז קיין בר ישראל זאל ניט וואינען במדינת מאזי׳ וחדשים מקרוב באו כמה אנשים האבן זיך באזעצט אין קובע דירתם געוועזן ומאחר אז עס איז כי פשוט ציגעגאנגען היינו כמחריש אין האבן לאזין שטין כדקאי קמ״י ועכשיו דז גלות החל המר איז זיך בעו״ה מתגבר הרשעה ובכל יום חורקים שיניהם שיני

רשעים עלינו בכך זענין מיר מחזיק בתקנות קדמונינו הטיבו אשר דברו אין דער איסור איז במקומו עומד און איז מען מכריז מזהיר ומודיע דז מהיום והלאה זאל זיך קיינער אשר בשם ישראל יכונה זיך ניט דערוועגן אין צו פארן קובע דירה זיין במדינת מאזו' אין אויב זיך וועלכער מענש זאל דערוועגן שלא מרצוננו צו וואינן במדינה ההיא פשיטא דעת חכמים אינה נוחה ממנו ונקרא עבריין, אזוי איז מתרה בכרוז הזה דז ער האט זיך פורש געוועזין מעדת ישראל ומפרישין אותו, אויב זאלט זיך טרעפין אויף אים איין סיבה או ע"ש במקום דשכיח הזיקא פשיטא דז מען וועט קיין פרוטה אויף ליגין, אפילו קיין השתדלות בעלמא ניט טון ודמו בראשו כי הותרה ועומד הוא בכרוז הזה ואיהו דמתהייב בנפשי ואנחנו וכל בני ישראל נקיים, זולת וואס מען רודף זיין די לייט בדין ישראל בכל הכפיות אשר עמנו, כפי שמוסכם באסיפת האלופים רוזנים כל הקהל יצו' וקבלו עליהם להחזיק איסור לכל בני ישראל לדור במדינת מאזוביה כפי התקנה הקדומה (מתוך פנקס טיטקין)".

(שמעו קהל הקודש, כאן מכריזים האלופים והראשים והמנהיגים שידוע לכל תקנת הקדמונים ששום יהודי לא יגור במדינת מאזוביה, וחדשים מקרוב באו שכמה אנשים קבעו דירתם שם, כשהדבר עבר ללא תגובה היינו כמחרישים ולא הגבנו ועכשיו כשגברה הגלות המרה והתעוררו הרשעים ובכל יום חורקים שיניהם, שיני רשעים עלינו אנו מחזיקים בתקנות קדמונינו הטיבו אשר דברו והאיסור הוא במקומו ומכריזים ומו־דיעים שמהיום והלאה לא יתישב שום יהודי מדינת מאזוביה ומי שיעיז לעשות זאת בניגוד לרצוננו הרי שדעת חכמים אינה נוחה ממנו ונקרא עבריין והוא פורש מעדת ישראל ומפרישין אותו ואם תבוא עליו מה או עלילת שוא במקום דשכיח הזיקא פשיטא שלא נשקיע אף פרוטה כדי לבוא לעזרתו ואפילו לא סתם השתדלות ודמו בראשו כי על כן התראה ניתנה שמחייב הוא בנפשו ואנחנו וכל בני ישראל נקיים ואף זה נרדוף אותו בדין ישראל ובכל אמצעי הכפיה אשר עמנו כפי שהוסכם באסיפת האלופים והרוזנים כל הקהל יצ"ו וקבלו עליהם להחזיק איסור לכל בני ישראל לדור במדינת מאזוביה לפי התקנה הקדומה).

מהכרזה חריפה זו אנו למדים כי אכן הוציא פעם ועד ארבע ארצות איסור לגור במדינת מאזוביה וכי הכוונה הייתה כנראה למחוז צרסק שם הוקמו במרוצת השנים קהלות רבות מאד ובתוכן אוסטרוב מאזובייצק.

אולם ברור שאיסורים וחרמות מצד אחד, וחוקי רשע של השליטים הפולניים מאידך לא מנעו מיהודים מלקבוע את מושבם במחוז זה, אם כבודדים בכפרים שונים ואם בקהלות קטנות, למרות שנאת ישראל הגדולה שניתנה לה בטוי מלא דוקא במחוז זה, שלא היה כלל מבורך בעושר ובחיים כלכליים פעילים.

איומי ראשי הקהלות שלא יבואו לעזרת המתישבים היהודיים במקרה ויפגעו על ידי עלילות שוא ואף לא ישתדלו לעזור לאלה, ההחלטות החריפות הרואות את המתישבים היהודיים באיזור זה כפורשים מכלל ישראל — מוכיחים כי ראשי קהלות ישראל בפולין עמדו אז בפני לחץ רציני מצד קהלות ותיקות במאזוביה, באיזורי פלוצק וראווה שהועמדו בסכנה רצינית לגירוש עם כל התעוררות צוררי ישראל באיזור צרסק שסחפה עמה את כל אזרחי מאזוביה כולה.

אולם מאזוביה לא נסגרה לצמיתות לישוב יהודים מבוססים, קמו קהלות גדולות ומפוארות באיזור זה ודוקא כעבור מספר שנים אחרי החרמות ואיסורים קמה שם גם קהלת אוסטרוב מאזובייצק המפוארת.

ראשותה של אוסטרוב מאזובייצק

מאמצי השליטים במאזוביה, הסתות הבלתי פוסקות של אנשי הכמורה הקאתולית אכולי

השנאה ליהודים, ואף איסורים ותקנות למנוע את התישבות היהודים במחוז צרסק לא הועילו, חוקי האיסור ותקנות מיוחדות נשארו על גבי הניר בלבד, יהודים זרמו לאיזור מיוער זה, הקימו ישובים וקהלות בסביבה כולה.

״השליאכטה״ במאזוביה לא ויתרה על מאבקה נגד היהודים, אבל יחד עם החלשת שלטונה ועירעור מעמד המוסדות הפולניים נחלשו והלכו חוקי החירום נגד היהודים. על איסורים למגורי יהודים במאזוביה שוב לא דיבר איש. הקיצו־ניים ביותר תבעו רק שמירת איסורי מגורים ליהודים בערים ובעיירות מסוימות.

אוסטרוב מאזובייצק היה אחד הערים הללו. בשנת תמ״ט (1789) הוציא בית הדין המלכותי פסק דין סופי האוסר לחלוטין ליהודים לגור באוסטרובה. למעלה משבעים שנה, עד לשנת תקכ״ד (1862) היה לחוק זה ״תוקף להלכה״, אם כי למעשה לא נשמר כלל ועיקר, יהודים באו והתישבו בעיירה עתיקה זו, התישבו בעיי־רות ובמקומות הישוב הסמוכות לה, עד כי הסביבה כולה הפכה בניגוד לחוק לסביבה יהודית תוססת ופעילה, מבלי שהתושבים הלא יהודיים או היהודיים יזכרו בכלל במעמד החוקי — הרשמי של האיזור ״האוסר דריסת רגל לכל אדם בעל אמונה יהודית״.

עתיקת ימים היתה אוסטרובה, כבר בשנת ק״ס (1410) העניק הנסיך בולסלב הרביעי ממאזוביה מעמד של עיר לאוסטרובה תוך מתן זכויות של תושב עירוני לגרים בה. הנסיכה אננה מאזוביי־צקה הרחיבה את זכויותיה של אוסטרובה במידה ניכרת תקופת מה אחרי זה.

מלכי פולין אשר חיסלו בהתמדה את מעמדה העצמאי של מאזוביה שמרו על הזכויות המיו־חדות שניתנו לאוסטרובה העיר. לה ״סטרוסטה״ (מושל מחוז) משלה, לידה, חניון או מושב זמני של מלכים, בתחומה נערכו 6 ירידים מדי שנה, כבר בשנת ת״כ (1660) מנו תושבי העיר והכפרים הסמוכים לה 5509 נפשות.

מאות בשנים הצליחו השליטים הפולניים למנוע דריסת רגל ליהודים למקום אבל בראשית המאה הששית לאלף הנוכחי, בטרם בוטל רשמית חוק האוסר על היהודים לגור במקום כבר מנתה אוסטרוב מאוזבייצק 2486 יהודים בין 4119 תושבים בכלל, רוב יהודי באיזור העירוני בכפרי הסביבה רק יהודים מעטים.

בתקופה זו כבר פעלו 10 קהלות באיזור אוסטרובה, באנרזיוב 586 יהודים (בין 1448 תושבים), בבראק 1296 יהודים (בין 2657 תושבים) בוואנסבה 196 יהודים (בין 516 תושבים), בדלוגו 800 יהודים (בין 1249 תושבים), בזאמרמבי 1063 יהודים (בין 2401 תושבים), במאלקין 348 יהודים (בין 1439 תושבים), בנור 1212 יהודים (בין 3345 תושבים), בפאר־צמבה 14 יהודים (בין 615 תושבים), בסיצוכי 88 יהודים (בין 610 תושבים), בצ׳יזייבה 1596 יהודים (בין 3391 תושבים).

שוכנת אוסטרובה מאזובייצקי — ״על אם המלך״ בפולין המרכזית, עובדא שתרמה ללא ספק רבות להתפתחות המקום. כשמונים קילו־מטר מווארשה הבירה, 35 קילומטר מלומזה, 70 קילומטר מביאליסטוק, למעלה מעשר קילו־מטר ממאלקין שעל מסילת הברזל הראשית של ווארשה—פטרבורג. הכביש הראשי מווארשה לביאליסטוק ולליטה הפולנית העליונה עבר דרך אוסטרוב מאזובייצקי.

איזור אוסטרובה לא היה ברוך בנהרות מים מתוקים לרוב, כאיזורים אחרים אשר סביבו. בצפונו של האיזור לא היו נהרות בכלל, את המים שאבו מבארות שהיו מצויות לרוב במקו־מות הללו. רק בדרומו של האיזור, עבר הנהר בראק ועוד כמה יבולים לא גדולים שזרמו במקום לנהר בוג הגדול אשר בסביבה הקרובה.

רוב תושבי אוסטראה — יהודים

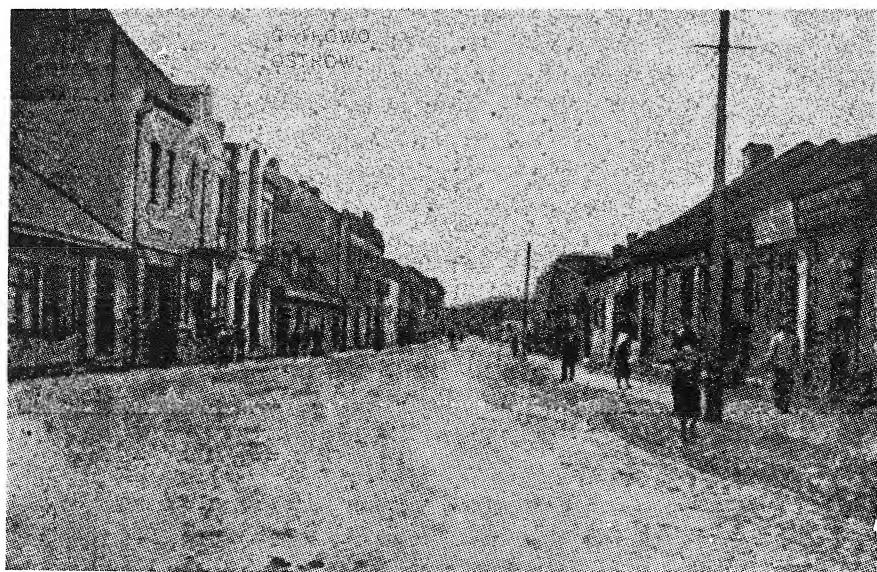
נהר בוג שימש שנים רבות כדרך תחבורה זול ועממי לאיזור ותרם רבות להתפתחותו. מסילת הברזל הראשית ווארשה—פטרבורג עברה 25 קילומטר באיזור אוסטרובה ושם שתי תחנות, מאלקין וציז׳יב. כבישים נסללו גם לאוסטרולנקה ולישובים אחרים, איזור צרסק לשעבר חדל להיות נחשל כלל ובמדה רבה תודות לעמלם

וחריצותם של היהודים, שמספרם באיזור הלך וגדל משנה לשנה. הרוב היהודי באוסטרובה התבסס והלך ובשנת תרמ"ו (1886) גרו בעיר 7800 תושבים, מהם: 5088 יהודים ורק 2712 לא יהודים, כעבור עשר שנים סופחו לאוסטרובה מספר כפרים והעיר מנתה 16431 תושבים, מהם 10471 יהודים בין 5690 לא יהודים. בשנת תרפ"א (1921) אחרי עצמאות פולין — מיתה 13425 תושבים ומזה 6812 יהודים, בשנת תרצ"ד חמש שנים לפני החורבן וההרס מנתה אוסטרוב מאזובייצק אשר אוחדה עם קומורובה למעלה מעשרים אלף תושבים — וביניהם רק 8000 יהודים.

למרות ביסוס הקהלות באוסטרוב מאזובייצקי ובאיזור כולו, לא הצליחו יהודי העיר והסביבה להגיע לעולם למעמד כלכלי מבוסס בצורה רצינית. לא התפתחה בעיר ובסביבתה כל תעשיה רצינית, פרט לאי אלה מפעלים בודדים ולא גדולים. יהודים מעטים הגיעו לעשירות, נחשבו לבעלי הון אבל היו אלה מקרים לא רבים, חלק גדול מיהודי אוסטרוב מאזובייצק (בתקופת שלטון הכיבוש הרוסי: אוסטרוב לומזינסקי) היו עניים או עניים למחצה, התפרנסו בקושי ממסחר זעיר או ממלאכה, מרוכלות או סבלות וכדומה, רק כמה עשרות סוחרים ניהלו בתי מסחר מבוססים.

את המקומות הראשונים במעלה של מסחר שביססו את פרנסתם של מספר יהודי המקום היו סחר התבואה וסחר העצים, מספר טחנות קמח שבסביבה אפשרו את התפתחות ענף זה, אם כי בממדים לא כל כך רציניים, יערות הענק אשר בסביבה הפכו למקור פרנסה ליהודים ואלה אף הקימו שתי מנסרות, סוחרי עצים מאוסטרובה עמדו בקשרי מסחר עם כל ערי פולין וגם מחוצה לה. בטרם התפתחה מסילת הברזל בממדים רציניים הובלו העצים דרך הנהרות באסדות. אחרי כן ירשו רכבות המשא את מקומן.

אולם המסחר העיקרי ומקורות הפרנסה המצומצמים של מרבית יהודי המקום היו — פנימיים־מקומיים, בכל יום שני וחמשי זרמו העירה איכרים מהסביבה הקרובה והרחוקה,

רחוב באוסטרוב מאזובייצק

מכרו את יבולם וקנו את צרכיהם בחנויות של יהודי המקום (עד להתגברות התנועה האנטי־שמית בפולין העצמאית, הקמת חנויות של לא יהודים וצרכניות בעידוד ממשלתי במטרה לנשל את המסחר היהודי).

פעם בחודש, בכל יום שני של שבוע רביעי נערך שוק חדשי או, יריד חדשי, אז זרמו העירה המוני איכרים ממאות כפרים מהסביבה הקרובה וגם הרחוקה ואתם, מאות רוכלים יהודיים מעשרות עיירות אשר בסביבה, כמה פעמים בשנה נערכו גם "ירידים שנתיים". הסחר העיקרי בירידים הללו היה זעיר, אם כי הגיע בהקיפו לממדים פחות או יותר רציניים. יהודים קנו מהאיכרים תבואה ומכרו להם את כל צרכיהם, האיכר בא לעיר בעגלה עמוסה תוצרת לרוב וחזר בעגלה עמוסה עוד יותר, אם בתקופה קדומה יותר רכש את מצרכיו אצל רוכלים שעברו בכפרים לעתים די תכופות הרי שבמרוצת הזמן חדל לעשות זאת, בשוק או ביריד היתה לו האפשרות לבחירת הקניות בין מאות רוכלים וסוחרים, דבר שחיזק את אימונו בקניות ביריד.

כבישים רבים קשרו את אוסטרובה עם הס־ביבה הקרובה והרחוקה והקילו על הגישה לעיר. הכביש הראשי, שהפך במרוצת הזמן לכביש העיקרי שבין ווארשה לבין פטרבורג חצה את אוסטרובה, הוא עבר מווארשה דרך ראדזמין, ווישקוב, והמשיך מאוסטרוב מאזובייצק לזמברוב, ביאליסטוק, גרודנה, ווילנה ומשם עד לפטרבורג, בירת הקיץ של הקיסרות הצאריסטית הגיע (כיום: לנינגרד).

בכניסה לאוסטרובה מוביל כביש ימינה לעיירה ברוק השוכנת על נהר בוג, מאידך, בשמאלה של הכניסה לעיר, הרי כביש המוביל לגוברובה, רוזשאן, מאקוב, ועד לפולטוסק מגיע.

באמצע השוק אוסטרובה מוביל כביש עד למאלקין, מצד השני כביש המוביל דרך קומו־רובה (3 קילומטר מאוסטרובה שאחרי כן התאחדה עם אוסטרובה) עד לאוסטרולנקה.

העובדא שאוסטרוב מאזובייצק שכנה על אם הדרך בין פולין המרכזית ובירתה ווארשה לבין ליטה הפולנית, תרמה להתישבות יהודים בעיר, מיוצאי מחוזות שונים בפולין ונתנה גיוון מיוחד לתושבי המקום והסביבה, הניב האדישאי בו השתמשו יהודי פולין המרכזית התערבה אצל תושבי אוסטרובה והסביבה עם הניב הליטאי־האידישאי וכך נוצר ניב מיוחד של תושבי המחוז, כסימן של היכר ליהודי האיזור.

חסידים ומתנגדים בעיר

תושבי המקום והסביבה הגיעו כאמור לאוס־טרוב מאזובייצק ולקהלות הסמוכות לה מאי־זורים שונים בפולין וליטה. כך מצאו בעיר מקום, חסידים נלהבים ומתנגדים מושבעים, ועם ביסוסה של העיר, עם כינון מוסדותיה בא המאבק בין חסידים למתנגדים לידי בטוי מלא בתקופה בה כבר שככו מזמן המחלוקת החריפה בין חסידים ומתנגדים בכלל.

בשעה שהמתנגדים עמלו להשתלט על מוסדות הקהלה, לבחור רבנים לפי רצונם, לקבל דיינים ושוחטים בהתאם למסורתם, לחמו החסידים לעומתם להלביש את העיר בלבוש חסידי מובהק, ברבנים ממחנה החסידים וכן דיינים ושוחטים, וכרגיל, הרי שבתקופה הראשונה להתבססותה של הקהלה באוסטרוב מאזובייצק היו עדיין הכוחות שקולים, פעם ניצחו החסידים ופעם המתנגדים הרי שבמרוצת הימים השתלטו החסי־דים למעשה על מוסדות הדת בעיר פרט לבתי כנסת בעלי אופי מתנגדי מובהק.

ובאוסטרוב מאזובייצק, כמו בכל מקום אחר עבר במרוצת הזמן המאבק בין חסידים למת־נגדים למאבק בין חרדים ולא חרדים, בין מפלגות וזרמים שונים בעלי גוון פוליטי או רעיוני לא זהה. קמו תנועת פועלים מהפכנית ומוסדות חנוך בעלי מגמות שונות ואף מתנקשות. החדר המסורתי, בו חונכו דורות של יהודים והפך ליסוד מסד של החנוך בגולה, פנה את מקומו למוסדות חנוך מודרניים ומסודרים, מהם בעלי אופי דתי ומהם בעלי אופי אנטי דתי.

אולם, התקופה החדשה של נהירה אחרי חידוש והתחדשות שינתה יחד עם זה את אורח החיים המסורתי והמקובל במשך דורי־דורות ביהדות פולין, ההסתפקות במועט, השאיפה לחיים צנועים, לחיים מאופקים, שמחת היהודי במעט שהיה לו וההתנגדות למותרות ולחיים ראוותניים פינו את מקומן לאורח החיים המודרני, המחוסר שמחת חיים אמיתית, ורדיפה מתמדת אחרי הלוקסוס ובעיקר, למאבק בין אדם לרעהו כדי לעלות עליו בראוותניות, במותרות, בהצגת עושר אשר לרוב לא היה קיים כלל וכדומה.

אוסטרוב מאזובייצק וסביבתה, כערים לא גדולות ועיירות לרוב בפולין, גאליציה או ליטה שמרה עד ליום חורבנה האחרון על המסורת הקדומה היפה בתחום זה. בקושי רב שהלך וגדל משנה לשנה השיגו היהודים את פרנסתם המצומצמת והמועטת, בעמל וביזע והסתפקו במועט, המשיכו באורח החיים היפה של צניעות וצנע עד ליום האחרון לקיומן.

אוסטרוב מאזובייצק בעת ביסוסה והקמת קהלתה לא היתה עשירה, כאמור, עשירים בודדים התבלטו בִיניה שלא הטילו את חותמם על הקהלה כולה ולא קבעו כלל את אורח החיים שלה. אולם את העניות ליווה חן מיוחד עד כי יש ונדמה וקדושה אפפה ועטרה עיטורים לחיי הצנע והצניעות של מתישבי המקום.

לא היתה אוסטרובה עיר עליזה ושם כזה לא יצא לה מעולם, אבל חדוות החיים לא פרשה ממנה. לא היה גבול לעמל הרוכל להרוויח את הפרוטות המעטות שלו, לא היה שיעור ליגיעו של הסוחר לפרנס את ביתו בצניעות ולא ברווחה מבית מסחרו. נהרות יזע שפכו בעלי מלאכה עד אשר הוציאו לחם מעט מעמל ידיהם המפרך והקשה.

יהודי אוסטרוב מאזובייצק לא מצאו את הקהלה עומדת על תילה, בתקופה קצרה יחסית הקימו את כל מוסדות הקהלה, העניות והמחסור לא הפריעו להם כלל מלבצע משימה זו. הפרוטה לא היתה מצויה ליחיד אבל לצרכי הכלל והציבור לא חסר דבר, וכמו בכל קהלות ישראל — במזרח אירופה בימים ההם, בתי

רחוב ווארשה באוסטרוב מאזובייצק

המגורים היו צנועים ודלים ואילו בתי הציבור — גדולים ויפים.

בתי כנסת ובתי מדרש ובתי חסידים, חברות לכל הצרכים, להכנסת כלה ולביקור חולים, למען חיילים יהודיים ששרתו בצבא הזר ולמען כל ענין שבכלל ושבצדקה, כל דבר מצא לו את העסקן שלו, המוכן ומזומן להקדיש את חייו למען המטרה הנעלה, בלי כל צורך בכבוד ובכיבודים, בגמול כל שהוא באיזו צורה שהיא, במסירות נפש עמל כל עסקן בתחומו או בתחומיו.

רק בתקופה מאוחרת יותר, עת חדרה "המודר־ניזאציה האירופאית" לתוך חיי הכלל והפרט למדה כל חברה לבחור בנשיאים ובועדים, ראשוני היהודים באוסטרוב מאזובייצק ידעו שמצוה יש לקיים בכל הלב ובכל נימי הנפש, ואת אשר עושים בכל לב, בכוונה טהורה ונקיה וכנה, לשמה ולא לשם כוונת פיגול כלשהי — עושים בצניעות ובצנעה ותוך רצון לא להתבלט ולא להבליט דבר.

ואכן היו אלה שהקימו את קהלת אוסטרוב מאזובייצק יהודים עניים, שהפרוטה לא היתה מצויה בכיסם ויחד עם זה טיפוסים נהדרים, נדירים, שהתבלטו במדותיהם התרומיות ובמע־שיהם יכלו לשמש למופת ולדוגמא לדורות. יהודים, לומדים, חסידים, אשר לעצמם לא היה להם שום צרכים, המעט שבמעט שהיה להם, סעודתם הדלה אף היא נראתה כמיותרת.

אוסטרובה לא היתה דומה לקהלות ותיקות אחרות שכל בני הקהלה או מרביתם ראו את עצמם כמשפחה אחת, רגילים זה בזה במשך דורות ומורגלים זה לזה. תושבי המקום הגיעו כאמור לאוסטרובה ממחוזות ואיזורים שונים ובכל זאת התפתחה בקהלה זו כמו בכל קהלות ישראל הותיקות הדאגה לזולת והאחריות לזולת.

בתקופה זו, בגלות ישראל בפולין לא חסרו יהודים בעלי מדות תרומיות שלא היה ללבם כל דלת ובריח, תמיד לבם פתוח לכל דורש ומבקש, זאת ועוד, הם תרו אחרי כל מקרה של מחסור וצרה, בעצמם רעבו ללחם צר וכל דאגתם נתונה לאלמנה עלובה המטופלת ביתומים,

יהודים באוסטרובה לומדים משניות

לחולים ולנדכאים, כל עובר אורח מצא מחסה וכל מזי רעב — סעד לנפשו.

טובי העיר ונכבדיה

אוסטרובה לא היתה שונה מבחינה זו מקהלות אחרות ושמרה על המסורת היפה, הדירות הצרות הקטנות של מתישבי העיר ומיסדי הקהלה בדורות הראשונים לקיומה היו תמיד פתוחות לרווחה, העניות כאילו הוסיפה חן לעיר ולתושביה, לא מנעה מבני המקום לעשות הכל למען הזולת ולמען כל זר אשר דפק על שערי העיר.

כמו בישראל לפנים, הרי שפני העיר ומיצגיה לא היו נציגי מעמד זה או אחר, דוגלי שיטה זו או אחרת, נציגי מפלגות וזרמים אלא — טובי העיר. יהודי שהצטיין בתכונותיו ובמעשיו, בגדולתו בתורה וכדומה הוא אשר תפס את המקום הראשון. ברור לא היו אורות בלי צללים, לא חסרו מקרים יוצאי דופן של השתלטות תקיפים והתקדמות עשירים בעזרת מרפקיהם, אבל, היו אלה מקרים בודדים.

המלשין המקורב למלכות המדכאת היה סמל של שפלות, אדם המתהדר בנוצות לא לו — ל״מאגיסטראט״, העיריה הבלתי נבחרת שמונתה על ידי שלטונות הצאר הרוסי הלכו השמשים, אם זה נתן זליג או הירשל באלבר, הם רשמו את תאריכי לידה וחתונות בפנקסים רשמיים, באו במגע ״ישיר״ עם העולם הלא יהודי. עולמם של היהודים היה סגור ומסוגר לעצמם, עולם מיוחד.

בבתי העץ הקטנים והצרים, שרצפותיהם נאנקו קשות מכל דריכה עליהן, הפכו לחלק בלתי נפרד של תושביהם, אוהבי הצנע והחיים הצנועים, אמרו: תודות לברכתו של צדיק לא שלטה האש באוסטרובה, שריפה לא פרצה בשעריה וכך נשארו על תלם מאות בתים ישנים־נושנים, מכל הגוונים והצבעים.

התושבים התרגלו לבתיהם הקטנים והצנועים עד כי קשה היה להם לעבור לבתים יותר גדולים ומרווחים, בתי אבן שהוקמו במרוצת השנים, רחבי מדות ובפנים דירות מרווחות וגדולות יותר לא הביאו את האושר לתושביהם, הכניסו ערבוביה במראה פני אוסטרוב מאזובייצק, ערבוביה של חדש וישן שאינם מסוגלים לחיות יחד בהרמוניה.

פרק שני

גיבושה של עיר

קרוב למאתיים וחמשים שנה התקיים כנראה הישוב היהודי באוסטרוב מאזובייצק, לראשונה בממדים קטנים, יהודי אחר יהודי הגיע למקום, הקים או שכר בית קטן וכך קם הישוב היהודי לאט לאט התכוננה קהלה מבוססת וקבועה במקום. מצבות מתקופה הראשונה לא נמצאו כלל בבית הקברות היהודי בעיר.

כאמור, היתה התישבות היהודית באוסטרוב מאזובייצק בתקופה הראשונה "בלתי חוקית". איסורים רשמיים ואזהרות מצד ראשי ועד ארבע הארצות ליוו את צעדיהם של התושבים היהודים הראשונים. הם עשו זאת, לא מתוך אהדה מיוחדת ליערות הענקיים אשר בסביבה זו, אלא מחוסר כל ברירת קיום אחרת ותוך כדי נידודים בלתי פוסקים למצוא פת לחם.

יהדות פולין בתקופה זו ידעה פריחה ושגשוג רוחני, שהמשיכה מתקופת הזוהר והפאר שהחלה עם הפיכת פולין למרכז לתורה אבל יחד עם זה, התבוססה ברעב ובמחסור, בעוני ובחוסר פרנסה מצומצמת ביותר, כי הרי מוגבלים היו התחומים הכלכליים בהם מותר היה ליהודי פולין לעסוק ולהוציא מהם את מחייתם הזעומה.

היתה זאת תקופה סוערת כששבילי פולין ודרכיה מלאו דמים. בדרום מזרח המדינה, בוואהלין והמחוזות הקרובות לה השאירו רוצחי חמלניצקי מאות קהלות הרוסות וחרובות. קרבנות ללא ספור, זקנים ונערים, נשים ונערות, ילדים ויונקים באו בקושי לקבר ישראל, המוני יהודים, מחוסרי כל לקחו את מקל הנדודים לידיהם ויצאו לחפש מקום שם יניחו ראשם.

שככו הקרבות עם מורדי חמלניצקי צמאי דם, וחיילי הגנרל צרנייצקי הפולני החלו להשתולל באזוריות ללא דוגמא במערב פולין, אחרי המלחמה בין פולין לבין שוודיה. החיים היהודיים הפכו להפקר, דם יהודי נשפך ללא הרף, קהלות גדולות כקטנות נחרבו ונהרסו ללא רחם. להמוני הפליטים ממזרח פולין הצטרפו המוני פליטים מפולין המערבית.

קהלות ותיקות, כמו למשל פינטשוב או אפטה, פנו בתקופה זו אל מנהיגי ועד ארבע הארצות בבקשה ובדרישה לאסור על פליטים יהודיים ממערב או ממזרח פולין לבוא ולהתישב בקהלתם. קשיים רבים נערמו על דרכם של מחוסרי בית ועמוסי משפחות גדולות להתישב בקהלות הגדולות ביותר בפולין, שפעלו בתחום של גיטו סגור ומסוגר.

וזאת, בגלל העובדא שתושבי הקהלות הותיקות שנפגעו בצורה רצינית ממאורעות הדמים עמלו בקושי להחזיק מעמד, התקשו ביותר לפרנס את עניי המקום, קהלת אפטה הותיקה והמהוללת הצטופפה ברחוב אחד, לא גדול ביותר, בתנאי מגורים קשים כשהשליטים והתושבים הפולניים, המקומיים והמחוזיים סירבו בכל תוקף להרחיב את גבולות מושב היהודים אפילו במטר אחד.

לא היה בידי מרבית הקהלות בפולין כל אפשרות לקלוט את המוני מחוסרי הבית, אם כי, למרות מצבן הכספי הקשה ונטל החובות שרבץ על ועד ארבע הארצות ועל כל קהלה כקטנה וכגדולה, לא נמנעו כלל מלהגיש עזרה כספית רצינית לפליטים, למחוסרי בית ולהמציא סעד ועזרה לפליטים שנעו בכל דרכי פולין. מעטים, בעלי יכולת ועוז נדדו לגרמניה, למורביה ולבוהמיה, או להונגריה, הרוב חיפש בית חדש בפולין.

ויתכן, ובשנים כתיקונם לא היו יהודים "מסתננים" לאיזור צרסק, למחוזות במאזוביה שהכניסה ליהודים היתה אסורה באורח חוקי, אבל ההכרח למצוא בית ומחסה גבר על כל שיקולים אחרים ועל איסורים רשמיים של ועד ארבע הארצות ומנהיגי הקהלות. איש שוב לא ראה בתושבי מאזוביה החדשים "עבריינים" כפי שהוכרז עליהם רשמית מעל לבמת הקהלות, אלא אומללים, מחוסרי ברירה אחרת.

ההתישבות במאזוביה היתה כרוכה בסכנות רציניות. הנשק המסוכן ביותר שבידי צוררי ישראל הלא היה עלילות הדם מלוות הסתות פרועות, ובמיוחד באיזורים בהם חיפשו הצוררים תואנה לפעול נגד היהודים או לגרשם ממקומות מגוריהם ולשדוד מהם את כל רכושם הדל. הון תועפות ומאמצים ללא גבול השקיעו קהלות ישראל בפולין נגד עלילות שוא.

ויהודים באו והסתכנו. התישבו באוסטרוב מאזובייצק, בעשרות עיירות אשר בסביבה הקרובה והרחוקה. האם באמת סבלו מעלילות קשות ? האם שילמו מחיר דמים עבור צעדם זה ? זאת לא ידעו לספר תושבי אוסטרובה והסביבה בדורות האחרונים, בידי הקהלה לא היה כל פנקס אשר יחשוף את מטמוני העבר ויספר על הקורות את המתישבים הראשונים.

אולם אין ספק שסבל רב היה מנת חלקם של ראשוני היהודים באוסטרובב מאזובייצק, שליטי מאזוביה אשר ידעו למרר את חיי היהודים בפלוצק ובסביבתה, אלה אשר ידעו לנגוש התעלמו מהעובדא שתודות לחריצותם ועמלם של היהודים חדל מחוז זה לשמש לדוגמא של איזור נחשל ובלתי מבוסס.

מתוך קטעים מקריים מתברר כי מתישבי אוסטרובה הראשונים היו חלוצי ניצול יערות הענק אשר בסביבה, הם קשרו קשרים מסחריים עם בעלי האחוזות הגדולות ופיתחו את האוצרות הטבעיים, היהודים עמלו קשות, התפרנסו לא ברווחה ורק מעטים הגיעו להון ואילו בעלי האחוזות ושליטי האיזור התעשרו. יתכן ובגלל זה מנעו או לא נתנו ידם לגירוש היהודים הראשונים מהעיר וסביבתה.

מוסדות קהלתיים מסודרים ונבחרים, דוגמת קהלות אחרות בפולין לא היו למעשה באוסטרוב מאזובייצק עד לסיומה של מלחמת העולם הראשונה. בתקופה הארוכה מאד של שלטון הרוסים בפולין לא היה לקהלה שום מעמד חוקי ושימשה כשלוחה של העיריה המקומית שגם היא לא נבחרה מעולם אלא מונתה על ידי פקידי רשות הרוסית.

פרנסי הקהלה היו עשירי העיר, ששילמו מסים גדולים או הוציאו רשיון מסחרי מדרגה מכובדת, תפקידם לא היה אלא לערוך רשימת משלמי "עטאט" (מס הקהלה) ועריכת "גאלע־ווקה", היינו חגיגה רשמית בכל יום הולדת או מאורע בין בני משפחת הצאר הרוסי. חגיגה כזאת נערכה בבית המדרש הישן שבדרך לקומורובה בהשתתפות הרב, "הדאזארס" (פרנסי הקהלה) ואיזה פקיד ממשלתי.

"החברה קדישא", החברה הותיקה אשר ללא ספק היתה מהראשונות בעיר, שמרה על תקנון פנימי בקפדנות, תקנון שהוכיח כי מיסדיה הראשונים או בין ראשוני העיר היו יוצאי וואהלין וקהלות אחרות בדרום מזרח פולין, תקנות החברה שנשמרו עד ליום חורבנה של העיר הועתקו מתקנוני חברות דומות באיזורים הללו.

לדוגמא, תקנה אחת בחברה, ביחס לקבלת חברים חדשים לפיה צריך כל חבר חדש בחברה לעבור תקופה מסוימת של "התמחות", בתקופה זו הנקראת "סלוזשבה" (שרות) ומכונה בשם "מלודשי" (צעיר) ועליו למלאות כל תפקיד קשה אשר הוטל עליו על ידי החברים הותיקים. עליו לשמש את חברי החברה בעלי זכויות בכל סעודותיהם ולמלאות אחרי הוראותיהם.

וסעודות ערכו אנשי חברה קדישא באוסטרובה בכל ערב ראש חודש, אחרי תפלת "יום כפור קטן" בצוותא בבית המדרש הישן, וסעודה שנתית עיקרית ביום ז׳ באדר, יום פטירת משה רבנו ע"ה כמנהג חברות קדישא בכל תפוצות

ישראל. הסעודות המרובות בכל חודש וחודש על חשבון החברה הונהגו באוסטרובה כנראה כמנהג מקומי.

על פנקס החברה מהתקופה הראשונה לקיומה לא שמענו או על פעולות שחרגו מטיפול בתחומים מוגבלים. בקהלות שונות ובמיוחד במזרח של פולין מילאה למעשה החברה קדישא את התפקיד של הקהלה וכגורם שייצג את הישוב המקומי כולו בכל התחומים, אם כי הכנסות החברה היו תמיד מקבורת מתים ומכירת מקומות לקבורה בבית העלמין המקומי.

לחברה קדישא באוסטרוב מאזובייצק לא היו תקנות ומנהגים מיוחדים שלא היו נהוגים במקומות אחרים, דבר שהוכיח כי החברה נוסדה ופעלה לפי מנהגי החברות ממקומות אחרים, שריפות תכופות לא פקדו את העיר בדורות האחרונים, בכל זאת לא נשמרה שום תעודה על צורת יסוד החברה ואופיה.

קהלות קראקה ולבוב, לובלין ואסטראה, פוזנה ובריסק ידעו תקנות ומנהגים שונים שנשמרו בקפדנות במשך דורות הרבה. לקהלות רבות ימי חג או זכרון מיוחדים זכר למקרים או לנסים גלוים שהתרחשו בקהלה, אוסטרובה נחשבה בבחינה זו לקהלה חדשה ללא מסורת וללא תקנות מיוחדות, בלי מנהגים מיוחדים ומעניינים לרוב.

תושבי אוסטרובה בתקופה האחרונה לפני השואה לא ידעו בעצמם הרבה על עברם הרחוק, בעוד ותושבי ערים אחרות התגאו על ימי פאר והוד קדומים שעברו עליהם, היה ליהודי אוסטרוב מאזובייצק להתגאות על ההוי והמ־ציאות שיצרו במאתיים וחמשים שנות קיומה של הקהלה ובעיקר, במשך הדורות האחרונים שקדמו לחורבן ולהרס.

רבני אוסטראה

אם גאוות קראקה ולובלין היתה על הרבנים שכינוהו בקהלתם בתקופה הקדומה, הרי שגאוות אוסטרובה היתה על הרבנים שכיהנו פאר בקהלתם דוקא בדורות האחרונים, ואלה הפכו את הרבנות בקהלה זו — למשרה רבת חשיבות המעוררת כבוד לקהלה וגם לנושאיה.

כתושבי אוסטרוב מאזובייצק עצמה, כן רבניה באו ממחנות שונות ומזרמים שונים. הגאון רבי יהודא לייב גורדון והגאון רבי דוד שלמה מרגליות, המהרשד״ם, שיצגו את מחנה המתנגדים התורניים בעיר או האדמו״ר רבי גרשון חנוך מרדזין והאדמו״ר רבי יוסף מאמשינוב שנבחרו תודות לעמלם של חסידי העיר ויצגו את מחנה החסידי באוסטרובה וכן הגאון רבי מאיר דן פלוצקי, הגאון הגדול והמהולל והחסיד הנלהב שיצג את המחנה החסידים.

מי היה רבה הראשון של הקהלה ?, מי כיהן במשרה זו בתקופה הראשונה לקיומה, על זה לא ידעו תושבי אוסטרוב מאזובייצק לענות, אם כי ברור שמשרת אב״ד לא עמדה ריקה. את הרב הראשון עליו ידעו אנשי אוסטרובה היה ״הרב מקויל״ (קולו ליד קאליש) מבלי לדעת אפילו את שמו ובעצם, מתי פעל בעיר זו.

מתי בדיוק בא הרב מקויל זה, שגם שמו לא נשמר בזכרונם של בני אוסטרוב מאזובייצק, על זה לא ידעו כבר בני העיר, אולם סיפורים שונים התהלכו בין בני העיר על הרב מקויל ועל מעשיו ופעולותיו ובעיקר מעמדו באוסטרובה וכנראה עזב את העיר ואת משרת הרבנות ועבר למקום אחר, לאן ? — גם על זה לא היה בידי בני העיר כל תשובה.

סיפרו עליו שהיה בן למשפחה עשירה ומכובדת ובעצמו עשיר וכך לא נזקק כלל להתפרנס ממשכורתם של אנשי הקהלה. הוא לא קבל שום שכר מבני העיר ושום טובת הנאה כספית שהיא, להיפך, מכספו תמך בבני העיר, חילק הלואות לתקופות ארוכות לתושבי אוסטרובה שהשכימו לפתחו ואלה האחרונים נהגו בו כבוד למעלה מהמקובל.

תושבי אוסטרוב מאזובייצק הזכירו את ״הרב מקויל״ כרב הראשון שזכרו נשמר בין תושבי העיר, בספרי שאלות ותשובות המרובים מתקופה זו לערך בפולין אין שום זכר להרב מקויל שפעל

כרבה של אוסטרובה ואף לא בכל תעודה אחרת.

הרב השני הזכור לבני העיר היה הגאון רבי פייבל, ובפי בני המקום "הרבי ר' פייבל סוקולקר", גאון ליטאי ששימש כנראה גם ברבנות בסוקולקה אם כי לא ברור אם מסוקולקה בא לאוסטרוב מאזובייצק או להיפך, מאוסטרובה הלך לסוקולקה, גם תקופת כהונתו בעיר לא ידועה, מתי בא ומתי הלך, בבית העלמין אשר באוסטרוב מאזובייצק לא נמצאה מצבתו.

רבה השלישי הידוע של אוסטרוב מאזובייצק היה הגאון רבי יהודא יודל מברוק, מחסידי ותלמידי האדמו"ר בעל "חידושי הרי"מ" מגור, גאון וחסיד מובהק שעשה רבות להרמת קרן החסידות באוסטרובה, לראשונה כיהן כרב בסוקולוב פודלסקי ומאוסטרוב עבר לשמש כרב בפלוצק, הגדולה והותיקה יותר.

מדוע נטש את אוסטרובה ועבר לפלוצק? כל תעודות לא נשמרו בידי אנשי העיר אולם אין ספק שהמאבק הקשה שהתנהל אז בין חסידים ומתנגדים באוסטרוב מאזובייצק על ההגמוניה בעיר מצא בטוי מלא במעמדן של הרבנים ובפעולותיהם במקום. יתכן מאד ועמלו של הרב מפלוצק — כך הזכירוהו בני העיר אחרי יציאתו מהמקום — לבצר את תנועת החסידות במקום גרמה ישירות למחלוקת שהביאה לעזיבת אוסטרובה על ידו.

ואכן, במקומו בא לכהן כאב"ד אוסטרוב מאזובייצק הגאון רבי דוד שלמה מרגליות, המוכר ומוזכר במקום בשם המהרשד"ם על שם ספרו "חידושי מהרשד"ם". אם קודמו הגאון רבי יהודא יודל נמנה על החסידים המופלגים נמנה המהרשד"ם על המתנגדים הקיצוניים.

מהרשד"ם הגיע לאוסטרובה בשנת תרמ"ג, כששמו הלך לפניו כגאון מובהק ואיש המעלה, אז כבר הודפסו שני חלקי ספרו "חידושי מהרשד"ם" ובראש הספרים הסכמות נלהבות של גדולי התורה בימים ההם שתארו את המחבר כגאון גדול, עמוד הימיני, בנן של קדושים ובטרם בא לאוסטרוב מאזובייצק כבר ישב על כס הרבנות בקאלוואריה שבליטה, בלוקוב, בדזיאלושץ ובניישטאט שליד קראקה.

בנעוריו למד המהרשד"ם אצל האדמו"ר הגאון והצדיק רבי אברהם מצכנוב, ובהקדמתו לספרו הוא כותב "...ולמדתי אצל כבוד הגאון הצדיק המפורסם המנוח ראש כל בני הגולה אבד"ק טשיכנוב בעת אשר למד עם ישיבה גדולה, הוא העמיס עלי עול תורה והרגיל אותי בדרכי עומק הפלפול להתהלך בו ברחבה" (הקדמה לח"א חידושי מהרשד"ם, וילנה תרל"ז).

למרות העובדא שרבו זה שימש כאחד מעמודי החסידות בתקופתו, נשאר הגאון רבי דוד שלמה מרגליות מתנגד קיצוני ומושבע לכל ימי חייו, ויתכן מאד שדוקא עובדא זו גרמה למאבק מוגבר נגדו מצד חסידי העיר, שנפגעו קשות ללא ספק אחרי שרבם הגאון רבי יהודא יודל נאלץ לנטוש את הקהלה בגלל השתייכותו לתנועת החסידים.

ואכן, בשנת תרמ"ו, כשלש שנים אחרי הופעתו באוסטרובה נאלץ המהרשד"ם לעזוב את העיר, בגלל התנגדותם החריפה של החסידים לכהונתו, וכנראה גברה אז ידם של החסידים על המתנגדים והם שילמו מדה נגד מדה ללוחמים בתנועתם. למאבק הפנימי בעיר בין חסידים ומתנגדים נוספו קבוצות "משכילים" ואלו, שלא הרבו לדקדק במצוות החלו להתערב גם הם בענייני דת ובעית בחירת הרבנים לעיר.

חדשים מספר אחרי יציאת הגאון רבי דוד שלמה מרגליות את העיר התאחדו חוגים שונים במקום, פרט למספר חסידים מובהקים, והחליטו לבחור באדמו"ר רבי גרשון חנוך ליינר מרדזין כרבה של העיר. רק כחצי שנה ישב האדמו"ר הגאון באוסטרובה כאב"ד, בראשית שנת תרמ"ז עזב את העיר.

פרק שלישי

האדמו"ר רבי גרשון חנוך מרדזין כאב"ד אוסטרובה

תקופה קצרה ביותר עמד האדמו"ר רבי גרשון חנוך על משמרתו זה, ויחד עם זה שימש גם כאדמו"ר ומנהיג לאלפי חסידי איזביצה — ראדזין, כבנו וממלא מקומו של האדמו"ר רבי יעקב מאיזביצה, בעל "בית יעקב" בנו וממלא מקומו של האדמו"ר רבי מרדכי יוסף מאיזביצה, בעל "מי השילוח", שפרש מעדת חסידי קוצק והחל לנהל עדה לעצמו.

גאון מופלא ומיוחד במינו היה האדמו"ר רבי גרשון חנוך, חכם ובקי בכל ובעל מרץ ומעוף רב. אין לדעת מה הניעו לעזוב את חצרו ברדזין ולקבל עליו את עול הרבנות באוסטרובה הלא גדולה, ולהשקיע בה — אם כי לתקופה לא ארוכה — את מרצו וזמנו. הרבי מראדזין המלא חריפות פעל תמיד לפי חישובים השמורים עמו מבלי להתחשב בדעת איש.

הוא נולד בשנת ת"ר באיזביצה, עת ניהל שם סבו האדמו"ר רבי מרדכי יוסף את חצרו הגדולה. כבר בגיל צעיר ביותר התבלט בגאוניותו המפליאה, בחריפותו הרבה, בחכמתו לה יצאו מוניטין, בתקיפות דעתו, בחסידות המובהקת שלו. בהיותו בן 29 עורר התפעלות והתלהבות בעולם התורני כולו בהוציאו לאור את ספרו הגדול "סדרי טהרות", שהוא מעין אוסף דוגמת הש"ס לסדר טהרות שבמשנה מלוקט מש"ס בבלי וירושלמי, ספרא, ספרי, מכילתא ומדרשים לרוב מלווים עם פירושו דוגמת פירוש רש"י בו הוא מגלה בקיאות

רחוב ראשי באוסטרוב מאזובייצק

מפליאה וכן חריפות מעמיקה בכל סוגיות הש"ס. אז כבר נחשב לגאון מופלא, המדהים בידיעותיו המקיפות בכל ענפי ובכל תחומי החיים, יחיד ומיוחד בזכרונו שהדהים את הכל ובפיקחות בלתי מצויה שלו.

מעמיק בכל תחום בו פעל ולוחם אמיץ למען כל רעיון שהציב לעצמו מבלי להתחשב בשום קשיים ואבני נגף. כך זה היה עת החליט כי גילה את "החלזון" ולכן יש לשתל פתיל "תכלת" לציצית וזאת בניגוד לדעתם של כמעט כל גדולי הדור. חסידי רדזין מחזיקים עד היום בפסק דינו של האדמו"ר ולובשים ציצית עם תכלת.

לבוש היה כאדמו"ר, מוקף אלפי חסידים ויחד עם זה יצא תמיד מביתו לבדו, בלי שמשים ובני ליווי. נוח לבריות ומקבל כל אדם בסבר פנים יפות. לא היו כל מחיצות בינו לבין באי ביתו, דאג לכל והתענין בכל ונתחבב על כל אדם שבא במחיצתו.

בתקופת כהונתו הקצרה באוסטרובה, המשיך גם לנהל את עדתו הגדולה, חסידים התדפקו תמיד על דלתי ביתו ויחד עם זה חולל מהפכות ממש בעיר.

מיד עם הופעתו של האדמו"ר רבי גרשון חנוך באוסטרובה כאב"ד הוא החל לפעול בכל מרצו להסדרת עניני העיר, שלא כדוגמת רבנים אחרים לא הסתפק האדמו"ר מראדזין בניהול עניני רבנות ודת במקום, אלא החל לטפל בכל בעיות ועניני העיר, ויחד עם זה מבלי לזנוח שום דבר הקיים, השפעתו ויזמתו של הרב היתה ניכרת בכל.

כחצי שנה ישב האדמו"ר רבי גרשון חנוך באוסטרוב מאזובייצק, ולמעשה הכניע את העיר ואת יושביה לפניו, רבים העריצו אותו, אחרים העריכו את אישיותו אבל גם התקיפים שהתרגלו לפריקת עול החלו לפחד בפני הרב האדמו"ר וצייתו להוראותיו ולדבריו, עד שלא נשאר איש בעיר שלא יקיים במלואו פסק דין שהוציא מרא דאתרא, או הוראה שיצאה ממנו.

ותקיף בדעתו היה האדמו"ר מרדזין, מלא מרץ, הוציא הוראות וקבע תקנות לרוב מבלי לשאול איש ומבלי להודיע מקודם לאדם, צעדיו אלה היו בהם כדי לקדם את עניני הקהלה ולהסדיר את בעית יושביה. הוא לא הסתפק ביש ובקיים ובמהירות ניגש ליסד ולהקים מוסדות וחברות שחסרו עד לבואו לקהלת אוסטרוב מאזובייצק.

החנוך באוסטרובה כמו בכל קהלה בפולין בימים ההם היה בידי מלמדים, מלמדי דרדקי ומלמדים לשלבים מתקדמים יותר. רק חוגים אנטי דתיים שדאגו לטמיעה בין עמי רוסיה ופולין תבעו הקמת בתי ספר "מתוקנים" דוגמת אלה שהקימו ראשוני הריפורם בגרמניה, מוסדות חנוך שהביאו בעקבותיהם חורבן והרס לישוב היהודי בגרמניה ובמקומות אחרים.

אם דובר על "חדר מתוקן" או על מוסד חנוך מסודר הרי שהכוונה למעשה היתה שנוי תוכן ומגמת החנוך של הילדים. החרדים והנאמנים לתורה ולמסורת הנצח לחמו לכן בכל לבם ונפשם נגד כל מגמה של שנוי פני החנוך ותוכנו בכל צורה שהיא, הם ראו במגמות הללו שאיפות הרס שסופן לקעקע את חומת בית ישראל.

תלמוד תורה לדוגמא

אחד הראשונים, שהלך בעקבות דרישת רבנו ישעי' הלוי הורוויץ, בעל השל"ה והחליט על הקמת מוסד חנוך תורני, תלמוד תורה מסודרת היה האדמו"ר רבי גרשון חנוך ואת החלטתו זו הוציא לפועל מיד עם הופעתו באוסטרוב מאזובייצק, הקים "תלמוד תורה" של חמשה כתות למוד ויחד עם זה דאג לתקציב מלא למוסד זה, שעלה אז כבר עד 1000 רובל לשנה, סכום רציני מאד.

הוא דאג לסידורים נאותים במוסד זה המלמדים לא קבלו כל שכר מההורים, אלה קבלו משכורת קבועה מקופת הת"ת וההורים שילמו לקופת הת"ת שכר לימוד, עניים לא שילמו אף פרוטה כשאדמו"ר רבי גרשון חנוך עשה הכל כדי למצוא את הכסף הדרוש לכסוי

התקציב לשנה הראשונה על ידי התרמת בעלי יכולת ועשירי המקום.

הרב האדמו״ר דאג יחד עם זה לשיטת לימוד מסודרת בתלמוד תורה, כמובן הכל על טהרת הקודש והלימוד בידי מלמדים יראי שמים מובהקים לפי דרכי לימוד המקובלים במשך דורות, תוך כדי הנהגת שיטת הבחינות וביקורת על הלימודים.

בצעדו זה הקדים האדמו״ר רבי גרשון חנוך בעשרות שנים את תנועת היהודים החרדים ״אגודת ישראל״, שניגשה לארגן את החנוך החרדי ולהקים מוסדות חנוך מסודרים, אמרו שהרב האדמו״ר אף חשב להכניס שנוי יסודי גם בחנוך הבנות. שאף לארגן מעין תלמוד תורה לבנות לפי שיטה מיוחדת, אולם בינתיים עזב את העיר וחזר לרדזין.

בטרם התפנה מפעולתו להקמת בית ״תלמוד תורה״ ומיד ניגש הרב האדמו״ר לארגן מוסד נוסף, חברת ״הכנסת אורחים״ שנתקיימה מאז ועד לחורבן הקהלה. החברה ותקנותיה שנשמרו עד לשואה, סודרו והותקנו על ידי הרב האדמו״ר רבי גרשון חנוך בתקופת כהונתו.

תפקידה של חברת הכנסת אורחים היה לדאוג לאורחים ונודדים עניים אשר הגיעו לשערי אוסטרוב מאזובייצק, לדאוג למקום מתאים למען יוכלו להניח את ראשם העיף, אם ליום או לימים מספר ומבלי להשאיר אף אורח עני או נודד בלי מקום מתאים ללינת לילה בעיר, וזאת מבלי להתחשב במספר נודדים או עניים שהגיעו.

הרב האדמו״ר רבי גרשון חנוך לא צידד כלל בהקמת בית הכנסת אורחים מיוחד עם חדרים ומטות מיוחדים עבור האורחים וזאת, משום שכל בית מיוחד לשם הכנסת אורחים יכיל רק מספר קבוע ומסוים של מקומות לינה לאורחים ובלי כל בטחון כי אכן תנאי ההחזקה של הבית יתאימו את הצרכים, אם כי לא התנגד גם להצעה כזאת עקרונית.

אסף הרב האדמו״ר מספר תושבים והודיע להם על הקמת המוסד החדש עם תקנות מסוימות וקבועות מראש. נבחר גבאי לחברה ושמש שטיפל ישירות באורחים ונודדים שנזדקקו לשירותו ולטיפולו. עניים נודדים שבאו העירה כדי לאסוף כמה פרוטות לא חסרו בתקופה זו ובתקופה שלאחריה ולמעשה עד לשואה ולחרבן הגדול.

הכנסות החברה באו בעיקר מתשלום דמי חבר, יהודים בעלי פרנסה ובעלי יכולת נדבו סכום שנתי קבוע עבור החברה, נוסף לכך סבב שמש החברה בכל יום ששי על פני העיר כדי לאסוף כסף למען החברה. הכנסה אחרת היתה גם ע״י התרמת כל בעל חתונה או שמחה שנערכה בעיר, התרמה זו נעשתה בצורה מיוחדת במינה שעוררה אוירה מרוממת והכניסה לחברה סכומים גדולים.

חברי החברה לבשו אז תלבושת מיוחדת, של קצינים או גנרלים עם כפתורים וכובעים מיוחדים, נוצצים מכל צד, מסכות על פניהם שעוררו לעתים צחוק וכך הופיעו בחתונה, רקדו ושרו וגם פקדו לתת כסף, כמנהג בעלי שררה, יהודים נהנו ונתנו, במיוחד התרימו אנשי החברה את בני העיר לצרכים הללו בפורים, אז סבבו עם המלבושים הללו בכל בתי העיר.

בתקופת השלטון הרוסי הוציאה החברה גם מטבעות מיוחדות משלה, פתקאות עם חותמת החברה שערכן חצי פרוטה, הפתקא נחשבה תמיד על ידי יהודי העיר כמטבע עוברת לסוחר, כי פרוטה שלימה היתה סכום גדול מדי, לפי ממדי העניות דאז לתת לעני סתם עובר אורח, הפתקאות שימשו בידי העניים למען תת עודף לתורמים מחוסרי יכולת, את הפתקאות פדתה חזרה החברה.

גבאי החברה מאז נוסדה ועד לחורבנה של הקהלה היו יהודים פשוטים, מחוסרי יומרות שעשו את מלאכתם שלא על מנת לקבל פרס. לרוב, יהודים בעלי מלאכה שגם הם התפרנסו בקושי מיגיע כפם. תקופה ארוכה שימש בתפקיד זה ר׳ הירש מרדכי ״המוליאר״ (בונה מטבחים וארובות), אמן במלאכתו, מלאכה מפרכת וקשה, את זמנו הפנוי הקדיש לחברה.

גם שמשים לא חסרו לחברה, שעשו למענה כל עבודה קשה בהתלהבות קודש, אם זה היה ר' ינקל נאכער או ר' בייניש בעטשקה (מלמד דרדקי שהתפרנס בקושי רב משכר מלמדות) או ר' אברהם מרקוס. אלה לא ראו בעבודתם למען החברה תפקיד רשמי חלילה אלא עבודת הקודש שיש לעשותה בכל חום הלב ובכל המסירות מבלי לבקש חלילה כל תודה בעד פעלם ומעשיהם.

הטיפול באורחים נודדים לא היה קל כלל ועיקר, מרי הנפש שהסתובבו בערים בעירום ובחוסר כל איבדו לא פעם כל משקל נפשי, יש והתהלכו קרועים בלויים ורפש וטיט שבדרכים דבק בהם, יש ובאו בהמונים כמעט, לעשרות מבלי שאיש ידע על כך מראש. אנשי חברת "הכנסת אורחים" לא נלאו ולא התעיפו, אם כי לא נשאר כמעט יום בשנה שאורחים לא יפקדו את העיר.

אורחים כי נשארו לשבת בעיר, דאגו גבאי ושמשי חברת "הכנסת אורחים" לחלקם בין בתי הכנסת ותפלה, כל קבוצה התפללה במקום אחר ובכל בית כנסת או בית חסידים, היו חברי החברה או סתם מתנדבים למצוה שדאגו שלכל אורח יהיה מקום שם יסעוד את סעודות השבת ברווחה. איש מהאורחים והנוודים לא נשאר רעב בשבת או בחג, איש לא נשאר ברחוב.

הכנסת אורחים וביקור חולים

הרב האדמו"ר רבי גרשון חנוך לא הסתפק כלל ביש, בקיים, חדשיים אחרי הופעתו בעיר כינס אסיפה גדולה והכריז על הקמת חברת "ביקור חולים" שמטרתה לטפל בחולים מחוסרי יכולת, לדאוג לעזרה רפואית עבורם, לציידם בתרופות הנאותות ובעיקר לסעדם בעת מחלתם במאכלים טובים הנחוצים להם ולדאוג למשמרות לילה אצל חולים קשים ומסוכנים בל ישארו ללא טיפול והשגחה.

גייס הרב חמישים איש ואשה אשר קבלו עליהם לפעול במסגרת החברה, מי בגיוס תרופות, מי בגיוס אוכל טוב לחולים עניים שנזדקקו לזה ובימים ההם, הלא מרובים היו מקרי שחפת ומחלות שנבעו מחוסר תזונה מספיקה או מרעב מתמיד. חולים לא חסרו בעיר מרובת העניים החיים בתנאים קשים, ידי עסקני החברה היו תמיד מליאות עבודה.

עד לימי מלחמת העולם הראשונה וגם בשנות המלחמה, כשאוסטרובה היתה מלאה פליטים מעשרות ערים ועיירות מהסביבה הקרובה והרחוקה, פעלה חברת "ביקור חולים" זו במרוצת השנים ירשה את מקומה חברת "לינת הצדק" אשר המשיכה למעשה את מסורת הקודש של חברת "ביקור חולים" שנוסדה על ידי האדמו"ר רבי גרשון חנוך בעת כהונתו כאב"ד בעיר.

התפקיד העיקרי לא השתנה למעשה במאומה — הדאגה לכל חולה, בראש ובראשונה, העמל לגיוס מספר אנשים שיהיו מוכנים להיות ערים בלילה ליד מטותיהם של החולים הקשים שנזקקו לסעד ולטיפול. לא חסרו באוסטרוב מאזובייצק אנשים־מתנדבים אשר אחרי יום עבודה קשה, עיפים ויגעים מיהרו לבית חולה ולעמול קשות כדי לשרת חולה ליל שלם, ולהחליף את בני משפחת החולה שהיו כבר עיפים אחרי עמלם אצל החולה בכל שעות היום.

פעולות "לינת הצדק" הסתעפו. הדאגה להזעיק רופאים לבתי החולים ולשלם לרופאים בעד הביקור תוך שיחרור החולים העניים מכל תשלום, תפקיד אחר של החברה היה, סיפוק כלים שונים הדרושים לחולים על ידי החברה ללא כל תשלום וכן תרופות.

המתנדבים המרובים של החברה לא קבלו שום פרס כספי בעד עמלם, בפרט למזכיר שנתקבל במרוצת השנים שהקדיש כל יומו למען החברה ופעליה. עמל מיוחד השקיעה החברה בהעברת חולים לבתי חולים. בערים ובעיקר בעיירות לא היו כל בתי חולים, במקומות הגדולים יותר היו בתי חולים ממשלתיים או עירוניים, נוצריים, שהאוכל טרף וכל השירות לא יהודי.

הרוב המכריע ביותר של תושבי אוסטרוב מאזובייצק היו יהודים דתיים, שסירבו בכל

מחיר להזדקק לבתי חולים לא יהודיים, להתגעל במאכלים לא כשרים, גם בשעה שהם נזקקו לבית החולים אם לצורך ניתוח וכדומה, בית חולים יהודי בממדים גדולים פעל בווארשה הלא קרובה ברחוב "טשיסטה", בית חולים בעל רמה רצינית.

יהודים ממאות ערים ועיירות אשר בסביבת ווארשה, הקרובה והרחוקה עשו הכל כדי להתקבל בעת מחלתם בבית חולים זה שידע תמיד צפיפות מרובה ולא קל היה להתקבל לשם. עסקני "לינת הצדק" עמלו קשות כדי להשיג מקומות אשפוז בבית חולים זה וחולים רבים נשארו בבתיהם באוסטרובה מחוסר מקום ואפשרות להתקבל בבית החולים היהודי בווארשה, דבר שהכביד ביותר על פעולות חברת "לינת הצדק".

אולם יהודי אוסטרובה לא נלאו ולא נתעיפו מעבודת קודש זו. במסירות נפש ותוך הקרבה עשו בעלי מלאכה, סבלים, בעצמם עניים וחלשים, לילות כימים למען החולים במסגרת החברה. שום מאמץ וכל עבודה לא נראתה קשה מדי.

ולעתים עוררה עמלם של עסקנים מתנדבים, שעשו מה שעשו בלי שום פרס או שכר ובלי כל רצון לפרסם את מעשיהם — התפעלות. כשאנו סוקרים כיום את עמל קודש זה לשמה, שלא לשם מתן כל פרס או כבוד שהוא מצד היהודים היקרים הללו, שידעו לעשות הכל ולהקריב עצמם למען הזולת, לא נשאר לנו אלא להזכיר בחרדת קודש את יקירי רוח אלה.

היו ביניהם לא מעטים שהצטיינו בצורה יוצאת מהכלל. היה יהודי באוסטרוב מאזובייצק, קראו לו "אפרים דער היטלמאכר" (כובען), יהודי פשוט ותמים דרך אשר עמל קשה מאד בצורה מפרכת והורסת כל גוף כדי לפרנס את משפחתו הגדולה וזאת, בצמצום רב.

ולבו — לב זהב. בלילות בהם היה "חפשי ממצות", ישב ותפר כובעים לאיכרים, בימים עשה דרכו לשווקים ולירידים כדי למכור את סחורתו ולהרוויח פרוטות לא מרובות למען ביתו. ההתחרות בין הכבענים היהודים היתה רבה מאד ולא בקלות עלה בידו להרוויח מעט מאד, ולעתים נאלץ לרעוב יחד בני משפחתו הענפה.

אולם מיד עם בואו לאוסטרובה, היה סר לביתו, סעד את סעודתו הדלה במהירות ומיהר לחברת "לינת הצדק" כדי לברר מה קרה במשך היום בו שהה מחוץ לתחומי העיר. מבלי להתבקש הוא הציע תמיד הראשון את עזרתו מבלי להתחשב בעייפותו הרבה, העובדא שלפני כן ישב בכל שעות הלילה ועמל לעשות כובעים ובכל שעות היום התרוצץ בדרכים עם סחורתו לא אמרה למענו כלום, חלש היה, כוחותיו מוגבלים ביותר אבל ביחס לעבודת הקודש ולמען חולים לא היה גבול ומידה לגבורת נפשו ויכולת פעלו. שום עבודה בתחום זה לא היתה קשה למענו, ידע מכל אדם שחלה בעיר, ידע מכל מקרה שנזקק לעזרה רפואית, אם היה צורך לגייס מתנדב ללינת לילה אצל חולה, מיהר ר' אפרים ומצא כזה, לא מצא — הלך בעצמו ללון אצל החולה ושרתו במסירות ללא כל סימני עיפות שהם. ביקר אצל כל חולה קשה, יעץ עצות, עדד את בני המשפחה, אם היה צורך להעביר חולה לבית החולים בווארשה, ר' אפרים ריבקה התנדב תמיד הראשון לעבודה כזאת, הזניח את הכובעים ואת פרנסתו ויצא לדרכו לווארשה, ללוות את החולה עד להתקבלו לבית החולים.

במיוחד התיחס בחמימות לכל חולה קשה, אלה היו גדולי המיוחסים אצלו. שום מאמץ לא היה גדול עבורו כדי להביא מזור ולהגיש עזרה לחולה, מוכן ומזומן להעיר אפילו באמצע הלילה את ראש העיר או פקידי העיריה כדי להשיג מהם תעודה שתאפשר את אישפוזו של חולה קשה בבית החולים, לא פעם הציל במעשיו אנשים, חולים קשים ומסוכנים.

עסקנים לא חסרו לחברה זו, שלמעשה המשיכה במסורת שנקבעה ע"י האדמו"ר האב"ד רבי גרשון חנוך בתקופת כהונתו הקצרה

מאה. ר׳ לייב אולשאקר למשל, יהודי חולה לב לא פסק אף ליום את פעלו למען החברה. תפקידו — שומר כלי הרפואה אשר לחברה שהושאלו תמיד אחרי קבלת ערבון מצד הלווים למען ישמרו על הכלים ויזכרו להחזירם. יהודי טוב היה ר׳ לייב, עסק בעבודת קודש זו באהבה ובמסירות של ממש, עמד כחיל על המשמר בשמירת כלי הרפואה והכלים הסניטריים, רכוש החברה, הוא דרש ותבע לקבל בחזרה את כלי החברה. הם לא היו בודדים, יהודים בעלי לב רחב וטוב, המוכנים ומזומנים תמיד לעזור לזולת לא חסרו לעולם באוסטרובה.

חברת ״הכנסת כלה״

יזמתו של הרבי מרדזין לא נדלאה לעולם, תמיד הופיע בפני הקהל בהצעות חדשות, יזם הקמת חברה ״הכנסה כלה״ כדי להושיט עזרה וסעד לכלות עניות, לספק להן כל צרכיהן לנשואיהן, אולם חברה זו, לא התפתחה במרוצת הזמן בגלל האמצעים הכספיים המרובים שהיו דרושים לה כדי למלאות את תפקידיה הרבים.

בני אוסטרובה האמינו, כי אילו נשאר הרב האדמו״ר במחיצתם תקופה ממושכת יותר כי אז היה מקים שורה ארוכה יותר של מוסדות פאר לקהלה והיה הופך את אוסטרוב מאזובייצק לקהלה לדוגמא ולמופת עם שרשרת של מוסדות ומפעלים שונים לפאר ולדוגמא, אבל תקופת כהונתו של האדמו״ר מרדזין היתה קצרה מדי.

אילו כיהן רב אחר תקופה כה קצרה, שנמשכה בס״ה 7—8 חדשים, כי אז ולא היה משאיר שום רושם על הקהלה ועל סדריה, תקופת כהונתו היתה נראית כזמנית בלבד, אולם מה שהצליח האדמו״ר רבי גרשון חנוך מרדזין בתקופה כה קצרה לא הצליחו רבנים רבים במשך עשרות בשנים, בעת כהונתם בתפקיד מרא דאתרא ומה עוד בקהלה לא גדולה ולא עשירה ביותר.

ואכן לא שכחו רבים מזקני תושבי אוסטרוב מאזובייצק עד לחורבנה של הקהלה, למעלה מחמשים שנה, את האדמו״ר רבי גרשון חנוך מרדזין כאב״ד הקהלה. הם העלו תמיד על נס את פקחותו הבלתי מצויה וכושרו לרדת לעומקם של עניינים מסובכים וקשים ביותר בכל תחומי החיים, אם בענייני מסחר ואם בעניינים אחרים ואף בענייני רפואה ובריאות.

רבים איפוא השכימו לפתחו, חסידים כמתנגדים ואפילו כאלה שהיו רחוקים כבר מדת ומיהדות. חסידיו ראו בו את האדמו״ר הקדוש, נשיא ומנהיג העדה, תושבי העיר — רבם הגדול, העושה ומעשה, המונים — החכם והפיקח שיש לעשות הכל כדי לקבל ממנו עצה ותושיה, לומדים באו להשתעשע עמו בתורה ובהלכה בכל ענפי התורה.

ואם בלומזה הגדולה והותיקה יותר, המלאה מתנגדים לחסידים ולחסידות פרצה מחלוקת חריפה בקהלה ורבים קמו נגד אב״ד הגאון המופלג בתורה רבי אליעזר שמחה רבינוביץ, שר המלך ופקידי מלכות רוסיה התיצבו אף הם לימין רודפי הרב עד כי ירדו לחייו ממש. בצר לו החליט הג״ר אליעזר שמחה רבינוביץ, בעצמו מתנגד לחסידים, לפנות לאדמו״ר מרדזין שכיהן אז כאב״ד אוסטרוב מאזובייצק, לבקש את עצתו ועזרתו, הוא בא לאוסטרובה ולבקשתו יצא עמו האדמו״ר רבי גרשון חנוך ללומזה, ימים ספורים ישב הרבי מרדזין בלומזה, בחכמתו הרבה ובפקחותו הבלתי מצויה הצליח עד מהרה להשקיט את המריבה, להביא את שני הצדדים לשולחן אחד ולהשכין שוב שלום במקום, הג״ר אליעזר שמחה נשאר בשלוה במקום כהונתו.

בראשית שנת תרמ״ז קם ועזב את אוסטרוב מאזובייצק למגינת לבם של הרוב המכריע של תושבי המקום. לא היה שוב כל מקום לבקשות כי ישאר וימשיך לכהן כאב״ד במקום, כמו תמיד החלטתו היתה נחושה וסופית שאינה ניתנת בשום אופן לשנוי כל שהוא.

בצאתו את אוסטרובה החל האדמו״ר מרדזין לעשות למען רעיונו של ״החלזון״ ולבישת

״תכלת״ בציצית. למטרה זו יצא לאיטליה, לחופי ים התיכון כדי לחפש את ״החלזון״ ולצבוע באמצעותו ״פתיל תכלת״ בציצית. בעקשנות דקדושה ובהתלהבות ללא גבול עמל ולדעתו אף מצא את ״החלזון״, הפיק ממנו תכלת בו צבע פתיל ציצית, לבשו ובדרכו הלכו כל חסידי רדזין.

ההתנגדות החריפה של רובם המכריע של גדולי ישראל לצעדו זה לא הרפה את רוחו, להיפך הוא השיב מלחמה שערה ועמד בכל תוקף על דעתו ועמדתו. הוציא ספרים מיוחדים למטרה זו בהם עמל לבסס את דעתו ואת הוראתו זו, ומאז שוב לא חזר לכס הרבנות באוסטרובה או למקום אחר, הסתפק במאבקו למען דעתו והוראתו וכן בניהול עדת חסידיו הגדולה, שמנתה אלפים.

האדמו״ר מרדזין לא האריך ימים, ביום ד׳ בטבת תרנ״א הסתלק בהיותו בן נ״א בלבד. פטירתו עוררה הד עצום בכל העולם היהודי, החסידי והתורני והתאבלו עליו המוני מעריציו ומתנגדיו כאחד. חלק מתורתו הרבה הודפס בספריו המרובים בכל מקצועות התורה וספרי חסידות מעמיקים, אימרותיו מליאות חכמה ושנינות הפכו לנחלת הכל.

אוסטרוב מאזובייצק לא שכחה את רבה זה ורבים מתושבי העיר הזכירו ברטט את שמו ותקופת פעלו של הרבי מרדזין האדמו״ר רבי גרשון חנוך עד ליום האחרון לקיומה של הקהלה.

פרק רביעי

הג"ר יהודא לייב גורדין, אב"ד העיר

הגאון רבי ש. ד. אנוליק

האדמו"ר מרדזין רבי גרשון חנוך עזב את אוסטרוב מאזובייצק וכמו בעבר שוב גמרו אומר המתנגדים בעיר למנוע את בחירת רב מעדת החסידים. הדבר הפך כמעט למסורת בעיר, רב מעדת החסידים כיהן אחרי רב מעדת המתנגדים וכן להיפך, הפעם, גברו חוגי המתנגדים ונגד דעתם של החסידים, לאוסטרובה בא רב מתנגד שכינוהו בעיר בשם "הרב מפיטרקוב".

החסידים לא נכנעו, לא קבלו את מרותו של הרב החדש, הם הביאו לעיר צעיר מעדת החסידים ומנוהו כשו"ב והחליטו לאכול רק משחיטתו, הרב יצא בחריפות נגד מעשה החסידים ואלה האחרונים עמדו בכל תוקף על דעתם והגנו על השוחט שלהם, שלא עמד תחת פיקוחו של הרב המתנגד, היה ונדמה שהקהלה התפרקה לשתי מחנות עוינים.

להרב מפיטרקוב נמאס הדבר, החסידים הציקו לו על כל צעד ושעל, לא נתנו לו מנוח, ואם כי עיקר המאבק היה נטוש סביב לשוחט החסידי, הרי למעשה היה בזה כדי לערער על עצם כהונתו של הרב המתנגד כרב העיר. המריבה בעיר הלכה וגברה וביום בהיר אחד ארז הרב מפיטרקוב את חפציו ויצא את העיר לצמיתות, והשאירה מסוכסכת.

מחנה המתנגדים באוסטרוב מאזובייצק לא סלח לחסידים על מעשיהם, בראשם התיצב הרב ר' דוב בעריש שפירא, למדן מופלג ועשיר ובעל השפעה רבה במקום, בנו של הגאון הנודע רבי אייזיק חריף רבה של סלונים. רבי בעריש עצמו היה ראוי לאיצטלה דרבנן ולשמש כאב"ד אבל הוא סירב בתוקף וניהל בית מסחר לסחורות ונחשב לבעל הון.

הציע רבי בעריש לבחור כאב"ד אוסטרובה את הגאון רבי שמעון דוב אנוליק, תלמיד מובהק של הג"ר אייזיק חריף ורעו מנוער של רבי בעריש. הג"ר שמעון דוב התפרסם בליטה כבר בשחר נעוריו כגאון וכנוהו בשם "העלוי השחור" בגלל שערותיו השחורות, שמו הלך לפניו כאחד מגדולי התורה כחריף ומעמיק ובעל הוראה מופלג.

עשר שנים ישב הג"ר שמעון דוב אנוליק על כסא הרבנות בעיירה שאקי הליטאית הקטנה, הוא נהנה ממשרתו ובני הקהלה נהנו ממנו, ישב במנוחה ובשלוה והרבה לעמל בתורה, כשבני הקהלה המעטים אינם מפריעים לו בלימודו ולא גזלו הרבה מזמנו, זו היתה אמנם משרה רבנית קטנה יחסית שאינה מכניסה פרנסה ברווחה אבל שלוה ושקטה בלי ריב ומדון וטרדות מרובות.

ביזמתו של רבי בעריש שפירא, ראש המתנגדים ומחשובי העיר, יצאה משלחת מאוסטרובה לשאקי כדי להזמין את הרב לבוא ולכהן בקהלתם כאב"ד. לרבי בעריש נלוו שנים מעשירי העיר ונכבדיה והגישו לו כתב רבנות חתום בידי חשובי המתנגדים מאוסטרוב מאזובייצק ורבים מבעלי בתים בעיר תוך הבטחת משכרת נאותה ממנה יתפרנס הרב בכבוד רב.

כשנודע בשאקי דבר בואה של משלחת מאוסטרוב מאזובייצק נהרו מרבית בני העיר לביתו של הרב והודיעו לו כי לא ירשו לו בשום אופן לצאת את המקום. אולם כשהג"ר שמעון דוב גילה רצונו לעבור בכל זאת לקהלה גדולה

וחשובה יותר החלו אנשי שאקי להפעיל את לחצם על הרבנית שהיא לא תתן לבעלה הרב לעבור לאוסטרובה ולנטוש את שאקי.

ואכן היו בפי תושבי שאקי דברים של טעם, הם ידעו לספר איך רדפו החסידים באוסטרוב מאזובייצק את הרב מפיטרקוב בגלל היותו מתנגד עד כי נאלץ לֶארוֹז את חפציו ולנטוש את העיר, החסידים באוסטרובה הרי ימשיכו לרדוף את הרב החדש בגלל היותו מתנגד לחסידים ולחסידות, למה לו להכנס לריב ולמחלוקת ולנטוש חיי מנוחה ושלוה.

אנשי המשלחת לא הרפו, הרבנית לא הסכימה לעבור לאוסטרובה, הוחלט אפוא שהג"ר שמעון דוב יסע בעצמו בלי משפחתו לאוסטרובה, ישהה בעיר זמן מה ויבחון את פני הדברים במקום ואז יחליט סופית מה לַעֲשות. המתנגדים באוס־טרובה ערכו קבלת פנים נהדרת לרב החדש אבל התאכזבו מאד כשנוכחו לדעת שבני משפחת הרב לא באו עמו.

בשבוע בו הופיע הג"ר שמעון דוב אנוליק באוסטרובה, נערכה חתונה בעיר, פייגה זיסל ברומברג, העשירה בין תושבי העיר השיאה את אחד משׁשת בניה למשפחת עשירים מופלגים. בני משפחת ברומברג העשירים החליטו לתת לרב החדש 150 רובל דמי רח"ש, סכום רציני מאד בימים ההם, מזה ניתן לו במזומנים 75 רובל והיתר נשמר כערבון בידי המשפחה שהתחייבה לתת את הכסף לרב החדש מיד עם בואה של הרבנית ובני משפחתה לעיר, וכדי להביע את אי שביעת רצונם של תומכי הרב הגרש"ד אנוליק מאי הופעתה של משפחתו. רח"ש (מענק לרב, ר"ת ר'ב ח'זן, ש'וחט) שניתן בכל חתונה בעד עריכת נשואין, נקבע תמיד לפי עושרם של המחותנים ויחסם לרב מסדר הקידושין.

אך גם לחץ זה לא עזר, הרבנית ובני משפחת הרב עמדו בשלהם: התנגדו לקבלת המשרה החדשה בעיר שמרובים החסידים הגרים בה המתנגדים לרב המתנגד ובסופו של דבר ירדו לחייו וימררו את ימיו. הרבנית העדיפה לדבריה את העניות בשאקי השלוה והשקטה על פני הרווחה וההכנסות הגדולות באוסטרוב מאזובייצק המלוות בריב ובמחלוקת.

והרבנית ניצחה, רגלה לא דרכה באוסטרובה והג"ר שמעון דוב נאלץ להכנע לרצונה ולהחלטתה, הוא חזר לשאקי עיירתו ולא ישב שם כבר ימים רבים, נתקבל כאב"ד בטיקטין הליטאית ואחרי כהונה במקום במשך שנים עבר לשדליץ ושם נתקבל פה אחד כאב"ד, בקהלה מכובדת זו ישב עד ליומו האחרון, הוא נפטר בשנת תרס"ז בהיותו בן נ"ט.

הגרש"ד אנוליק עזב את אוסטרובה ובמקומו בא הגר"י וינגוט, רב גדול בתורה מפולין שלא היה מתנגד חריף ואף לא חסיד. שני הצדדים גם יחד, חסידים כמתנגדים לא תמכו בו, ועד מהרה, כשקיבל כתב רבנות מקהלת ליפנה הקטנה בהרבה, מיהר לעזוב את אוסטרוב מאזובייצק ועבר לשם. בני אוסטרובה החלו שוב לחפש מועמד מתאים שיקבל על עצמו את כס הרבנות במקום.

ושוב התארגנו ראשי המתנגדים בעיר ובחרו ברבה של פרצבה כרב העיר, רב מתנגד שעמד רחוק מחסידים ומחסידות, לחם בחסידים והם מצדם לחמו בו, לא נתנו לו לפעול בענייני הקהלה לפי דעתו ורצונו הם גילו עמדה תקיפה מאד ולא קבלו את הכרעות הרב בכל העניינים שלא היו נראים להם ושלא היו לרצונם.

הרב החדש עמד על דעתו, לחם קשה למען עמדתו, אבל, החסידים המרובים באוסטרוב מאזובייצק סיכלו כל תוכניותיו והצרו את צעדיו, אמנם מחנה המתנגדים בעיר עמד לימינו ותמך ברב אבל לא היה בזה כדי להשקיט את הרוחות ולאפשר לרב לשבת במנוחה על כסאו, לנהל את ענייני העיר כרצונו אשר לאמיתו של דבר נגדו את רצון חסידי העיר הרבים ואת שאיפותיהם.

ובתקופה זו נתרבו והלכו מספר החסידים באוסטרובה. צעירים רבים מבני המתנגדים הצטרפו לעדות החסידים לזרמיהם. למעשה שוב לא היה לרב שום אפשרות לנהל את

הרבנות בעיר בניגוד לרצונם. מלא עגמה התהלך הרב מפרצבה באוסטרובה, חלש ויודע חולי ומחלות מזמן, ובשנת תרנ״ד חלה את מחלתו האחרונה ונפטר באותה שנה. הוא היה אולי רב העיר הראשון שמצא את מנוחתו בבית הקברות באוסטרובה.

בעית בחירת רב חדש שוב עלתה על הפרק. היה ברור לכל הצדדים גם יחד שאין לבחור ברב מקובל רק על חלק אחד מתושבי העיר, אלא יש לעשות כל המאמצים כדי למצוא אישיות רבנית מופלגת אשר חסידים כמתנגדים וסתם תושבים, בני ״עמך״ בעלי מלאכה ואנשי עמל, כולם יקבלו את מרותו ולא יערערו על סמכותו. חוגי המתנגדים כבר ויתרו על הרעיון לבחור שוב ברב לפי רצונם בלבד, ובהתאם לרוחם.

אחרי חיפושים מרובים אכן מצאו חשובי אוסטרובה אישיות רבנית שנתקבלה על דעת כי החוגים בעיר, ונבחר כאב״ד פה אחד על ידי כל בני הקהלה בלי יוצא מן הכלל, אמנם רב מתנגד, שלא השתייך למחנה החסידים אבל הבין וגם העריך את החסידות ואף הגן עליה, אם בפני שליטי רוסיה הצוררים ואם בכל שטח אחר.

הגרי״ל גורדין רצוי לכל

היה זה הגאון רבי יהודא לייב גורדון, שנולד ברוציצה ליד דרוזגניק בשנת תרי״ג. בעל כשרונות כבירים היה משחר ילדותו ואכן בעודו ילד כבר למד כתלמיד ותיק אצל רב העיר הגאון רבי ירחמיאל זיסקינד כ״ץ. לישיבות לא יצא ללמוד אלא השתלם בלימודו אצל רבה של העיירה סביר הגאון רבי משה דנישבסקי, מגדולי הדור המופלגים.

מתמיד באין כמוהו היה הגרי״ל גורדון מנעוריו, לא פסק מלימודו יום ולילה, ולא הניח מקצוע בתורה שלא יתעסק בו ויעמל עליה, אם זה קבלה או חסידות, מבלי לדבר כבר על ש״ס ופוסקים, ראשונים ואחרונים ולא זנח אפילו את השפה הרוסית, אותה למד כמעט בעצמו ושלט בה בצורה מפליאה, כעלוי בכל השטחים המלא כשרונות, תפיסה וזכרון מופלא.

בן 24 היה הג״ר יהודא לייב גורדון עת בו הלך לעולמו הגאון רבי יהודא לייב הכהן קורליצר, מזקני הרבנים המופלגים בימים ההם, אב״ד ור״מ בעיירה מיכלישקי הליטאית הקטנה בצוואתו פקד להושיב על כסאו את הגרי״ל גורדון הצעיר, כשהוא מלא תהלות לגאון הצעיר הבקי בכל מקצועות התורה ויחד עם זה חכם ופיקח הנהו, היורד לעומקם של הדברים ויראתו קודמת לחכמתו.

בשנת תרל״ז, אחרי תשע שנות כהונה בעיירה הקטנה נתבקש הגרי״ל גורדון לעלות לכס הרבנות באוגוסטב, הגדולה יותר. מיכלישקי הקטנה לא היתה לפי מדותיו של הגאון המפורסם בעל הכשרונות הנעלים, שנתפרסם כדרשן מעמיק ומושך המונים, כרב מחונן במדות תרומיות שמעטים כמוהו בארץ. הוא ניאות לבקשות והסכים למנוי החדש.

באוגוסטב הליטאית מצא לו הגרי״ל גורדון כר נרחב יותר לפעולותיו הברוכות. שמעו יצא כבר הרחק מתחומי עירו המוגבלים וקהלתו הלא גדולה אשר דבקה ברבם בהערצה ובהאבה אמיתית. הוא היה לא רק אב״ד רשמי בעיר, אלא רב ורבי לכל החוגים והשכבות של בני אוגוסטב בלי יוצא מהכלל, עד כי לא היה אדם שלא מצא לו מקום בביתו של הרב.

הלומדים ותלמידי החכמים אשר באוגוסטב מצאו בו את הגאון המובהק, שאין לך מקצוע בתורה שאינו בקי בו, החסידים נהנו מידיעותיו המפליאות בתורת החסידות וביסודותיה וגישתו החמה לשיטה זו, בני ״עמך״ — לא פסקו מלהלל את דרשותיו של הרב, אשר אם כי היו עמוקות מאד, הרי שבחלקם הבינו את דבריו בהיותו נואם בחסד.

אפילו ״המשכילים״, אלה אשר קצצו כבר בנטיעות בינם לבין עצמם והתהלכו ברעיונות ומחשבות שונות ביחס לטיב היהדות ועתידה דברו בהתפעלות והתלהבות על רבם הגדול, שלא הניח מקצוע בעולם בו לא שלט. פקידי

הרשות באוגוסטב ואלה אֲשר נקלעו לעיר לא חדלו מלהלל את הרב על ידיעותיו הנדירות בשפה הרוסית וביטויו העשירים והמגוונים בשפה זו, גם הרוסים התפעלו משפת הרב העשירה.

להגנת החסידות והיהדות

בתקופה זו, כמו בתקופות שקדמו לה, לא חסרו מומרים מליאי שנאת ישראל שעשו הכל נגד היהודים כדי להתחבב על החוגים הרוסיים האנטישמיים ובעיקר לבל יחשדו בהם כי אכן "עודם יהודים" וכי קשר כל שהוא מקשר אותם עדיין עם היהדות. היו כאלה שלא בחלו בשום מעשה נבלה נגד היהודים כדי להתקדם בסולם האנטישמיות ובחברות צוררי יהודים.

אחד המומרים הללו מצא לו "תחביב" מיוחד במינו, לחבר תזכירים נגד החסידים והחסידות ולהפיצם בין ראשי השלטון הצאריסטי, האנטישמי, כקודמיו במלאכה נתעבת זו הציג את "כת" החסידים כנבערים מדעת, השוטמים את השלטון הרוסי ומרבים לקלל את "הכתר הרוסי", וכי שונאי רוסיה ושלטונה אינם אויביה המסורתיים של רוסיה אלא דוקא החסידים.

הדילטוריות נשאו פרי, לאט לאט החלו שלטונות רוסיה הצאריסטית לנקוט בצעדים של ממש כדי לעשות מה נגד החסידים "המסוכנים". ידי "המשכילים" היהודים ברוסיה, אויביהם בנפש של החסידים, עזרה רבות לעורר שוב פעולות מצד שלטונות הצאר נגד החסידות, אלה דירבנו בלי הרף את פקידי הרשות לעשות מה נגד קני "מורדי אור" המתרכזים סביב לחסידים.

למעשה החלו הנגישות נגד החסידים וראשיהם מיד עם התפשטות החסידות ברוסיה, ראשי החסידים נאסרו, החסידים נרדפו ובעמל רב הצליחו החסידים להזים את העלילות נגדם ולהביא לידי שחרור גדולי החסידוּת. הפעולות החדשות נגד החסידים עוררו מחדש את דעת השלטונות נגד החסידים והחסידות ועשו הכֹל כדי לחדש את הנגישות נגדם.

הגרי"ל גורדין

כתבי פלסתר המרובים עשו סוף סוף פרי, חוגים ממשלתיים בפרסבורג, בירת רוסיה הצאריסטית החלו לפעול, פנו לראשונה לשר החנוך שיערוך חקירה יסודית בכל פרשת החסידים והחסידות ולהחליט סוף סוף אם יש לאסור את כל האדמורי"ם מנהיגי החסידים ולסגור את בתי החסידים בכל רוסיה ושטחי הכיבוש שלה ולאסור בכלל על קיומה של תנועה זו.

אחרי בירורים שונים החליט שר החנוך להטיל על הגרי"ל גורדון, רבה של אוגוסטב שלא נמנה על החסידים אלא על המתנגדים, כי יברר באורח יסודי את טיבה ואת מהותה של החסידות ויגיש חוברת מושלמת בשאלה זו לממשלת הצאר. הג"ר יהודא לייב גורדון קבל על עצמו את המשימה הזאת והבטיח לערוך ולחבר סקר מפורט ויסודי בכל מכלול השאלות "מהי החסידות"?

ואכן בספר רב האיכות בשם "מהי החסידות" הצליח הגרי"ל גורדון למצא באורח יסודי את כל תולדות החסידות, השקפתה ועקרונותיה, יסודותיה והשקפת עולמה, על כל המסתורין

אשר סביב לחסידות, הפילוסופיה של החסידות על זרמיה השונים והתועלת המעשית שהחסידות הביאה לעולם היהודי כולו.

הספר, שחובר בשפה רוסית צחה וספרותית, כתובה בסגנון מצוין, עשה רושם עמוק בכל החוגים האינטלקטואליים ברוסיה ובבירתה, שאלת רדיפות נגד החסידים והחסידות ירדה מהפרק לגמרי ושמו של הגרי״ל גורדון נתפרסם עד מהרה בכל רחבי רוסיה, עד שגם מתנגדי החסידות ואויביה המושבעים נאלצו להלל את החוברת ואת מחברה המחונן שהצליח לחסל אחת ולתמיד את עלילות הזדון — עלילות שוא נגד החסידים והחסידות.

צוררי ישראל לא חסרו ברוסיה דאז, אם היו כאלה אשר הפנו את חיצי זעמם המורעלים נגד החסידים והחסידות, הרי שלא חסרו כאלה שפנו לפעול נגד היהודים בכלל, נגד הדת והתלמוד, מזמן לזמן הופיעו פשקווילים נגד התלמוד וההלכה המפורשת בהם דברי הסתה פרועים נגד היהודים ונגד היהדות, תוך שימוש בציטטות שונות מהתלמוד.

בעתונות הרוסית האנטישמית הופיעו מזמן לזמן דברי בלע נגד היהודים ונגד ההלכה היהודית המבוססת בעיקר על התלמוד, כאילו מצווים היהודים להרוג את הגוים, להרעילם, להשתמש בדמם אם לפסח ואם להזדמנויות אחרות, למעשה ניזונה כמעט כל התעמולה האנטישמית הארסית מתוך ״הסתמכות על התלמוד״ שתואר כיצירה ״איומה ומרעילה ממש״.

לפי בקשת רבים החליט הרב גורדון להוציא ספר להגנת התלמוד, להוכיח כי כל העלילות והאשמות בשקר יסודן. בספר רב האיכות ומלא תוכן בשפה רוסית מלוטשת הופיעה יצירתו בשם ״מהו התלמוד״ כתשובה שקולה ורצינית נגד כל המקטרגים בזדון ובכזבים נגד התלמוד. כלמדן וגאון מובהק שהש״ס היתה שגורה בפיו וזכרה בעל פה ציטט פנינים מאוצר התלמוד שעשו רושם רב בחוגים רחבים ברוסיה הצאריסטית והפכו את המסיתים נגד יהודים ונגד התלמוד וההלכה למסיתים שטחיים מחוסרי תוכן ורציניות כל שהם. תודות לספרו זה גדול שמו ברחבי רוסיה וגדול הסופרים הרוסיים בימים ההם, לב נ. טלסטוי בא עמו בקשרי מכתבים. שונאי ישראל מובהקים לא ענו להרב גורדון ולא היה בידם להזים או להתווכח עמו, אם כי התעלמו ממנו והמשיכו בהפצת ארס ורעל נגד היהודים. במשפט בייליס המפורסם בקיוב השתמשה הסנגוריה בספר זה להזים את עלילת הדם.

מוקף הערצה וכבוד ישב הגאון רבי יהודא לייב גורדון באוגוסטב כשבני קהלת אוסטרובה חיפשו להם רב מתאים, מורם מעם שמשכמו ומעלה גבוה מכל העם, למען יאחד את כל חלקי העיר וזרמיה ויחזיר את כבוד הרבנות ותפארתה למקומה. המתנגדים חיפשו מועמד בעל שיעור קומה והחסידים כמותם, תוך הכרה ברורה ששוב אין לקבל רב שאינו רצוי על כל הצדדים.

מאוגוסטב לאוסטרובה

באוסטרוב מאזובייצק גר אז תושב עשיר ומכובד בשם ר׳ נח פיינצוויג, קבלן לצבא הרוסי ומחשובי העיר. לרגל עסקיו הרבה לבקר באוגוסטב ושם התידד והתקרב לרבה המפורסם של העיר, הגאון רבי יהודא לייב גורדון. מלא הערצה לרב המופלג החל לחשוב על קבלת הרב גורדון כרבה של אוסטרובה וכמועמד מתאים לתפקיד זה.

כינס ר׳ נח פיינצוויג אסיפה לביתו, אליה הזמין את ראשי כל הזרמים בעיר, את החסידים ואת המתנגדים וגלל בפניהם את מעלותיו של הרב מאוגוסטב, את גאוניותו בתורה, את גדלותו בחסידות, את השכלתו המרובה וכוחו המפליא כדרשן, רב שמעטים מאד כמוהו וכי אין אוסטרובה יכולה לחלום אפילו על רב מוכשר ומתאים יותר.

שמעו של הרב מאוגוסטב הגיע מזמן לבני אוסטרובה. החסידים ידעו על פעלו להזים עלילות נגד החסידים והוצאת מחברתו המלאה אהדה לחסידות בשם ״מהי החסידות״

המתנגדים שמעו על גדולתו בתורה, סתם יהודים שמעו על פעלו הרב ועל דרשותיו הנפלאות. פה אחד, על דעת כל החוגים בעיר, הוחלט לבחור בהגרי״ל גורדון כרבה של העיר.

משלחת מיוחדת, מורכבת מראש החסידים באוסטרובה, הגאון והחסיד רבי בנציון רבינוביץ והג״ר בעריש שפירא יצאה לאווגוסטב. שעה ארוכה ישבו בביתו של הרב והשתעשעו עמו בש״ס ובפוסקים ובכל מקצועות התורה, שניהם התרשמו מגדלותו של הרב, מחכמתו ועומק שכלו, מאישיותו הקורנת והמושכת והחליטו לבקשו לעבור לאוסטרובה, לקבל שם את משרת הרב אב״ד.

כשעבר הגאון החסיד רבי בנציון רבינוביץ לעניני חסידות גילה הרב בקיאות מיוחדת בתורת חב״ד שבחסידות, רבי בנציון כחסיד קוצק וגור גילה זלזול מה לשיטה זו ואילו הרב מאוגוסטב עמד על דעתו והגן על שיטת חב״ד־לובאביץ בהתלהבות, רבי בנציון חשבו אז לחסיד חב״ד, אולם כעבור זמן קצר נכח לדעת שהרב היה למעשה מתנגד שהחשיב כל שיטה בחסידות וביהדות.

חזרה המשלחת לאוסטרובה והקהלה שלחה כתב רבנות, חתום על ידי כל תושבי העיר בלי יוצא מן הכלל להג״ר יהודא לייב גורדון.

למרות בחירתו פה אחת כרבה של אוסטרובה פיקפק בכל זאת הגרי״ל גורדון אם לקבל את המשרה בעיר המלאה חסידים, בעוד הוא עצמו היה מתנגד והתנהג כמתנגד. מספרים, כי הוא החליט אז להתיעץ עם רעו הגאון רבי ישראל מאיר הכהן מראדין, בעל ״חפץ חיים״ ולקבל את הכרעתו בשאלה זו, לחיוב או לשלילה.

שמע בעל ״חפץ חיים״ את שאלתו של הגרי״ל גורדון וענה מיד: אינני מבין מהי השאלה? מהו הפחד בפני החסידים? וכי מה הם יכולים לעשות ״במקרה הרע ביותר״?, ללגום קצת משקה ולומר אחד לשני ״לחיים״, אז מה? לוגמים יחד עמם כוס יי״ש ואומרים ״לחיים״ ומסתדרים... וכי מה זה יכול להזיק...

שמע הגרי״ל גורדון לעצת רעו הגאון הצדיק ולבקשת בני אוסטרובה ובשנת תרנ״ז הופיע באוסטרובה לשמחה לבם של כל בני העיר שהרגישו כי בעית הרבנות המסעירה שפילגה לא פעם את העיר, באה לידי סידורה הסופי, אוסטרובה קבלה רב המתאים למשרתו המסוגל לאחד את כל בני העיר ולהאציל עליהם מרוחו. להסדיר את כל עניני הדת במקום.

ואכן, השפעתו חרגה מכל ידוע באוסטרוב מאזובייצק עד אז, חסידים כמו מתנגדים, בני העם, בעלי מלאכה ויהודים מכל החוגים והשכבות העריצו את רבם, ביום גינוסיה רשמי של שלטונות רוסיה, כשהוטל על הרב להשמיע את דרשתו בבית המדרש הופיעו קציני צבא רוסיים ופקידים מכל המחוז וצבאו על דלתי בית המדרש כדי לשמוע את דברי הרב ואת השפה הרוסית שבפיו שהקסימה.

נאומיו הללו, דרשות שהשמיע בבית המדרש באוגוסטב ואחרי כן באוסטרובה לא היו דרשות שמטרתם להלל את השלטון הרוסי, אלא נאומים רבי תוכן ורבי רושם בהם חשף את ההוד והיופי אשר ביהדות, ונתן ביטוי מלא לסבל היהודים בגלות הרוסית המרה והקשה של הימים ההם. את הנואמים הללו הדפיס אח״כ בספר מיוחד בשפה הרוסית בשם ״סלובה״, וקבל ע״ז הערכה מיוחדת מהצאר ניקולאי השני.

בנאומים הללו בא לידי בטוי מלא גינוי האנטישמיות. הגרי״ל גורדון לא ניהל ויכוחים עם הכמורה הקאתולית או הפרובס־לבנית אבל, דרך אגב, עשה את החשבון הנוקב עם מפיצי חידקי האנטישמיות הללו, שהיו אחראים במישרין ובעקיפין לפרעות הדמים נגד יהודי רוסיה ופולין.

אולם עיקר גדלותו של הגרי״ל גורדון לא היה בידיעת רוסית או בנאומים אלא בגאוניותו המובהקת בתורה ובמיוחד הצטיין בהוראה, רבנים רבים מקרוב וגם מרחוק פנו אליו

בשאלותיהם והוא הרבה להשיב תשובות הלכה למעשה בבהירות האופינית לו, בשכלו המעמיק והישר שנגד לפלפולים ולסיבוכי מחשבה, ותמיד בצורה תמציתית הממצה את כל העינינים.

חלק גדול מתשובותיו בהלכה הדפיס הגרי״ל גורדון אח״כ בספרו הגדול שו״ת ״דברי יהודה״, ספר שנתפרסם מאד בכל חוגי הלומדים והרבנים, ורבים השתמשו בו הלכה למעשה. כעבור שנים מספר הדפיס ספר נוסף מתשובותיו בשם ״תשובות יהודה״ בשעה שכבר כיהן כאב״ד בסמורגיאן, אולם לא את כל תשובותיו שהשיב לרבנים ודיינים מקרוב ומרחוק הודפסו בספריו.

רק שבע שנים ישב הגרי״ל גורדון על כס הרבנות באוסטרובה, שנים אשר רבים מבני העיר כינו אותם אחרי כן ״כשבע שנות שבעה״, נהנה מכבוד ומהערצה וגם מחיבה מצד כל בני העיר, ואז החליט לעבור לסמורגיאן, היה זה בראשית שנת תרס״ד בערך וזאת למגינת לב רבים מבני אוסטרובה.

שם הוא הדפיס את ספרו ״דגל יהודה״ על הדרוש, ספר קלאסי שהרים למעשה את קרן הדרוש והדרשנות בישראל. ספריו נמכרו במהירות (אם כי מרבית כתביו לא הודפסו משום מה). בסמורגיאן יסד הגרי״ל גורדון ישיבה, אשר שנבצר ממנו לעשות קודם, העמיד בראשה את הגאון רבי זלמן יוסף אשינובסקי. כמאתיים תלמידים ויותר למדו בישיבה זו שעמדה תחת פיקוחו של הרב, אשר מזמן לזמן השמיע שם את שיעוריו.

רצה כבר הגרי״ל גורדון לסיים את נדודיו ולהשאר בסמורגיאן, אך בשנת תרע״ג נתפנתה כסא הרבנות בלומזה, עיר הפלך. בני המקום תרו אחרי רב מתאים שיכול לנהל את העדה הגדולה ויחד עם זה לשמש נציג היהודים בפני השלטונות, להזים עלילות ולמנוע גזירות, הם לא מצאו מועמד מתאים יותר מאשר הגרי״ל גורדון ששמו יצא לפניו לתהלה.

בשנה זו עבר הגרי״ל גורדון ללומזה ושם נשאר עד לאחרית ימיו. אולם הוא לא שכח לעולם את הקהלות בהן כיהן פאר כאב״ד ועשה רבות למענם. בני אוסטרובה זכרו את הרב הגדול, המורם מעם, המתנגד למעשה ולהלכה אבל בעל נשמה לוהטת, נשמה ״חסידית״, המלא תמיד השתפכות הנפש והתלהבות דקדושה. הוא שמר על ידידות כנה לכל בני העיר, עם ראש החסידים הגה״צ ר׳ בנציון רבינוביץ ועם ראשי המתנגדים, גם בעת שבתו על כס הרבנות בלומזה התבטא ״עד היום עודם תוססים בי געגועים לאוסטרובה, מרגיש את אהבתי לבני העיר הזאת ואת אהבתם אותי, חיבה יתירה לי לאוסטרובה, כי בה זכיתי לחבר את מיטב הספרים לתועלת הרבים״.

רבה של לומזה

גדולה וחשובה היתה קהילת לומזה, עלתה בהרבה בחשיבותה על אוסטרוב מאזובייצק ואוגוסטב וסמורגיאן. עיר מחוזית אשר מאז ומעולם כיהנו בה פאר רבנים מופלגים גדולי תורה ומעש אשר שמם הלך לפניהם הרחק מעבר לגבולות עיר כהונתם.

בשנת תרע״ג הגיע הרב ללומזה ובטרם התבסס על כס הרבנות, ופרצה מלחמת העולם הראשונה, ימים קשים וקודרים הגיעו, קהילות גדולות אשר בפולין הרוסית החלו לסבול יסורי איוב מקשיחות לבם ואכזריותם של המפקדים הרוסיים, האנטישמים מליאי שנאת ישראל.

הם הוסתו במיוחד על ידי הפולנים צוררי יהודים הארסיים, מרובים היו הפולנים שריגלו לטובת גרמנים, רובם המכריע נטרו איבה לכובשים ממזרח שדכאו ביד קשה כל רגשות לאומיים של הפולנים ולא נתנו להם להרים ראש. אולם כדי לטשטש את העקבות ויחד עם זה להצר את צעדי היהודים, לא חדלו הפולנים מלהלשין ולהצביע על היהודים כעל מרגלים מסוכנים.

מלאכת השיסוי הפולנית נשאה פרי ברצון רב נטו הרוסים אוזן קשבת לעלילות הפולנים, יהודים נאסרו, הועמדו ״למשפטי שדה״ נטולי

ערך, הוצאו להורג באשמת ריגול ובגידה או נתלו סתם ככה, בפקודת המפקדים הרוסיים האכזריים, קהילות שלימות הוגלו כשהחילים הרוסיים השתוללו ללא מפריע, שדדו וחמסו אשר ליהודים.

הגרי"ל גורדון, הרב המורם מעם שראה את יעדו ותפקידו לעמוד על משמר העם הנתון בשביה ובצרה התיצב במלא שיעור קומתו למערכה קשה זו, שם ימים כלילות בהשתדלויות למען יהודי לומזה ומאות ערים ועירות אשר בסביבתה הקרובה והרחוקה שום משימה לא היתה קשה מדי עבורו, ולא פעם סיכן את נפשו למען הצלת יהודים, לעיתים תכופות נאסרו יהודים והרב שיחררם, ולרוב על אחריותו האישית.

למען הכלל

לא עברו ימים רבים מאז פרצה מלחמת העולם הראשונה והחלה נסיגה רוסית מתמדת בלחץ הכוחות הגרמנים, שהתקדמו בהצלחה וכבשו שטחים נרחבים ביותר מאדמת פולין הרוסית. קוי החזית הראשונים התקרבו ללומזה העיר, המפקדה הרוסית נאמנה לעלילות שוא הפולניים לפיהן כל יהודי הוא מרגל גרמני, הוציאה צו לגירוש יהודי לומזה.

כמפקד הצבא הרוסי באיזור לומזה שימש אז הגנראל בזלאדנוב, האוקרייני, שונא ישראל מובהק ששמח על הזדמנות לגרש יהודים ולהצר את צעדם. הלך ובא אליו הגרי"ל גורדון ואך דרך הרב על סף מפקדתו, התפרץ בזלאדנוב בזעם "יהודי הידים למעלה, מי יודע אם אין לך פצצה אי שם, בכיסך"...

הרב לא נבהל הרים ידו בתנועה של בוז, וענה בקול: "לנו היהודים אין פצצות, לא בכיסנו ולא בביתנו. אין אנו שופכי דם. ערב אני לבני עדתי הנקיים מכל אשמה ואשמח אם תיקח אותי כבן ערובה".

כשסירב בזלאדנוב לבטל את גזירת הגירוש, פנה הרב למפקדו, הגנראל דאנילוב, והצליח לבטל את הגזירה, אולם קוי החזית התקרבו, המפקדים הרוסיים המובסים התהלכו זועמים ולרוב התחלפו בתפקידיהם, ללומזה הגיע הגנראל מיאסוידוב, שעלה באנטישמיותו ובשנא־תו הלוהטת ליהודים על קודמיו. צורר זה איים על הרב כי יהרגו נפש, אם יוסיף הרב "להפריע לו בביצוע משימתו" הרב לא נרתע המשיך בהשתדלויותיו ולא שם לב לאיומי הצורר, המשתולל מחוסר הרסן, שעלול היה לבצע פסק דין מות, ולהמית את הרב.

חודשי חורף הקשים של שנת תרע"ה עברו על יהודי לומזה תוך איומים וסבל, המוני יהודים מהסביבה הקרובה והרחוקה מלאו את רחובות העיר אחרי שגורשו באכזריות מבתיהם וממקומות מגוריהם. כל יום הביא עמו גזירות חדשות וסבל חדש. החילים הרוסיים המוסתים על ידי הפולנים, ובלתי מרוסנים על ידי קציניהם האנטישמיים השתוללו לא פעם, שודדו, התנפלו על יהודים ואף העלילו עליהם. לא ידע הגאון רבי יהודא ליב גורדון מנוחה בימים הללו, הפך לסניגור למגין וללוחם, תמיד, ביום ובלילה היה מוכן לכל שליחות, המסוכנת ביותר כדי להציל יהודי, למנוע שוד. לשחרר יהודי ממאסר.

הגיע חג הפסח, והצבא הרוסי התחיל לבצר את עמדותיו לקראת התקפת האביב הגרמנית שהתקרבה והלכה. בחפזון החל הצבא הרוסי להקים ביצורים וחפירות בסביבת לומזה. שעות מספר לפני כניסת החג, בערב פסח נתפסו ארבעים ואחד מיהודי לומזה על ידי הקוזקים והובלו לעבודות פרך בהקמת הביצורים. מיד הופיע הרב בפני מפקד גדוד הקוזקים ובקשו לשחרר את היהודים, טען, שהפולנים מתהלכים לרוב מחוסרי עבודה, ישמחו לבצע את הקמת הביצורים וכריית החפירות אם יקבלו שכר מתאים תמורת עמלם, למה איפוא להוציא יהודים מבתיהם ביום חגם?

לראשונה סירב המפקד הרוסי לשמוע מהצע־תו של הרב, אולם אחרי שהובטח לו סכום גדול שתמורתו יכול היה לשכור פועלים פולנים לרוב ואף להשאיר בכיסו מטבע לא מבוטלת, קיבל את הצעתו של הגרי"ל גורדון, אולם קבע

ברורות רק אחרי שיקבל את כל הסכום שדרש ישוחרר אחרון היהודים, עד שסיים הרב את הדיון עם הקצין שוחר שוחד העריב היום.

ממפקדת הקוזקים מיהר הרב לבית הכנסת "מגן אברהם" שם התפללו עשירי היהודים בלומזה, עיכב הרב את התפלה ובהניחו על השלחן את תרומתו הפרטית לשחרור היהודים הנתפסים דרש מהמתפללים למהר לבתיהם ולהביא כל אחד את תרומתו בעצם ליל החג, ורק אחרי שיאספו את הסכום הדרוש ירשה לגשת לתפילת מעריב.

התפזרו המתפללים לביתיהם והרב יושב ליד השולחן, לאט לאט חזרו העשירים, כל אחד ותרומתו, לא זז הרב מהמקום עד אשר נאסף כל הסכום הדרוש, שיגר את הכסף למפקד גדוד הקוזאקים, ולא היסב הרב לסדר עד אשר שוחרר היהודי האחרון מידי הרוסים וחזר לביתו כדי לחוג את חג הפסח בחוג משפחתו ובביתו הוא.

בעקבות המלחמה, הגירושים והגזירות, מעשי השוד והפרעות במסחר ובמלאכה נתדלדלו יהודים רבים, פליטים לרוב התהלכו מחוסרי כל. מהם הרעבים ללחם. הגרי"ל גורדון לא שכח מעולם בעניים הללו, ראו את תפקידו לדאוג להם ולמחסורם ובכלל, אמרו "אהב הרב את העניים וביכר אותם על פני העשירים" לפי עדות אנשי סביבתו. מעשה באחד מעשירי לומזה שדייר אחד מבתיו, יהודי עני שבעניים התלונן עליו בפני הרב כי הכה אותו מכות נאמנות, יצא הרב מכליו וציווה להעניש את העשיר, להכריז עליו כעל עבריין ברבים, לבסוף התברר שכל אותו סיפור לא התאים לאמת, התלוננו אנשים בפני הרב על כי הוא פזיז מדי ביחסו לעניים ולתלונותיהם אבל הגרי"ל גורדון לא נרתע. אמר: "מוטב להכשל ולפייס עשיר מאשר לראות בעלבונו של עני ולשתוק".

הכיבוש הגרמני

לומזה נכבשה על ידי הגרמנים והרב לא ידע אף מלה גרמנית. הסתגר הגאון זמן מה בביתו ולמד גרמנית על בוריה, ותודות לכשרונותיו הנעלים הצליח להשיג מטרה זו תוך זמן קצר ביותר. מאז שלט בגרמנית צחה על כל מכמניה, כאילו נולד בגרמניה. הלך ובא בפני מושל המחוז הגרמני ווילקינס ויצג בפניו את בני עדתו, הרב מצא חן בעיני המושל הגרמני שהתפאר בידיעותיו בתולדות המזרח ובפילוסופיה. ווילקינס אהב להתווכח עם הרב בעניני דת ואמונה ובכל שעה פנויה נפגש עם הרב, שרבה מאז השפעתו על המושל הגרמני ואת השפעתו זו ניצל תמיד למען אחיו המעונים.

בתקופת הכיבוש הגרמני בימי מלחמת העולם הראשונה הורידו הפולנים את ראשם, הם לא ידעו גרמנית, לא הצליחו להתקשר ולהבין ללשונם של הכובשים ונאלצו תמיד להשתמש ביהודים כמתרגמים. היהודים לעומת זאת, שברובם הגדול שלטו איכשהו בגרמנית נחשבו משום מה "כמקורבים למלכות" אם כי למעשה בלבם פנימה לא נפלה האנטישמיות הגרמנית מזו הרוסית ואולי אף עלתה עליה כשהיא עטופה בכסיות של משי.

היהודים, שלא היה גבול לסבלם בתקופת הכיבוש הרוסי ובעיקר בימים האחרונים לשלטון זה, נשמו לרווחה בעת השלטון הגרמני. קבלו רשיונות ליבוא מצרכים שונים ולא היו מוגבלים בתנועותיהם, השתחררו מסיוט ההלשנה של הפולנים. ואלה האחרונים התקשו "להסביר" לגרמנים שאלה אשר נאשמו על ידם אתמול-שלשום בריגול לטובת הגרמנים, אינם אלא מרגלים לטובת רוסיה... המוני עם הפולנים, שראו את היהודים מרבים לשוחח עם הגרמנים, הביטו על היהודים כעל קרובים למלכות, שעליונותם על פני הפולנים אינה מוטלת בספק... לאיבה המסורתית והותיקה של הפולנים ליהודים נוספו מאז גם רגשי קנאה ושאיפת נקם על השפלת כבוד...

ואכן, כשהחליטו שלטונות הכיבוש הגרמנים לארגן מליציה מקומית שתפקח על הסדר ועל החוק בתחומי לומזה העיר, אחרי שהגרמנים

אולצו להעביר את מרבית כוחותיהם לחזיתות, מינה המושל הגרמני יהודי כמפקד המיליציה עם סמכויות נרחבות. הבין הרב שהדבר יגביר את רגשי האיבה והמשטמה של הפולנים ליהודים ולא לנצח ישלטו הגרמנים בפולין, עשה לכן הגרי״ל גורדון כל מאמץ לשנות את החלטת המפקדה הגרמנית ולמנות שני מפקדים למיליציה המקומית, פולני מקובל על ציבור הפולנים בעיר ויהודי.

הצליח הרב במשימתו זו. ליד מפקד המיליצה היהודי נתמנה מפקד פולני, לשביעת רצון הפולנים, צעד נבון שבא לידי ביטוי מלא כעבור שנים מספר, אחרי שפולין קבלה עצמאות מדינית מלאה.

אחרי מלחמת העולם הראשונה, כשהוקמה הריפובליקה הפולנית העצמאית החליט הרב, למרות גילו הקשיש — ללמוד פולנית על בוריה, אחרי ששלט בגרמנית וברסית. לפי דעתו היה זה מתפקידו של הרב ליצג את האוכלוסיה היהודית בפני השלטונות, על הרב לשמש כנציג היהודים ולכן עליו לדעת את שפת המדינה, אחרת לא יעלה בידו למלאות את תפקידו כראוי, כשרונותיו שוב עמדו לו, ולמרות שלא ידע פולנית עד אז, הצליח עד מהרה לשלוט בפולנית ואף לנאום בשפה זו ברבים.

וכנואם מצוין כבש את לב כל בדרשותיו ובנאומיו גם בפולנית, שהפכו לשם דבר. הגרי״ל גורדון, שלא כדוגמת רבנים אחרים לא הסתפק בדרשות המסורתיות של רבני ישראל בשבת הגדול ובשבת שובה, הוא הרבה להשמיע את דבריו לעתים תכופות ביותר, בכל הזדמנות, אמר: ״בעבר, בימים כתיקונם, די היה לו לאורלוגין לצלצל פעמים בשנה, החיים זרמו להם באפקם השקט והקבוע, וכיום, ימים טרופים ומשונים, עד שאיש אינו יודע מה היום ומה השעה, על כן על האורלוגין לצלצל לעתים תכופות...״

בתקופה הראשונה להקמת הריפובליקה הפולנית העצמאית עברו על יהודי פולין זעזועים לרוב, פרעות דמים ומחסור. הגרי״ל גורדון עמד על משמרתו ויצג את קהילת לומזה הגדולה בגאון לתפארת, דאג לכל מוסדותיה והתענין במעמדו של כל עני וסובל. כשנרגעו הרוחות, והחיים החלו לזרום באפיק רגוע יותר, רגיל ושוטף ידע הרב זמן מה מנוחה ושלוה. אולם כלוחם ותיק לא סבל את השלוה וחוסר המעש, מצבה של ישיבת לומזה, שהתפתחה והלכה היה בכי רע, חובותיה עלו מעלה ראש, ולא היה בידי ראשיה כל סיכויים לממן את תקציבה, בלומזה עשה הרב הכל בכדי לבצר את מעמד הישיבה, אבל לא היה בהכנסות הצנועות הללו כדי להבטיח קיום הוגן לישיבה גדולה זו.

התחנה האחרונה

החליט הרב להענות לבקשות ראשי הישיבה, לצאת לאמריקה ולעשות למען הישיבה כשגורם משפחתי פרטי דירבן אותו לנסיעה זו, למרות גילו הקשיש. אחיו ושני בנו היגרו לארצות הברית, וניתקו כל קשר עם היהדות ועם הרב. אמר הגרי״ל גורדון להשפיע עליהם לנסות ולשנות את גישתם ודרכם.

בשנה תרפ״ה יצא הרב למסעו הארוך והמיגע, הגיע לשיקאגו שם גרו בני משפחתו, נפגש עמם ונפשו דווה עליו. בשיקאגו דאז בעלת אוכלוסיה יהודית גדולה מאד, הפרועה בעניני דת ויהדות. ראה הרב שדה פעולה נרחב מאד, עבורו. כשהופיעו אצלו רבני העיר ונשיאי בתי הכנסת והציעו לו לקבל משרת רב כולל לשיקאגו, משרה שלא היתה קיימת עד אז, הסכים מיד לקבל על עצמו תפקיד זה.

בטרם יצא לארצות הברית, הקדיש הרב מזמנו ללמוד אנגלית על בוריה, למען תעמוד לו ידיעת שפת המדינה לעזר בפעולותיו באמריקה, יהודי שיקאגו, שומרי תורה ומסורת הופתעו לראות לפניהם רב גאון מפורסם ומופלג, נואם בחסד וחכם, ששבילי הרבנות נהירין לו, אשר ותק רב לו בהנהגת קהל, המדבר אנגלית בשטף והשפעתו רבה על כל הבא במחיצתו. קיוו אלה שאכן

יעלה בידי הגרי"ל גורדון להביא לידי מפנה יסודי בחיי יהודי העיר.

הרב מצדו האמין כי עם פעולותיו כרב הכולל לשיקאגו יעלה בידו לעזור לישיבת לומזה ולשנות את דרכי בני משפחתו ויחסם ליהדות, אולם בעוד והרב מתכונן להכנס לתפקידו החדש בעודו גר בבית מלון, חלה לפתע ותוך ימים ספורים החזיר את נשמתו הגדולה והטהורה ליוצרה. היה זה ביום י' באייר תרפ"ה.

הסתלקותו של הרב עוררה אבל כבד בשיקאגו, הלויה ענקית נערכה לו בשיקאגו ובאחד מבתי הקברות של יהודי העיר מצא את מנוחתו. הידיעה על פטירתו של הגרי"ל גורדון הדהימה את יהודי לומזה ותושבי קהילות שם פעל ועשה הרב במשך שנות חייו הארוכים, יהודי אוגוסטב אוסטרוב וסמורגיאן. בכל מקום נערכו הספדים נרגשים לזכרו, מאז — פנה זיווה והדרה של יהודי לומזה. ביזמת מעריצי הרב בשיקאגו, הוקם קרן לבני משפחתו המיותמים שנשארו בלומזה, ועלו אחרי כן לארץ ישראל. (נכדו, בן בתו מר דוד רזיאל, שימש כמפקד הראשי הראשון של ארגון הצבאי הלאומי, חתנו, הרב רגנסברג עבר אח"כ לשיקאגו ומשמש שם כראש ישיבה).

בישיבת לומזה הוקם בית תמחוי לתלמידים על שמו של הרב "בית לחם יהודה" ועד ליום האחרון לקיומה של גולת פולין המעטירה נשאו רבים בלבם את זכרו המבורך של הרב הדגול אשר השפיע ועשה רבות למען בני קהילות בהן פעל ולמען יהדות פולין בכלל, כאחד מגדולי הרבנים הדגולים שהאירו את שמי פולין התורתית.

פרק חמישי

האדמו"ר רבי יוסף מאמשינוב - אב"ד אוסטרובה

זמירות חדשות

הגרי"ל גורדון עזב את אוסטרובה ושאלת בחירת רב חדש, בעל מעמד והשפעה של ממש שוב עלתה לסדר היום. הימים, ימי סער וסערה, במזרח הרחוק פרצה מלחמת רוסיה — יאפאן ורבבות משפחות גוועו ברעב כשראשיהם נשלחו כחיילים לקצה השני של העולם, ללחום בתנאים קשים מאד מלחמה לא להם, אשר לא היה להם כל ענין בה.

ברחוב היהודי החלו לנשב רוחות חדשות, חלו שנויים יסודיים. רבים מבני הנוער היהודי נתפסו לתנועות מהפכניות שחרתו על דגלם מלחמה בכל דבר המיצג את העבר ואת הקיים. תנועות שפעלו לרוב בתנאי מחתרת הכו שרשים עמוקים ולעתים די רחבים ברחוב היהודי ולא פסחו גם על אוסטרוב מאזובייצק.

היו אלה תנועות מהפכניות שכל שאיפתן היתה לעקור מן השורש את כל הישן, לשים קץ לדרכי החיים של היהודים במשך דורות הרבה, לשנות הכל. מהפכה זו ברחוב היהודי נראתה שלהם צמודה למהפכה הגדולה לה שאפו נגד משטר הדמים והרקוב, המושחת מיסודו של הצאר הרוסי, משטר של אי צדק, אכזריות וקשיחות לב, ניצול ושיעבוד.

ורבים מבני הנוער היהודי נסחפו אחרי התנועות והאידיאולוגיות הללו. החלו להאמין כי עתיד מלא טוב ושכולו טוב מצפה לימים אשר יבואו אחרי המהפכה הגדולה, שוויון לכל אדם ללא הבדל של לאום וגזע, עושר ואושר לכל, עולם חדש יבוא בלי עניים ובלי עשירים ובלי כבלים, אדם ישתחרר מכל עול ומכל שיעבוד, כל טוב העולם יעמוד לפניו.

התנועות התפלגו, הפכו לזרמים שונים ומשונים ופעלו במרץ ברחוב היהודי, מהן קיצוניות שתבעו להשיג בדם את המהפכה, מהן ותבעו שינויים מתונים, חיים אחרים, מתוקנים יותר. כולם כאחד החלו ללחום בישן, במסורת הנצח שפעלה במשך דורות ברחוב היהודי, רוח ההתקוממות נגד התורה וההלכה, נגד חיי תורה לפי ההלכה איימה על הקיים.

המחלוקת הותיקה בין חסידים ומתנגדים דעכה, נדחקה כאילו הצדה מול הופעתו של הגורם החדש, המהפכני ברחוב היהודי. התנועה הציונית החלה אף היא עושה נפשות לרעיונה ובעיקרה, אנטי דתית, בתוכנה — לוחמת נגד הישן והמסורת, אם בעבר ידעה אוסטרובה כמו ערים ועיירות אחרות בפולין מאבקים בין חסידים ומתנגדים, הרי שלפתע נעמדו שתי המחנות הללו מול גורמים חדשים, שצמחו במהירות אומרו לחסל את תנועת החסידים ואת מחנה המתנגדים גם יחד ולרשת את מקומם. פריקת עול תורה ומצוות הפכה למעשה לחזון נפוץ מדי שהרעיד את לבם של החרדים, אם ממחנה החסידים או ממחנה המתנגדים. היה ברור, תקופה חדשה באה ועמה, שנוי יסודי במערך החיים הציבוריים.

הדור המובגר ויתר, לא נסחף אחרי התנועות החדשות פרט לבודדים ומעטים ואילו הדור הצעיר התפלג למעשה, בחלקו נמשך אחרי החרדים, המשיך במסורת הדורות וחלק — פנה לתנועות החדשות, מרד בהורים ובמורים, החל לפעול לפי רצונו ורוחו, הזרם החדש התעצם והלך והחריד את החרדים חסידים כמתנגדים.

עתה היה ברור, ששוב אין מקום למאבק

בין חסידים ומתנגדים ביחס לבחירת רב חדש, וכי יש לארגן את כל החרדים נגד הזרמים החדשים. החסידים היו הראשונים אשר התארגנו למאבק נגד הזרמים המהפכניים, הם חרדו ביותר לנוער והבליטו את הסכנה המרחפת לנוער היהודי. מחנה המתנגדים היה מתון יותר אבל הצטרף בחלקו לעמדת החסידים.

נסיון ההפיכה של תנועות הפועלים המהפכניות נגד שלטון הצאר הרוסי נכשל, נטבע בדמם של המוני עמלים, סבל רב נפל בחלקם של היהודים, אחרי שרבים מבני הנוער היהודי הצטרפו בלהט למהפכנים, אירגנו הפגנות ועוררו מהומות, רבים מאלה נאסרו והוגלו, אחרים הסתתרו ונרדפו בלי הרף, משפחות לא מעטות נהרסו בעקבות המאורעות חל קרע תהומי בין אבות לבנים ובין אמהות לבנותיהן, היה ברור לבני אוסטרובה נאמני הדת שאין הם זקוקים רק לרב שייצגם בפני השלטונות, שיסתגר בד' אמות של הלכה, אלא לרב בעל אישיות קוסמת ומושכת שיעצור מבעד להתדרדרות בני הנוער, וימנע לפחות את השתלטות התנועות המהפכניות על הנוער היהודי כולו.

לפי הצעת חסידי אמשינוב באוסטרובה יצאה משלחת מחשובי העיר לאמשינוב כדי להפגש שם עם בנו של האדמו"ר מאמשינוב, רבי יוסף, לעמוד על טיבו ומהותו ולקבוע אם אמנם הוא מסוגל וראוי לשמש בתפקיד זה בתקופה כה רצינית. המשלחת חזרה מאמשינוב מלאה התפעלות מקסמו ואישיותו של המועמד הצעיר, קהלת אוסטרובה שלחה לו מיד כתב רבנות.

צדיק בן צדיק

האדמו"ר רבי יוסף נולד בשנת תרל"ז באמשינוב לאביו האדמו"ר רבי מנחם בנו של האדמו"ר רבי יעקב דוד מאמשינוב, בנו בכורו של האדמו"ר רבי יצחק הזקן מווארקה. הוא התחנך וגדל בחצר אביו, דומה — אמרו החסידים — כשתי טיפות מים לסבו הגדול רבי יעקב דוד האדמו"ר מאמשינוב ולאבי סבו האדמו"ר הזקן מווארקה.

חן מיוחד וקסם באין דומה לו היתה נסוכה על משפחת צדיקים זו, ששמם יצא לפניהם כאוהבי ישראל מובהקים, כשמעטים דומים להם, כמליאי מדות טובות ותרומיות, סמל של עדינות לב ועדינות נפש. שערות שחורות ומתולתלות היו סימני היכר של המשפחה הרוממה הזאת, כשיופי של אצילות נסוך על פניהם ומעיניהם הגדולות, השחורות והלוהטות נשקף ים של אהבת אדם וחמלה ללא גבול על כל יציר שנברא בצלם.

האדמו"ר הזקן מווארקה, רבי ישראל יצחק נמנה על ראשי תלמידיו של האדמו"ר רבי שמחה בונם מפשיסכה, אחרי הסתלקות האדמו"ר מפשיסחה ובנו האדמו"ר רבי אברהם משה נבחר על ידי המוני חסידים כאדמו"ר, בלי רצון קבל עליו את המשימה הזאת, התישב בעיירה ווארקי שליד ווארשה ומשם החל לנהל את עדתו הגדולה, רבות השפעה ומעמד ביהדות פולין בימים ההם.

החסידים, מופלגים בעבודת ה' אשר לרבים מהם כל עולמם היתה החסידות הצרופה, לפי שיטת פשיסחה החריפה שלא ידעה פשרות ותבעה את התמסרותו של האדם כולו ללא סייגים ומיגבלות, ראו באדמו"ר רבי יצחק קדוש עליון, כאחד ממלאכי מעלה שהוא כולו מלא אהבת ישראל בצורה מופלגת. סיפורים ואגדות לרוב התהלכו בין החסידים על מדותיו התרומיות ומסירותו לכל אדם, כקרוב כרחוק, ועל מעינות הרחמים והחסד ששפעו מכל מעשיו.

אביו כונה בשם רבי שמעון בעל הרחמים, כינוי שהלם את תכונותיו הנדירות גם בימים ההם, מורו ומחנכו מנוער היה הרה"ק רבי דוד מלעלוב, מענקי החסידות ומאורותיה הגדולים שהפך עוד בחייו לאגדה חיה של חסד ואהבת ישראל ללא דוגמא ומשל. בדרכם המשיך האדמו"ר הזקן מווארקה.

ולא רק אדמו"ר ומנהיג, מורה ורבי להמוני חסידיו היה האדמו"ר רבי יצחק, אלא מנהיג ישראל בעל שיעור קומה המלא אחריות עבור

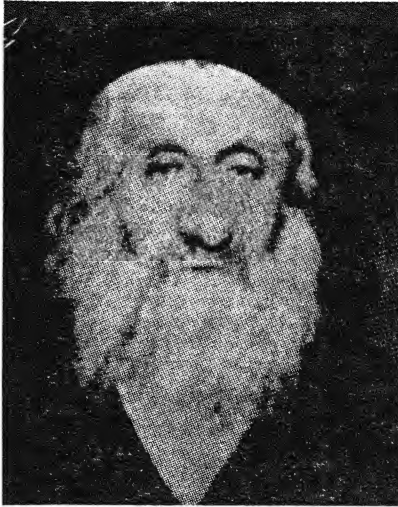
כלל ישראל לא היה דבר שבכלל ולא היה ענין ציבורי שלא ענין אותו ולא נגע ללבו הגדול, שום עמל וטורח לא היה קשה לו בעסקנות הציבורית שלו. גם בשנות חייו האחרונות, עת בו היה כבר חלש ויודע חולי לא הפסיק אף ליום מעבודת הקודש שלו.

כמעט מדי שבוע היה עושה דרכו לווארשה, המרוחקת 43 ק"מ מווארקה בעגלה, ויחד עם האדמו"ר רבי יצחק מאיר מגור, בעל "חידושי הרי"מ" עמל למען הציבור והכלל. הריפורמה של יהדות גרמניה ניסתה לחדור לפולין היהודית, כשלצדה התיצבו שלטונות רוסיה הצאריסטית. גזירות לרוב ניתחו על היהודים החרדים, על החיים המסורתיים הדתיים, תוך מגמה רשמית מוצהרת "לשנות את פני היהודים, להוציאם ממאורות החושך שלהם ולהכניס קצת אור לאוהליהם".

גזירה רדפה גזירה ולא היה גבול לגישות שהתכוונו להצר את צעדי היהדות הנאמנה לתורה ולאורח החיים המסורתי. נאסר על היהודים לצאת לרחובות הערים בלבוש מסורתי או לשאת פיאות, מלמדי תינוקות לפי המסורת המקובלת מדור דור נאלצו לקבל רשיונות מיוחדים וכדומה.

האדמו"ר הזקן מווארקה עשה לילות כימים במאמציו נגד גל הגזירות תוך מאמץ בלתי פוסק לשמור על חומת הדת והמסורת של יהדות פולין יחד עם האדמו"ר רבי יצחק מאיר מגור. המאבקים נשאו פרי אחרי עמל שלא יתואר והיהדות המסורתית בפולין הצליחה לשמור על יחודה, לא מעט תודות למסירות נפשם והקרבתם של האדמורי"ם מגור ומווארקה.

בשנת תר"ח נסתלק האדמו"ר מווארקה, קהל החסידים הגדול התפלג, חלק בחר בבנו הבכור האדמו"ר רבי יעקב דוד, שקבע את מושבו בעיירה אמשינוב ויסד שם את שושלת האדמורי"ם לבית אמשינוב, חלק אחר בחר כאדמו"ר את בנו הצעיר של הרבי הזקן, את האדמו"ר רבי מנחם מענדיל, שנשאר במקום מושב אביו הגדול, בווארקה שליד ווארשה.

האדמו"ר רבי יוסף מאמשינוב

בעוד והאדמו"ר השני לבית ווארקה, רבי מנחם מענדיל התמסר להפצת והעמקת תורת החסידות, המשיך אחיו הבכור האדמו"ר רבי יעקב דוד מאמשינוב במסורת אביו במלואה, ניהל את עדת חסידיו ויחד עם זה לא נטש את העבודה למען הציבור, למען הכלל. הוא קבע את דמותה של חסידות זו, חסידות צרופה, מליאה הקרבה ומסירות נפש ויחד עם זה עטופה כולה באהבת ישראל ובחמלה ללא שיעור.

שלושים שנה ניהל האדמו"ר רבי יעקב דוד את עדתו ופעל בשירות הציבור, בשנת תרל"ח נפטר ואת מקומו מילא בנו האדמו"ר רבי מנחם, שצעד בעקביות בדרכי אביו הגדול, אם כאוהב ישראל גדול ואם כעסקן למען הכלל, ביתו ולבו היו תמיד פתוחים לכל אדם, מראהו האצילי המעורר כבוד והערצה ללא גבול לקחו שבי את כל אדם שבא במחיצתו.

בדרך זו חינך את בניו. בנו הבכור רבי יוסף, שהיה דומה בכל לאביו ולסבו הגדול נשא בנעוריו את בתו של הגאון רבי חיים אלעזר וואקס אב"ד פיטרקוב וקאליש, בעל "נפש חיה" ומגדולי הרבנים והפוסקים בדורו, חתנו של

גאון יהודי פולין, רבי יהושע אב״ד קוטנה. מאז נשואיו שקע רבי יוסף יומם ולילה בתורה ועבודה, למד 18 שעות ביממה וחי כולו בעולמו הרוחני, מוקף הערצה מכל עבר, כנצר וממשיך מסורת מפוארת זו.

בן 27 היה עת הופיעו נציגי אוסטרובה והציעו לו את משרת הרבנות בעירם. לפי דרישת אביו האדמו״ר רבי מנחם נענה רבי יוסף להצעה, עבר לאוסטרובה כאב״ד העיר ורבה. כבר בהופעתו הראשונה עוררה דמותו הנפלאה יחס של כבוד והערצה בעיר, גם חוגי המתנגדים לחסידים וסתם יהודים הוקסמו ממגעו של הרב מיחסו לכל אדם ומאהבת ישראל הגדולה ששפעה ממנו.

מספרים, כשלושים שנה לפני שעלה הגאון רבי יוסף על כס הרבנות באוסטרובה, הגיע פעם בערב שבת סבו, האדמו״ר רבי יעקב דוד לאוסטרובה, לאסוף כספים למען פדיון שבויים. כוחם של החסידים באוסטרוב מאזובייצק היה עדיין קטן וחלש, יד המתנגדים לחסידות היתה אז תקיפה מאד, ואלה דרשו בתוקף מהאדמו״ר של החסידים כי יעזוב את העיר עוד לפני כניסת השבת ובל ישבות במקום. בקושי רב הצליח האדמו״ר רבי יעקב דוד למצוא לו אכסניה ולשבות בסביבת העיר. שלושים שנה אחרי כן, ערכו בני אוסטרובה כולם קבלת פנים סוערת לנכדו, ממשיך דרכו רבי יוסף.

תוך תקופה קצרה יחסית הצליח רבי יוסף להתחבב על כל בני הקהלה ולכבוש את לב הכל. כאהבת אב לבנו כן באה לידי בטוי אהבתו לבני קהלתו בלי הבדל מעמד או חוג ואלה, השיבו לו אהבה לאהבתו הגדולה. ביתו היה תמיד פתוח לרווחה לכל דורש ומבקש, כל עני ומר נפש מצא מחסה אצלו ולעולם לא סירב להגיש את מלוא העזרה לכל אדם.

שיחו ושיגו עם כל אדם היתה מלאה אהבת ישראל כנה שנבעה מעמקי הלב הפנימיים. גם התושבים המאופקים ביותר, הרחוקים ביותר לא יכלו לעמוד מול האהבה שנבעה מלבו הפתוח. איש לא העיז לסרב לרב, לא לקבל את מרותו, ביתו של הרב הפך לכתובת קבועה לכל דורש ומבקש, לכל מר נפש, אם בשעות היום או בשעות הלילה, ידעו בני אוסטרובה שתמיד אפשר לפנות לרב, בכל עת ואף פעם לא יסרב לעזור, ליעץ, לעשות הכל למען הקהלה.

כל רגע של פנאי הקדיש הרב לתורה ולעבודה ובהגברת לימוד התורה בעיר השקיע מאמצים לרוב. שקד על פיתוח של תלמוד תורה עירוני והתענין בכל פרט שנעשה במוסד זה, השקיע מכוחותיו ומזמנו להתפתחותה של הישיבה המקומית ועמל להקים חברות לקביעת עתים לתורה. בכל בתי החסידים ובתי מדרש בעיר גברו קולות לומדי תורה בהתמדה, שיעורים חדשים הוקמו בלי הרף וזאת בעידודו וביזמתו של הרב.

ועיקר מאמציו היו, למשוך את הנוער לתורה, לחסידות, קירב וחיבב כל צעיר כאילו היה בנו, מאמציו אלו נשאו פרי, לא עברו ימים רבים וספסלי בתי המדרש הישן אשר בדרך לקומורובה, שהיו תמיד מליאים בחורים לומדי תורה שוב לא שממו. בעזרת ראשי החסידים בעיר שתמכו בכל לבם בפעולות הרב חל מפנה בצביונה של העיר, תנועות הנוער המהפכניות והאנטי דתיות שוב לא איימו לכבוש את כל הדור העתיד, תהליך התפרקות מחיי תורה ומסורת הואט ואולי כמעט נפסק, התקווה שתלו בני אוסטרובה החרדים לעתידה של העיר לא נתבדו.

חברת מאכל כשר

אולם לא רק בתחום אחד התרכז הרב בפעולתו. יזם והקים חברת ״מאכל כשר״ לחיילים יהודים, מוסד שפעל עד לפרוץ מלחמת העולם הראשונה. באוסטרובה חנו בקביעות שני גדודים של חיל רגלים רוסי, שמנו עד אלפיים חיילים, במרחק של קילומטר מהעיר, בקומורובה הוקמו מחנות צבא וחצי הדיביזיה הרוסית הששית קבעה שם את מושבה, בחדשי הקיץ הגיעה לרוב גם המחצית השניה של הדיביזיה הששית למחנה קומורובה, לעריכת תמרונים משותפים וכדומה.

בין אלפי החיילים שחנו בסביבה זו, נמצאו תמיד מאתיים עד שלש מאות חיילים יהודיים. הצבא הרוסי לא דאג לאוכל כשר לחיילים יהודיים ולרוב אילץ את החיילים לאכול במטבח הכללי, הטרף, או שלא היתה לחיילים כל אפשרות אחרת באין להם כל אמצעים להשיג אוכל כשר.

ביזמתו של הרב, הג"ר יוסף קאליש הוקמה באוסטרובה חברת "מאכל כשר" לחיילים יהודיים. מתפקידה של החברה היה לדאוג לאספקת אוכל כשר לחיילים יהודיים, מרץ רב השקיע הרב בהקמת החברה וביסוסה. תושבי העיר התנדבו לשלם חדשית סכום מסוים למען החברה, ובחורי בית מדרש קבלו עליהם לאסוף בקביעות את הכספים הדרושים למטרה זו.

מקור הכנסה נוסף לחברה שימש אוסף כספים בכל חתונה שנערכה בעיר או בסביבה. העסקנים הצעירים לבשו מסכות ותלבושות מיוחדות שנשמרו במחסן מיוחד בביתו של רבי משה שוורץ, מעסקני העיר, המתרימים במסכות המיוחדות שלהם עוררו צחוק, שימחו את הקהל, הכניסו רוח של עליצות בחתונות ויחד עם זה אספו סכומים יפים לצרכי החברה.

הרב לא הסתפק רק בהגשת אוכל כשר לחיילים יהודיים, לפני כל חג או מועד עמל קשות כדי להשיג שחרור לחיילים היהודיים, למען ישהו בחגים בחברת יהודים ובין יהודים, משוחררים מעול הצבא ומאוירת המחנה הצבאי הרוסי המעיק. לא בקלות עלה בידי הרב להשיג את מטרתו זו, לעתים השקיע במאמצים הללו סכומים ניכרים, כדמי שוחד לקצינים, רעבי בצע, למען לא ימנעו מהחיילים את שחרורם.

החיילים ששוחררו מהצבא לחגים, אוכסנו בבתי יהודים, כל בעל בית המכבד את עצמו הזמין לשולחנו חייל או מספר חיילים והעניק להם מכל טוב, חברת מאכל כשר בראשותו של הרב כבר דאגה לבל ישאר אף חייל אחד ללא בית ומקום לאכול, במיוחד שמח הרב לארח לביתו חיילים יהודיים ועשה הכל כדי לשמחם ולקרבם, חיילים יהודיים ממרחקים זכרו במשך שנים את הרב שקבלם באהבה וטיפל בהם במסירות נפש ממש.

י"ג שנה כיהן האדמו"ר רבי יוסף מאמשינוב כאב"ד אוסטרובה, קרוב לעשר שנים, עברו כתקופה רגועה יחסית אם כי לא חסרו תלאות וסבל, ועגמה לרוב שהיתה נחלתו של הרב שהשתתף בצערו של כל יחיד וכל תושב קהלתו כאילו היתה זו צרתו הוא. אולם מאז פרצה מלחמת העולם הראשונה, בשנת תרע"ד עברה

מלמדי "תלמוד תורה" ותלמידיהם

על קהלת אוסטרובה כמו על יהדות פולין תקופה איומה מליאת זעזועים וסבל בל יתואר.

במסירות נפש לדוגמא עמד הרב על משמרתו גם בתקופה קשה זו, בשהותו באוסטרובה או בכל מקום שהוא לא שכח אף לרגע את עירו ואת תושביה. הוא לא חסך עמל ולא ידע ליאות למען יהודי עירו ולעתים היה ונדמה כאילו הוא רואה את עצמו אחראי לכל סבלם.

בגמר מלחמת העולם הראשונה, בשנת תרע״ח נסתלק האדמו״ר רבי מנחם מאמשינוב, מרבית חסידי אמשינוב בחרו באדמו״ר רבי יוסף כממלא מקום אביו הגדול, הוא עזב אז את אוסטרובה עירו ועבר לאמשינוב, שם כיהן כאדמו״ר ואב״ד עד ליום הסתלקותו בשנת תרצ״ז.

פרק שישי

הגאון רבי מאיר דן פלוצקי

העלוי מקוטנה

זכתה אוסטרוב מאזובייצק, ושנים מספר כיהן בה פאר הגאון רבי מאיר דן פלוצקי, אחד המאורות הגדולים שבשמי הרבנות בדורות האחרונים, גאון וחסיד, צדיק ובעל מדות תרומיות, איש המעשה ואיש ההלכה, דמות נדירה ורב גוונית אשר מעטים כמוהו בדורו, אישיות שהתרוממה למעלה מבני דורה, ענק רוח אשר זכה להערצת העולם התורני, הרבני והחסידי גם יחד והפך לסמל בעודו בחייו.

"רבי מאיר דן", בשם זה כנוהו והוקירוהו המוני יהודי פולין, מעין גדול מרבן שמו. הוא כיהן כרבה של קהלת דוואהרט, כרבה של קהלת אוסטרוב מאזובייציק ובימיו האחרונים, כראש ישיבת ה"מתיבתא" בווארשה, בירת פולין, אבל המשרות לא האדירו את שמו, אלא תודות לאישיותו התפרסמו הקהלות, אישיות נדירה זו צמחה וגדלה בלב לבה של פולין החסידית, חונך על ברכי החסידות הצרופה כעמוד התורה והוראה.

רבי מאיר דן נולד בקוטנה, בשנת תרכ"ז לאביו רבי חיים יצחק פלוצקי, תלמיד חכם וחסיד נלהב, ממקורבי האדמו"ר רבי חנוך העניך מאלכסנדר ואחרי פטירתו מחשובי חסידי האדמו"ר מגור, בעל "שפת אמת", מיושבי שולחנו. אמו מרת געלה, אחת הנשים הצדקניות והמפורסמות בקוטנה, היא נטעה בילדה האהוב אהבת תורה ויראת שמים מהרגע בו עמד על דעתו, בטרם ראה פני "חדר".

בהיות רבי מאיר דן בן י"א חדשים חלה במחלה אנושה, הרופאים בקוטנה כבר סירבו לטפל בו, לא ראו כל אפשרות להצלת חייו. מיהר רבי חיים יצחק, אביו לבית מורו האדמו"ר רבי חנוך העניך הכהן מאלכסנדר ושטח במרירות לבו את צרתו הגדולה, בירכו האדמו"ר בברכת רפואה שלימה אולם רבי חיים יצחק נשאר, מלא עגמה, הוא ידע את אשר קבעו רופאי קוטנה בטרם צאתו את ביתו, הוא נפרד מבנו התינוק, שהיה נתון בפרפורי גסיסה.

"מה אתה מודאג, עוד תרווה ממנו הרבה נחת, רב גדול הוא יהיה בישראל" — נשמע קולו של האדמו"ר הגדול. רבי חיים יצחק התאושש בין רגע, כבר לא מיהר לחזור לביתו, למטת ילדו הדוויה, נשאר זמן מה באלכסנדר, במחיצת מורו ורבו ואכן, לאט לאט חזר רבי מאיר דן הפעוט לאיתנו, כשגדל ועמד על דעתו, נתגלו בו כשרונות נדירים ביותר, חריפות בלתי מצויה, לעלוי נחשב כבר, עת בו הובל לראשונה ל"חדר".

אביו, רבי חיים יצחק לא היה עשיר מימיו. הוא התפרנס בקושי כלבלר ונאמן, פקיד אצל יהודים עשירים, בעלי יערות ענק במערב פולין. עבודתו לרוב, ביער או בכפר, סמוך למקום שם כרתו עצים, נדד רבי חיים יצחק ממקום למקום ועמו, בני משפחתו וילדו העלוי, חששה אמו ללמודי בנה היקר, הלכה ומכרה את תכשיטיה ושכרה מלמדים מופלגים, שישבו בכפר עם בני משפחתה, ולמדו עם רבי מאיר דן הקטן, שהתקדם במהירות במעלות התורה וקנה לו שם כעלוי מופלג. כשהספיד רבי מאיר דן את אמו אחרי פטירתה העלה על נס את גדלות נפשה ומדותיה הנדירות ואת מעשה הפאר של אשה צעירה, למכור תכשיטיה כדי לזכות במלמדים יותר טובים "תורתי־תורתך" אמר.

כשמלאו לרבי מאיר דן תשע שנים, שוב לא היה בידי מלמדים נודדים, גם המופלגים ביותר מה לתת לעלוי הצעיר. למרות גילו הרך שלחוהו

הוריו לקאליש, לישיבת הגאון רבי חיים אלעזר וואקס, רבה של העיר בעל "נפש חיה". לראשונה פקפקו באי בית הרב, מה לו ולילד קטן, אף אם הוא בעל כשרונות ולשומעי שיעוריו של הגאון המובהק; אולם כשבחן הגרח"א וואקס את רבי מאיר דן הצעיר, מיד צירפו לסגל תלמידיו המובחרים, מאז לא פסק מלחבבו, לדאג לצרכיו. כעבור שנים מספר עבר רבי מאיר דן לסוכטשוב, לישיבת הגאון האדמו"ר רבי אברהם בעל "אבני נזר", שם התרכזו לומדים מובהקים ביותר, גדולי התורה, שיעוריו של הגאון מסוכטשוב מליאי חריפות ועמקות היו, עד אשר גם תלמידים מבוגרים, בעלי כשרונות מופלגים ביותר התקשו לקלוט את תורתו, אבל רבי מאיר דן הצעיר הצליח במהירות להיקלט לחבורה מובחרת זו. כששמלאו לו י"ג שנה ערך אביו סעודת בר מצוה בקוטנה והזמין את כל גדולי העיר לשמחתו, רבי מאיר דן חיבר בעצמו פלפול, שהדהים בחריפותו ובעמקותו כל שומעיו. שמע הפלפול הגיע לאזני מורו ורבו האדמו"ר מסכוטשוב, וכשחזר רבי מאיר דן לישיבתו, נצטווה לחזור על פלפולו שנתפרסם. הקשיב שר התורה הותיק לדברי תלמידו העול לימים והפטיר:

— אפשר להתווכח עם דבריו, אבל בנין יפה בנה וחבל להרסו כשיתכן לקיימו...

כראש ישיבה בדוואהרט

בדוואהרט, שבמחוז זה, עיר מלאה חכמים וסופרים בימים ההם, חסידים מופלגים ותלמידי חכמים מובהקים התגורר אז רבי מרדכי החסיד והלמדן, העשיר ואיש המעשה ואשתו מרת שיינה רייזל הצדקנית, שגדלה וחונכה בבית דודה, הגאון רבי חיים אורבך אב"ד לינטשיץ.

שלוש בנות לרבי מרדכי, שתי הבנות הגדולות נישאו לתלמידי חכמים גדולים ששימשו כעבור שנים מספר כרבנים, הראשון רבי יוסף אב"ד קלעשטשוב והשני הגאון רבי מנחם אב"ד קוזמינ־קה, לצעירה בבנות, המוכשרת והמצוינת מרת צירל חיפש רבי מרדכי בחור מופלג, שעדיו לגאון ולתפארת, בסוכטשוב, בישיבת האדמו"ר רבי אברהם מצא רבי מרדכי מדוואהרט את רבי מאיר דן הצעיר, הוא לקחו כחתן לבתו.

פיזר רבי מרדכי כסף רב לנדוניה ולמתנות, ובשנת תרמ"ב נשא רבי מאיר דן את כלתו, כשאך מלאו לו ט"ו שנה. חותנו רבי מרדכי פיזר מכספו כדי שרבי מאיר דן הצעיר ירכוש לו ספריה גדולה וחמותו דאגה לכל מחסורו, עשר שנים ישב רבי מאיר דן על התורה ועל העבודה, הפך לגאון אדיר, באין לו כל דאגות לקיומו ולביתו, בהיותו סמוך על שולחן חותנו. ובספרו "חמדת ישראל" מספר רבי מאיר דן: "...גם אמצא חובה לנפשי להזכיר לטובה ולברכה בראש ספרי את חותני היקר הרבני צדיק וישר הולך תמים ופועל צדק אוהב תורה ולומדיה מוה"ר מרדכי ז"ל וחמותי היקרה הצדקת מרת שיינה רייזל ע"ה אשר החזיקו אותי על שולחנם עשר שנים וכל מחסורי עליהם בכל העניינים ואני יכולתי ללמוד וללמד עם תלמידים הגונים.

סבו של רבי מאיר דן, אבי אביו, מופלג שבמופ־לגים היה גאון וחסיד ואיש אשכולות, רבי ישראל שמו, הוא נפטר בשנת תרמ"ג בהיות רבי מאיר דן בן י"ז, אז, ביום פטירתו קרא הסב לנכדו הצעיר, פקד עליו להניח את ידו על לבו ולהשבע שילמד בכל כוחו ונפשו ויעמול לחדש חידושי תורה תוך התעמקות. בקשת סבו לא משה מזכרונו של רבי מאיר דן עד ליומו האחרון. (הקדמה לספרו "חמדת ישראל" ח"א ומוסיף שם כי את ספרו זה קרא על שם סבו המופלג).

זמן מה למד רבי מאיר דן בדוואהרט לבדו, ועד מהרה באו אליו בחורים צעירים והוא החל להשמיע בפניהם את שיעוריו, מאז לא פסקה ישיבה מביתו. בבית חותנו העשיר, מוקף אהבה ומסירות הקדיש עצמו רבי מאיר דן ללמוד וללמד, למד ביום, למד בלילה, תמיד מצאו אותו שקוע בתורתו, ישיבתו גדלה ומוניטין יצאו לה בסביבה הקרובה והרחוקה כשתלמידיו התקשרו בכל לבם לרבם, הגאון הצעיר ששמעו יצא לתהלה בעולם התורני כולו כאחד החריפים בדורו, גאון בהלכה וגאון בהבנה, את שני הששי"ן, ראשונים ואחרונים סקר בשקידה

מהירה, גאון שחריפותו לא פגעה בבקיאותו ובקיאותו בחריפותו.

חריף ובקי

שיטת לימודו, כשיטת מורו, האדמו״ר מסוכט־שוב, בעל ״אבני נזר״, להעמיק חדור בלימודו, אולם לא כדי למצוא את ההגיון ואת היופי שבחידוד או בעמקות אלא — את האמת לאמי־תה של הסברה ושל ההלכה. ויותר משיש לעמל להבנת הסברה יש לעמל להבנת ההלכה וכל הנובע מזה. רבי מאיר דן לא בחל בשיטת הפלפול החד, הבנוי גג על גג, המלא הברקות של חריפות והמושתת על חידוד השכל, לפי דרכו של הגאון האדמו״ר מאוסטרובצה, רבי מאיר יחיאל, אולם בתנאי ופלפול זה יושתת על האמת ולא ירחיק לכת מהסוגיה הנדונה והעיקר שיתרום תרומת מה לליבון הלכה כל שהיא, או שיאיר איזה נתיב בים התלמוד או הראשונים ולא פלפול לשם פלפול, שכל עיקרו ותוכנו אינו אלא החידוד שבו, כשהחידוד דוחה את ההבנה הפשוטה החיונית.

רבי מאיר דן לא התנגד כלל לערבב את ההלכה באגדה, את הפלפול בפשט, אם היה בזה כדי לקדם את הלומד לאמת שבלימוד. לדעתו, הרי התורה כולה, על הפשט, רמז, וסוד שלה היא קומה שלימה ורק בלימוד השיטחי, לכאורה סותר לרגע הפשט את האגדה או להיפך, המעמיק מוצא שאין כל סתירה או הבדל בין שבילים והדרכים השונים להבנת התורה, בספריו, בלימודיו היה הכל בשימוש בחריפות ובבקי־אות, בהתעמקות ובפלפול, הוא שט למטרה כשכל כלי הזין התורתיים בידו. דבר אשר רק גאון מובהק כמוהו היה מסוגל לעשות ולבצע. כשהעלוי שבו התמזג עם הלמדן העמוס ידיעות תודות ללימודו הרב, והחיפוש אחרי המסקנה להלכה ברורה התמזג עם השאיפה ללבן את נבכי הסוגיה הסמויים מן העין השטחית.

רבי מאיר דן היה חסיד בכל רמ״ח אבריו ושס״ה גידיו, דבק בחסידות הצרופה בכל לבו ונפשו ולימודו לכן בהתלהבות ובפחד, בקדושה ובטהרה. התיחס לכל תג ותג שבתורה ברטט ובאימה וגם באהבה וכן בדביקות נפשית. הלימוד לא היה לו לעולם לשם הנאה אלא משום עבודת קודש, התורה מזככת את כל אבריו של האדם ולא רק את מוחו ושכלו, לכן עמל בתורה בכל כוחו ממש, ניגש תמיד ללמודו ברעבון לתורה, כאילו מעולם לא למד, יום יום הקדיש מזמנו להכניס ללבו אהבת תורה ואכן לא היה גבול ודוגמה לאהבת התורה שלו.

גאון וחסיד

הוא נמנה על חסידי גור המסורים והחריפים, מקומו קבוע בבית החסידים דגור בדוואהרט, המלא לומדים מופלגים וחסידים ישישים וגם צעירים, נלהבים בעבודת השם. את הנאמנות ללא גבול לחסידות נטעו בלבו אביו, רבי חיים יצחק וסבו, רבי ישראל, ואכן שמר רבי מאיר דן על מורשת זו מכל משמר. מגיל צעיר ביותר הסתופף בצל קודשו של האדמו״ר רבי אריה לייב מגור, בעל ״שפת אמת״ ואחרי פטירתו קיבל עליו את מרותו של האדמו״ר רבי אברהם מרדכי מגור.

חיבה יתרה נודעה מהאדמורי״ם מגור לגאון הצעיר והמובהק, שמעטים כמוהו בדורו. ומאידך כל מלה שיצאה מפי האדמו״ר היתה כחוק אצלו וכל דרישה או משאלה — כחובה קדושה שיש ללכת באש ובמים כדי למלאות אחריה. רבי מאיר דן ראה בחסידות חלק בלתי נפרד מעבודה עליה מצוה כל יהודי בדורות האחרונים ורק החסידות מונעת סטיות במחשבה ובמעשה בדו־רות המיותמים שלנו, אם החסידות מנהלת על ידי צדיק אמת, קדוש ישראל.

כל אדם זקוק להכנעה של ממש, ולא רק בלב. כשם שתפלה יש להשמיע בפה כך הכנעה יש לבצע בפועל. אדם שאין לו מורה, רבי ואינו נכנע לאיש הריהו פוגם בקומתו הוא, יהיה האיש מי שיהיה, אלא אם כן קדוש עליון הוא והשי״ת מסייעו — קובע רבי מאיר דן. הוא ראה אי לכן בחסידות, פעולה המשלימה את תורתו ועבודתו, ובלעדה פגום הכל. בערוב ימיו, בשהותו בשליחות תורנית באמריקה נשאל פעם על ידי אחד הרבנים המתנגדים ״גאון כמוהו, שיד לו

בכל מקצעות התורה, נסיעותיו המרובות והכנעתו הרבה לאדמו״ר לשם מה ז״ השיבו רבי מאיר דן: ״שנינו: לא נבראו רעמים אלא כדי לפשט את העקמימות שבלב. הדברים תמהים ובלתי מובנים. אדם המכניס ללבו תורה הרבה, עבודה זו תפלה, יראת שמים ואהבת השם, יראת חטא ודביקות בהבורא יתברך, האם אין הוא מסוגל עדיין לפשט את העקמימות שבלבו בכוח תורתו ויראתו, אלא עליו לחכות עד ליום של סערת גשמים, רעמים וברקים ואז יצליח לפשט את העקמימות?

גם מכאן אנו נמצאים למדים — ממשיך ואומר רבי מאיר דן — שהעקמימות שהיא שורש פורה ראש ולענה אינה ניתנת לרפוי בכוחות עצמו של האדם, הוא זקוק לעזרה, החסיד אינו מחכה ליום סערה, נוסע לרבי, המדריך ומכוון וגוזם את גידולי הפרא סביב ללבו ונפשו של האדם, לומד לדעת הכנעה מה טיבה ומה מהותה, קולט מתורתו ולימודו כתלמיד לפני הרב, לומד מכל אורחו שיחו ושיגו, תורתו אינה נפגמת אבל קומתו מתישרת״.

רבה של דוואהרט

בדוואהרט שימש בימי חורפו של רבי מאיר דן כרב ואב״ד הגה״צ רבי יוסף בנו של הגה״צ רבי משה, המגיד מזאלושיץ, בעל ״משפט צדק״ על ספר תהלים, התחבב רבי מאיר דן על הרב הישיש עד כי חיפש קרבתו והרבה להשתעשע בתורתו, מינה הרב את הגאון החריף כדיין ומורה צדק, וכממלא מקומו ברבנות, ובשנת תרנ״א, אחרי פטירתו של רבי יוסף, נבחר רבי מאיר דן כאב״ד דוואהרט, כשאך מלאו כ״ד שנה.

כעבור שנה ירד רבי מאיר דן משולחן חותנו. אולם משום מה החליט לוותר מכל הכנסה מקופת השחיטה, כחלקו של הרב בין הכנסות השוחטים, בניגוד לדעת רבים מגדולי מאורי ישראל בדורו, שהתנגדו להעברת הכנסות מדמי שחיטה להנהלת הקהלות ותשלום משכורות השוחטים מקופת הקהלה, צידד רבי מאיר דן בהסדר זה, לדעתו על הרב כמו השוחט בכל קהלה וקהלה לקבל את שכרו מקופת הקהל וזו צריכה לרכז את כל ההכנסות, כולל דמי שחיטה בידיה. הוא סירב לכן לקבל כל כספים מקופת השוחטים, הסתפק במשכורת המצומצמת שבאה לו מהקהלה, שכל הכנסותיה ממסי התושבים, המצומצמים.

כעבור שנים הרבה, אחרי מלחמת העולם הראשונה, עת הוקמה הריפובליקה הפולנית ורבי מאיר דן שימש כרבה של אוסטרוב מאזובייצק, החליטה הקהלה בעידודו ובהשפעתו להעביר את הכנסות דמי השחיטה לרשותה, שמח הרב על ההחלטה וראה בה ציון דרך חשוב להבטחת הכשרות המלאה והנהגת שלטון ציבורי מסודר בעיר. השוחטים באוסטרוב מאזובייצק התנגדו בחריפות יתירה להחלטה זו, גייסו לעזרתם מספר גדולי ישראל שצידדו בעמדתם, הם השביתו את השחיטה אולם רבי מאיר דן לא נרתע למרות הקשרים הידידותיים ביותר שהיו לו עם שוחטי העיר, תבע מפרנסי הקהלה לא לוותר, לבסוף הסכימו שני הצדדים גם יחד לבוררות, שנערכה אצל הג״ר משה שאצקס בלומזה, שפסק לטובת הקהלה, השוחטים נאלצו להכנע.

כשגדלו בני משפחתו והוצאותיו רבו מאד נענה רבי מאיר דן ברצון לבוררות בסביבה הקרובה והרחוקה כדי לאזן את תקציבו הפרטי, ולמרות פרנסתו המצומצמת הרבה לפזר לצרכי צדקה, ללא כל השוואה עם הכנסותיו. תמיד נתן בעין יפה ובנפש חפצה ולעתים תרם לצדקה את פרוטתו האחרונה, והיה אם נתבע ולא היה בידו אותה שעה מה לתת, הצטער צער רב. יש ולא נח ולא שקט עד אשר השיג הלוואה ופיזרה לצדקה. כבר כרב צעיר לימים היה מוכן לכל ויכוח בהלכה, בדעות וידע ללחום ולעמוד על דעתו, יש והפגין תקיפות יתירה אבל, לעולם לא היה מסוגל להשיב פני עני ריקם.

פעם בלמדו עם תלמידיו את השיעור הקבוע שלפני הצהרים בא אורח הגון, הפסיק רבי מאיר דן מלימודו ונכנס עם אורחו לחדר מיוחד, האורח הלך לדרכו והרב שב לשיעורו אבל לבו וראשו בל עמו, הבחינו התלמידים שהוא מלא עגמה וצער ומתקשה להשמיע דבריו.

צדקה וחסד

בכל יום ויום, הביא הדוור אותה שעה מכתבים שהגיעו להרב, ונשארו סגורים עד לשעת הצהרים, עת סיים את שיעורו אז פנה לעבור על דברי דאר. הפעם שינה ממנהגו, הפסיק למודו ומיהר לפתוח את המכתבים והנה במעטפה אחת 25 רובל, דמי בוררות ששילם לו אחד המתדיינים. מיד שלח שני תלמידים לחפש את האורח בעיר ולמסור לו את הכסף, ואחרי כן חזר ללמודו בשמחה ובהתלהבות פניו מאירות ומסבירות.

רבות סבל רבי מאיר דן, יסורים ללא ספור פקדו אותו שלא שברו את רוחו ולא פגעו בהתלה־בות דקדושה שלו, באמונתו הלוהטת ובמאור פניו, בשקעו בתורתו התאושש ממצוקתו. שבור ורצוץ כשעיניו אדומות מבכי ניגש לא פעם לשיעוריו, אחרי שאסונות פקדו את ביתו, וסיים את שיעורו כשפניו לוהטים, מלא תקוה ואמונה שהכל לטובה, לרעיתו החסידה והצדקנית, מרת ציריל שהרבתה בבכי אחרי מות בנם בכורם, הגאון המופלא רבי אליעזר יהודה כשאך מלאו ח״י שנה, בהיותו אברך צעיר אמר רבי מאיר דן ״אמרו, כשם שמברכים על הטובה כך יש לברך על הרעה, המברך על הטובה משוכנע שהטובה כשבאה — מגיעה לו והיא מנת חלקו כך המברך על הרעה צריך לדעת שזו מגיע לו״.

האסונות שפקדו את ביתו לא דיכאו את רוחו, אם כי רבות התאבל על מות ילדיו, כאמור נפטר בנו הבכור, רבי אליעזר יהודה כאברך צעיר, בן שמונה עשרה שנה מבלי להשאיר אחריו ילד. רבות התאבל רבי מאיר דן על פטירתו באבו של בנו החביב לו, גאון צעיר הדומה בכל לאביו, חריף ובקי שהתלבט בהתמדתו הגדולה, חסיד נלהב שלא נהנה כלל מעולם הזה ולא איסתכל בימי חייו הקצרים בצורתא דזוזא, ולמרות גילו הצעיר עזר לאביו בחיבור ספרו הראשון ״חמדת ישראל״ ובו הרבה מחידושיו.

חמדת ישראל

רבי מאיר דן צירף לספרו ״חמדת ישראל״ חידושי תורה שרשם בנו, העלוי הצעיר בקונטרס מיוחד ״בית יהודה״ ואחרי כן הוציא חלק שני מתורת בנו זה בקונטרס שני בשם ״בית יהודה״, מהדפים הספורים בקונטרסים הללו, שחיברם צעיר בטרם הגיע לח״י שנות חיים ניכרת גדולתו בתורה של רבי אליעזר יהודה, בקיאותו ובעיקר חריפותו הרבה. קיוו רבי מאיר דן לראות בבנו זה את ממשיכו ופטירתו ללא עת הדהימה את הגאון עד כי יום אחד מימי חייו כבר לא שכח מבנו המופלא זה. כשנשאל פעם, הלא עברו עשרים שנה ויותר מיום פטירת בנו ועדיין הוא מדבר מאסונו כאילו זה קרה רק אתמול ? השיב: כשאב שכול הולך אחרי ארון בנו, מובילו לקבורה הריהו מוצא נוחם באסונו במחשבה, כי אכן מקריב הוא קרבן לבורא עולם. על קורבנות אנו מצווים מדי יום ביומו, כשאני מעלה בזכרוני את אסוני הגדול, משחזרו שוב, נראה לי כאילו הקרבתי קרבן חדש.

ולא היה זה האסון היחידי שפקד את ביתו, שתי בנותיו, מרת חנה ומרת שרה מתו בדמי ימיהן והשאירו אחריהן יתומים ויתומות קט־נים ועל הגאון והרבנית הוטל לדאג לחינוכם ולמחסורם, רבי מאיר דן ורעיתו הצדקת קבלו את היסורים באהבה, נשאו בנטל הכבד בדממה עד ליומם האחרון, הדבר לא השפיע כלל על תורתו ותפלתו של הרב הגדול ועל פעילותו למען הציבור.

בשנת תרס״ג הוציא רבי מאיר דן את ספרו הראשון ״חמדת ישראל״ עליו הסכימו בהתלה־בות גדולי התורה בדורו, ביניהם, מורו האדמו״ר רבי אברהם מסוכטשוב, הגאון רבי חיים סולו־בייציק אב״ד בריסק, הגאון רבי אליהו חיים מייזל, רבה של לודז ועוד. העטירו הגאונים על הרב המחבר תוארים מופלגים ביותר, הכתירוהו כגאון אדיר, שר התורה אולם רבי מאיר דן, שהדפיס את הסכמותיהם השמיט את כל התוא־רים שהתכוונו אליו, הסתפק ב״הרב וכו׳״.

את מרבית שעות היום הקדיש לתורה ולעבודה, משמיע לתלמידי ישיבתו כמה שיעורים ליום אולם יחד עם זה היה ער לכל הנעשה בקהלתו, דוואהרט, שימש ככתובת לכל מר נפש ולכל צרה

שפקדה את בני המקום או הסביבה, ולא חסך כל מאמץ לעזור למבקש או דורש עזרה, וראה את עצמו כאחראי לשלומם ולבריאותם של כל העניים והסובלים, אלמנות ויתומים אשר בקהל־תו ובסביבתה. במסירותו למען הנדכא לא ידע ליאות.

על משמר הדת

אולם את עיקר תפקידו ראה בעמידה על משמר ההלכה, בשמירה על חומת היהדות. גם בקהלת דוואהרט בימים ההם, קמו חוגים של "מתקד־מים", חילונים וחילוניים למחצה, מהם ואמרו לשנות את פני היהדות כולה, מהם ושאפו להכניס תיקונים ושינויים בכרם בית ישראל המסורתי, מהם וחיפשו להתפרק באמצעות משחקים והצ־גות פומביות ולהכניס את הנוער היהודי, בחלקו למעגל פעולותיהם ומחשבותיהם שנגדו את יסו־דות היהדות, את מאבקו נגד החוגים הללו ראה רבי מאיר דן כחלק בלתי נפרד מתפקידו כרב.

בדוואהרט קם חוג ציוני, שסביבו התרכזו בעיקר אנשים שפרקו את עול היהדות מעליהם, הצטרפו להם אנשים שנהלו אמנם אורח חיים דתי אבל גישתם ליהדות היתה פושרת וקרירה ביותר. רבי מאיר דן, ששלל את התנועה הציונית המדינית מיום הווסדה לא חת מלצאת למאבק גלוי נגד החוג הזה. הוא לא שלל את השאיפה לעליה לציון, אדרבה, חובב ארץ ישראל היה וראה תמיד בטיבה, דואג עד כמה שידו מגעת לישוב יהודי בארץ ישראל, לקופת רבי מאיר בעל הנס, לכל דרישה שבאה אליו הקשורה עם ארץ הקודש התיחס בחיבה יתירה, אבל את הציונות המדינית ראה כגורם שלילי ומסוכן, העלול בסופו של דבר לקעקע את חומת בית ישראל ולהביא לשואה רוחנית ומוסרית לעמנו, קשה ומסוכנת מכל שואה אחרת.

בדרשותיו, שבאו גם לידי בטוי והד בספריו, טען רבי מאיר דן שאין כל בסיס לקיומו של עמנו אלא בתורה ובהלכה היהדות הצרופה כמו שהיא ללא שנוי כלל, אלה הקמים לשנות את בסיסו הרוחני של עמנו דומים לאלה האומרים להרוס את הבסיס הכלכלי של היהודים, או את זכות קיומם הפיסי, הריהו כצורר הקם להשמיד עם קדוש, ובכלל הדאגה להבטחת קיום פיסי, כלכלי או פוליטי לעם, אינה יכולה בשום פנים ואופן לבוא על חשבון הריסת הבסיס הרוחני והמהותי של העם, משל למה הדבר דומה? — אמר רבי מאיר דן — לבעל כרם היוצא להציל עץ מעציו, שסערות ורוחות מתנקשות בו וכאילו אומרות להפילו, הולך בעל הכרם ומוציא את שורשי העץ, מנסרם והופכם למשענת לעץ הסובל, מבלי לדעת שכליה הוא גוזר במעשיו הללו, על העץ אותו אמר להציל...

שיטה ודרך

כיחסו לציונות האנטי דתית כן היה יחסו לציונות הדתית, כי לדעתו אין מקום לחיים דתיים אם התורה אינה עומדת במרכז ומכוונת את כל דרכי החיים, המעמיד את הדת במקום השני, פוגע בה לא פחות מהמעמידה מחוץ לתחום הפעולות לגמרי. כי הלוחם נגד הדת

הגאון רבי מאיר דן

הצרופה מאפשר לפחות למגיניה להתגונן ואילו המעמידה בצל, כנספח הורס למעשה את יסודות הקיום של החיים הדתיים באיצטלה של פשרה או אפילו דאגה ליהדות. רבי מאיר דן הגמיש,

המתון, האוהב שלום אינו נרתע מלצאת למאבק בלי פשרות למען התורה, למען כל תג ותג של התורה, למען המנהג המסורתי, כי אלה אשר קבעו "מנהג ישראל תורה היא" הם אשר הבטיחו את קיומה של היהדות ושל עם ישראל.

ברחוב היהודי קמו בימים ההם תנועות עממיות, סוציאליסטיות ומהפכניות, הרעב והמחסור, האפליות והקיפוחים שהיו מנת חלקם של המוני בני ישראל שימשו כגורמים מדרבנים להצטרפות לתנועות החדשות, רבי מאיר דן כאב את כאבו של כל מסכן ומדוכא, רואה בחרדה את מלחמת הקיום של הפועלים המנוצלים ובעלי מלאכה המועסקים בפרך אולם הוא שלל לחלוטין את התנועות החדשות, הבאות כאילו להוציא את ההמונים, מאפלה לאורה, להבטיח להם עתיד ורוד, יפה, מחר שכולו אור. התסיסה הולכת וגוברת ונוצרים התנאים להתקוממות המוני פועלים מהפכנים ובעיקר יהודים נגד שלטון הצאריסטי האכזרי והמדכא בשנת תרס"ד. רבי מאיר דן מרבה לדרוש ברבים בגנות התנועות הללו ואינו חת מאיומיהם של המהפכנים.

אין הוא תובע נאמנות לשלטון הצאריסטי, מסתכן לא פעם ומשמיע דברים בולטים נגד המשטר המדכא, אותו הוא שוטם בכל לבו ואין בפיו כל מלה של זכות לטובתו. הוא בוחל בכל אלה, המקורבים למלכות הרשע, המסוגלים לשבת ליד שולחן אחד עם אלה המיצגים בכל דרג שהוא את מלכות הרשע, לא הנאמנות לשלטון הצאר מדרבנו להיפך, הנאמנות להמוני בית ישראל, לעתידם ולטובתם.

אנו בין הגוים, בגלות — אומר וחוזר ואומר הרב — הם הגוים מושחתים עד לשדם, אכזריים, קשוחים, רועי לב, תאבי דם וצמאי קרבן ושונאי ישראל. בשעה שרע לגוי, כשעיניו מטרידים אותו אין דעתו ושעתו פנויים ליהודים, הגוי השבע יכלה כל אכזריותו ביהודי. אם תביא מהפכה רווחה, היא תביא זאת לגוים והיהודים ישארו מקופחים, מופלים לרעה, יוסיפו לפרפר בין צפרני זאבי טרף האכזריים. מה לנו, היהודים לסדרי החיים והממשל שלהם?

כי לשחרר את האדם מסבלו יש צורך בתיקון המדות, בריסונו של האדם השליט, בעקירת החיה הטורפת שבו. בחיסול הנפש הבהמית שחדרה לתוכו, בטרם יתקן אדם את עצמו לא יתקן לעולם את הזולת, ובטרם לא יתקנו אנשים את מעשיהם הם לא יתקנו את פני העולם, ארצות ומדינות. בלי תורה, בלי יהדות אין אדם מסוגל לתקן את פגמיו ולרסן את עצמו. תנועות מהפכניות המערטלות יהודים מכל קדושה, מכל זיקה לתורה וליהדות מוליכות את הנוהים אחריהם לעברי פי פחת. מערטלות אותו מכל תוכן ולעולם כבר לא ישביעו אדם החסר ערכים.

העמקן והחריף

רבי מאיר דן הוא גאון האוהב לרדת לעומקן של הדברים, להכיר את המטבע לכל צדדיה. קורא כל דברי ההסבר של סוציאליסטים וציונים, עובר על ספריהם ופרסומיהם, אם אמרו ודע מה שתשיב, הרי זה בראש וראשונה מחובתו של רב בישראל, שעליו להורות הלכה בכל בעיה ובעיה, כדי לפסוק, לשלול את היריב צריכים לדעת מהו בעצם אומר, יש ונשאר בביתו זמן מה חומר כזה, הריהו מחביאו במדפים העליונים שבארונו ומצוה לתלמידיו לא לגשת לשם, וכשהוא יוצא למלחמה בשער הוא יודע מה בדיוק אומרים יריביו, יריבי יהדות התורה, יש וצעירים שהציצו בספרות חילונית ונפגעו מוחזרים למוטב על ידי רבי מאיר דן, היודע להוציא כל עוקץ שחדר ללב צעיר ולא מלומד, שאינו מסוגל לחדור לעומקם של הדברים.

ובמאבקו נגד זרמים המנסים לקעקע את חומת בית ישראל אין רבי מאיר דן מוכן להסתפק במאבק רעיוני בלבד. אינו נרתע משום פעולה החוגים האנטי דתיים, המהפכניים וחילוניים למחצה בדוואהרט אינם מכים שורשים עמוקים, אינם כובשים את הציבור, נשארים במסגרת מצומצמת, אבל גם השפעתם מועטת אינה נותנת מנוח לרב, המוכן ומזומן תמיד להסתערות נגדם, ואינו מזניח שום הזדמנות לכך.

פעם, בערב חג השבועות עבר רבי מאיר דן ברחובה של דוואהרט והבחין במודעה לציבור, שהכריזה ואמרה כי להקת אמנים נודדת תבקר בעיר, בחג השבועות תציג לציבור הרחב מחזה בשם "לבבות נשברים" והקהל מוזמן לבוא. מיד שלח הרב את תלמידיו להכריז בכל מקום שביום החג ידרוש הרב בבית הכנסת על הנושא "לבבות נשברים", בין תפלת שחרית לתפלת מוסף, כמרא דאתרא הריהו מצוה ופוקד לסגור בשעה זו את כל בתי הכנסת ובתי התפלה בעיר וכל הקהל נדרש לבוא ולשמוע את דרשת הרב.

למחרת התאספו ובאו מרבית תושבי העיר לבית הכנסת, מהם ונדהמו לשמע הדרשה ומהם שהיו סקרנים לדעת מה טיבו של נושא זה! עלה הרב לבמה, הרים את קולו בפרצו בבכי "...היום יום ההילולא של דוד המלך עליו השלום, אשר בספר תהלים הציג לפנינו את הלב הנשבר והנדכא, עמו אנו נגשים זה אלפי שנה להקב"ה, ושוטחים לפניו את בקשותינו ואת תחינתינו, הקב"ה לא יבזה את הלב הנשבר והנדכא של דוד המלך, והנה ביום שאנו נזכרים בו, באו אנשים ומציגים ללעג ולקלס את הלב הנשבר, הופכים אותו למוצג של צחוק וקלות ראש, הדבר היחיד שנשאר לנו לפליטה, הלב הנשבר הולכים והופכים למשחק עכור".

דמעותיו של הרב, זעקת השבר שלו הדהימו את תושבי המקום, מארגני ההצגה לא פסקו מלתרץ את עצמם, הסבירו וחזרו והסבירו שלא היתה כלל כוונתם לפגוע ברגשות בעלי לבבות נש־ברים, את ההצגה ביטלו, נכנעו לרב, ויש ולעתים, בלית ברירה קבץ הרב כמה תלמדי חכמים מתושבי דוואהרט, מבאי ביתו ומקורביו והלך בראשם למקום שם נערכה הצגה, בגלל נוכחותו של הרב ונכבדי העיר נאלצו מארגני ההצגות לרוב לבטלן בניגוד לרצונם, הם לא העיזו לפגוע בכבוד הרב.

נקי כפים

קהלת דוואהרט לא נמנתה על הקהלות הגדולות והמיוחסות אשר בפולין, אבל שמעו של הרב מדוואהרט הגיע לפינות המרוחקות במדינה ולעבר מזה. רבים התפארו והתגאו ברבי מאיר דן הגאון המופלג, שר התורה, הפוסק והמכריע, החסיד האמיתי והלוחם בשער, שהיה פעיל בכל, ולא נרתע משום מעשה בהנחילו כבוד ויקור לרבנות וליהדות פולין, רבים ראו בו את הסמל והדוגמא של רב בישראל, ששכמו ומעלה גבוה מכל העם, המוכן ומזומן להקרבה, הבורח מן הכבוד והכבוד רודף אחריו ושונא בצע בכל צורה שהיא.

מעשה בשני סוחרי יערות מפורסמים שהסתכ־סכו ביניהם, הזמין אחד המתדיינים את הגאון רבי מאיר דן כבורר מצדו והרב נענה לו, משכורתו בקהלת דוואהרט היתה מצומצמת מדי ולכן נענה לבוררויות. אחרי כמה ישיבות התפוצץ הבורר, אחד הסוחרים חזר בו מהסכמתו להתדיין הגיש הסוחר המתדיין לרבי מאיר דן סכום נכבד כדי לפצותו על טירחתו לחינם, ואגב הפטיר לעוזרו, שעמד לידו "את לבו של הרב הזה ומוחו כדאי לרכוש, הדבר ישתלם". שמע רבי מאיר דן וסירב לכסף זה, אמר "אינני עומד לרכישה", חזר בו אותו עשיר, והציע לרב סכום קטן בהרבה, טען כי הלא הרב השקיע מכספו להוצאות הדרך, לאכסניה יקח נא את המגיע לו לכל הדעות אבל רבי מאיר דן סירב, "בכל רובל ורובל שלך ישנן קופיקות לרוב שהן שוחד" טען. כעבור שנתיים, כשהציעו לו לשבת לבוררות למען סוחר עשיר, כשיריבו היה הסוחר הנ"ל שאמר "לרכשו", סירב הרב, אמר מי יודע אם לא נשארה טינה בלבי נגד אותו סוחר, על כן פוסל אני עצמי נגדו יתכן ומשום כך לא אצליח כבר לבחון באמת.

בשנת תרע"ב התאספו אדמור"י ורבני פולין, לדון בעניני כולל פולין לעניי ארץ ישראל, אחרי שרבו והלכו התלונות והטרוניות מצד עניים, יוצאי פולין, שישבו בירושלים על סידורי הכולל ופעולות הממונים עליו. החליטו משתתפי האסי־פה לשגר לארץ ישראל משלחת רבנים מפורסמים, אשר יבחנו את פני הדברים בירושלים ויחליטו על סידורים הדרושים, אותה שנה יצא הגאון רבי מאיר דן פלוצקי במשלחת זו יחד עם הגאון רבי שאול משה זילברמן, רבה של ווערשוב והגאון

רבי חיים נפתלי זילברברג מווארשה. רבות עמל להשכין שלום ולמנוע ריב בין הממונים ובין מקבלי החלוקה, בשובו לפולין סירב רבי מאיר דן לדבר על טיב המחלוקת ושורשיה, טען שאחרי שמשלחת הרבנים עשתה מה שעשתה שוב אין כל מקום לחזור על הטענות ומענות, שאם אין בהם כדי להוציא לעז על ארץ ישראל הרי שיש בזה כדי לגלות, שמצויים בעלי מחלוקת בירושלים, ושלא לצורך אסור גם סיפור זה...

תורת ארץ ישראל

חידושי תורתו, שחידש בעת בו שהה בארץ ישראל היו יקרים לו מאד, הוא רשמם בספרו ״כלי חמדה״ אחרי שובו לפולין בציינו ״חביב לי מה שהרהרתי בארצנו הקדושה. וכתבתי בחזרי מאה״ק״... בארץ ישראל בא רבי מאיר דן בקשרים עם כל גדולי התורה, אשר בירושלים ומהם שעמם קשר קשרי ידידות בהם התמיד במשך שנים, אחרי שובו לביתו. במיוחד התחבבו עליו תלמידי חכמים בירושלים, שישבו ולמדו מתוך הדחק, הסתפקו במיעוט שבמיעוט ולא יצאו מד׳ אמות של תורה ועבודה, ״יש ביניהם — כתב — תלמידי חכמים מופלגים מאד ובקושי תמצא דוגמתם בגלות״.

באותה שנה התכנסו ובאו לקטוביץ רבנים ועסקנים ממדינות רבות באירופה המזרחית והמרכזית במטרה ליסד ארגון עולמי של יהודים חרדים, שיפעל במלוכד להשלטת התורה בכל מעשי העם ולהדוף את המסתערים על בית ישראל הנאמן, בהתלהבות הצטרף רבי מאיר דן לתנועה החדשה לה חיכה — לדבריו — ימים רבים, היה מוכן ומזומן לעשות הכל להצלחתה ולביסוסה. אולם בטרם הצליחה תנועה זו, תנועת ״אגודת ישראל״ להכות שורשים בפולין ופרצה מלחמת עולם הראשונה שמנעה כל פעילות אירגונית.

כבר בחודשים הראשונים לפרוץ המלחמה כבש הצבא הגרמני הקיסרי את דוואהרט וסביבתה, הסבל שהיה מנת חלקם של קהלות ישראל במרכז ובמזרח פולין, כתוצאה מהשתוללות הצבא הרוסי ומפקדיו, צוררי ישראל, נמנע מקהלות דוואהרט והסביבה בשקט יחסי ישב אז רבי מאיר דן בדוואהרט, מנותק למעשה מרובן המכריע של קהלות ישראל בפולין, חיבר את ספרי ״כלי חמדה״ על התורה, שזכו לפרסום רב בכל העולם התורני והרבני, הכין לדפוס חלק שני לספרו ״חמדת ישראל״.

בימים ההם הופץ בפולין ספר תלמוד ירושלמי על סדר קדשים, שלא היה ידוע ומצוי עד אז. המו״ל, אחד בשם שלמה פרידלנדר, הציג עצמו בשמות בדויים, טען שהספר הוא מקורי, שנמצא על ידו והצליח לקבל הסכמות מכמה וכמה גדולי הרבנים בגאליציה־הונגריה, להדפסת הירושלמי. כשהגיע הספר לידו של רבי מאיר דן, הבחין בו הגאון עד מהרה כי מזויף הוא, וכי המו״ל אינו אלא זייפן, ששהוציא קטעים מספרי הירושלמי, והוסיף נופך משלו, הגיש מסכת מסולפת ומזויפת והצליח להוליך שולל את הרבנים, מהם הוציא הסמכות מבלי שיעמדו על טיבו של המו״ל ויצירתו.

הגאון רבי מאיר דן הוציא לאור קונטרס מיוחד ובו הוכיח למעלה מכל ספק את זיופיו של המו״ל. לראשונה ניסה עוד הזייפן להתגונן אבל עד מהרה נעלם, כשלא היה בידו לעמוד מול הביקורת המוחצת של הגאון האדיר, אשר חשף את זהותו ואת טיב מעשיו. הרבנים המסכימים חזרו בהם עד מהרה מהסכמותיהם.

בטרם נסתיימה מלחמת העולם האחרונה, התפנה משרת הרבנות באוסטרוב מאזובייצק, רבה של הקהלה, רבי יוסף קאליש מאמשינוב נבחר כאדמו״ר ואב״ד אמשינוב במקום אביו האדמו״ר רבי מנחם שנפטר אז, בני קהלת אוס־טרוב מאזובייצק בחרו בהגאון רבי מאיר דן כרבם ומורם. כרגיל, לא עשה רבי מאיר דן כל צעד מכריע מבלי לשאול לחוות דעתו של מורו ורבו, האדמו״ר רבי אברהם מרדכי מגור. כשבא הרב לשאול שאלתו ענה לו האדמו״ר: לכמה שנים, מדוע לא.

רבי מאיר דן לא היסס כבר. יצא את דוואהרט והלך ובא לאוסטרוב מאזובייצק, כששמו הולך

לפניו כגאון אדיר, שר התורה, כרב דגול ולוחם אמיץ, אחד מגדולי הרבנים בדורו ומפלסי הנתיבות ליהדות התורה. באוסטרוב מאזובייצק כמו בדוואהרט התיצב מיד בראש כל הפעולות הציבוריות, עמד בשער כאב וכפטרון לקהלה וכאחראי לכל הנעשה בתחומה, כשאין הוא חת בפני איש ואינו נושא פני אדם, רואה ברבנות שליחות דקדושה שיש למלאות אחריה במסירות נפש.

הימים, ימי מהומה ומבוכה, הקיסרות הרוסית הצארית נפלה. קמה מדינת פולין עצמאית והאנטישמיים הרימו ראשם, השתוללו נגד היהודים וערכו פרעות דמים. יהודים רבים התרוששו, אבדו כל הונם, מטה לחמם נשבר, רבי מאיר דן לא ראה עצמו כרב המוגבל בארבע אמות של הלכה אלא ככתובת לכל מבקש עזרה וסעד ולכל קשה רוח. לעולם לא השיב פני אדם ריקם, ולעולם לא התחמק מהגשת עזרה למבקש עזרה. ימים ולילות הקדיש, בחדשים הראשונים בשבתו באוסטרוב מאזובייצק, לעזרת עניים וסובלים.

כשאך נרגעו הרוחות בפולין שוב עלתה על סדר היום בעית התארגנותה של היהדות הנאמנה בפולין, נחלץ רבי מאיר דן לפעולה זו, ונמנה על ראשוני נאמני ביתה של "אגודת ישראל". מיסדי התנועה החדשה עמדו בפני בעיה קשה, שאלת ביסוס תקציב לפעולות האירגון. בלי אמצעים כספיים נאותים היה ברור ואין כל אפשרות להקים תנועת המונים, עם מרכזים, מאות סניפים ואלפי מוסדות חינוך ומוסדות אחרים.

למען הכלל

החליטו איפוא מארגני אגודת שלומי אמוני ישראל (הלא אגודת ישראל) לשגר משלחת רמת דרג לאנגליה ולארצות הברית, כדי לעורר את החרדים להתארגן ולהושיט עזרתם המלאה לתנועה החדשה. כראש המשלחת נבחר הגאון רבי מאיר דן פלוצקי ועל חבריה נמנו הגאון רבי אשר לעמל שפיצר אב"ד קירכנדורף, סלובקיה, הרב דר' מאיר הילדסהיימר מברלין שבגרמניה. דר' נתן בירנבוים, הרב ר' יוסף לב, ששימש אחרי כן כרב בלונדון ויבלח"ט הרב ר' יצחק מאיר לוין שליט"א שהדריך את המשלחת רק לאנגליה.

אמנם נתקבל רבי מאיר דן בכל מקום בו הופיע בכבוד מלכים, רבנים ומוקירי תורה חרדו לקראת הגאון האדיר, שנחשב בצדק לשר התורה ועמוד הוראה. אולם המשלחת לא הצליחה לאסוף את הסכום הדרוש, רבי מאיר דן, בעל הנפש היפה והאצילה לא הצליח ואף לא היה מסוגל למשחקי כבוד באמצעותם עורכו מגביות באמריקה בימים ההם, הוא לא ידע להחניף לאיש ובפרט לעשירים חדשים, שהתעשרו בין לילה, שהיו נבערים מתורה, מיראת שמים ורחוקים ממדות תורמיות, שרבי מאיר דן היה רגיל בהם.

קהלות רבות במערב הציעו לו אז את משרת הרבנות אצלם והבטיחו לו משכורות גדולות מאד, קהלה התחרה בקהלה שניה במשכורת שהובטחה לרב, אולם רבי מאיר דן דחה את כל ההצעות, פרנסתו באוסטרוב מאזובייצק היתה אמנם מצומצמת מאד, לא הספיקה לפרנס את ביתו בכבוד ובפרט, נוכח גודל פזרונו של הגאון לצרכי צדקה. אבל הרב סירב לשמוע על הגירה למדינות המערב העשירות, כשנלחץ פעם על ידי משלחת שהציעה לו משרה עשירה, אמר:

— שנינו בפרקי אבות, מעשה ברבי יוסי בן קסמא שפגע בו אדם אחד והציע לו שידור במקומו ויתן לו אלף אלפי דינרי זהב אמר לו אם אתה נותן לי כל הכסף והזהב שבעולם איני דר אלא במקום תורה. אותו סיפור — מקשה רבי מאיר דן — אינו מובן כלל. מהיכן ידע רבי יוסי בן קסמא שהמקום שם מציע לו האיש לעבור, תמורת הון רב, אינו מקום תורה, עד כי מיהר ודחה את הצעתו! ויתר על אלף אלפי דינרי זהב בקלות!

אולם — ממשיך ומסביר הרב — כל דבר חיוני בעולם, שאי אתה יכול להתקיים בלעדו, לחיות מבלי להזדקק לדבר זה, כגון אויר ומים, לחם וכדומה הוא בזול או בחינם, אחרת אין זכות קיום לעולם בכלל. ואם בא אדם לרבי יוסי והציע לו אלף אלפים דינרי זהב בעד תורתו, הרי לך סימן שהתורה אינה חיונית, כאויר לנשימה

לתושבי מקום זה, אחרת לא היתה כל כך ביוקר, לכן דחה מיד את ההצעה, אמר, כל הזהב והכסף שבעולם אינו שוה את ערכם של אנשים אשר התורה היא בעיניהם דבר חיוני, כאויר לנשימה ...

אך חזר רבי מאיר דן לפולין וזעזוע קשה פקד את המדינה שזכתה לעצמאות מדינית חדשה, אחרי למעלה ממאה שנות שיעבוד לרוסיה, גרמניה ואסטריה. הצבא האדום, הבולשביסטי פלש לפולין ואמר לכובשה חזרה. הצבא הפולני נסוג במהירות מערבה ותוך תקופה קצרה יחסית הגיעו חיילי רוסיה הקומוניסטית עד לשערי ווארשה.

יסורים וסבל

הצבא הפולני הנסוג, שלא ידע משמעת, הנתון לשליטת קצינים הוללים צוררי יהודים התפרע ללא רסן נגד היהודים בערים ובעיירות. היהודים הואשמו בבגידה, הוצגו כמרגלים רוסיים כי על כן שימש ליאון טרוצקי, ממוצא יהודי כקומיסאר הממונה על הצבא האדום. החיילות הקומוניסטיים שדדו וגזלו כל הניתן לגזול ולשדוד ולא פינקו כלל את היהודים, כשערך הצבא הפולני התקפה נגדית והצבא האדום נס בבהלה חזרה, לעבר רוסיה הריקו החיילים הקומוניסטיים במנוסתם קהילות שלמות, והצבא הפולני, שחזר וכבש את הערים והעיירות החל להשתולל במשנה פרעות נגד היהודים. חיילים גזזו את זקני היהודים שנתקלו לידיהם, התעללו בהם, כל פולני שרצה בדה לו עלילה על יהודי ששימש כמרגל, עדות, גם פגומה ביותר של פולני בודד הספיקה לקציני הצבא הפולני, רעבים לדם יהודי לדון את הקרבן האומלל למיתה בתליה או ביריה. כל מאמצי היהודים להציל את הנדונים למות על לא עול בכפם עלו בתוהו. לא בצדק היו הפולנים מעוניים אלא בהריגת יהודים. ההמון הפולני הפרוע והמוסת השתולל מרוב שמחה למראה יהודי תלוי.

תפסו הפולנים באוסטרוב מאזובייצק צעיר יהודי בשם משה זלאטובסקי, יליד שדליץ והאשימו אותו בהשמעת דברי ביקורת נגד הממשלה הפולנית על מלחמתה בבולשביקים. לשוא עמלו היהודים להוכיח שכל הסיפור בשקר יסודו, לחינם טרחו עסקני הקהילה לטעון באזני נציגי השלטון שאין כל חוק האוסר הטחת ביקורת נגד ממשלה, בכיות ויללות קרובי הקרבן האומלל לא הועילו אף הם, כמה קצינים זוטרים התישבו כשופטים, בתפקיד בית דין שדה ומיהרו להוציא גזר דין מות בתליה לצעיר.

ביער, בדרך לקומורובה התאספו אלפי פולנים, צוהלים וחוגגים שבאו לחזות בתלייתו של יהודי. משה זלאטובסקי השם ינקום דמו הובא למקום ועמו רבי מאיר דן, שלא נפרד ממנו ברגעיו האחרונים, אמר עמו וידוי "שמע ישראל" ותפלת צידוק הדין עד צאת נשמתו של הקדוש. שבור ורצוץ חזר הרב לעיר, בין אלפי פולנים שהלכו, שרו ורקדו, מחזה האימים הרס את הרב עד היסוד, בשובו לביתו שוב לא היה מסוגל לעמוד על רגליו, הוא חלה קשות וכמה חדשים לא ירד ממטתו.

אחרי שהתאושש שוב חזר רבי מאיר דן בכל להט נפשו לתורה, לעבודה, לפעולות למען הציבור. הוציא לאור את ספרי "כלי חמדה" על התורה, שכבשו במהירות את לב הציבור התורני בפולין ומחוצה לה. הסכמות נלהבות נתנו גדולי התורה בדורו לספרו זה וביניהם הגאון רבי יוסף רוזן והגאון רבי מאיר שמחה מדווינסק, הגאון רבי יוסף אנגל ואחרים. הספרים אזלו במהירות מן השוק והאדירו את שמו של המחבר כאחד הגאונים החריפים ביותר כן הוציא לאור ספר "חמדת ישראל" חלק שני, הכולל שאלות ותשובות, דרשות ודברי מוסר שהשמיע רבי מאיר דן מאז נתמנה כרב ואב"ד. היה זה רק מעט מזעיר מאלפי תשובות בהלכה ששיגר הרב לקהילות קרובות ורחוקות, למאות רבנים ודיינים שפנו אליו בכל ענין חמור ושאלה מסובכת, במהירות, בדייקנות ובבהירות השיב לכל שואל, לא התחמק מלהכריע בענייני הלכה קשים, אם כי לעתים הקיף בתשובות סוגיות שונות, ושט בש"ס, ראשונים ואחרונים אגב ליבון ההלכה.

הוא נחשב בימים ההם, בשבתו על כס הרבנות באוסטרוב מאזובייצק כאחד הפוסקים הראשונים במעלה בדורו, ויחד עם זה כאחד מגדולי התורה הנושא בעול בציבור התורני, ולבו ער לכל בעיה ציבורית.

בין גדולי הדור

רבני פולין התארגנו באגודה ארצית כדי לעשות במשותף להרמת קרנה של הרבנות. לחיזוק הדת ולתקנות עגונות, לפעול בכל התחומים של הרבנות בועידה הראשונה בה השתתפו מאות רבנים בשנת תרפ״ב נבחר הגאון רבי מאיר דן ליושב ראש הועד הפועל של אגודת הרבנים בפולין, הוא פעל בתחום זה בעיקר, סביב לבעיות הלכה, סירב להשתתף בכל פעולה להיטיב מצבם הכלכלי של הרבנים, השאיר את הדבר לרבנים אחרים.

קהילות ישראל בפולין התארגנו אז על יסודות דימוקראטיים. ממשלת פולין הכירה רשמית בקהילות וקבעה תקנון לפעולותיהן. כל תושב יהודי חויב לשלם מס מיוחד לקהילה, במקום שם גר, בכל חמש שנים נערכו בחירות כלליות בפיקוח השלטונות, לפי מספר חברי הקהילה כן מספר פרנסיה, לקהילות הגדולות יותר, מועצה נבחרת אשר בחרה בהנהלה. החוק הקנה לרב הקהילה הזכות להשתתף בישיבות ההנהלה כחבר שוה זכויות. רבי מאיר דן סירב לחוק זה, הרב אינו פרנס נבחר ואין מקומו בין הפרנסים טען. לפי תקנות מיוחדות הוסדרו גם המשכורות של הרבנים, לפי גודל הקהילה כן דרגת המשכורת. לפי סידור ממשלתי זה היה על קהילת אוסטרוב מאזובייצק להוסיף למשכורתו של הרב 1800 זלוטי לשנה, כשהגישה קהילת אוסטרוב מאזובייצק לאישור ממשלתי את תקציבה לשנת תרפ״ד, תבע הממונה הממשלתי להוסיף למשכורתו של הרב את ההפרשים המגיעים לו לפי החוק אולם רבי מאיר דן סירב לקבל את ההוספה כדי לאזן את תקציבו הפרטי. קבע ברורות שאין הוא רב מטעם הממשלה אלא מטעם הקהילה, וסידריהם של פקידי הממשלה אינם מעניינים אותו. פרנסתו המצומצמת לא מנעה מהרב מלהיות הראשון בנותני הצדקה ונתינתו מרובה.

באגודת ישראל

פעיל וער היה הגאון רבי מאיר דן בארגונה של תנועת ״אגודת ישראל״ בפולין וביסוסה נאמן לה בכל לבו ועושה נפשות למענה. ראה הרב באגודת ישראל, אז ״אגודת שלומי אמוני ישראל״ גורם רציני ביותר לביצור חומת הדת להצלת דור העתיד ליהדות, להדיפת השתלטות זרמים אנטי דתיים על הציבור היהודי והשלטת התורה בחיי העם, לכן התנגד בחריפות ושלל בכל לשון שאיפת רבנים מסוימים להופיע כבלתי מפלגתיים ״בשעה שהנאמנות המלאה לתורה הפכה לבעיה מפלגתית, איך זה יתכן ורב העושה שליחות תורתית יראה עצמו כבלתי מפלגתי, איזה רב יכול להשאר אדיש לשאלה אם התורה היא הקובעת את כל סדרי ודרכי העם או, גורמים אחרים, לאומיים או מעמדיים״ — שאל.

וגם בתוככי התנועה החרדית, ״אגודת ישראל״, יש לו, להגאון רבי מאיר דן דעה מגובשת ושיטה משלו. ויכוח עקרוני התנהל אז בתנועה החדשה זו, סביב לשאלה: למי הזכות להצטרף לאגודת ישראל? הויכוח, מקורו בגרמניה, בסלובקיה וגם בהונגריה, שם קיימו אז קהלות נפרדות של חרדים, היו כאלה וטענו כי רק לחברי קהלות הנפרדות הרשות להצטרף לאגודת ישראל, כי הלא לפי פסק דינם של גדולי התורה בדור הקודם הוקמו הקהלות החרדיות הנפרדות, שהטיל חובה לכל יהודי חרד להצטרף לתאים הללו ויש ואף אסרו להשתתף בקהלות הכלליות, שכללו לא דתיים ואנטי דתיים וסדריהן לא עלו בקנה אחת עם ההלכה המפורשת לעומתם טענו רבים, שאין להגביל את התנועה העולמית החדשה במסגרת של הקהלות הנפרדות וכי על אגודת ישראל להקיף את כל היהודים החרדים לדבר ה׳ ואל לה למנוע מכל יהודי, המזדהה עם עקרונותיה מלהצטרף אליה, הגאון רבי מאיר דן התערב בויכוח זה, ומאז חזר משליחות ״אגודת ישראל״ באנגליה ובארצות הברית, לא חדל מלתבוע לפתוח את שערי ״אגודת ישראל״ לרווחה,

למשוך לשורותיה המונים, לעשות הכל כדי שהמונים יצטרפו לתנועה בכל מקום שהוא ולא לבדוק בציציותיהם, כי עצם הצטרפותם ופעילותם במסגרת "אגודת ישראל" בראשות גדולי התורה תביא לידי מפנה גם באורח חייהם ובכל מעשיהם. את דעתו זו השמיע בכל הזדמנות, אם בכינוסי "אגודת ישראל" ואם בישיבות מועצת גדולי התורה, כשנבחר לגוף זה ביום בו נוסד.

עם התארגנותה של "אגודת ישראל" בפולין התארגנה תנועת צעירי "אגודת ישראל", הוקמו מועדונים לצעירים חרדים וספריות לחברי התנו־עה הזאת ולנוער הדתי. רבים מגדולי האדמורי"ם והרבנים בפולין התנגדו בחריפות לעצם הרעיון של הקמת ספריות דתיות, צעיר דתי צריך ללמוד תורה, גם הנוער העובד צריך להקדיש כל שעה פנויה לתורה ולעבודה ולא להתבטל ולבלות זמנו לספרי קריאה, לסיפורי הבל, גם אם אין בספרים הללו רעל המסוכן לנשמה.

אולם העסקנים החרדים הצעירים, שעמלו להקים מועדונים וספריות לנוער העובד הדתי נתלו באילן גדול, בהגאון רבי מאיר דן פלוצקי שראה כחובת השעה את הפעולה הזאת. "הספ־ריות לנוער ימנעו קריאת ספרים אסורים ומסו־כנים המכלים את הנפש ולא חלילה את לימוד התורה" — קבע.

כשנערכה בשנת תרפ"ב בווארשה הועידה הארצית של "אגודת ישראל" בפולין יצא הגאון רבי מאיר דן בדרשה נלהבת וסוערת ותבע מההמונים לקדש שם שמים ולהתעמק במסכת זו, הוא הלהיב את אלפי באי הועידה שיצאו מכליהם ובסיום דבריו נשמעה צעקה אדירה מפי אלפים "שמע ישראל ה' אלקינו ה' אחד". מחזה זה הלהיב את רבי מאיר דן, דרשתו זו נתחבבה בעיניו עד כי הדפיסה בספרו "כלי חמדה" (פרשת נצבים).

אשכבתא דרבי

עשרות שנים הרביץ רבי מאיר דן תורה בישיבתו בדוואהרט אליה נהרו צעירים רבים, הקים אלפי תלמידים, ובשבתו על כס הרבנות באוסטרוב מאזובייצק, בהתקרבו לשנת הששים לחייו, גברו געגועיו לימי נעוריו, עת טרם העמיס על עצמו נטל הרבנות וזמנו היה פנוי כולו להרבצת תורה, ללמוד וללמד. כשבאו והציעו לו להתיצב בראש ישיבת "מתיבתא" בווארשה בה למדו כמה מאות בחורים הוא נענה להצעה. אף הסכים לצאת שנית לארצות הברית, כדי לגייס את הכסף הדרוש להרחבת שערי הישיבה, לקליטת מאות תלמידים נוספים ולהבטיח את קיומה, ואכן בשנת תרפ"ו יצא הגאון רבי מאיר דן בשליחות זו לארצות הברית ושהה שם חדשים רבים.

בשובו מארצות הברית נטש הגאון רבי מאיר דן את משרת הרבנות באוסטרוב מאזובייצק למגינת לבם של רבים מתושבי העיר שהתקשרו לרב בקשרי אהבה וידידות איתנים. נשכרה לו דירה מרווחת ברחוב מאריאנסקה 7 בווארשה, והרב נכנס לתפקידו החדש כראש ישיבת "מתיב־תא" והחל להשמיע את שיעוריו הראשונים ברמב"ם, הלכות קידוש השם. קיווה הרב כי בווארשה, בירת פולין, הגדולה שבקהלות ישראל בימים ההם יעלה בידו לתרום לציבור היהודי והדתי, אם במסגרת "אגודת ישראל" ואם במסגרת אגודת הרבנים וכדומה.

סירב רבי מאיר דן לראשונה להקמת בית תפלה בביתו, ביכר להתפלל באחד מבתי חסידי גור המרובים בווארשה, כחסיד בין המוני החסידים, "מעתה אינני רב ומשוחרר מכל תפקידים היצוגיים של תפלה במקום מיוחד" טען להנאתו, מאושר היה בתפקידו החדש והתכון להרחיב את מסגרת הישיבה, להרים את קרנה, להפכה למרכז תורתי גדול בפולין, ואכן החלו צעירים רבים לנהור לווארשה, התדפקו בשערי ה"מתיבתא", תהלתו של ראש הישיבה היה בפי כל. מאות צעירים, חריפים ומופלגים מכל רחבי פולין רצו ללמוד תורה מפיו של גאון הדור.

אולם שמחתו של הגאון רבי מאיר דן לא ארכה זמן רב, חדשים מעטים אחרי בואו לווארשה חלה הגאון את מחלתו, ממנה שוב לא קם. המחלה הלכה וגברה מיום ליום, למגינת לבם של המוני מעריציו, תלמידיו ושוחרי שמו.

גם בשכבו על ערש דווי, לא פסק הגאון מללמוד בהתמדה, לחדש חידושי תורה, ב״קובץ דרושים״ שיו״ל ע״י ״אגודת הרבנים״ בפולין, חוברת ט׳, שנת תר״ץ סימן ט״ז כותב האדמו״ר רבי יצחק זעליג מסוקולוב ״...חברנו הגאון החסיד רבי מאיר דן אב״ד אוסטרובה, ימים אחדים לפני פטירתו, במכתב הזכרה אלי להשתתף עמו בתפלה להתרפא מחליו ר״ל כתב הערה ליישב דברי המכילתא בפרשת ויקהל ואנכי השבתי לו באריכות מעט לשמחהו בדברי תורה בידעי בו שדברי תורה המה שעשועיו וטל אור תורה תחייהו, ותשובתי אליו לא הגיעה לידו כי עלה השמימה בעוונינו הרבים וחביבין עלי דברי תורתו שחידש בהיותו חבוש ביסורין ל״ע וזאת נקרא תורה שלמד באף ועומדת לו״.

מספרים, סמוך לפטירתו עמד ליד מטתו רופא מומחה, אחד מגדולי הרופאים בפולין, אמר לו הרופא, אם תשקיע כל המאווים שלך בענין מסוים, ומזה תהנה הנאה מלאה, בלתי מסוייגת, יעודד הדבר אצלך כוחות, שילחמו במחלה שלך ויתכן ותוכל להתגבר עליה.

כשהלך הרופא אמר הגאון רבי מאיר דן :

— למעשה, הרי זכיתי להמנות על סוג הרבנים הרואים עצמם די בקיאים לטפל בשאלות חמורות ומסובכות ביותר, ואם אשקיע כל כוחי בזה, ברור ואהנה הנאה רבה, אבוא לידי התחזקות, אבל, לא תהיה זאת התחזקות אלא התפארות, יהירות, גאווה, מוטב למות מלפול לרשת הגאווה...

בימיו האחרונים אף כתב צוואה בציינו, שיש בזה משום סגולה לאריכת ימים, בצוואתו הוא מבקש מבניו, הג״ר ישראל נתן והג״ר חנוך העניך להוציא לאור את הדרשות שדרש בעניני שמירת שבת, להדפיס את חידושי תורה המרובים שלו, יסוריו הלכו וגברו מיום ליום, אולם הדבר לא גרע מהתמדתו הרבה עד לרגע האחרון לחייו.

וב׳יום ו׳ בניסן תרפ״ח נסתלק הגאון רבי מאיר דן לשמי רום, בטרם מלאו לו ס״ב שנה. רב היה האבל אחרי פטירתו של גאון הדור והודרו, רבות ספדו לו בכל תפוצות ישראל.

פרק שביעי

הגאון רבי יעקב שרגא זינגר

הג״ר זלמן סורוצקין

אחרי שנטש הגאון רבי מאיר דן פלוצקי את כס הרבנות באוסטרוב מאזובייצק התבלטה הקהלה רבות בשאלת מנוי ממלא מקום מתאים לתפקיד המכובד. הרוב המכריע של חברי הנהלת ומועצת הקהלה נמנו על תנועת ״אגודת ישראל״, ובישיבת הועד המרכזי של הסתדרות זו, שנערכה בראשית שנת תרפ״ח בוואראשה הוחלט להציג את מועמדותו של הגאון רבי זלמן סורוצקין אז רבה של זשעטיל כרבה של אוסטרוב מאזובייצק. חברי אגודת ישראל באוסטרובה קבלו עליהם לבצע את ההחלטה הזאת, הגר״ז סורוצקין הוזמן העירה, השמיע בבית הכנסת את דבריו ונתחבב עד מהרה על פני כל. בימים הספורים לשהותו בעיר, יסד חברת ש״ס בבית המדרש החדש, במטרה ללמוד שיעור יומי קבוע, חברה זו, שמנתה אחרי כן עד מאה וחמשים איש פעלה עד לחורבנה של אוסטרוב מאזובייצק.

בישיבה משותפת של מועצת והנהלת הקהלה, נבחר הג״ר זלמן סורוצקין פה אחד כרב ואב״ד, אותו זמן בחרה גם קהלת לוצק, הגדולה והותיקה יותר מקהלת אוסטרוב מאזובייצק ברבי זלמן סורוצקין כרבה ומורה. הרב ביכר את המשרה בלוצק ועבר לשם, קהלת אוסטרוב מאזובייצק נשארה ללא רב ואב״ד, תושבי העיר החלו לחפש מועמד, אישיות מפורסמת, גאון מובהק המורם מעם, שיהיה ראוי למלאות את מקומם של רבני אוסטרוב מאזובייצק והמפורסמים והמופלאים במעשיהם.

בינתיים נפטר הגאון רבי מאיר דן פלוצקי בוואראשה, יורשיו, בניו וחתניו שהיו כולם ראוים לרבנות תבעו זכות ירושה אולם רבים מבני הקהלה התנגדו לדבר, כנהוג אז בפולין, הסכימו ראשי הקהלה להתדיין עם יורשי הרב ואחרי משא ומתן ארוך הוסכם לבחור בהג״ר ישראל נתן פלוצקי בהג״ר מאיר דן כדיין ומורה הוראה בעיר ובני משפחת הרב ויתרו על תביעתם לכס הרבנות.

מועמדותו של הגרי״ש זינגר

אז, הופיע באוסטרוב מאזובייצק האדמו״ר רבי יוסף מאמשינוב שכיהן שנים רבות כאב״ד העיר וגדולה היתה השפעתו על בני המקום, והציע את מעמדת חתנו המופלג, הג״ר יעקב שרגא זינגר כרבה של העיר. לראשונה סרבו רבים מבני המקום לקבל הצעה זו, הרב המועמד נראה צעיר מדי לשבת על כסאו הרם של הגאון רבי מאיר דן פלוצקי הנערץ. בני הקהלה התפלגו לכמה מחנות, מהם, ותמכו בהצעתו של האדמו״ר מאמשינוב, מהם והתנגדו בחריפות להצעה זו ומהם שנקטו עמדה פסיבית.

כשנתיים נמשך המאבק הפנימי בקהלה, עד אשר נפלה ההכרעה, בפקודת האדמו״ר רבי אברהם מרדכי מגור, שבידי חסידיו הרבים היה לשון המאזניים, הצטרפה עדת חסידי גור הגדולה למחנה תומכי מועמדתו של הג״ר יעקב שרגא זילבר, התכנסה מועצת והנהלת הקהלה לישיבה משותפת וברוב קולות נבחר הגאון רבי יעקב שרגא זילבר כרבה האחרון של הקהלה המעטירה.

עד מהרה הצליח הג״ר יעקב שרגא זילבר לכבוש את לבם של כל תושבי העיר, גם אלה אשר התנגדו לבחירתו הפכו לידידי הרב ולמערי־ציו, בעשר שנות כהונתו, משנת תר״ץ ועד לחיסולה של הקהלה התלכדו למעשה כל חוגי

התושבים על זרמיהם המרובים והמגוונים סביב לרב שהצליח למלאות את משימתו לכבודה ותפארתה של הקהלה. נאמנותו ויושרו, מסירתו ונכונות ההקרבה שלו הוכיחו כי אכן ראוי היה הגרי"ש זילבר למשרה מכובדת זו.

רבי יעקב שרגא נולד באלכסנדר בשנת תרנ"ט לאביו הגאון רבי יצחק מאיר זינגר, רבה של אלכסנדר בנו של הגאון רבי אליהו זינגר רבה של פשיסחה וראב"ד קאליש, רבי יצחק מאיר היה חתנו של האדמו"ר רבי שמואל צבי מאלכסנדר, בעל "תפארת שמואל". הוא חונך וגדל בחצר סבו, שהמה חסידים ובעודו צעיר עבר לישיבת אבי אביו הג"ר אליהו, בקאליש.

הג"ר יעקב שרגא זינגר הי"ד

הוא הרבה ללמוד בהתמדה רבה והצטיין בתורתו וביראתו, בחסידותו ובמידותיו התורמיות.

החתונה הגדולה באוסטראה

בשנת תרע"ז נשא את בתו של האדמו"ר רבי יוסף מאמשינוב לאשה, שכיהן אז כרבה של אוסטרוב מאזובייציק, החתונה נערכה בעיר זו בהשתתפות סב החתן וסב הכלה, האדמו"ר רבי מנחם מאמשינוב והאדמו"ר רבי שמואל צבי מאלכסנדר, המוני חסידים הגיעו אז לאוסטרובה וחגגו את חגיגת הנשואין שבעת ימים תמימים כשבני העיר משתתפים בשמחת האדמורי"ם ומרבים בשמחה.

כשנה ישב רבי יעקב שרגא באוסטרוב מאזובייצק, סמוך על שולחן חותנו, כשעזב רבי יוסף את כס הרבנות בעיר ועבר לכהן כאדמו"ר ואב"ד אמשינוב, עברו עמו כל בני משפחתו ורבי יעקב שרגא בתוכם. שנים ישב סמוך על שולחן חותנו, ומקדיש כל זמנו לתורה ועבודה, ואחרי כן עבר לאלכסנדר, לחצר דודו האדמו"ר רבי יצחק מנחם הי"ד, מקדיש זמנו לעלות במעלות התורה והחסידות. השתלם בהוראה וידיו רב לו בראשונים ובאחרונים.

עם עלותו על כס הרבנות באוסטרוב מאזובייצק, השקיע רבי יעקב שרגא כל כוחו להרמת כבוד התורה והרבנות בעיר, לביצור חומת הדת והחינוך התורתי. בשנים הראשונים לכהונתו עמד חותנו האדמו"ר רבי יוסף מאמשינוב לימינו, בא לעיתים תכופות לעיר ועזר לרב הצעיר לבסס את עמדתו. רבה היתה השפעתו של הרבי מאמשנוב על תושבי אוסטרוב מאזובייצק בכלל, ועל חסידיו הרבים בעיר בפרט, תושבים מכל השכבות והזרמים זכרו את שנות כהונתו בעיר, את דאגתו האבהית לכל, את מסירות נפשו לכל אדם, רבים נמנו על ידידיו הנאמנים והמסורים של האדמו"ר מאמשנוב ולא זנחו את קשרי הידידות עמו, בכל עת בו הופיע האדמו"ר רבי יוסף בשערי אוסטרוב מאזובייצק נתקבל בכבוד מלכים, רבים מהתושבים הדליקו נרות והעמידו אותן בחלונותיהם הפונות לרחוב, המונים נהרו לקדם את פניו להתברך מפיו. היו אלה ימי חג והתעלות הנפש לבני המקום.

עד מהרה ביצר רבי יעקב שרגא את עמדתו כרבה של העיר, ומרותו מוטלת על הכל, מדות תרומיות לו והתהלך עם כל אדם בלבביות וכנות, לאט לאט התקרבו לרב גם אלה שהיו מרוחקים

ממנו. לעתים מזומנות עלו לביתו, התבסמו מאימרותיו ומתורתו, הרב הצעיר הנחיל כבוד ויקר לקהלה המעטירה.

למען כבוד התורה

כגמישותו בעניני חולין, בבעיות של יומיום כך עמדתו תקיפה ובלתי מתפשרת בעניני דת ותורה, הלכה וכבוד שמים. לא ידעה אוסטרוב מאזובייצק מאז הוקמה הקהלה כל חילולי שבת פומביים בשעריה. כל הסוחרים והרוכלים, החנונים ובעלי מלאכה שבתו ממלאכתם בשבת ובחג. עד אשר קם בשבת שובה בעל מספרה ופתח את דלתות המספרה שלו לרווחה, לעיני כל.

אוסטרובה החרדית נסערה עד עומק לבה. כשנודע הדבר להרב, הפסיק את תפלתו ויצא לרחובה של עיר ולידו הדיין הג"ר ישראל נתן פלוצקי, אליהם הצטרפו מאות תושבים שיצאו בהפגנת מחאה לעבר המספרה. הרב היה מוכן לכל כשגמר אומר בנפשו למנוע פירצה זו בחומת השבת בעד כל מחיר. רבי יעקב שרגא בלוית כמה עסקנים נכנס למספרה וביקש מהספר לסגור את דלתי המספרה, אולם האיש התפרץ בעזות, צחק לרב ולדיינים, עמד בשלו כי לא יסגור את המספרה ויהיה מה.

בינתיים גדל הקהל שהתאסף במקום, שמשות המספרה נשברו מרוב דוחק, הדלת נעקרה, הרב עומד בפנים, מוכן ומזומן לשהות כל היום במספרה, לשבות שם את שבתו כדי למנוע כל חלול שבת. בעל המספרה שהתחיל לפחד מחמת הקהל הרים קול צעקה היסטרית, כי מתנפלים עליו, אומרים להורגו, עד מהרה הגיעה המשטרה שלא הצליחה להשתלט על הקהל. מפקד המשטרה המקומי, אנטישמי מושבע הזעיק צבא לעזרתו, מיהר להודיע לממונים עליו בלומזה, עיר המחוז כי "התקוממות פרצה באוסטרוב מאזובייצק, ובראשה עומד הרב ועוזריו". פלוגת חיילים על ציודה המלא מיהרה לעיר מקומורובה הסמוכה, החיילים ירו באויר והקהל התפזר במהירות, המשטרה אסרה מיד את הרב, את הדיין רבי ישראל נתן פלוצקי וכמה מנכבדי התושבים, ר' מענדיל ליכנשטיין ,ר' משה גרודקה, ר' משה יוסף סוראוויץ ועוד.

למען שמירת השבת

כל אותו יום של שבת נשארו הרב ויתר האסירים בבית הסוהר המקומי, שרויים בצום. במוצאי שבת התכנסה הנהלת הקהלה ונציגי היהודים בעיריה לישיבה מיוחדת, החליטו לעשות הכל בכדי לשחרר את האסירים ולמנוע ניפוח המאורע בידי המשטרה, הצוררת יהודים. פרקליט המחוז, מושבו בלומזה ובידו ההכרעה התקשרו ראשי הקהלה עם ראשי קהלת לומזה שהצליחו לקבוע ראיון עם הפרקליט ביום הראשון, יום המנוחה הרשמי בפולין כולה. למחרת, לפנות בוקר יוצאו נציגי קהלת אוס־טרובה ללומזה.

הסבירו נציגי קהלת אוסטרובה ואנשי קהלת לומזה לפרקליט את רקע הפרשה כולה, וכי לא היתה זו התקוממות או מפגן לא חוקי נגד השלטונות, אלא תקרית פנימית בין יהודים על רקע דתי טהור שאינו כלל מעניגם של השלטונות, הפרקליט שוכנע, הורה למפקד המשטרה באוס־טרוב מאזובייצק לשחרר מיד את האסירים תמורת ערבות של 200 זלוטי לאיש. היה זה ביום הראשון, ערב יום כיפורים כשרבי יעקב שרגא ועוזריו יצאו מבית הסוהר, אחרי צום שנמשך למעשה עשרים וארבע שעות, כשסירבו לטעום ממאכלי הגוים שהוגשו להם. תושבי אוסטרוב מאזובייצק התכוננו אז ליום הצום כשהם שמחים על שחררו של הרב וזועמים על פורץ גדר שנמצא בתחומם שאולץ בגלל זעם ההמונים לחזור בו ממזימתו. חומת השבת בעיר לא נפרצה עד ליום האחרון לקיומה.

בימי השואה

הגיעו ימי השואה האיומה. ימים מספר אחרי פרוץ המלחמה נכנסו הקלגסים הגרמנים לאוס־טרוב מאזובייצק אחרי קרבות עקובים מדם בסביבה. אך נראו הנאצים דוהרים ברחובות ומיד

פשטה ידיעה המעציבה בין יהודי המבוהלים והנפחדים, הרוצחים אספו 16 יהודים, שבמקרה נקלו לידיהם והוציאו אותם להורג וגופות הקדושים מוטלים ברחוב. סביבם מבני משפחו־תיהם, הבוכים על אסונם.

מיהר רבי יעקב שרגא לסכן את חייו, בלוית רבי משה רוזנצוויג, ר׳ שמעון הירש גולדווסר ור׳ יעקב פארביארז יצא לאסוף את גופות הקדושים ולהביאם לקבר ישראל. הם עשו דרכם לבית הקברות היהודי, כשבני משפחות ההרוגים, נשים שנתאלמנו וילדים שנתיתמו מלוים את צעדיהם .בבית הקברות פתחו הרב ומלוויו קברים ואמרו להטמין את הגופות ולפתע הופיעו קלגסים נאצים, צוהלים לאיד פקדו על הרב ועוז־ריו ובני משפחות ההרוגים לרדת לקברים ״אנחנו כבר נטפל בקבורת ההרוגים״ צחקו הרוצחים המזוינים, תאבי דם — בציניות.

הרב והמלוים הבינו עד מהרה לפשר הדברים, הנשים והילדים הרימו קול צעקה מחרידה שפלחה רקיעים, הרוצחים ״נתרככו״, הסתפקו בכמה מהלומות שהנחיתו על ראשי הנאספים והסתלקו. אבלים ודוויים, חזרו הרב ועוזריו ובני המשפחות השכולות לביתם תקופת השואה האיומה והמחרידה החלה, תקופת ימי שכול וסבל חורבן והרג עד לעלות יהדות פולין על העקידה הגדולה.

יהודי אוסטרוב מאזובייצק שוב לא ידעו מנוחה מה טיבה. כלבי דם הגרמנים השתוללו, הרגו ופצעו, חמסו ודיכאו עד עפר את היהודים המעונים. ביום השני לראש השנה הופיעו אנשי הגסטפ״ו, אסרו את הרב, רבי יעקב שרגא ואת מזכיר הקהלה רבי טוביה מקובר בבית המדרש הישן, ותוך עינויים והתעללות הובילו אותם דרך רחובות העיר, ר׳ טוביה אולץ לגזוז את זקנו של הג״ר יעקב שרגא האב״ד והרב אולץ לגזוז את זקנו של המזכיר הקהלה לקול צהלה לאיד של המרצחים ופולנים שהתקהלו לראות בעינויי היהודים.

הבריחה לסלונים

שבור ורצוץ חזר הרב לביתו וכעבור יומיים שוב נתפס, הפעם נתבע תוך איומים לספק לגסטפ״ו תוך 24 שעות 5 קילו זהב, אם בתכשיטים אם בטבעות קידושין של נשי היהו־דים, חיות הטרף הטילו על הרב את התפקיד לאסוף את הזהב, לעבור מבית לבית ולהסיר את

בני הגרי״ש זינגר הי״ד אברהם אליעזר ושמואל צבי ובן דודם שמואל צבי הי״ד

הטבעות, להוציא חפצים בעלי ערך ממחבואים ולמסרם לידי הרוצחים, אחרת יענש בכל חומר הדין.

לא רצה רבי יעקב שרגא לנטוש את בני עדתו בימים המרים והטרופים הללו, אבל לא היה בידו שום אפשרות למלאות אחרי הסחטנות הגרמנית. מרבית יהודי העיר ברחו, נשארו באוסטרוב מאזובייצק רק מספר מועט של עניים וחולים בלית ברירה נאלץ גם הרב הנאמן והמסור לעבור עם בני משפחתו את הגבול באישון לילה, לחמק מחמת הצוררים האיומים לאיזור הכיבוש הסובייטי. לפני יום כיפורים הגיע רבי יעקב שרגא עם רעיתו הרבנית ועשרה ילדיו לסלונים, הנתונה אז בידי שלטונות הכיבוש הסובייטים.

אמר הרב להמשיך בדרכו לווילנה אבל הדבר לא עלה בידו, רק בנו הרב יחיאל מנחם הגיע לשם, ניצל בהמלטו לארצות הברית ונשאר השריד היחידי למשפחה מפוארת זו.

בסלונים התרכזו רבים מפליטי אוסטרוב מאזו־בייצק רבה של הקהלה הג״ר יהודה לייב פיין הי״ד נסתלק לעולמו עת בו כבשו הנאצים את העיר, בטרם מסרו אותה לידי הסובייטים בהתאם לחוזה לידידות ולחלוקת פולין הכבושה בין גרמניה הנאצית לבין ברית המועצות, מאז שימש הגאון רבי יעקב שרגא למעשה אם כי לא להלכה כרבה של בני הקהלה בכלל וכפטרונם של פליטי אוסטרוב מאזובייצק המרובים בפרט.

על קידוש השם

כשנה וחצי סבלו, הג״ר יעקב שרגא ובני ביתו סבל רב באיזור הכיבוש הקומוניסטי בפולין המזרחית בתקופה זו הקדיש עצמו לתורה ולעבודה, עלה ונתעלה במעלות החסידות ויראת השם הצרופה, עד אשר פרצה מלחמת גרמניה־רוסיה. תוך כמה ימים כבשו הנאצים את סלונים בטרם הספיקו היהודים להמלט. שוב נכלאו המוני פליטי אוסטרובה ובראשם הגאון רבי יעקב שרגא במלכודת הדמים האיומה, בגיטו חשוך שהקימו כלבי הדם הגרמנים. אחרי פרעות דמים שערכו הגרמנים ביהודי סלונים.

הסבל נמשך כשנה, בתנאים איומים ומחרידים, כשלדי אדם התהלכו יהודים בגיטו החשוך, עד אשר בקיץ שנת תש״ב, ביום 29 ביוני 1942 הקיפו שוטרים ביאלורוסים את גיטו סלונים הגדול, שרוכזו בו כעשרת אלפים יהודים. אודים נשארו אחרי שלוש ״אקציות״ שנערכו על ידי הרוצחים נגד היהודים. היה בשעה 4 לפנות בוקר, עת פרצו לגיטו כחיות טרף אכזריות כלבי דם האיו־מים, ירו לכל עבר, הוציאו בחמת זעם של קאניבא־לים את היהודים המעונים, המורעבים, השבורים והרצוצים, ותחת מטר של יריות ומכות רצח נסחפו אלפי יהודים לעבר שדות פטרלוביץ. באותו בוקר הוציא גם הגאון רבי יעקב שרגא זילבר עם בני ביתו מהבונקר שלהם לעבר בית הסוהר ברנדינסקי, שם החזקו במשך היום והלילה בתנאים מחרידים.

למחרת הובל רבי יעקב שרגא ורעיתו הרבנית יוטא, וילדיהם רוזה, פסיה, אפרים, אליעזר, שמואל צבי, רבקה חיה, שפרה דבורה, שרה גולדה ויוספה, למקום העקידה של קדושי סלונים, בשדרות צ׳פלובה עם אלפי יהודים אחרים, ויחד עם המוני קדושים עלו בסערה השמימה, הי״ד.

פרק שמיני

ממלחמת עולם הראשונה למלחמת עולם השניה

בפרוץ מלחמת עולם הראשונה

למעשה, החלה התקופה האחרונה לקיומה של קהלת ישראל באוסטרוב מאזובייצק עם פרוץ מלחמת העולם הראשונה. עשרים וחמשה שנות הקיום הללו, תחת משטר המתמוטט של הרוסים הקשוחים ותחת משטר הצוררים הפולנים שהצ־טיינו בדיכוי היהודים, בנישולם מעמדותיהם הכלכלית, באי שקט רצוף, האדמה הפולנית הזרה והנוכריה שסבלה במשך מאות בשנים את עם הנצח החלה לפתע לבעור מתחת לרגלי היהודים, למודי הסבל.

העננים הקודרים אשר כיסו את שמי יהדות אירופה בכלל ושמי יהדות פולין בפרט עם בוא השואה, כאילו נראו מרחוק עם פרוץ מלחמת העולם הראשונה. הפולנים אשר מאז ומעולם לא הצטיינו באהבת ישראל, למרות הלויאליות שהפגינו היהודים בכל הזדמנות כלפיהם, הגדילו שנאתם ליהודים שנאת הפולנים ליהודים לא ידעה משל ודוגמה בימים ההם.

את המשטמה המובנת של הפולנים לרוסים משעבדיהם ומדכאיהם המירו בשנאה ליהודים. את המרירות שהצטברה בלאומנות הפולנית הפנו קברניטיה לעבר היהודים החלשים, כי תמיד קל יותר לפגוע בחלש, לתת בטוי למשטמה על חשבון היהודי מאשר לעבר הרוסי, השליט רב העוצמה. הפולני הבינוני, האיכר והפועל, הפקיד ובעל האחוזות קלט בקלות את הגירסה שאמרה, שכל הפרענויות שניתכו על ראשם של הפולנים באה להם בגלל היהודים הבוגדנים.

בעיני הפולני היה היהודי אשם בכל. הכמורה הקאתולית, רבת ההשפעה והמעמד הסיתה בלי הרף ביהודים. הציגה את היהודי בעיני הפולני הנאמן לכמורה כיציר נחות המסוגל לכל פשע בעולם, שהבגדנות היא תכונתו היסודית, הטבעית וכי כל כולו לא בא לפולין אלא כדי למצוץ את דמם הטוב של הפולנים, להרעיל את האויר הפולני הטהור, בגלל היהודים אבדו תושבי הארץ את עצמאותם ובעטיים אין הם יכולים להשתחרר מהמעצמות המדכאות אותם.

ובכן, לא השוטר הרוסי, הקשוח, האכזרי, המשתולל הוא השונא העיקרי של הפולנים, לא היונקר הגרמני הצמא לכיבושים והשואף לדכא את שכניו ואף לא הקצין האוסטרי, אשר ממרחקים בא לשלוט על אדמה לא לו, היהיר והלועג לפולני ולפולנים, שוטם תרבותם בגא־ליציה, לא, היריב האמיתי הוא היהודי ורק כשתחוסל גולת ישראל בפולין, רק אז ירווח לפולני.

שנאת ישראל מעל לכל

שנאת ישראל לא היתה רק נחלת נאמני הכמורה הקאתולית או החוגים הלאומנים הרחבים, אלא גם נחלת תנועת הפועלים והאי־כרים, אירגונים המהפכניים ואפילו אנשי השמאל. אנשי עט ולוחמי חרות שעמלו למען עצמאות פולין לא היו מסוגלים להסתיר את שנאת ישראל שלהם, שבאה לידי בטוי מלא בכל הזדמנות. הסגידה המתמדת של מתבוללים או מתבוללים למחצה ממוצא יהודי לפולנים, לתר־בות הפולנית ולכל אשר לשם פולני יכונה לא שינתה במאומה את פני הדברים. היהודי נשאר יהודי בעיני הפולני, שוטם אותו בכל לבו, שנאת ישראל הפכה לטבע שני של הפולנים, לחלק

בלתי נפרד מישותם ומעצם מהותם. הילד הפולני ינק שנאת ישראל כבר בעריסתו, גם הנער הפולני הנבער מדעת ידע כי "גנב — זהו הסוחר היהודי, רמאי — בעל מלאכה יהודי, קוטל ילדים — הוא הרופא היהודי והרב — אוסף דמם של ילדי הנוצרים לשם אפיית מצות לכבוד חג הפסח של היהודים".

גם בשעה שהפולנים נזקקו לעזרת היהודים, לא חצליהו להסתיר את רגשות האנטי יהודים החזקים שפעמו בלבם של אלה, וזאת, עוד בטרם גאה במיוחד שנאת ישראל של הפולנים, בדורות האחרונים שלפני השואה. כבר בשנת 1863 למשל, כשהלאומנים הפולנים התקוממו נגד המשעבד הרוסי האכזרי, יצאו מפקדי המרד, הפולנים בקריאות נלהבות ליהודים כי יצטרפו לשורות הלוחמים, קריאות "לאחים" תושבים נגד כובש זר שיש לגרשו. יהודים רבים נענו לקריאה, לחמו בחירוף נפש והפולנים לא אחרו לשלם ליהודים את גמולם, מיד אחרי דיכוי המרד ע"י הרוסים ערכי פרעות ביהודי ווארשה וכן בערים אחרות. הרוסים שכעסו על עזרת היהודים למרד, עמדו מן הצד ולא עצרו מבעד לאספסוף הפולני מלהתפרע... הכמורה הפולנית, שעמדה כאילו מאחורי המרד והטיפה בלי הרף ללאומנות נהנתה אף היא, אם לא הושגה המטרה העיקרית ופולין לא שוחררה מידי הרוסים, מידי אנשי הכנסיה הפרבוסלבית, הרי לפחות הושגה מטרה אחרת, נערכו פרעות נגד היהודים...

עלילות נגד יהודים

כשפרצה מלחמת העולם הראשונה ופתח תקוה נראה ללאומנים הפולניים להשתחרר מעול הכיבוש הרוסי, ראו האנטישמיים הפולנים בכל זאת כתפקידם הראשון במעלה להסית את השליטים הרוסים נגד היהודים, "הבוגדים מאז ומתמיד, המרגלים לטובת הגרמנים והאוסטרים". הרוסים לא היו אוהבי ישראל מעולם, בקלות אמצו לעצמם את דברי הפולנים. לא חסרו ביניהם שונאי ישראל מובהקים ביותר ששמחו להזדמנות זו, להשתולל ולדכא את "המרגלים היהודים", לערוך פרעות נגדם.

בימים הראשונים למלחמה עבר צבא רוסי רב דרך אוסטרוב מאזובייצק, היו אלה דביזיות של הגייס הגדול שתחת פיקודו של הגנרל סמסנוב, שנועדו לחדור לפרוסיה המזרחית, ואף כבשו כמה ערים ועיירות, לקול תרועת נצחון של רוסיה הצאריסטית כולה. לא עברו ימים רבים והתברר שאלה היו נצחונות מדומים, מלכודת מחושבת מראש של מפקד גייסות הגרמניים במזרח פרוסיה, המרשל הינדנבורג, שהכניס בערמה את המחנה הגדול של הגנרל סמסנוב למלכודת ברזל, כדי לחסל את הכח הזה ולהסתער אחרי כן על העורף הרוסי, מאחורי החזית של הרוסים על נהר וויסלה.

מאוחר מדי עמדו הרוסים על המלכודת הגרמנית. הכשלון הרוסי בשלב הראשון של המלחמה היה מלא. המוני חיילים מבוהלים החלו לברוח, שיירות ענק של חיילים מרושלים בלבושם, בחלקם מחוסרי נשק, מהם עם נעלים ומהם יחפים נסוגו דרך אוסטרוב מאזובייצק לרוסיה פנימה, לפתע נתגלה למפקדה הרוסית את אשר ידעו רבים מזמן כי הצבא הרוסי שורץ מרגלים, וכי הקצונה הרוסית אינה נעדרת בוגדים, קצונה שהיתה נקיה מיהודים, שנאסר להם דריסת רגל לשם, היו אלה בעיקר פולנים וגרמנים, תושבי רוסיה, אוקריינים וגם רוסים שלא בחלו בבצע כסף.

המפקדה הרוסית, אכולה אף היא שנאת יהודים לא חיפשה כלל את האשמים במקום שם היה אפשר לגלותם, העדיפה ללכת בעקבות ההסתה הפולנית, לראות ביהודי את המרגל, את האשם. היהודי מוכר את רוסיה ואת פולין לגרמניה. הפולנים ידעו לספר לחיילים הרוסיים המובסים איך "מצאו" בבית הכנסת של היהודים מכשיר טלפון שחיבר את הרב עם המפקד הגרמני בחזית. היהודים אוספים ידיעות ומוסרים לרב שלהם, המצלצל מיד למפקד הגרמני... החיילים הרוסים, הנבערים לרוב מדעת האמינו בכל לבם לסיפורי עלילה הללו, ראו ביהודים את האשמים במשיבתם, במות חבריהם בקרבות, מה הפלא

איפוא אם התנפלו בחמת זעם על כל יהודי שנתקל בדרכם.

סכנת גירוש כללית

באוסטרוב מאזובייצק, בצומת הכבישים הגדול שהוליכו ממזרח פרוסיה, הורגש בכשלון הרוסי הגדול בכל עוצמתו, שנאת היהודים מצד המ־פקדים והקצינים הרוסיים המובסים הלכה וגדלה מיום ליום, עסקנים יהודים נאסרו ללא עוול בכפם וגורשו לסיביר, יהודים גורשו מעירות הסמוכות, הקרובות יותר לגבול הגרמני ומלאו את בתיה של אוסטרובה, וצל גזירת הגירוש נגד יהודי אוסטרוב־מאזובייצק ריחף באויר, פחד אפף את העיר המלאה פליטים מחוסרי כל והמחוסרת פרנסה, המביטה בחרדה מוצדקת לעבר העתיד השרוי בערפל מדאיג.

את טעמה של המלחמה הרגישה אוסטרובה היהודית כבר בימים הראשונים לפרוץ מלחמת עולם הראשונה, עת נפלה פצצה גרמנית בשוק הסוסים העירוני וגרמה ישירות למותם של שלושה עגלונים יהודים, חיים הירש, יצחק ואביקה (אבא). אולם ככל שגברו כשלונות הרוסים בחזית כך גברו תלאותיהם של היהודים. קוי החזית הועתקו מפרוסיה המזרחית לפולין עצמה, בין הנהרות נארב ובזורה, אוסטרובה נתמלאה יותר ויותר פליטים מהסביבה, גורשו כל יהודי רוזשאן וחורזשל, מישניץ ועוד, יהודי העיר חששו כי צו הגירוש מאוסטרובה עלול להתפרסם בכל יום.

במצור ובמצוק

הסוחרים התרוששו, בעלי מלאכה התהלכו ללא עבודה, רבים סבלו חרפת רעב בממדים מדאיגים, אולם רבים מהתושבים גילו מסירות ותושיה, עזרו לפליטים דאגו לעניים, עסקנים נאמנים עשו הכל למען המגורשים שהגיעו למקום בעירום ובחוסר כל. ראשי הקהלה רכשו כמויות גדולות של טבק וסיגריות וחילקו ביד רחבה לחיילים שעברו במנוסתם את אוסטרוב מאזוביי־צק כדי שלא יתפרעו מדי, שלא ישלחו ידם בשוד היהודים, כי מי יערוב לחייל ממורמר, הנתון להסתה בלתי פוסקת?

בתי אוסטרוב מאזובייצק בימים ההם, רובם בתי עץ, קל היה לעלותם באש, על כן פחדו היהודים כי אכן נכונה השמועה לפיה יעלו הרוסים באש את העיר כולה ברגע בו יאלצו לסגת מהאיזור ולנטוש את המקום. בשורות איוב שהגיעו ממקומות שונים אישרו בעקיפין את החששות, העובדא שיהודים רבים, בעלי מעמד באוסטרובה גורשו לפנים רוסיה ואף לסיביר דיכאו את רוחם של העסקנים שנשארו אבל לא ריפו את ידיהם.

עשו ראשי הקהלה הכל, כדי למנוע אסון, המפקד הצבאי של האיזור, הגנרל דודנקה היה אחד הקצינים הליבראליים אשר שרתו בצבא הרוסי. הוא התיחס באהדה מסוימת ליהודים, והבטיח למשלחת יהודים להציל את אוסטרובה היהודית, ואכן גם עמד בהבטחתו. בחורף לשנת תרע״ה, השתרר שקט יחסי בחזית, הגרמנים התבססו בקוי החזית החדשים, ערכו מחדש את כוחותיהם לקראת התקפת הקיץ, הרוסים הזרי־מו גייסות לקוי החזית החדשים והתכונו לשלב חדש, היהודים ציפו בחרדה לבאות.

ואכן בקיץ תרע״ה פרצו קרבות מרים, ההתק־פה הגרמנית הגדולה והמתוכננת ביסודיות החלה. שוב נתגלה חולשתו של הצבא הרוסי, האכול רקבון, המלא מרגלים ובוגדים, ידעו הגרמנים על כל נקודות תורפה אשר במערך הרוסי, היו מעודכנים בכל תנועות המפקדה הצאריסטית וידעו מראש כל מהלכיה, ואילו שירות הריגול הרוסי נתגלה כנטול ערך, מחוסר כל ידיעות של ממש, והידיעות המעטות שברשותו הוכנו למעשה על ידי שרותי הריגול של הגרמנים כדי להכניס את הכוחות הרוסיים לפח ולמלכודת.

בשנות כיבוש גרמני־קיסרי

העובדא שהמפקדים וקצינים רוסיים, מושלים ופקידים גבוהים נתגלו כמרגלים לא מנעה משל־טונות הרוסים המובסים להטיל את האשמה נגד היהודים, להוציא להורג מאות ואלפי יהודים

על לא עוול בכפם, לספק את תאות הרצח, או כדי לחפות על כשלונות ואזלת יד, מצבם של היהודים החמיר מיום ליום, המפקדה הרוסית העליונה פקדה לגרש את כל היהודים מאזור הקרבות אולם הגורל דודנקה עמד בהבט־חתו, יהודי אוסטרוב מאזובייצק נשארו בבתיהם, ונשמו לרווחה עת בו נראו בראש חודש אלול החיילים הראשונים של הצבא הגרמני הקיסרי בשערי העיר.

אולם הכיבוש הגרמני, שהביא עמו בטחון יחסי, נשא בכפיו רעב ומחסור, ובעקבותיו מחלות ומגיפות. אך התבסס שלטון גרמני במקום ומיד החלו הכובשים החדשים בהחרמה שיטתית של כל סחורה בעלת ערך, המסחר שותק לחלוטין, הורגש מחסור בכל, אפילו לחם לא היה, ותמורת כרטיסי מזון קיבל כל תושב 220 גרם לחם ליום, תורים ארוכים נראו כל היום ליד המאפיות, שהתקשו לספק גם את המנות הזעו־מו, הלחם נאפה מקמח זול, מעורב לעתים גם בפסולת. כל דבר בעל ערך הוצא על ידי הגרמנים ונשלח לגרמניה שרעבה כבר אז לכל.

בתנאים קשים ולא נורמאליים אם כי בבטחון אישי יחסי עברו על יהודי אוסטרוב מאזובייצק 3 שנות כיבוש גרמני. מצבם של הגרמנים החמיר מיום ליום, מחסור הורגש בכל, הם החרימו כל דבר בעל ערך, הרעב גרם למחלות ולמגיפות כשהשלטון הגרמני הקיסרי אינו מתענין בגורלם של תושבי האיזורים הכבושים בכלל והיהודים בפרט.

קשוחים ואכזריים היו הגרמנים אז כמו תמיד, אבל נתונים למשמעת חמורה ונעדרי מדיניות אנטי יהודית מיוחדת, להיפך, היהודי שהז׳שאר־גון האידישאי היה שפת אמו, הצליח להידבר עם הגרמני, כשהכניס לאידיש שלו כמה מלים גרמניות או כמו־גרמניות, לעומתו לא הבינו הפולנים גרמנית והגרמנים לא שמעו פולנית, צלילי השפה הסלאווית היו זרים לחלוטין לאזנם של בני השבטים הטיבטאניים. היהודי שימש לרוב כמתורגמן ומתווך בין הגרמני השולט לבין הפולני, דבר שהיה לטובתו של היהודי.

בפולין העצמאית

בראשית שנת תרע״ט התמוטט המערך הגרמני כולו, הקיסרות התוקפנית התפוררה לחלוטין. מבוהלים ונפחדים ברחו הגרמנים חזרה לגרמניה, הפולנים קבלו עצמאות מדינית מלאה בהתאם לחוזה וורסיל, שנחתם אז. קמה ריפובליקה פולנית גדולה שהשתרעה משלזיה ופומורניה במערב עד לאוקריינה וביאלורוסיה במזרח, הפולנים השתוללו מרוב שמחה הוסרו כבלי השעבוד לגרמנים, לאוסטרים ולרוסים וביטוי מלא לרגשי השמחה נתנו בהשתוללותם הפרועה נגד היהודים. כומרים הסיתו את באי הכנסיות וקצינים את חייליהם, סכנה היה ליהודי ובפרט ליהודי עטור זקן לעבור ליד מחנה צבאי, הצטיינו בהשתוללותם גייסות שבאו ממחוז פוזנה ופומו־רניה בפיקודו של הגנרל הצורר, האלר.

ראש המדינה, המארשאל פילסודסקי, הלוחם והחולם לעצמאותם של פולין לא נמנה אמנם על האנטישמיים המובהקים שבשורות הצבא, בנעו־ריו נמנה על המפלגה הסוציאליסטית הפולנית ורבים מחבריו ועמיתיו היו יהודים, אבל הוא גם לא נתן את דעתו ולבו למצבם של היהודים, שהיה לעתים ללא נשוא, לא התערב נגד מעשה הפשע שבצעו קציני צבא נגד היהודים, היה נתון ראשו ורובו בשיקומה של המדינה ובהקמת צבא פולני שיצליח לשמור על גבולות הארץ, רק לעתים נדירות ביותר התערב לטובת היהודים, לבטל הסתה ועלילת דמים נגד יהודים.

הפלישה הבולשביסטית

גבולותיה המערביים של פולין, עם גרמניה המובסת שנאלצה לקבל עליה את הדין נקבעו לפי חוזה וורסיל הבינלאומיים. לעומת זאת, לא הגיעה פולין העצמאית לשום הסכם גבולות עם רוסיה הסובייטית, שחתמה על חוזה שלום עם גרמניה הקיסרית מיד אחרי המהפכה נגד הצאר. מבוסס על קוי שביתת הנשק המקריים בהחלט, פולין העצמאית בתמיכת המערב היתה מעונינת

לקבוע את הגבולות עמוק בביאלורוסיה ובאוק־ריינה בטענה שהשטחים הללו היו פעם פולניים ונתונים לשלטון פולני, לעומת זאת לא היו הבולשביקים תמימי דעה עם שאיפה זו. הנסיונות ליישב את הסכסוך בדרכי שלום עלו בתוהו ובקיץ תר"פ פלש הצבא האדום לפולין, אחרי קרבות קצרים ביותר, החל בכיבושים נרחבים ובדהירה מהירה לעבר ווארשה, הבירה הפולנית. צבאות פולין בפיקודו של המארשאל פילסודסקי נסוגו במהירות לעבר קוי החזית שהוקמו לאורך הנהר ויסלה, החוצה את פולין לרוחבה.

כקומיסר לעניני הצבא וכממונה על גייסות רוסיה הסובייטית שימש בימים ההם ליאון טרוצקי, שיח ושיג היה לא לאיש עם יהודים ועם יהדות, ממנה מוצאו, אבל בעיני המוני הפולנים סימל טרוצקי את היהודים, את השלטון היהודי, האנטישמים בפולין לא הטילו שום ספק "בהנחה" שמיליוני יהודי פולין נאמנים ללא סייג לטרוצקי, נציגם בשלטון הקומוניסטי ברוסיה, הם, היהודים משמשים מרגלים למענו, מחבלים בצבא הפולני, עושים כל פשע ומגישים כל עזרה לגייסות הכיבוש הבולשביסטיים.

לא היו גבול וקץ לעלילות דמים שנסתיימו לרוב באורח טראגי נגד יהודי פולין, מעטים היו הישובים בהם לא נתלו יהודים לקול תרועות המוני פולנים על לא עוול בכפם. עדי שקר, זדון ורשע לא חסרו מעולם. אנשי השלטון הפולניים לא חקרו הרבה כשיהודי נאשם על ידי מישהו בריגול במעשה חבלה, מיהרו להוציא פסק דין מות שבוצע מיד, ללא טענות ומענות.

דם יהודי נשפך בחוצות

כשהופיעו פעם חברי האסיפה המכוננת הפו־לנית, נציגי אגודת ישראל, הג"ר אברהם צבי פרלמוטר והג"ר משה אליהו הלפרין בפני המארשאל פילסודסקי והתחננו לפניו לבטל משפט רשע כזה, שהתבסס כולו על שקר ונסתיים בפסק דין מות נגד צעיר יהודי בן יחיד להוריו, נענה ראש המטה הכללי הפולני, נרגז ביותר "היום כבר נתלו שני נוצרים באשמת בגידה ואף כומר לא בא להתערב לטובתם, הנה עומדים לתלות יהודי אחד בעוון בגידה ושני רבנים באים ומתערבים לטובתו..."

חיילי הצבא האדום לא החזיקו מעמד זמן רב בפולין, הם הגיעו עד לשערי ווארשה, נעמדו מול העמדות הפולניות שמעבר לנהר וויסלה, אולם לא הצליחו לערוך את כוחותיהם להתקפה סופית על שטחי פולין בשפה המערבית של הוויסלה. כבשו מהר מדי שטחים עצומים, כשקוי האספקה שלהם נשארו מרוחקים 500־600 קילומטר ויותר, הכוחות הרוסים היו פזורים על פני מרחבים גדולים ובטרם הספיקו להתארגן כראוי יצאו הפולנים להתקפת נגד. אחרי קרבות קצרים, כשהצבא האדום מחוסר נשק ותחמושת וקשרים סדירים עם עמדות הפיקוד, חלה במפתיע המנוסה הרוסית הגדולה, מאות אלפי חיילים ברחו בבהלה, מהם ערומים ויחפים, נמלטו כל עוד נפשם בם, בוותרם על כל נסיון להאיט את קצב ההתקדמות הפולנית. שטחים נרחבים נכבשו במהירות בחזרה על ידי הפולנים. שכינו נצחונם זה כ"נס על הוויסלה".

רוסיה הבולשביסטית נאלצה להכיר בגבולותיה המרוחבות של פולין, אם כי הצליחה להחזיר לעצמה את השלטון באוקרינה המרכזית. שלום השתרר בגבולות שבין פולין ורוסיה. הפולנים המנצחים שוב החלו להשתולל מרוב גיל, וגם הפעם נגד היהודים. נשפך דם יהודי רב. ביום 17 באוגוסט 1920 חזרו הפולנים וכבשו את אוסטרוב מאזובייצק ואת האיזור כולו מידי החיילים האדומים ששלטו שם רק כמה שבועות. מיד נתפסו 7 יהודים על לא עוון בכפם ונתלו ללא טענות ומענות לקול תרועות המוני הפולנים. האשור החוקי לרצח כזה בא תמיד אחרי הוצא־תם להורג של היהודים האומללים. בפי הפולנים המשתוללים היתה טענות שונות, שיהודים שיתפו פעולה עם הבולשביקים וכי אירגוני השמאל עזרו לכובשים הבולשביסטיים בימי שלטונם המעטים.

ימי שלוה קצרים

חלפו ימים רבים עד אשר נרגעו הרוחות,

החיים נכנסו למסלול כאילו תקין תחת שלטון פולני, אנטישמי. מצבם הכלכלי של יהודי העיר והסביבה היה קשה, רבים נתדלדלו בגלל המלחמה והפרעות, סוחרים ובעלי הון לא מעטים ירדו מנכסיהם ושוב לא הצליחו להתאושש. קמה שכבה חדשה של בעלי פרנסה והון מעט, אבל היתה זאת שכבה דקה מאד, רוב התושבים התקשו למצוא את מחייתם בפולין העצמאית אשר מאז הוקמה המדינה, ניהלה מדיניות של קיפוחים ואפליות נגד יהודים. רבים היגרו מעבר לים מעטים זכו לקבל רשיון כניסה ועלו לארץ ישראל.

שלטונות פולין העצמאית עמלו להקים מוסדות עירוניים מסודרים וקהלות מאורגנות שהחלו לפעול מאז במסגרת החוק כשהבחירות נערכו על בסיס דימוקראטי מלא. מאז נוסדה אוסטרובה לא נבחרו ראשי העיריה על ידי תושבים אלא נתמנו על ידי שלטונות הכיבוש הרוסי ולמרות העובדא שכמחצית התושבים היו יהודים לא היה להם כל נציגות במוסדות העירוניים. חוק העיריות והמועצות המקומיות שנתקבל על ידי בית הנבחרים הפולני אמנם הבטיח להלכה זכות בחירה לכל תושב ובחירות דימוקרטיות, חשאיות אבל למעשה דאגו הפולנים לקפח את מעמדם של היהודים, להקטין את נציגותם ולהצר לצעדי נבחריהם.

קיפוח ואפליה

בשנת 1919, מיד אחרי הקמת הרפובליקה הפולנית נערכו בחירות לעיריה, הראשונות בתולדות העיר, אחרי שראש העיר ועוזריו נתמנו תמיד על ידי הרוסים. היהודים לא השתתפו בבחירות הללו בחשש לעורר את חמת הפולנים שהשתוללו בלאו הכי נגד היהודים. המוסדות העירוניים נשארו סגורים ליהודים ומדיניות העיריה נשאה אופי אנטישמי מובהק עד לשנת 1927, עת נערכו בחירות חדשות למועצת העיריה, בהתאם לחוק. אז השתתפו היהודים באורח פעיל בבחירות, נבחרו 10 יהודים בין 24 חברי המועצה הנבחרים. תודות ליהודים נבחר כראש העיר סוציאליסט פולני, אחד המעטים שלא הצטיין בשנאת ישראל. האנטישמיים המקומיים לא אמרו נואש, אסרו מלחמה על מועצת העיריה החדשה ואכן כעבור שנה פוטר ראש העיר בפקודת השלטונות המרכזיים ועמו התפטרו כמחצית חברי המועצה. נערכו בחירות מלואים, השלטונות השגיחו כבר בשבע עינים להקטין את הנציגות היהודית, ולמרות החוק הרשמי שהעניק זכות בחירה לכל תושב, נמצאו כבר הדרכים הנאותים לביצוע המשימה האנטי יהודית, רק 5 יהודים נשארו במועצה העירונית בת 24 חברים, מאז ועד לחורבנה של העיר שוב לא גדלה הנציגות היהודית, שלא עמדה כאמור בהשוואה עם אחוז היהודים בין תושבי אוסטרוב מאזובייצק.

בחירות לקהלה

לעומת זאת דאגו הפולנים לבחירות הוגנות ודימוקרטיות פחות או יותר לקהלות ישראל בפולין. קהלות רשמיות ומוכרות פעלו כבר בתקופת שלטון הכיבוש הרוסי אבל, מוסדות הקהלות נבחרו לא באורח דימוקראטי, להלכה היו סדרי בחירות פה ושם, למעשה וכל מחוז או קהלה וסדרי הבחירות שלה, לפי ראות עיניהם או בהתאם לתקנות שהוציאו מושלי המחוז הרוסיים. זכות בחירה, אקטיבית ופאסיבית היה לכל יהודי אשר שילם מסי קהלה ("עטאט").

וכך היו סדרי הבחירות לקהלת אוסטרוב מאזובייצק בתקופת השלטון הרוסי: פקיד הרשות הופיע ביום הבחירות בבית המדרש הישן, בידו הרשימה של כל בעלי זכות הבחירה, שהוגשה על ידי ראשי הקהלה. כל בוחר רשם על פתק 4 שמות, מועמדים להנהלת הקהלה, את הפתקאות הניח הפקיד הרוסי או הפולני לקלפי ואנשים אשר קבלו את מספר הקולות הגדול ביותר נבחרו. ההשתתפות בבחירות היתה תמיד מועטת ביותר, להמוני עם לא היה לרוב זכות בחירה ומשום מה נבחרו תמיד אנשים שהמלצו על ידי ראשי הקהלה עצמם.

חוקת הבחירות לקהלות שאושרה על ידי שלטונות פולין חייבה עריכת בחירות חשאיות ודימוקרטיות, בחירות יחסיות לפי רשימות

מועמדים שהוגשו מראש לרשות המוסמכת, לכל יהודי המקום זכות בחירה. בקהלות הגדולות נבחרה מועצה ומספר חבריה בהתאם למספר חברי הקהלה, חברי המועצה הנבחרים הם שבחרו בהנהלה. בקהלות קטנות נבחרה ישירות הנהלה בת 8 חברים לפחות.

המאבק על שלטון בקהלה

בשנת תרפ״ד נערכו הבחירות הכלליות הראשו־נות לקהלת אוסטרוב מאזובייצק, לפי סדרי הבחירה דימוקראטיים, שהפכו למעשה להתמו־דדות הפוליטית הראשונה בין המפלגות והזרמים בציבור היהודי. מאבק מר וקשה ניהלו שלושת הרשימות שהופיעו בבחירות, רשימת הציונים והמזרחי, רשימת בעלי מלאכה הבלתי מפלגתיים ורשימת ״אגודת ישראל״, רשימת ״אגודת ישראל״ זכתה לנצחון מכריע וקבלה רוב מוחלט וזאת למרות המאבק הקשה שניהלו נגד רשימה זו, כל הזרמים הציוניים ובעלי מלאכה.

נבחרו 12 חברי מועצה, 7 מרשימת אגו״י: ר׳ דוד ליכטנשטיין ר׳ מאיר לעשטש, ר׳ אברהם יעקב פרידמן, ר׳ משה פאקשיווה, ר׳ יעקב שוורץ, ר׳ יוסף וואלף רעקאנט ור׳ משה מאיר גאבינט, 2 נציגים מרשימת הציונים ומזרחי, ר מיכאל טייטל ומר יצחק יעקב פדבלביץ ושלושה נציגי בעלי מלאכה, מר חיים דעסל מר מענדיל קוזכוביץ ומר ראובן וונגרקה. כיו״ר המועצה נבחר העסקן האגודאי ר דוד ליכטנשטיין.

המועצה בחרה בהנהלה בת 8 חברים, מסיעת אגו״י נבחרו ר׳ אהרן יאשינסקי, ר׳ יוסף סוראוויץ, ר׳ אליהו לאך, ר׳ ברוך זילברשטיין, ר׳ יצחק אלבוים ור׳ יצחק יחיאל אמארט, מסיעת הציונים והמזרחי ר׳ אריה מרגלית ור׳ מרדכי כהן. כיו״ר ההנהלה נבחר ר׳ אהרן יאשינסקי, מראשי ״אגודת ישראל״ בעיר. עד לחורבנה של הקהלה נערכו פעמיים בחירות כלליות אולם ״אגודת ישראל״ שמרה עד הסוף על הרוב המוחלט שלה ונציגיה ניהלו את הקהלה ומוסדותיה עד לפרוץ השואה, כשחברי הסיעה הנבחרים התחלפו מדי פעם, ובמקומו של ר׳ אהרן יאשינסקי, כיו״ר ההנהלה נבחר ר׳ אנשיל קנארפל, אף הוא מעסקני אגודת ישראל וראשי חסידי גור.

פעולה מאורגנת וענפה ניהלה קהלת אוסטרוב מאזובייצק עד ליום האחרון לקיומה. מוסדות הקהלה הצטיינו בסידוריהם היפים ובניהולם המוצלח. כקהלות ישראל בפולין לא הצטמצמה קהלת אוסטרובה בדאגתה לעניני דת ולשירותים דתיים, בהתאם לחוק, אלא הפכה לכתובת לכל בעיה יהודית ולכל יהודי, אם בתחום האישפוז והטיפול בחולים ואם בדאגה לעניים וליתומים ולסובלים, הנהלת הקהלה שימשה כנציגות היהודים בכל שאלות פנים וחוץ גם יחד. ראשי קהלת אוסטרובה הנבחרים עמדו בכבוד ובהצל־חה במשימה זו, עד ליום האחרון לקיומה של הקהלה.

מוסדות ומפעלים

למרות מעמדה המכריע ורב ההשפעה של הקהלה הנבחרת נשארו מספר מוסדות ציבוריים בעיר, שנהנו מאוטונומיה מלאה ופרט למפעל השחיטה, שעמד לראשונה לרשות השוחטים ועבר לבעלות הקהלה בשנת 1924 אחרי לחצו המתמיד של הגאון ר׳ מאיר דן פלוצקי, רבה של הקהלה שדרש להעביר את קופת השחיטה לבעלות הקהלה, לא צרפה הקהלה שום מוסד לשרשרת פעולותיה.

כך פעלה באורח עצמאי עד לחורבן הקהלה, החברא קדישא שלא שינתה במאומה ממנהגיה ומסורתה. כל חבר עבר תקופה של ״סלוזשבה״ (שירות) ובתפוקה זו היה נעדר כל זכויות של ממש, דרגתו ״מלודזשי״, שפירושו: צוהר. רק כעבור תקופת שירות מסויימת נתקבל המועמד אחרי שביצע תפקידים קשים ושונים — כחבר בעל זכיות מלאות. חברי החברה — החשובים בין תושבי העיר.

החברה היתה תמיד עשירה והכנסותיה לא מעטות, היא תבעה ולרוב גם קיבלה סכומים רציניים כדמי קבורה, עשיר כי מת דרשו אנשי החברה כסף רב עבור ״הקרקע״, אם סירבו קרובי הנפטר לשלם, סירבו ראשי חברה קדישא

להקצות למת מקום מכובד לקבורה. לא פעם התמרמרו אנשים נגד נוהגי החברה ותמיד השלימו עם שלטון זה על המתים. את ההכנסות השקיעו אנשי החברה, בראש ובראשונה להחזקת בית הקברות, לטיפול בקברים מתמוטטים ולרכישת קרקע חדשה, את העודפים פיזרו לצדקה לפי ראות עיני גבאי החברה.

כן פעלה בעיר חברת "לינת הצדק" אשר לה מסורת רבת שנים של פעילות ענפה, מטרותיה להגיש כל עזרה לחולה, לשגר רופא ללא תשלום לביתו של חולה עני, לספק את התרופות הדרושות, לדאג למשמר אצל החולה ובעיקר בלילה, כדי לאפשר לבני משפחת החולה לנוח קצת ויש ועסקני החברה עשו כל מאמץ כדי לאשפז את החולה בבית חולים בוואַרשה או במקום אחר.

"לינת הצדק"

עסקני החברה, יהודים פשוטים, עשו את עבודתם בהתנדבות שלא על מנת לקבל פרס. ביניהם כאלה אשר מסרו נפשם תוך הקרבה לא דוגמא ומשל לקיים מצוה זו. אחד העסקנים בשנים האחרונות רבי אפרים ריבקה הפך לסמל במעשיו. בעל מלאכה עני היה, כבען שפרנסתו על מכירת כובעיו לאיכרים ולשם כך היה עליו לנוד מעיר לעיר ולכל מקום שם נערך יריד של האיכרים, בסביבה הקרובה או הרחוקה הלך ובא לשם רבי אפרים עם מרכלתו, שוטחה על דוכן ומחכה בסבלנות לאיכר שיקנה מעט, לא פעם חזר כלעומת שבא, ללא כל פדיון כלל ובפרט בשנים האחרונות שלפני השואה, עת גברו רגשות האנטישמיות ורוב האיכרים החלו להחרים את הרוכל או בעל מלאכה יהודי. לא פעם חזר לביתו עיף, שבור ורצוץ אחרי נדידה למרחוק ובידו מאומה ואז טעם עם אשתו ועשרת ילדיו מטעמו של רעב ומחסור ממש.

אולם לבו ונפשו של רבי אפרים לא היו לכובעי איכרים ולפדיון אלא לחברת "לינת הצדק". אך סיים את ארוחתו הדלה אחרי מסע מייגע ועבודה קשה בתפירת כובעים שקדמה למסע ומיד שם פעמיו למשרד "לינת הצדק", התענין לדעת על הנשמע בחברה, האם חלה אדם ויש להגיש לו עזרה? אם צריכים לבצע עבודה אחרת? רבי אפרים מוכן לכל, כשזקוקים "למשמר" ליד המטה של חולה, מתנדב רבי אפרים הראשון, עייפותו אינה מפריעה לו לעולם, תמיד מוכן למלאות כל תפקיד שיוטל עליו, בהתלהבות וברצון כנה.

שום קשר לא היה קיים בין פעולות העזרה של היהודים לחולים ולעניים לבין המוסדות הרשמיים של הפולנים, שמתפקידם היה להגיש עזרה וסעד לחולים, אלה האחרונים לא התעניינו בגורלם של העניים והחולים היהודים, ניצלו כל כספי הסעד הממשלתיים והעירוניים למען פול־נים שנזקקו לסעד או לעזרה, וכל זאת במידה מוגבלת, מאופקת וקרה. הפולני לא ידע על הקרבה ומסירות למען הזולת. את הדאגה והנטל לעניי היהודים, לחולים וכדומה העמיסו על שכם היהודים מבלי להתחשב בעובדא שהיהודי כפולני אזרח שווה זכויות היה ומזכותו להנות מהתקציב הממשלתי או העירוני. היהודים כבר לא התלוננו על מציאות של קיפוח, כשמצי־אות זו לא הצטמצמה למישור אחד.

אסון משותף

רק פעם אחת בעשרות השנים האחרונות שלפני השואה והחורבן היו היהודים והפולנים שותפים לאבל ולכאב על אסון שפקד את העיר ותושביה, עת אוטובוס שעשה דרכו מוואַרשה לאוסטרובה ולערי הסביבה התהפך בעברו דרך גשר צר שעל נהר בוג ונפל לתוך המים בעומק של שמונה מטר. כל 21 נוסעי האוטובוס ניספו בתאונה מחרידה וביניהם 17 יהודים, בחלקם תושבי אוסטרוב מאזובייצק ובחלקם תושבי לומזה. רבות עמלו מתנדבים וחיילים ושוטרים עד אשר הוציאו את הגוויות מהנהר, בבכיות ויללות ליוו יהודי העיר את הקרבנות. כל החנויות ובתי המלאכה נסגרו בשעות הלוויה. התנועה והעבודה שבתה בכל מקום. כל התושבים, יהודים ולא יהודים, בלי יוצא מן הכלל השתתפו בהלוויה הענקית.

בית המדרש הישן

כמקום תפלה מרכזי ליהודי אוסטרוב־מאזובייצק נחשב ללא ספק בית המדרש הישן שבעיר, שם נערכו בימי שלטון הרוסי בחירות לראשי הקהלה, לשם באו בימים הם נציגי השלטון ופקידיו כדי להשתתף בתפלה רשמית לשלום המלכות. לבית המדרש הישן באו קצינים רוסיים כדי להקשיב לנאומיו היפים ברוסית ספרותית עשירה ורבת קסם של הגאון רבי יהודא לייב גורדון, כשהשמיע את דבריו לעתים קרובות, עת בו כיהן כרבה של העיר.

קהל המתפללים בבית המדרש הישן היה מגוון ביותר, היו ביניהם תלמידי חכמם מובהקס, נכבד העדה שפארו את כותל המזרח, ראשי הקהל ועסקנים ולידם בעלי מלאכה וקצבים, בעלי עגלות וסבלים, רוכלים וסתם עניים, יהודים שבשיחם ושיגם, בבתיהם וברחוב מלאו את חלל האויר בשאונם אבל בבית המדרש שמרו על השקט, על הדיבור בנחת, על כבוד הבית ומתפלליו.

פעם, בעבר קבעו מקום נכבד ליד המזרח בבית המדרש הישן הנכבדים והחשובים בין תושבי העיר, רבי לייזר אנטיפרינר חותנו של הגאון והחסיד רבי בנציון, מורם וראשם של החסידים באוסטרובה ורבי נחמן גולדברג, חתנה המכובד של פייגה זיסל ברומברג העשירה בין יהודי העיר, ששימש שנים רבות כראש הקהל, רבי דוד בנדרימר, חותנו של הגאון רבי מנחם מענדיל הלוי אלביק, העלוי המפורסם, מי שכיהן כאב״ד זשיראדוב, רבי דן ברומברג העשיר ורבי הירש יצחק וויזנברג, רבי יעקב משה פלטאו ועוד, רובם ככולם מתנגדים ששמרו על מסורת הדורות מבלי לסטות ימין או שמאל. עשרות שנים שימש כחזן בבית המדרש הישן רבי חייקל, שקולו היה ערב ביותר ותפילותיו המפליאות נשמעות למרחקים. מקום מיוחד קבע לעצמו רבי תיחום, השמש הישיש שהפך לחלק בלתי נפרד של הוי בית המדרש, העליז ושמח תמיד.

בדרך לקומורובה עמד בית המדרש הישן במשך דורות ושימש כמקום תורה ותפלה מרכזי, תמיד מלא מתפללים, בכל שעות הבוקר והערב התפללו במקום מניני יהודים, בזה אחר זה. בבית המדרש מצאו להם מקום קשישים ובחורים צעירים, יהודים אומרי תהלים ותושבים שנהרו לפנות ערב לשעורים שונים שנלמדו שם, בבית המדרש הישן למדו תלמידי ישיבת ״בית יוסף״ בשנים שלפני השואה, תמיד, ביום ובלילה המה ביהמ״ד מרוב עם וקול התורה והתפלה בקע למרחקים.

לפני מלחמת העולם הראשונה לא ננעלו לעולם שערי בית המדרש הישן. ביום ובלילה ישבו יהודים ולמדו. בחורים ואברכים צעירים למדו בקביעות בכל שעות היום. לפנות ערב עבר כל שולחן ליעודו הקבוע, ליד שולחן אחד התישבו חברי חברת משניות ושמעו שיעור קבוע מפי מגיד שיעור. השולחן השני היה תפוס על ידי חברת ״חיי אדם״, השלישי היה נחלת חברת ״עין יעקב״. עד לשעות הלילה המאוחרות ישבו המתמידים בין הלומדים והשמיעו קול תורה, ובטרם הלכו לבתיהם וכבר נראו משקימי קום, שמלאו את מקומם ליד הגמרות הפתוחות, קול התורה לא נדם לרגע.

בכל ליל ששי, בשעה שתים אחרי חצות עבר על פני רחובות העיר ר׳ לייזר לאווה, יהודי פשוט טוב לב, תמים ונאמן וקרא ״יהודים קומו לעבודת הבורא״, תמיד, בקיץ ובחורף בימי הגשמים וכפור עשה את שליחותו במסירות. בכל ליל שבת, בשעות הקטנות של הלילה כבר בקע מבית המדרש הישן קולם המעורר חרדה של אומרי תהלים ששפכו את מר לבם לפני הבורא העולם.

בית המדרש החדש

בית המדרש החדש שמשכנו ברחוב ברוק, לא הצליח להתחרות עם בית המדרש הישן. מתפלליו נמנו אף הם על נכבדי העיר, לומדים ועשירים, ברובם הגדול מתנגדים חריפים לחסידים ולחסידות, מקום תורה בעיקר מקום תפלה ליחידי סגולה אולם המוני עם לא נמצאו שם. לפני

השואה היו כמה מהמתפללים שהצטרפו לתנועת הציונים, אם כי כמה מהם פעלו כנאמני "אגודת ישראל". בכותל המזרח שבבית המדרש הזה התפללו רבי דובעריש שפירא, העשיר והלמדן, בנו של הגאון רבי אייזיק חריף, רבה של סלונים ורבי גדליהו דוד מורגנשטרן, רבי אברהם יעקב פרידמן העלוי ורבי יעקב מרדכי דראזדובסקי הנכבד, רבי מוטיל מילר, הלמדן המופלג והמ־פוסם ועוד. בתקופת שהותו הקצרה של הגאון רבי זלמן סורוצקין באוסטרובה, עת נבחר כאב"ד העיר יסד הרב בבית המדרש החדש חברת ש"ס ללימוד קבוע בצוותא, הג"ר זלמן סורוצקין עזב עד מהרה את העיר, עבר לכהן כרבה של לוצק אבל חברת הש"ס שהקים התפתחה במהירות והיו ימים והיא מנתה כמאה חברים ויותר שהתכנסו מדי ערב ולמדו בצוותא שיעור גמרא. כמגידי שיעור שימשו הגבאי רבי יצחק יאדובר, רבי אברהם יעקב פרידמן ורבי אריה מרגלית, רבי מאטיל מילר ורבי אברהם צבי פולקוביץ השוחט ורבי גרשון סרברניק, כולם נספו בשואה. כשמש בית המדרש שימש שנים רבות רבי הירש באלבר, יהודי נכבד ומכובד על כל, שהצטיין בכתיבתו התמה והיפה ומתפקידו, לרשום את כל הנולדים ואת הזוגות שהתחתנו אצל השלטונות העירוניים, כחוק. הוא הלך ובא לבית העיריה, כנציגם הקבוע של היהודים במחלקה לרשום, תושבים וכדומה.

בתי חסידים בעיר

מקום מיוחד תפסו בתי החסידים אשר בעיר, הגדול והתוסס ביניהם היה בית החסידים דגור שם התפללו בקביעות כמה מאות איש, כשקול תורה ותפלה לא פסק יום ולילה. בשנים האחרו־נות לפני השואה רבו הבחורים הצעירים, מופלגים בתורה ובחסידות, שקבעו את בית החסידים כמקום קבע לתורתם. חבורה מאורגנת ומלוכדת זו. של צעירי חסידי גור, פעלה דוגמת חבורות דומות במאות ערים ועיירות בפולין המרכזית. אליהם הצטרפו צעירים מזרמים אחרים שבתנועת החסידות, חבורה שגדלה משנה לשנה.

החבורה פעלה תוך משמעת פנימית חזקה ולפי סדרים קבועים וערוכים מראש. בשעות הבוקר המוקדמות ביותר כבר נמצאו כל הבחורים בבית החסידים, למדו שיעורים בזוגות עד לשעת התפלה הקבועה של חסידי גור בדור האחרון, 7.30 בבוקר בדיוק. אחרי הפסקה קצרה לארוחת בוקר התאספו שוב כל בני החבורה לבית החסידים ולמדו בזוגות שיעור לשעת הצהרים, הפסקה קצרה מאד לארוחת צהרים ושוב שיעור שנמשך עד לתפלת מעריב. המתמידים ביניהם המשיכו ללמוד בהתלהבות עד לשעות הלילה המאוחרות, אחרים פנו לפנות ערב ללמוד חסי־דות. לעתים די תכופות סעדו ארוחת ערב בצוותא.

ערים היו בני החבורה הצעירים לכל דבר שבצדקה ושבחסד, לעולם לא סירבו לשום משימה הקשה ביותר. אורח הגון, עני כשבא לעיר, יצאו מבני החבורה לאסוף לצדקה. תמיד עושים ומעשים בשמחה וברצון, לכל חג ומועד עשו דרכם לגור, לחצרו של האדמו"ר, נוסעים בצוותא, מתאכסנים בגור בצוותא, מתפללים ולומדים, שמחים ורוקדים, אוכלים וגרים ביחד, חיים מקופה משותפת ומסתפקים במיעוט שבמיעוט כששנים־שלושה בחורים משמשים כמנהלי המשק המשותף, היוצאים לשוק וקונים מצרכים ואופים ומבשלים בעצמם, בחדר או בכמה חדרים ששוכרים לזמן שהותם בגור. משפחה גדולה ומלוכדת, מליאת התלהבות בין מאות חבורות אחרות של בחורים ואברכים ובין המוני חסידים שמלאו את חצר האדמו"ר מגור. מתבשמים מהודו של האדמו"ר הגדול, מתורתו והנהגתו.

למען ביצור התורה והדת

בית החסידים דגור באוסטרוב מאזובייצק אינו משמש רק כמרכז לתורה ולחסידות, אלא גם מרכז לכל פעילות שבציבור, לעמידה בשער למען יהדות התורה, למאבק לכל דבר שבקדושה ונגד זרמים חילוניים ואנטי דתיים. באי בית החסידים דגור הם אשר יסדו והקימו את תנועת "אגודת ישראל" בעיר ועמלו למענה, עמדו בראשה והתמסרו לענייניה בלב ובנפש.

בהתלהבות קודש של החסידים האמיתיים. הראשונים. חסידי גור לא נרתעו משום קשיים ואבני נגף במלחמתם למען היהדות הצרופה, למען החנוך התורתי וההוי החרדי.

הם אשר יסדו את כל מוסדות "אגודת ישראל" בעיר, את בית ספר "יסודי התורה" ואת מוסדות החנוך "בית יעקב", אירגוני "בנות אגודת ישראל" ו"בתיה", בהתמדה ובקביעות עמלו חסידי גור לבסס את מוסדות "אגודת ישראל" ולהבטיח עתידה נאמנה ליהדות התורה.

אמנם ב"אגודת ישראל" התארגנו גם אנשי זרמים אחרים של תנועת החסידים, וכן מתנגדים לחסידות, אולם חסידי גור שימשו כגורם המדרבן והתוסס ביותר ב"אגודת ישראל", בעוד ובבתי החסידים אחרים ובתי מדרש נמצאו בצוותא חברי "אגודת ישראל" וחברי "מזרחי" או סתם בלתי מפלגתיים, תומכי "אגודת ישראל" ומתנג־דים לדרכה, נאמני החנוך התורני ומתנגדי חנוך זה, הרי שחסידי גור בהדרכת האדמו"ר רבי אברהם מרדכי ראו בזיקתם ל"אגודת ישראל" והתנגדותם לכל הזרמים הלא־חרדים חלק בלתי נפרד ממהותם וזהותם. לא היה בבית החסידים דגור או בחבורות חסידי גור כל מקום לאדישות או לבלתי מפלגתיות. כשליחות החסידות כן שליחות "אגודת ישראל" שאיפה אחת היא — לביצור חומת היהדות.

חסידי גור — חלוצי החסידים

אדם ששינה ממנהגי הדורות, ששלח את ילדיו להתחנך במוסד חנוך לא חרדי ב־ליאו, אדם שנתן דריסת רגל בביתו לעתון לא דתי, לספר חילוני, אדם ששינה מהלבוש המסורתי המקובל בפולין שוב לא מצא מקומו בבית החסידים דגור, אולץ למעשה לעבור לבית חסידים אחר, לאחד משעת בתי החסידים בעיר שקלטו ברצון כל אדם שרצה להתפלל אצלם, מבלי לבדוק בציציו־תיו ומבלי לתבוע ממנו הזדהות מוחלטת בכל אורחו ושיחו ובכל מעשי בני ביתו עם עקרונות בית החסידים.

חסידי גור באוסטרובה כמו במאות ערים ועיירות בכל רחבי פולין נחשבו לכן בעיני מתנגדיהם כקיצוניים הקנאים לדעתם והשקפתם, ללוחמים העקביים והעקשניים ביותר בכל הזרמים החילוניים, הציונים ואחרים.

למרות נאמנותם לחסידות הצרופה והלוהטת הקדישו עסקני חסידי גור, הנאמנים ל"אגודת ישראל" מאמצים מרובים לארגון הבנות החרדיות וחנוך הבנות בעיר. לבושי שיראין, עטורי זקן ופיאות יצאו עסקנים מבית החסידים דגור, אחרי תפילה בהתלהבות ושיעורים ארוכים כדי להשמיע הרצאה מעניני דיומא או סתם נאום בפני חברות בנות "אגודת ישראל" שהתאספו במועדונן. כמנהיגה הלא רשמי של "בנות אגודת ישראל" באוסטרוב מאזובייצק שמש, הגאון והחסיד רבי דוד מינצברג, מי שכיהן אחרי כן כמנהלה הרוחני של "ישיבת חכמי לובלין". ראשי קהלת אוסטרובה, רבי אהרן יאשינסקי, יו"ר המועצה ורבי אנשיל קנארפל, יו"ר ההנהלה נמנו על פעילי חסידי גור.

7 בתי חסידים היו באוסטרוב־מאזובייצק הגדול ביניהם במספר המתפללים ששימש גם כמבצר לפעולות ציבוריות, לתורה ולחנוך דור הצעיר היה, כאמור בית החסידים דגור. קהל רב ומגוון התפלל בבית החסידים דאלכסנדר במקום, שכמוהו כבתי החסידים דסטריקוב, ווארקה ואמשינוב שמר על מסורת חסידות ווארקה. מעמד מיוחד היה לבית החסידים דאמשינוב, שגדל ושגשג מאז שימש האדמו"ר מאמשינוב רבי יוסף כאב"ד העיר ורבים מתושביה נמנו על ידידיו ומעריציו של הרבי. בית החסידים דסוקולוב בא להלכה במקומו של בית החסידים דקוצק, ובית החסידים דרדזמין, ריכז יהודים תמימים, רוכלים ובעלי מלאכה.

שתי ישיבות שבאוסטרובה

שתי ישיבות פעלו באוסטרוב מאזובייצק הותיקה, הישיבה העירונית נוסדה בשנת תר"י, וכראשי הישיבה שימשו הג"ר ניסן לווינסקי, חריף ובקי ומגדולי חסידי אמשינוב וחתנו רבי יהושע לייב, רבי וואלף בר, למדן מפורסם ורבי

הירשל יאגלביץ, בעל הסברה נדיר שמעטים כמוהו. בכל שנות קיומה של הישיבה שמשו כרמי"ם ומגידי שיעור תלמידי חכמים מובהקים ומופלגים והיו זמנים ובישיבה למדו עד 150 תלמידים ורבים מבוגרי הישיבה התפרסמו אחרי כן כלומדים גדולים ומהם ושימשו כרבנים ודיינים.

הגב' פייגה זיסל ברומברג, העשירה תרמה מכספה להקמת בנין הישיבה, כשנשרף הבנין תרמה פייגה זיסל ברומברג מחדש להקים את הבנין שנית. בבנין הישיבה שוכן תלמוד תורה, מוסד החינוך העירוני בו למדו כמאתיים ילדים, בעיקר בני העניים, כשתקציבו מכוסה בחלקו הגדול מהקצבות הקהלה. שנים רבות עמד בראש התלמוד התורה רבי מאיר איצי אוגוסטבר, פדגוג אומן, שלימודו שימח את הילדים והסב להם עונג רב. בשנים האחרונות לקיומה של הקהלה שימשו כמנהלי המוסד הרב יעקב קגן והרב זאב שולמן ולידם פעל ועד בראשותו של הרב ר' אשר רוזנבלום ועל חברי הועד נמנו הרב ר' אברהם פצינר, הרב ר' דוד מינצברג, הרב ר' יוסף מנדלקורן ועוד.

בשנת תרפ"ב הוקמה באוסטרוב מאזובייצק ישיבת "בית יוסף" דנוברדוק. בראש הישיבה עמד הג"ר יואל קליינרמן, חתנו של מיסד זרם הישיבות דנובהרדוק, הגאון רבי יוסף יוזל הורוביץ וכמנהל הישיבה שימש הרב ר' אהרן אגולניק. הישיבה התפתחה במהירות ובבוא השואה מנתה קרוב לשלוש מאות תלמידים שבחלקם הגדול נהרגו. רבה היתה השפעת הישיבה על חיי העיר ותושביה ורבות תרמה להחדרת הרעיון של מסירות נפש והקרבה למען התורה והמוסר וזאת בחוגים רחבים ביותר. (על הישיבה, ראשיה ועסקניה בפרק מיוחד.)

פרק תשיעי

הגאון החסיד רבי בנציון רבינוביץ

סמל של חסידות צרופה

הוא הפך לסמל, לאגדה בעודו בחייו, ברטט של יראת התרוממות. הזכירו מאות אלפי חסידים בפולין את שמו, המילים "רבי בנציון מאוסטרו־בה" סימלו לבני הדורות האחרונים של חסידי פולין תקופת פאר קדומה, שחלפה ואינה, דור של מעלה בו התהלכו ענקי רוח, שרגלם דרכה על הארץ וראשם הגיע השמימה, פיזרו עננים, רחצו כוכבים ושימשו כגשר שקישר את שמי מעלה עם העולם השפל.

בראשית ימיו, עת הופיע רבי בנציון בבית מדרשו של השרף הזקן מקוצק הוא היה אברך צעיר לימים, אחד מני רבים, חוליה בשרשרת ארוכה ורחבה, בערוב ימיו נשאר רבי בנציון נציג וסמל יחיד ומיוחד מתקופה שלימה, נציג עולם מלא, מוהיקיני אחרון שהזכיר להמוני המונות חסידי פולין את מקורות האש מהן נחצבו, את היסודות הקדושים והטהורים, הזכים והנאמנים עליה הוקמה תנועת החסידות הפול־נית, האדירה והמעטירה, שחבקה עולמות והגיעה לממדים בלתי נודעים בתוכנה ובהקיפה, בהטילה חותם בל ימחה עם העם היהודי כולו.

דור הלך ודור בא, משמר נכנס ומשמר יוצא. אבל בתקופת קוצק הנפלאה לא נסתיימה כלל בעיני מאות אלפי החסידים בפולין, היא עמדה לעיניהם גם אחרי שהשרף ותלמידיו עלו מזמן בסערה השמימה, עמדה בדמותו הבודדה של רבי בנציון הישיש — הצעיר, שיצגה בכל טהרתה, קדושתה ורוממותה. תקופת קוצק לא נסתיימה בעיני חסידי פולין, כל עוד התהלך ביניהם רבי בנציון הגדול, המורה והמחנך, המשפיע, החסיד האמיתי העשוי ללא רבב.

רבי בנציון נולד בשנת ת"ר בווארשה לאביו הגאון רבי בנימין דוד, דיין ומגיד מישרים בעיר ואם בישראל. מתנגד לחסידים ולחסידות, מגדולי הלומדים ואנשי המעשה, אולם ידיד נאמן לראשם של חסידי ווארשה ולגאונה של יהדות פולין, רבי יצחק מאיר מגור. ילד נבון ומוכשר ביותר היה רבי בנציון, מתמיד בלימודו וירא חטא, בטרם מלאו לו שמונה שנים כבר חידש חידושים בלימודו ואף הציע מתורתו בכתב להגאון המפורסם רבי שלמה קליגר מברודי, כשהבחין רבי בנימין דוד בסגולותיו של בנו הילד, הרבה לשולחו לביתו של הגאון הרי"מ, למען יבחנו בלימודו. החסידים הרבים שמלאו תמיד את ביתו של הרי"מ השתעשעו בילד המחונן, שבא לעתים תכופות, הם החלו לקרבו, לחבבו, קשרי אהבה הדדים בין הילד הפיקח לבין חסידים מופלגים וקשישים הכניסו עד מהרה את רבי בנציון הצעיר לעולמם של החסידים, העלם העול לימים הפך לחסיד בכל לבו ונפשו עד שהוא הצטרף לחבורת חסידים שיצאה מווארשה לקוצק.

בין חסידי קוצק

הצטרפותו לעדת החסידים לא פגעה בלימודו ולא פגמה בהתמדתו של רבי בנציון. להיפך, במסירות ממש הוסיף למוד ללמודיו הרגילים, הקדיש כל חושיו ומאוויו לתורה, כשהוא בא לקוצק אמר לו האדמו"ר השרף: "חסידות בלי תורה כמוה כמחיצה חיצונית. אנו רוצים בחסי־דות פנימית, אמיתית, לחסידות כזו אפשר להגיע רק על ידי תורה".

שוקע רבי בנציון בלימודיו, בתורתו כשכל

מגמתו ושאיפתו להגיע על ידי לימודו לשלימות, לחסידות אמת ולא להפוך את תורתו קרדום לחפור בה. הוא עולה במהירות במעלות התורה, בקיאותו מדהימה רבים, חריפותו מעמיקה ביותר, אביו, הג״ר בנימין דוד, המתנגד משלים בדיעבד עם הצטרפות בנו האהוב לחסידים, העובדא שחסידותו לא פגעה בתורתו אלא להיפך, שמחה את אביו אבל מרוב לימודו נחלשה ראיתו. פקדו עליו הרופאים לחדול זמן מה מלימודו, מלאמץ עיניו על ידי עיון בספרים. הלך ובא לאדמו״ר הרי״מ ומספר לו על פקודת הרופאים. אמר לו הגאון הקדוש:

— אז לומדים זמן מה בעל פה.

אבל רבי בנציון אינו מרפה, טוען:

— שום סוגיה אינה שמורה בזכרוני, עד כי אוכל לשננה בעל פה.

אולם האדמו״ר הרי״מ ממשיך, אומר:

— מי שאינו יכול ללמוד גם בעל פה, סימן שאין לו תורה בלבו...

לבו עגמה עליו, ורבי בנציון יוצא לקוצק, הלך ובא לאדמו״ר ושוטח את צרתו לפניו. תשובת השרף שונה לחלוטין, אומר:

— הם הרופאים מתנגדים ללמודך, אל תשמע להם...

רבי בנציון אינו שומע להם. מבריא עד מהרה, ראיתו שוב אינה מטרידה אותו, הוא מתחיל לפחד מיהירות, מגאוה, מהתפארות עושה לו חשבון נפשו: הנהו צעיר מוכשר, מושלם, למדן וחסיד, תהום הגאוה פתוחה לפניו, עלול הוא ליפול לרשת זו ומי יצילהו משם? הלא כל תורתו ותפלתו, עמלו ועבודתו שוב יהיו ללא ערך וללא תועלת. בצר לו הוא בא בפני האדמו״ר הרי״מ ושוטח לפניו את פחדו.

נענה לו הגאון הקדוש:

— כלי ריק מעדיף את הרעש הגאוותני מכלי מלא. הנבער מדעת מתגאה יותר מהרוכש דעת ואנו, ״מישטיינס געזאגט״, במה יש לנו להתגאות ולמה לנו להתגאות?

הרי״ם אינו משמש אז כאדמו״ר להלכה, מסרב לאיצטלה, מרבה לעשות דרכו לאדמו״ר מקוצק כחסיד בין החסידים, רק לתלמידיו הקרובים לנפשו הוא נענה, מיעץ, מדריך, מכוון דרך, כשבא הג״ר בנימין דוד עם בנו, החתן בנציון לביתו של הרי״מ, מבקש ברכתו עם צאתם לאוסטרובה, לחתונה מכניס האדמו״ר הרי״ם את החתן לחדר מיוחד, ולוחש לו בסוד ״דע אם זה עדין אין בעולם עדינות העולה על זה, אבל אם זה גס אין בעולם גסות יתירה מזו״...

חותנו של רבי בנציון, רבי לייזר, כאביו רבי בנימין דוד, מתנגד הנהו לחסידים ולחסידות אבל אין בכך כדי להשפיע על האברך הצעיר והנלהב בן י״ד, שכל כולו לוהט לחסידות הצרופה. עול לימים הוא, חצרו של האדמו״ר הזקן מקוצק מלאה אריות שבחבורה, קשישים ובאים בשנים שמסכתות חיים מפוארות מאחוריהם, ענקים בתורה, בהלכה, במעש ובחסידות אבל הצעיר מאוסטרובה מוצא בכל מקום אוזן קשובה ודלת פתוחה.

מקוצק לגור

שעת הנעילה מתקרבת ובאה לקוצק, האפופה סערת קודש וכל כולה לוהטת בחיפוש אחרי האמת הערומה, הטהורה, החבויה אי שם. מגרשת מעל פניה את ההמונים המתדפקים בשעריה, סגורה ומסוגרת באלף מפתחות ובריחים, נתיבו של רבי בנציון פתוח, אליו מתיחסים ברצינות מלאה, בחיבה, הוא עדיין חסיד מתחיל, הצועד את צעדיו הראשונים בפרדס של החסידות, וכבר ממתיק עמו סוד האדמו״ר השרף, הסגור ומסוגר, הפרוש ונבדל מן העולם. בערוב ימיו מספר רבי בנציון ״פעם חשף בפני האדמו״ר מקוצק דברים נפלאים, שלא אוכל לגלותם אלא סמוך לשעת פטירתי״. שטף דם במוח פקדו בימים האחרונים לחייו ומנע ממנו מלגלות את סודו...

בטרם מלאו לרבי בנציון י״ט שנה והאדמו״ר הגדול מקוצק נתבקש לישיבה של מעלה. פרקי קוצק הזוהרים, שנרשמו בדם ובאש, הסוערים ומסעירים הגיעו כאילו לקיצם. למעלה מעשרת אלפים חסידים התאספו ובאו לקוצק, אבלים ודוויים, להשתתף בהלוית האדמו״ר־השרף, רבי בנציון הצעיר התהלך סחרחורי. לא האמין לשמע

אוזניו ולמראה עיניו, לא יתכן וכמות כל אדם נפטר האדמו״ר, הלא כמלאך של מעלה היה, כשרף עליון...

חבורת קוצק הגדולה כמעט ואינה מתפרדת אחרי הסתלקות האדמו״ר הזקן, ברובה הגדול היא מצטרפת לעדת חסידי האדמו״ר הרי״מ מגור. רבי בנציון ביניהם. מאז ומתמיד הוא נמנה על תלמידי הגאון הפולני הגדול, מעתה הוא נחשב לאחד מחסידיו המסורים ביותר, הדבקים ברבם בכל לבם ונפשם. אינו עושה שום צעד בחייו מבלי לשאול לדעת מורו הקדוש. צעיר הוא עדיין לימים אבל נמנה כבר על גדולי הלומדים והחריפים אשר בסביבת האדמו״ר הרי״מ מגור. עול לימים ומעשיו והליכותיו כחסיד זקן ורגיל. הכל שקול ומדוד, גדול הוא בתורה ובחסידות, במדות ובמעשים, מקורב ביותר לאדמו״ר ונוסע אליו לעתים תכופות ביותר.

חלפו ועברו מספר שנים מנשואיו, כל אותו זמן ישב סמוך על שולחן חותנו, המספק כל צרכיו, הגיע הזמן כי ידאג לביתו, אין הוא רוצה ברבנות, בשום איצטלא דרבנן. מחליט בנפשו לעסוק במסחר, נכנס לאדמו״ר ושוטח את מחשבתו, אבל האדמו״ר מחליט אחרת, אומר:

— סוחרים יש הרבה, אבל אותך אני רוצה להחזיק.

תורה וחסידות

רבי בנציון שוב אינו שואל ואינו מתעניין במסחר. בין רגע הוא מתאים דעתו ומבטלה לדעת הרבי. ממשיך להקדיש כל זמנו לתורה ולחסידות. פרנסתו המצומצמת מסתדרת איכ־שהוא. אינה מדאיגה ואינה מטרידה. חלפו שנים הרבה מאז נשואיו, ילד עדיין אין לו, מדי פעם בפעם הריהו מזכיר זאת לאדמו״ר המשיבו:

— תאמין לי אם תבטח בה׳ הוא בטח יושיע לך...

ובטחון בה׳, בטחון אמיתי, הרי זו דרגה עילאית בעיניו של חסיד אמיתי, לא קל להגיע לדרגה זו ובכלל, מי יערוב לו כי אי פעם ישיג. שלמות זו. אין רבי בנציון מרפה מהאדמו״ר, מזכיר לו בכל הזדמנות כי חשוך בנים הנהו, אומר לו האדמו״ר:

— אם אדם רוצה להשיג דבר מה בכל לבו ונפשו, עליו להסתגר במקום מסויים, ולהפיל בקשתו בדמעות כנות לפני הקב״ה, מרבה בתפלתו עד שהקב״ה עונה לו...

באותו ערב סוגר רבי בנציון את עצמו בחדרו, באכסנייתו, שוטח תפלתו כל אותו הלילה בדמעות חמות, מתפלל כי יוושע בילדים חיים, בבוקר הוא יוצא מחדרו, בטחונו בתפלתו מלא, כעבור שנה נולד ילדו הראשון, כשרבו השני, האדמו״ר הרי״מ מגור כבר נתבקש לישיבה של מעלה, עלה בסערה השמימה, אחרי שבע שנות נשיאותו. שוב נתיתמה עדת החסידים הגדולה ביותר בימים ההם. יסודותיה נזדעזעו.

עומדים חסידי קוצק — גור בפני בעית המעבר הקשה, בגוסטינין פותח את בית מדרשו האדמו״ר רבי יחיאל מאיר, בסטריקוב — האדמו״ר רבי זאב וואלף, בצ׳יזוב — האדמו״ר רבי ברוך, בליפ־נה — האדמו״ר רבי נחום ישראל, ויש בין חסידי גור החוזרים לקוצק, מצטרפים לעדת חסידי האדמו״ר רבי דוד, בנו של האדמו״ר הזקן. רבי בנציון, כמוהו כרובם המכריע של חסידי גור נוסע לאלכסנדר, לאדמו״ר רבי חנוך העניך הכהן, הארי שבחבורת חסידי ותלמידי האדמו״ר הרי״מ.

באלכסנדר ובגור

מיודד הוא רבי בנציון עם נכדו של האדמו״ר הרי״מ, רבי אריה לייב מגור, הצעיר ממנו בשבע שנים, הוא נחשב לידידו ורעו הטוב ביותר. אהוב היה רבי אריה לייב באין כמוהו על סבו הגדול ונערץ ללא גבול ושיעור על ידי המוני החסידים, בן י״ח היה בעת הסתלקות אבי אביו, מחנכו ומגדלו, האדמו״ר הרי״מ מגור, בקושי נאות לקבל את משרת הרבנות בעיירה גור, כממלא מקום סבו, אבל סירב בכל תוקף לבקשת המוני חסידים, לכהן כאדמו״ר אחרי סבו, האדמו״ר, שר התורה.

בגור, בבית המיותם נשאר רבי אריה לייב, כשעיני המוני חסידים בכל רחבי פולין נשואות

לעבר הצעיר המופלא, הנחשב לקדוש עליון. אין הוא יוצא את העירה, אינו נוסע לשום מקום. רבי בנציון שומר על הידידות הנאמנה והאיתנה עם הרב מגור, בכל עת בו הוא נוסע לאלכסנדר, לאדמו״ר הכהן הגדול וכשהוא חוזר משם הריהו סר לגור, נפגש עם רבי אריה לייב, הסגור ומסוגר וממתיק עמו סוד.

ופעם, עת בו חזר רבי בנציון מאלכסנדר, הוא בא ומספר להרב מגור הצעיר, את אשר שמע מהאדמו״ר רבי חנוך העניך הכהן שהשמיע מתורתו לאלפי החסידים שנדחקו לשולחנו, אמר: כתוב ״ותעו במדבר בישימון דרך, עיר מושב לא מצאו, רעבים וגם צמאים, נפשם בהם תתעטף, ויצעקו אל ה׳ בצר להם, ממצוקותיהם יצילם וידריכם בדרך ישרה, ללכת אל עיר מושב״. תעו במדבר ובישימון דרך — אלה שתעו ותועים בדברי תורה. עיר ומושב לא מצאו — הם לומדים ולומדים אבל אינם יכולים משום מה להגיע לתכלית הרצויה, ולכן, רעבים וגם צמאים — לדברי תורה — נפשם בהם תתעטף ויצעקו אל ה׳ בצר להם — אז — ממצוקותיהם יצילם — יוציאם הקב״ה ממצוקה בה הם נתונים — הקב״ה ידריכם בדרך ישרה, יובלם לתכלית הרצויה.

סיים רבי בנציון את דבריו, והרב מגור הצעיר החליט אותה שעה להצטרף לעדת חסידי אלכסנדר, כחסיד בין החסידים יצא לאלכסנדר ומאז נסע בקביעות, לזמנים קבועים מראש מדי שנה בשנה לאדמו״ר רבי חנוך העניך.

ארבעה שנים ניהל האדמו״ר מאלכסנדר את הגדולה בעדות החסידים בימים ההם, כשהסתלק לשמי רום, דבקו חלק מהחסידים באדמו״ר רבי אברהם הגאון מסוכטשוב והכתירוהו כאדמו״ר, אולם הרוב הגדול של חסידי האדמו״ר מאלכ־סנדר נהר שוב לגור, להרב הצעיר, עתה שוב לא אבו המוני החסידים להקשיב לסירובו הנמרץ של רבי אריה לייב לשמש כאדמו״ר.

בימי כהונתו של האדמו״ר הכהן הגדול מאלכסנדר נהג האדמו״ר רבי אריה לייב הצעיר ללמוד את שיעוריו בבית המדרש הגדול בגור, שהיה ריק כמעט, שהוקם בימי כהונת סבו האדמו״ר הרי״מ. מאז הסתלקותו של האדמו״ר מאלכסנדר נהרו המוני החסידים לגור הקיפו מאות חסידים את האדמו״ר הצעיר שסירב עדיין לכהונתו מכל עבר, בכל אשר פנה והלך. כשנכנס לבית המדרש, כדרכו ללמוד את שיעוריו הקבועים הוקף מיד המונים שהצטופפו סביב למקום למודו. הוא אולץ לחזור לביתו, לחדרו וכשבא רבי בנציון, נאנח ואמר:

— ראה נא, בנציון, גם מבית המדרש כבר גרשו אותי...

למוד החסידות

בימים ההם כבר נחשב רבי בנציון לאחד האריות שבעדת החסידים, לאחד מעמודי התווך בתנועה האדירה הזאת, ששינתה מיסודה את דמותה ומהותה של יהדות פולין. אחד האנשים הקרובים ביותר לאדמו״ר רבי אריה לייב מגור, איש סודו ועצתו. ממסחר ארעי בכרטיסי הגרלה, שנרכשו על ידי קונים קבועים התפרנס לו בהרחבה יתירה, עיסוקו לא הטריד את מנוחתו ולא גזל כלל מזמנו, שהיה פנוי תמיד לתורה ולחסידות, לשיעורים קבועים מהבוקר השכם ועד לשעות הלילה המאוחרות ולנסיעות ארוכות מאד לגור, לאדמו״ר.

באוסטרובה התלכדו סביבו אברכים צעירים, שנעשו לתלמידיו המובהקים והמסורים, למדו מתורתו, הקשיבו לדבריו, לשיחו לשיגו. בכל עת בואו לגור, לחצר האדמו״ר הוקף רבי בנציון המוני חסידים צעירים וקשישים שלא חסכו על שום עמל כדי להמצא בחבורתו, להקשיב לסיפו־ריו, לדבריו, הוא הקים קדרים של תלמידים שהלכו לאורו, חינך המוני אברכים צעירים לחסידות הצרופה. בדבריו הגו, את סיפוריו ניתכו, לעומקם של הדברים אמרו לרדת, ללמוד ולדעת חסידות מה פירושה, אחרי הליכותיו ומעשיו של החסיד המופלא בלשו בשבע עינים למען דעת אורחותיו של חסיד מה טיבן.

מדריך ומחנך

לסעוד בחבורתו של רבי בנציון, היתה חוויה

בלתי נשכחת לכל חסיד, כצעיר וכזקן. תמיד אפשר היה ללמוד ממנו דבר מה, בתורה או בחסידות, במדות או בהנהגת אדם, שולחן ערוך חי לחכמה ודעת. הגאון רבי אברהם לייב, רבה של ברוק מגדולי הרבנים בדורו היה, קשיש בהרבה מרבי בנציון, נמנה על גדולי חסידי קוצק ונערץ על ידי המונים כאיש קדוש, אליו פנו במשאלות שונות ובקשו ברכתו ותפלתו, קבל "פתקאות" כאחד האדמורי"ם ונפלאות ספרו אנשים מרוח הקודש שהופיע בבית מדרשו.

פעם בעונת השלג הקשה, בקור מקפיא וסערת רוח הופיע לפתע הגאון רבי אברהם לייב ליד ביתו של רבי בנציון באוסטרובה, עטוף פרווה גדולה ומתקשה בנשימה, זקן וחלש היה כבר, רבה של ברוק, וטלטול הדרך קשה לו, בפרט בימי החורף, אבל שום מכשול וקושי לא עצר בעדו בגעגועיו העזים לפגוש את רבי בנציון ולסעוד עמו סעודת ערב, ולמחרת בבוקר, אחרי שנפגש עם רבי בנציון וסעד עמו, חזר לביתו, לעירו ולישיבתו...

ושוב פעם סעדו סעודת מלוה מלכה בצוותא כמה מגדולי החסידים וביניהם הגאון רבי אברהם לייב מברוק, רבי בנציון ורבי ישראל יצחק מאוסטרולנקה, החסיד המפורסם וחסידים אחרים.

פתח רבי בנציון ואמר: איתא במדרש משלי בשעה שהחכם יושב ודורש הקב"ה מוחל עוונו־תיהם של ישראל, וכל כך למה? — שואל רבי בנציון וממשיך: משום שחכם נקרא אדם המכיר ויודע את שפלותו וערכו האפסי, וכשהוא יושב בשברון לבו ודורש אז הקב"ה מתמלא רחמים ומוחל לעוונותיהם של ישראל...

קפץ הרב מברוק ממקומו ואמר: יהודים! מעולם לא אמר בנציון דבר נחמד מזה! אמת לאמיתו! הנה למשל, באים אלי יהודים עם "פתקאות" ויש ואינני יודע מה להשיב להם, עומד אני מלא בושה וכלימה, לבי נשבר, הם הולכים לדרכם ונושעים בכל אשר צריכים. כן, משברון לבי באה ישועתם...

ללא איצטלה רשמית

רבי בנציון אינו מקבל "פתקאות" ומסרב לכל איצטלה רשמית, לכל מנוי שהוא, בורח מן הכבוד והכבוד רודף אחריו, מעמדו של החסיד הגדול הולך ומתעלה מיום ליום, בניגוד לרצונו, מרבים להציע לו משרות של רבנות בקהלות גדולות וחשובות ורבי בנציון דוחה את ההצעות בשני ידים, אינו מוכן אפילו להקדיש הרהור להצעות הללו, כשמאיצים בו הרבה פתח וסיפר:

— שני חסידי קוצק, ידידים נאמנים ומסורים, לומדים מובהקים סבלו הרבה מעניות מדכאת. הציקה להם הדחקות הרבה עד אשר אחד מהם כשל כוחו לעמוד בדחקו, הלך וחיפש ומצא משרה מכובדת של רב באחת הערים, השני עמד בנסיון, סירב לרבנות והמשיך לו בדרכו, חסיד אמיתי.

לימים, כשגבר דחקו של החסיד, שהמשיך לשאת את סבלו, יצא לזמן מה לאסוף קצת כסף לצרכיו הדחופים. הגיע לאותה עיר בה כיהן רעו לשעבר ברבנות. הכירו הרב ומיד חרד לקראתו, טרח סביבו הרבה ואירחו לביתו, והנה הם שמחים על פגישתם עמד הרב ומספר לידידו מרוב טרדתו במילי דשמיא ובמילי דמתא, בשעות שלפני הצהרים עליו להשמיע שיעור לבחורים, אחרי הצהרים לאברכים, המשתלמים בהוראה, לפנות ערב, אחרי מעריב שוב שני שיעורים, אחד לתושבים בני תורה ואחד לפשוטי עם. ביום ובלילה מרבים אנשים לבוא ולהטרידו בשאלות, קלות וגם חמורות ועניני הכלל מטרידים הרבה, אם זה תלמוד תורה או ענינים אחרים וכך אין לו, לרב אפילו שנייה של פנאי...

שומע החסיד העני ומשמיע הנחה כבדה. נחרד הרב, חשב בנפשו בודאי נאנח הוא על מעמדו העלוב ומצבו הקשה, שמאומה אין לו מול מעמדי שיש בו משתי העולמות גם יחד, החליט לנחם את רעו וידידו, פנה אליו ואמר: "צריכים לקבל את הכל באהבה, כי לאו כל אדם זוכה לשתי שולחנות ואמרו, אחד המרבה ואחד הממעיט בלבד שיכון לבו לשמים", השיבו החסיד העני "לא עלי ועל מצבי חשבתי כשנאנחתי, אלא עליך ועל מצבך. טרוד הנך יום ולילה, קיץ וחורף ורגע

של פנאי לא נשאר לך לבחון מעשיך ולהתבונן בטיב דרכך, וכך עלול אתה להפטר מן העולם, חלילה, בלי תשובה"...

רבי בנציון אינו משמש כרב או כאדמו"ר, כדיין או כמורה, כפרנס או כראש ישיבה, בוחל בכל תפקיד שהוא, רשמי ומכובד, אין הוא תופס שום מקום אבל אישיותו קורנת, מדברת בעדה, מסמלת את החסידות העילאית, השלימה, הט־הורה והקדושה, הנקיה מכל רבב, את החסידות של שלימות, חסידות צרופה שאינה מבקשת כל גמול בעד עצמה, חסידות המעלה ומתרוממת לדרגות עילאיות ביותר, חסידות שיש בה כל המעלות והמדות שמנו החכמים.

גאון מובהק הנהו, בקי וחריף בכל מקצעות התורה, לומד בהתמדה ובהתלהבות כל ימיו, ומשקיע בלמודו את כשרונותיו העצומים, עושה תורתו קבע אבל מונע בכל מחיר מלהפכה לקרדום לחפור בה, מלשחק ולהתהדר בחידושיו ובפלפוליו אם לעצמו ובודאי לא לאחרים. נחרד בכל ישותו מהמחשבה כי גדול בתורה יכונה בין אנשים, ובכלל, מהיכן לו לתת לאחרים בטרם נתן לעצמו מה ועדיין לא סיפק את צרכי נשמתו, איך ידאג לתקונו של הזולת בטרם תיקן את נפשו...

אגדה חיה

החסידים מקיפים אותו, אינם מרפים ממנו, צרים על ביתו תמיד, מלוים אותו בכל אשר יפנה, לומדים מכל שיחו ושיגו, סיפוריו ודבריו הופכים לנחלת צאן ברזל של המוני החסידים המזכירים שמו ברטט "רבי בנציון סיפר", "רבי בנציון אמר", בגור, מתחנך בחצרו של האדמו"ר רבי אריה לייב, בעל "שפת אמת", בנו בכורו שנועד מאז ומתמיד לגדלות, האדמו"ר רבי אברהם מרדכי, פונה האדמו"ר לבנו ואומר: "חז"ל אמרו קנה לך חבר, כל אדם צריך לרכוש לעצמו חבר, גם אתה צריך לקחת לך חבר, קח את רבי בנציון".

הימים חולפים ועוברים, במיטב שנותיו הסת־לק האדמו"ר רבי אריה לייב מגור, בנו בכורו האדמו"ר רבי אברהם מרדכי ממלא את מקומו, שוב יצא משמר ונכנס משמר אחר במקומו, רבי בנציון ממשיך לנסוע לגור, בלהט, בהתלהבות, זה לו מורו החמישי, החסיד המתקרב לגבורות. בעיני המונים הוא "רבי בנציון הגדול" ובעיני עצמו חסיד פשוט הזקוק למורה ולמדריך, חסיד השותה בצמא כל מלה היוצאת מפי האדמו"ר.

לגור נוהרים רבבות, מתאבקים בעפר רגלי האדמו"ר, דבקים בו בכל לבם ונפשם, מקבלים תורתו כנתינתה מסיני, בחרדת קודש הם נדחקים לשולחנו, מטים אוזנם בהתלהבות דקדושה לכל מלה שמשמיע האדמו"ר הגדול, סביב לשולחנו יושבים גדולי החסידים, רבנים ואנשי מעשה, צפופים ומלאי הכנעה, וביניהם רבי בנציון, הנה מתחיל האדמו"ר בדברי תורה, אלפים הופכים לגוש אחד העוצר נשימתו, מזכיר האדמו"ר מדבריהם של מאורי החסידות, גדולי הדורות, את הבעש"ט ואת החוזה מלובלין, את היהודי הקדוש מפשיסחה ואת הרבי ר' בונם, את האדמו"ר הזקן מקוצק ואת האדמו"ר הרי"מ, מלאכי מעלה אשר מזה דורות, עלו לשמי רום והשאירו מתורתם להאיר עיני דרי מטה, ופעם הוא מתחיל: "...בנציון אומר"...

ורבי בנציון יושב ליד השולחן כחסיד בין החסידים, הדבר אינו משפיע עליו מאומה, הוא נשאר את אשר הנהו כל ימיו, חסיד אמת, הנכנע לרבו בכל לבו ונפשו, ויש ובחג השבועות, אחרי שסיים האדמו"ר את ניהול שולחנו הריהו יוצא לטיול קצר לגן שליד ביתו, הצמוד לבית המדרש הגדול, ליד חלון, בחדר הפונה לגן עומד רבי בנציון וחסידים אחרים, מביטים לעברו של האדמו"ר, הניגש לפתע לחלון וקורא לרבי בנציון. החסיד הישיש, היודע כבר מחלה וכאב אינו סר לדלת המרוחקת קצת כדי לצאת לגן, אלא קופץ כילד קטן דרך החלון לגן, מתיצב בפני האדמו"ר כעבד בפני רבו...

יחיד ומיוחד

לגור נוהרים המונים. קרוב לאלף רבנים, דיינים וראשי ישיבות נמנים על חסידי גור. רבים ביניהם הלומדים המובהקים, גדולי תורה, רבים מהם נחשבים לחסידים מופלגים ביותר אבל רבי

בנציון אחד ויחיד הנהו בתוך העדה הענקית הזאת שהגיע לממדים בלתי נודעים בתולדות החסידות. יחיד ומיוחד הנהו.

נאמן רבי בנציון לרבו ויחד עם זה הריהו מסור לו בכל נימי נפשו. יום יום משמיע האדמו״ר רבי אברהם מרדכי שיעור לבניו ולחתניו, רבי בנציון משתתף אף הוא בכל עת שהותו בגור, בשיעור זה. פעם איחר רגעים ספורים, שמע איך שבחדר סמוך כבר החל האדמו״ר להשמיע את שיעורו, סירב להכנס. לא רצה להטריד את האדמו״ר הצעיר ממנו בשנים הרבה שהיה קם לפניו מכסאו.

מגיע רבי בנציון לשנות זקנה ושיבה, זה לו כשבעים שנה והוא מכתת רגליו למוריו, האדמו־רי״ם, אין הוא מפסיק את נסיעותיו. מחלתו וחולשתו אינם מונעים ממנו את הדבר, נכון — הוא אומר — לפי דברי הרבי ר׳ בונם מפשיסחה הרי שדביקות החסידים באדמורי״ם בא להם כעונש מן השמים, כי על כן לא שמעו בני ישראל לנביאים, בזו דבריהם, על כן נענשו והם מתאב־קים בעפר רגלי אדמורי״ם אבל האדמו״ר הרי״מ מגור אמר, שזהו התיקון של הדורות האחרונים לפגם שפגמו בני הדורות הראשונים. נוסע החסיד לרבי ומתקן דברים שנפגמו לפני אלפי שנה.

ועד לשנות זקנה ושיבה, עד לגיל מופלג ביותר אין רבי בנציון משנה מדרך חייו, מסרב לכל מעמד רשמי, אין הוא משמש כמורה או מחנך, אין הוא מנהיג ומורה דרך, רואה את עצמו כחסיד בין החסידים, כשוה בין השוים, אבל אין הוא מגרש את האברכים הצעירים והנלהבים הדבקים בו, הלומדים ממנו תורה וחסידות והרואים את עצמם כתלמידי רבי בנציון. הם, התלמידים הללו שונים מאחרים, נלהבים יותר, מעמקים יותר, איתנים יותר מאחרים ברוחם, הבנתם בחסידות רחבה ומקיפה יותר. עומדים בכל מבחן ומצטיינים בטוהר לבם וכל זה, מכוחו של רבי בנציון בא להם.

מרביץ תורה

יום יום הוא לומד שיעורים קבועים מראש. בחורים ואברכים צעירים שמחים על כי הוא מרשה להם ללמוד אצלו. בבוקר מדי יום ביומו, שיעור גמרא ותוספות כסדר הש״ס והשיעור כולל לימוד קבוע של כל הראשונים, רשב״א וריטב״א, שיטה מקובצת ועוד. אחרי הפסקה שוב שיעור שני, לפי סדר שולחן ערוך. שיעור הלכה למעשה, אז הוא מתחיל את שיעורו בגמרא הדנה בהלכה הנלמדת וכן רי״ף ורא״ש ואחרי כן טור ושולחן ערוך והפוסקים האחרונים עד שההלכה מתלבנת והולכת. כך זה, בכל סעיף וסעיף אשר בשולחן ערוך. לימודו תוך התעמקות, תוך עמל להבנה מלאה של הסוגיה ושל ההלכה הנלמדת.

ולימודו, באימה וביראה, ברטט ממש. פעם, כשניגש לשיעור, בטרם פתח את הגמרא, אמר לתלמידיו בהתלהבות קודש: ״מלפנים כשניגשו חסידים לפתוח את הגמרא, נטפו טיפות דם מלבם מרוב הכנעה ובושה כשהם התבוננו לדעת מה דל מצבם ועלוב מעמדם, מה מכוערת התנהגותם מול האמוראים שבגמרא, המתיצבים לפני הלומדים המשמיעים את שמיעתם״. ודבריו, שיצאו תמיד מעומק לבו הגדול חדרו לעומק לב תלמידיו ושומעי לקחו. הם נסערו אחרי כל שיחתו, אחרי כל סיפור שהשמיע. רבות קלטו ממנו תלמידיו שהצטיינו בתורתם וחסידותם המופלגת, תלמידים למאות ולאלפים שהיו פזורים עד לשואה בכל רחבי פולין ולעברם הצביעו רבים בהערצה, ״הנה תלמידו של רבי בנציון״.

את גישתו ללימוד, ביטא רבי בנציון בכמה שורות, שרשם אי פעם על שער ספר ״החנוך״ אשר בביתו, שנמצא אחרי פטירתו. את השורות דלהלן רשם כנראה לעצמו: ״... הספר נקרא חנוך, ע״ש חנוך לנוער וגו׳ לא יסור ממנו, כי המצוות בעצמן מחנכין את האדם לדבוק בהשי״ת, כמאמר הגמרא והמדרש ובאו ציציותיו וטפחו לו על פניו וכמאמר הזוהר תרי״ג עיטין דאורייתא והשי״ת רצה לזכותינו לפיכך הרבה לנו מצוות כדי שנוכל להיות לו לצוותא כי כן לשון מצוה ואשרי אדם אשר יהגה בזה הספר הקדוש תמיד כדי שיעמוד

לנגד עיניו כי זאת הוא עשה וזאת לא תעשה, כי אף על פי שהאדם משוקע בתאוות עולם הזה או בדאגותיו אף על פי כן אם זוכר שהשי"ת צוה זאת לעשות או שלא לעשות בודאי לא יוכל לסור מדברי השי"ת, על אחת כמה וכמה כי המצווה זאת לעשות והמזהיר שלא לעשות הוא יוצרו ובוראו והוא מפרנסו ומכלכלו והוא יכול להמיתו וליקח פרנסתו ממנו ויחלה אותו וירפאו וכל אשר לו מנשמתו וגופו וממונו ובניו וכל אשר לו בידיו נתונים, בודאי יקיים כל מה שצוה אותו"...

תלמידי רבי בנציון

לעתים, סועד רבי בנציון עם תלמידיו, עם חסידים צעירים או קשישים, ויש שהוא יושב ומספר וכל סיפור — אוצר כשלעצמו, מכוון למטרה מסיימת, חושף עולמות ופותח אופקים חדשים, ומשפיע יותר מדרשות של מוסר ותוכחה, הסיפור, לובש גידין ועצמות, הופך לחלק מהווי של עבר המשפיע יותר מכל על הצעירים והזקנים הנדחקים לידו וקולטים כל מלה. יש וסיפורים עוררו מהפכות שלימות בלבם של השומעים, שמשו חומר למחשבה, להתעמקות, להבנת סוגיות חיים שלימות, לפלס נתיבות. אמרו, רק חסידים עמדו על ערכו של הסיפור, שעל ברכו חונכו דורות, רבי בנציון הרבה לספר, וסיפוריו הפכו לנחלת צאן ברזל של חסידי פולין.

סיפורי רבי בנציון שזורים בשרשרת, סיפור קשור בסיפור, כפנינים במחרוזת, שעה ארוכה הוא מסוגל לשבת עם החסידים ולספר. אין הוא מפליג בהפלגות. כל דבר — לעניננו, לתוכנו... כן בימי האדמו"ר בעל חידושי הרי"מ — מספר רבי בנציון — היו אברכים חריפים מאד, שעמלו בחסדות. פעם אמר האדמו"ר לאברך מופלג "אמת ונכון שאתה רוצה להיות חסיד, עושה להשיג חסידות אבל דא עקא, מצד השני אינך רוצה להפרד כלל מהגסות שלך, "פון גראבען יונג דיינעם"... אז מה יכול לצאת מזה"...

העיקר לעשות, לקיים בשלימות, להגשים בפועל. דבר הנעשה בשליחות כשרה ושליחו של אדם כמותו, אבל בכל זאת אינו כעושה בעצמו. בפועל ממש. ושוב מעשה. ומספר רבי בנציון:

פעם נתפלג בית החסידים דקוצק בווארשה. העשירים נפרדו משום מה מהעניים, שישבו כל היום ועסקו בתורה. הלכו ויסדו להם בית חסידים חדש. באו העשירים בטענה שהספרים אשר בבית החסידים הישן שייכים להם ויש להעבירם לבית החסידים החדש וזאת, משום שהם תרמו כל הכספים לרכישת הספרים, מכיסם באו כל הנדבות, הם קנו את כל העליות לתורה ומכיסם שלמו בעד אמירת "אתה הוראת". הספרים אשר בבית החסידים שייכים לכן להם.

אילו הלומדים העניים שנשארו בבית החסידים הישן טענו שהספרים שייכים להם. לבית החסי־דים הישן, וזאת משום שכל הכיבודים הנמכרים בכסף מלא בבית החסידים, שייכים למעשה ללומדים יום ולילה, היושבים ועוסקים בתורה בבית החסידים, אולם היות והלומדים הללו טרודים בלמודיהם ואין להם לכן זמן לצאת לרחובה של העיר ולעסוק במסחר, ובית החסידים זקוק לכסף לרכישת ספרים ולהוצאות אחרות, מוכרים הלומדים את הכיבודים השייכים להם, בכסף מלא ותמורתם הם קונים ספרים ומוצאים לצרכי בית החסידים. העשירים קבלו איפוא את התמורה המלאה בעד כספם. אין להם שום זכות לתבוע תמורה נוספת ואילו הלומדים העניים, להם הזכות על כל הרכוש בבית החסידים.

ופסק האדמו"ר הרי"מ, אליו באו שני הצדדים בטענותיהם — לטובת הלומדים העניים, שנשארו בבית החסידים הישן...

בחילה מכבוד ועושר

רבי בנציון בחל בכסף ובעשירים, הוא מדבר ברטט של יראת הכבוד מחסידים גדולים שהיו עניים מרודים, שלא התביישו בעניות שלהם. וכך סיפר רבי בנציון:

מעשה, ברבי הירש בר מגרבוביץ החסיד הגדול בענקים ששידך אחד מבניו. בהגיע הזמן המיועד לחתונה יצא ברגל עם בנו החתן למקום מגורי הכלה, לעריכת הנשואין. הגיעו למקום ונכנסו

לאכסניה, ביקש רבי הירש בר שהכלה ואמה יבואו. המחותנת — אם הכלה היתומה, לשם בירור כמה פרטים, הכלה — כדי שהחתן יראנה, כי אסור לו לאדם לקדש אשה עד שיראנה — באה האם, האלמנה, ואחרי שהלכה לביתה הופיעה הכלה, חקר רבי הירש בר לדעת מדוע לא באו בצוותא, האם אין שלום בין האם לבתה? גילו אזנו כי עניות הן, לשתיהן מעיל אחד, כשזו יוצאת — זו נשארת בבית. שמע רבי הירש בר ונתמלא התרגשות, פנה לבנו החתן ואמר:

— ראה בני, במצוה גדולה זיכה אותנו הקב"ה, במצות הכנסת כלה ממש, בוא עמי ונצא לרחובה של העיר, נקבץ למען כלה עניה, הזקוקה למלבוש משלה...

שבעים שנות עמל

למעלה משבעים שנה ישב רבי בנציון באוס־טרובה, כתושב העיר. הפך לעצם מעצמה, לחלק בלתי נפרד מנופה, ראש החסידים ופארה של הקהלה. התגאו בו זקן ונער, התהדרו בו גם המתנגדים, תושבי המקום. מימיו לא כיהן בשום תפקיד רשמי שהוא, אבל השפעתו היתה ניכרת בכל, ואם נהפכה אוסטרוב־מאזובייצק למבצר של חסידות וחסידים הרי שזה בא בעיקר תודות לרבי בנציון. רבים מבני מתנגדים לחסידות הפכו לחסידים מובהקים בגלל רבי בנציון.

בשנים הראשונות לבואו של רבי בנציון לאוסטרובה, השפעתם של החסידים על בני העיר וסדריה היתה עדיין חלשה. גבאי ומתפללי בית המדרש הישן, רובם ככולם מתנגדים לחסידים ולחסידות קבעו להלכה ולמעשה את דרכי העיר, הם אשר קבעו סופית מי יכהן ומי לא יכהן כרבה של הקהלה. לאט לאט גברה ידם של החסידים, השפעתו של רבי בנציון גדלה והלכה עד כי לא נבחר כבר רב או דיין בלי הסכמתו של החסיד המפורסם.

כשהוצע מועמדותו של הגאון רבי יהודא לייב גורדון כרבה של אוסטרובה, יצאו לבחון את הרב במקום כהונתו הקודם, אובגוסטב, רבי בנציון ורבי בעריש שפירא, בנו של הג"ר אייזיק חריף, רבה של סלונים, אחד מראשי המתנגדים בעיר, ורק אחרי שמועמדותו של הגרי"ל גורדון נראתה בעיני רבי בנציון, הוא נבחר כרב ואב"ד.

לפני הגרי"ל גורדון כיהן כאב"ד אוסטרובה האדמו"ר רבי גרשון חנוך מרדזין. חיבה והבנה לא שררה בין חסידי גור לבין חסידי רדזין, רבי בנציון לא נמנה על תומכיו וידידיו של הרבי מרדזין, אבל, כנאמן לאמת שיבח רבי בנציון את פעלו של רבי גרשון חנוך כרב וכאב"ד, את עמדתו התקיפה בכל הנוגע לדת ולתורה. לא פעם סיפר איך הרחיק הרבי מרדזין מבית החסידים שלו באוסטרובה עת בא לכהן כאב"ד, כל אדם שהכניס מינקת לא יהודיה לביתו או שלח בן לגימנסיה, כששאלוהו "כל כך למה"? השיב: "ואם לא יתפלל בבית החסידים דרדזין ולא יסע לרבי מרדזין האם לא יוכל להתפלל בבית חסידים אחר ולא יוכל לנסוע לרבי אחר?..."

אהבת אמת

רבי בנציון אהב את האמת ואת אלה שאינם נרתעים מהאמת. נאמן היה לשיטת קוצק הצרו־פה, הרצופה חתירה לאמת. הוא שיבח כל גלוי של אמת וצדק מבלי להתחשב מי נושא את האמת. לא פעם שמעו תלמידיו את רבי בנציון משבח מתנגדים, אנשים פשוטים, לא חשוב מי. הוא העלה על נס את הגאון רבי בנציון אב"ד ביעלסק, מתנגד חריף לחסידים ולחסידות, וזאת, בגלל מעשה שהיה: פעם דרש הג"ר בנציון נגד נשים היוצאות פרועות ראש ואינן מכסות ראשן בהתאם להלכה.

כשסיים את דרשתו ניגש אליו אחד התושבים ושאלו: הלא גם בתו של הרב יוצאת פרועת ראש לרחובה של העיר, מה טעם והרב, אביה, יטיף מוסר לאחרים?

השיבו הרב: ומה בכך? אם בתי תמיר את דתה חלילה, אז עלי לעלות על הבמה ולדרוש ברבים כי המרת דת מותרת?...

לוחם בשער

אין רבי בנציון מתערב בענייניה השוטפים של הקהלה, טרוד ועסוק תמיד בענייניו הוא, בתורתו ובתפלתו, אולם אין הוא מונע עצמו מפעולה כדי למנוע פירצות בחומת הדת. כשכבשו הגרמנים את אוסטרובה, בעת מלחמת העולם הראשונה, התכנסו ובאו לאסיפה חברי המפלגות הציוניות בעיר, אמרו להחליט על הקמת גימנסיה באוס־טרובה, לחנוך מעורב של בנים ובנות לפי מצע חילוני ואנטי דתי ברור. כשנודע לרבי בנציון על האסיפה, מיד יצא לשם בלוית תלמידו המובהק הג"ר משה גולדבלט.

רבי משה'לי, החריף, והצעיר אז לימים, נכנס למקום והרים קולו בצעקות כאב נגד המחשבה הפגומה להפוך את אוסטרובה למערת פריצים חינוכית. אמרו הנאספים לעשות בו שפטים, התיצב רבי בנציון לידו, הגן על תלמידו החביב והרים אף הוא את קולו, דרש ותבע מהנאספים להתפזר ולמנוע מצעדים העלולים להרוס את הקהלה המעטירה. איש לא העיז להטיח דברים בפני רבי בנציון, להשיב פניו. הבאים לאסיפה התפזרו לבתיהם בלי אומר דבר, התכנית לא נתגשמה. גימנסיה לא הוקמה בעיר, עד לחורבנה.

ככל שהזקין רבי בנציון נעשה מעמדו מכובד יותר. אבל החסיד הישיש המשיך להתנהג כתושב פשוט בין התושבים, לא היה אבל בעיר, שרבי בנציון לא בא לנחמו, לא היה ענין שרבי בנציון לא ישתתף בנשיאות עול. מדי חודש בחדשו עלה לביתו של רב העיר, לקבל פניו, כמאמר חז"ל.

בשנים שלאחרי מלחמת העולם הראשונה, נחלש רבי בנציון. הוא עבר את שנות השמונים, ראייתו נחלשה, ההליכה כבר קשה עליו, בכל זאת לא שינה ממנהגו ומסדר יומו. הוא התקשה ללכת לבית החסידים והסכים למנין מצומצם של אברכים־תלמידים שהתפללו בביתו בקביעות.

ולמרות חולשתו הרבה, שבאה בעקבות הזקנה המופלגת, שמר רבי בנציון על סדר יומו הקבוע, על שיעוריו הערוכים ומסודרים מראש, התחיל לדבר על פרידתו מן העולם, המתקרבת והולכת.

אמר לבנו יחידו, רבי יצחק מאיר רבינוביץ "חושבני שאין כל צורך כי אזרז אותך להגיד "קדיש" וללמוד משניות אחרי פטירתי, אבל, זכור כי זרזתיך לכבד את החסידים ביי"ש ובמזונות ביום השנה לפטירתי".

שעת הפרידה

בספרו "וילקט יוסף" מספר הרה"ג ר' יוסף מנדלקורן, מעולי אוסטרובה בירושלים:

"...בליל הושענא רבה האחרון לימי חייו הוזמנתי לביתו. עיניו כהו מרוב חולשה ולכן ביקש כי אקריא לפניו בפרשת "וזאת הברכה", שניים מקרא ואחד תרגום, כנהוג. כשהגעתי לפסוק "וימת שם משה עבד ה'", הפסיק את קריאתי ולא הרשה לי להמשיך עד סוף הפרשה, אמרתי לו הלא מסיימים בדבר טוב ובפרט בליל הושענא רבה, אבל רבי בנציון סירב לשמוע, פקד להפסיק ודי".

ולחג השבועות אותה שנה שוב עשה את דרכו לגור, לחצר האדמו"ר. חלש, יודע חולי וכאב. במאמצים רבים עלתה לו נסיעתו זו האחרונה, אבל הוא סירב לשמוע על ביטול הנסיעה לאדמו"ר. 71 פעם נסע לימים נוראים לחמשת האדמורי"ם, מוריו, 69 פעם נסע לחג השבועות, לקבלת התורה בבית מדרשו של האדמו"ר.

מרוב חולשתו לא היה בכחו לשבת ליד שולחנו של האדמו"ר המוקף אלפי חסידים, שנדחקו במסירות נפש לקלוט מה מתורתו והנהגתו של הרבי, בחדרו של הרבי, הסמוך לבית המדרש הגדול ישב ברוב חולשתו, וכשעבר שם האדמו"ר פרץ החסיד הגדול בבכי מר. מסכת שהשתרעה על פני שבעים שנות עמל ועבודת הקודש התקרבה לסיומה.

אחרי החג, נפרד רבי בנציון מהאדמו"ר ויצא לחזור לביתו באוסטרוב־מאזובייצק. בדרכו, בווארשה נכנס לאכסניה ומיד נתקף בשטף דם במוח. שעת ההסתלקות התקרבה, חשב רבי בנציון כי ייתכן וימצא את מנוחתו באוסטרוב־מאזובייצק, עיר מגוריו, פקד לנסר את הקרשים של השולחן ששימש ללימודו, לסידור ארונו,

צוה לכרות קברו ליד קברו של שואב מים פשוט, זאלצברג שמו, יהודי אשר שירת 25 שנה בצבאו של ניקולאי הראשון ונשאר שומר תורה ומצוות, מקפיד על קלה כחמורה.אולם בווארשה, עיר בה נולד, החזיר את נשמתו הקדושה ליוצרה. היה זה ביום י"ט סיון תרפ"ו, עת מלאו לו פ"ו שנה.

בהמוניהם נהרו תלמידיו ומעריצי שמו לווארשה, לרחוב טברדה 13, מקום האכסניה שם נפטר. בעגלה רתומה לסוסים הובלו נפטרי ווארשה לבית עולמם. הפעם שינו החסידים ממנהג המקום, לכבוד פארה של חסידות פולין, הובלה העגלה על ידי ההמונים לעבר בית הקברות. בהתקרב ההלויה לרחוב גענשא, שבדרך לבין העלמין, הוציאו המלוים את המטה, התלמידים נשאו את הארון עד לרחבת הקבר. ים של אנשים מילא את בית הקברות הענקי של קהלות ווארשה, רבבות, רבבות באו לחלוק כבוד לתקופת פאר של חסידות פולין, שנסתיימה עם הסתלקותו של רבי בנציון.

בנו היחיד, רבי יצחק מאיר רבינוביץ וחתנו, רבי משה לייב וואלמן, בנו של הרב מפלונסק, ניספו בשואה.

פרק עשירי

אישים באוסטרובה של מעלה

הגאון רבי ישכר בעריש שפירא

כראשם דברם ונציגם הלא מוכתר של המתנגדים לחסידות ובעיקר, הלומדים ואנשי מעלה ביניהם, שימש במשך עשרות בשנים הגאון רבי ישכר בעריש שפירא, חכם ולמדן, יחסן ואיש אשכולת, אשר בנאמנות ובמסירות אמת המשיך לטוות את חוט הזהב של גאוני ליטה בדורות עברו.

הג״ר ישכר בעריש שפירא נולד בקאלוואריה שבליטה לאביו, גאון הדור ופארה רבי אייזיק חריף, מי ששימש אחרי כן כרבה של טיקטין, קוטנה וסלונים ונתפרסם בדורו ובדורות שבאו אחריו בשם ״רבי אייזיק חריף״.

רבי אייזיק נולד בגלובאנקה, עיירה שליד מינסק בשנת תקס״א לאביו הצדיק רבי יחיאל בהגאון החסיד רבי מרדכי. אביו וסבו, לומדים מופלגים שרב פרסומם כצדיקים במעשיהם ובהליכותיהם, מנכבדי בני ישראל בדורותיהם.

כבר בשחר נעוריו נתגלה רבי אייזיק כעלוי מופלג ומובהק, חריף שאין כמוהו, חכם ושנון מילדותו. למד בבית המדרש בלומקעס במינסק בהשגחת הגאון הנודע רבי אברהם דווארעצר. בגיל צעיר לקחו אחד מחשובי מינסק ונכבדיה רבי יצחק פיין כחתן לבתו, מאז כונה הגאון רבי אייזיק־חריף, אם בגלל חריפותו המובהקת ואם בגלל חותנו (חרי״ף — ר״ת ח׳תן ר׳בי י׳צחק פ׳יין).

בן י״ז היה רבי אייזיק וכבר נתמנה כמ״מ של רבי אברהם דווארעצר המפורסם, משמיע מדבריו בבית המדרש ואף אושר כמגיד. חותנו, רבי יצחק פיין החזיקו על שולחנו וסיפק לו כל צרכיו וסירב לשמוע על נטישת מינסק על ידי חתנו האהוב, אבל כשבאו תושבי קאלוואריה והציעו את משרת הרבנות בעירם לגאון הצעיר רבי אייזיק, ששמו הלך לפניו, מיהר רבי אייזיק וקבל את ההצעה, עבר עם בני משפחתו לעיירה זו, כי על כן לא סבל את מינסק ואת עשיריה.

מקאלוואריה, העיירה הליטאית הקטנה עבר הג״ר אייזיק לקוטנה, העיר הפולנית המכובדת והמיוחסת, שם נבחר כאב״ד. זמן מה ישב בעיר זו, בטרם העביר לשם את בני ביתו, אולם ההוי החסידי־הפולני של קוטנה לא מצא חן בעיני הגאון החריף, הוא עזב את העיר ולא חזר לשעריה, עבר לכהן כאב״ד טיקטין ומשם עלה על כס הרבנות בסלונים ובעיר זו נשאר עד ליומו האחרון.

גאון מובהק זה עלה ונתעלה בחריפותו וגדלותו בתורה על פני בני דורו, שמו נישא לתהלה בכל תפוצות ישראל, מתורתו נשארו לדורות ספריו ״עמק יהושע״ ו״נחלת יהושע״, „נועם ירושלמי״ בארבעה כרכים גדולים וכן ״אבי הנחל״ ו״שפת הנחל״, ״מרבה עצה״ ו״עצת יהושע״ וספרו האחרון ״מרבה תבונה״, דרשות ודברי מוסר.

במיוחד התפרסם הגאון רבי אייזיק בחכמתו ושנינותו הרבה, אמרותיו הפכו לנחלת צאן ברזל של בני דורו ובני הדורות שבאו אחריו. אימרה מלאה פיקחות וחריפות היתה נשקו הגדול של הגאון המופלא, שהתנהג בפרישות

יתירה ומעשיו ללא רבב. ברוח זו חינך את שלושת בניו המופלגים, הגאון רבי ישכר בעריש שפירא מאוסטרובה, הגאון רבי משה שפירא, מרבני ריגא בעל "פני משה", "שפת העמק" ועוד, ורבי מרדכי, צעיר בניו. הגאון רבי אייזיק חלה את מחלתו ביום חמשי, ג' טבת תרל"ג ולמחרת, בערב שבת, ד' טבת נפטר לעולמו. חתנו, בעל בתו היחידה והמופלגת, הגאון רבי יוסף שלויפר, העלוי מדיננבורג מילא ברבות השנים את מקום חותנו, כרבה של סלונים.

רבי בעריש, נשא לראשונה אשה בנאווידוואר שליד ווארשה, שנים מספר ישב שם, סמוך על שולחן חותנו העשיר, אולם אשתו הראשונה נפטרה באבה. שמו של רבי ישכר בעריש יצא כבר אז לתהלה ברחבי המדינה, שידוכים נכבדים הוצעו לו, רבנים ואדמורי"ם חפצו לקחתו כחתן, רבי בעריש ביכר לשאת לאשה בת למשפחת סוחרים אמידים. הוא סירב לרבנות ולמשרה של ציבור ומאידך לא היה את נפשו להקדיש מזמנו יותר מדי למסחר ולענייני פרנסת הבית, בת למשפחה של סוחרים תדע לנהל את משק ביתו ולעזור לו בניהול איזה מסחר, דבר שיאפשר לו ללמוד תורה בהרחבה.

ואכן נשא רבי בעריש לאשה בת למשפחת ברומברג העשירה באוסטרוב מאזובייצק. בשנת תר"י בא לעיר זו ובה ישב למעלה מיובל שנה. הפך לדוברה של אוסטרובה התורנית, לחלק בלתי נפרד מנופה, לפארה של הקהלה בימי תפארתה.

חנות של אריגים לו, במרכז העיר, שאשתו ניהלה למעשה ורבי בעריש מקדיש לה רק חלק זעיר מזמנו, וזאת, בניהול החשבונות והמכתבים לספקים, לחנות עצמה לא נכנס מעולם, לא עבר על מפתנה, הוא כולו היה שייך לעולם אחר, לעולם של תורה.

בכותל המזרח, בבית המדרש החדש, מבצר המתנגדים היה מקומו, כי על כן נמנה על המתנגדים החריפים לחסידים ולחסידות ובעיקר שלל את החסידים שלא היו מופלגים בתורה. כאביו היה בז לבור ולעם הארץ, שלל את החסיד שאינו בן תורה, שאינו מקדיש לפחות חלק מיומו לתורה.

עם בואו לאוסטרובה, נעשה רבי בעריש לדוברם ודברם של המתנגדים, למנהיגם ומורה דרכם, יחוסו העצמי ויחס אבותיו עמדו לו. סביבו התלכדו הלומדים ותלמידי חכמים המופ־לגים בעיר ומאז בואו הפכו אלה, דוגמת החסידים לכוח מלוכד וקיבע. כוחם של החסידים היה תמיד בליכודם ואיחודם, בעובדת הופעתם תמיד כגוש אחד הנתון להנהגת אדמו"ר או חסיד מופלג, באוסטרובה נחשב רבי בנציון רבינוביץ כמנהיגם ודברם של החסידים, כנציגם כלפי מתנגדיהם ויריביהם. חולשתם של המתנג־דים באוסטרובה היתה בפירודם, בהיעדר גורם רב השפעה ומעמד, לפניו יכנעו ואת הכרעתו יקבלו מרצון. רבי בעריש מילא תפקיד זה מאז השתקעותו בעיר. גאון בתורה ובעבודה היה, עובד השם המרבה לדקדק במצוות, ויחד עם זה חכם ואיש מעשה, עשיר שאינו תלוי באיש.

באוסטרובה התנגשו חסידים ומתנגדים. העיר ששכנה במבואות ליטה הפולנית, שאוכלוסיה היהודית במקום נתקבצה ממקומות שונים, מליטה ומפולין המרכזית הפכה לזירת קרב בין חסידים חריפים לבין מתנגדים מושבעים, כל זרם עמל להשתלט על מוסדות הקהל ולהרחיב את תחומי השפעתו. חסידים ומתנגדים נאבקו על בחירת רב, והיה אם הצליחו החסידים לבחור ברב חסיד, לחמו בו המתנגדים עד כי נאלץ לנטוש את משרתו, מתנגד כי נבחר לרב לחמו בו החסידים עד אשר ארז את חפציו ויצא את המקום. המתנגדים האמינו בכל לבם כי במלחמתם להגמוניה על העיר הם לוחמים למען שלטון התורה והלומדות, למען שלטון הנאמנות הבלתי מסויגת ובלתי מסולפת להלכה המפורשת

בשולחן ערוך. החסידים האמינו בכל לבם כי במלחמתם להגמוניה על העיר ומוסדותיה הם לוחמים לחיי קדושה וטהרה, לחיי חסידות צרופים ומבטיחים צביון נאמן לקהלה ולמוסדו־תיה, לדורות.

בראש מחנה המתנגדים עמד הג״ר בעריש שפירא, בראש החסידים, הג״ר בנציון רבינוביץ, שניהם אנשי מעלה שמעטים דוגמתם. תודותם לא חרג המאבק מתחומים סבירים ומקובלים, לא עבר לפסים שמעבר ליחסי ציבור תקינים אבל מתוחים. הלשנות, תגרות ידיים או פניות לגוים המשעבדים כי יכריעו במאבק בין הזרמים של היהודים לא היו ידועים באוסטרובה.

איתן היה רבי בעריש בדעתו, איתן בהשקפתו, מוכן לכל ויתור בענייניו הפרטיים, בענייני כסף וכבוד אבל איתן כחלמיש בעניינים שבהשקפה, בענייני יהדות, במאבקיו הללו לא ידע פשרות ולא גרס השלמה עם המציאות. ללא ליאות עמד על משמרתו כפי הבנתו והכרתו, מאמצי החסידים לשכנעו בצדקתם לא נשאו כל פרי, להיפך, חישלו את התנגדותו.

בנאמנות ובמסירות שמר רבי בעריש על דרכו ושיטתו של הגאון רבי אייזיק מסלונים, בתבונה רבה ובהצלחה מלאה ניהל הג״ר אייזיק את עדתו, שמר על הצביון העתיק של מוסדות הקהל ועל מסורת הרבנות. דרכיו ומעשיו של אביו שימשו אצלו דוגמה ומופת, דרך אמת שאין לסטות ממנה ימין או שמאל, דרך סלולה המחייבת הכל.

פעמים מספר ביקר הג״ר אייזיק חריף בסלונים אצל בנו, רבי בעריש, וביקוריו באוסטרוב מאזו־בייציק הפכו למאורע רב רושם, הלומדים שבעיר התכוננו לביקורים הללו, הקיפו את הגאון הגדול בכל זמן שהותו במקום וכמעט ולא נטשו את ביתו של רבי בעריש, רבה של סלונים המפורסם והמופלג היה כמעין נובע שלא פסק לעולם מלהעניק מים חיים, אם חידושים נפלאים בהלכה, בש״ס בבלי או ירושלמי שעוררו התפעלות והערצה ואם דברי חידוד וחכמה, שתלמידי חכמים השתעשעו בהם הרבה. בכל עת בואו של הגאון הגדול, הוא השמיע את דבריו בבית המדרש, כשהמוני בני העיר נהרו לשמוע את דבריו. כדרכו השמיע הגאון רבי אייזיק חריף דברי תורה ומוסר, דרוש וחידוש כשהם מעורבים ביחד ונאמרים בעמקות ובחריפות רבה, עמלו אפילו המופלגים בין הלומדים כדי לרדת לסוף דעתו של שר התורה ולעתים לֹא הצליחו בדבר, כשאיש לא העיז לגשת להגאון האדיר ולבקש ממנו הסבר לדבריו מתוך פחד ודרך ארץ, הערצה וחיבה. רבי בעריש שימש ככתובת להסברת דברי אביו הגדול ואכן נמנה הוא על המעטים אשר תפסו במהירות את עומק דעתו וחריפותו המדהי־מה של גאון הדור.

ביקוריו של הגאון רבי אייזיק באוסטרובה חיזקו את מחנה המתנגדים ואת מעמדו של רבי בעריש, כמנהיגם ודברם. אולם למרות זאת שררו יחסי ידידות כנים בין רבי בעריש המתנגד לבין רבי בנציון החסיד, הבדלי דעות נשארו בתחום שבהשקפה ולא חדרו לתחום האישי, הפרטי. כל עת שנפגשו שמחו איש לרעהו בכנות.

כשעלתה לסדר היום שאלת בחירתו של הג״ר יהודא לייב גורדון כרבה של העיר, יצאו, רבי בעריש ורבי בנציון לאוגוסטב, מקום מושבו של הרב, כדי לעמוד על טיבו ועל מהותו, בידידות נסעו בצוותא שני האישים המופלגים שיצגו שתי מחנות, עולמות נפרדים.

והיה זה, אחרי שהג״ר בעריש עמל רבות לבחור כרב העיר בהגאון רבי שמעון דוב אנוליק. אז, רבה של שאקי, העיירה הליטאית הקטנה. הגרש״ד אנוליק נמנה על חריפי תלמידי אביו, הגאון רבי אייזיק חריף וידיד נפש היה לרבי בעריש, שהצליח אחרי מאמצים רבים להשפיע על בני העיר לבחור ב״עלוי השחור״ (כך כינו את הג״ר שמעון דוב בליטה) כרב העיר. אולם

הדבר לא עלה בידו של רבי בעריש, מוסדות הקהל אמנם הגישו כתב רבנות להגרש״ד אנוליק והוא אף הופיע באוסטרובה, אבל בני שאקי התנגדו בכל תוקף לדבר, השפיעו על הרבנית, אשתו של הגרש״ד והיא סירבה בתוקף לעבור לאוסרטובה בידעה מה עוללו חסידי העיר להרב הקודם, בגלל היותו מתנגד. הג״ר שמעון דוב חזר לשאקי (אח״כ עבר לכהן כאב״ד טיקטין ומשם עבר לכהן כרבה של שדליץ).

בבית המדרש החדש, שם התפלל, נמנה רבי בעריש על ראשי ומיסדי חברת ״טר״ת״, חברת מתנגדים ואנשי מעשה מופלגים, שלא הסירו את הטלית והתפילין אחרי תפילת שחרית, אלא התישבו ללמוד בכל שעות שלפני הצהרים, כשהם שרויים עדיין בצום ומעוטרים בטלית ותפילין. בשנות העשרים והשלושים של המאה השביעית לאלף הנוכחי מנתה החברה עשרות חברים, וביניהם לומדים מופלגים ביותר, מקו־בלים ואנשי מעלה שכל חייהם קודש לעבודת השם, בפרישות יתירה ובמסירות נפש, תוך הקרבה ללא דוגמא ומשל.

כאביו הגאון הגדול, כן התבלט רבי בעריש בחריפותו הרבה שהדהימה רבים, ובמיוחד הצטיין בגימטריאות, תוך שניה ממש חישב את הגימטריה של כל אימרה, וגילה סודות התורה שהפליאו רבים על ידי הגימטריא. הוא השאיר אחריו אחרי פטירתו ספר גדול בגימטרי־אות, בניו אמרו להדפיסו אבל משום מה לא עלה הדבר בידם וכתב היד נאבד בשואת. חלק מחידושי הג״ר בעריש נדפסו בסוף ספרו של אביו הגאון ״עמק יהושע״ (במהדורה שניה שנדפסה ע״י אחיו הג״ר משה שפירא, מרבני ריגה). אלה הם חידושים בש״ס ובסוגיות שונות, לפי שיטת הלימוד של אביו הגאון.

אחרי פטירת אשתו השניה, עלה רבי בעריש לארץ ישראל. ואכן זמן מה ישב בירושלם אולם בהיותו נתין רוסי נתון היה לנגישות בפרוץ מלחמת רוסיה־טורקיה, ששלטה אז בארץ. אחרי חצי שנה חזר לאוסטרובה, נשאר בעיר עד ליום פטירתו, י׳ אדר תרס״ב.

בנו ר׳ יחיאל שפירא עבר ללינטשיץ ונכדי רבי בעריש וביניהם הג״ר משה אהרן נתנזון אב״ד זלוטשוב נמנו על חסידי גור.

הג״ר יצחק דוד שולביץ

על דייני אוסטרובה המופלגים ורבני העיר שפארו את הרבנות במקום נמנה הגאון רבי יצחק דוד שולביץ, ששימש כדיין ומורה הוראה קרוב ליובל שנים, לראשונה בקומורובה ואחרי כן באוסטרובה שלידה.

מוצאו של הג״ר יצחק דוד היה ממשפחת חסידים מובהקים ומופלגים, נכדו של הרה״צ רבי יעקב מזרנוביץ, מחשובי תלמידי האדמו״ר רבי שמחה בונם מפשיסחה. כבר בגיל צעיר התבלט כלמדן ושקדן מובהק, שכל עולמו ארבע אמות של תורה.

הוא למד בישיבות שונות והוסמך להוראה על ידי גאון הדור רבי חיים סולובייצק אב״ד בריסק וגדולי הרבנים. בגיל צעיר נתמנה כדיין ומורה הוראה בקומורובה שליד אוסטרובה. אחרי שנים מספר נבחר כדיין באוסטרובה ומאז ועד לחורבנה של הקהלה לא נטש את משרתו הרמה.

גאון בתורה ובעל הוראה מובהק ומופלג, ששמו הלך לפניו. שקדן מופלא היה, משנת תר״ע החל לסיים מדי שנה את הש״ס וכך סיים 30 פעם את הש״ס עד לפרוץ השואה, פרט לעיסוקיו כדיין ולימודיו האחרים בהלכה וכדומה.

מקורב היה הג"ר יצחק דוד לשושלת הצדיקים לבית אמשינוב ובמיוחד לאדמו"ר רבי יוסף, שנמנה על ידידיו הנאמנים ביותר. הוא לא חרג מעולם מארבע אמות של תורה והלכה, אוהב הבריות ומקרבן ויחד עם זה בלתי מפלגתי, שלא התערב בשום סכסוך או במאבקים בין הזרמים השונים בעיר.

ביום ששי, ביום הראשון למלחמת עולם האחרונה, ביום בו פרצו הקלגסים הגרמנים לפולין, הפציצו מטוסים נאציים את אוסטרוב מאזובייצק וגרמו לאבידות ולנזקים חמורים בעיר. הג"ר יצחק דוד נפצע אף הוא ומאז שוב לא ירד ממטתו. הוא גורש על ידי המרצחים האכזריים מהעיר ועבר לביאליסטוק שבשטח הכיבוש הסובייטי. למרות מאמצי הרופאים שוב לא החלים וביום ט"ז בשבט ת"ש הלך לעולמו כשאלפים רבים מבני ביאליסטוק והמוני פליטים מאזורי הכיבוש הנאציים ליוו את ארונו.

הגאון רבי אברהם פרנקל

כאברך צעיר לימים הגיע הג"ר אברהם פרנקל לאוסטרוב מאזובייצק, כשנשא לאשה את בתו של רבי טעבל קילביץ, סוחר יין ידוע בעיר. מיד התבלט בגדלותו בתורה ובמדותיו התרומיות. אברך מתון וצנוע, מלא אצילות שעורר הערצה וחיבה בעיני כל.

עד מהרה הצטרף לעדת חסידי גור בעיר, נמנה על האברכים החריפים והמופלגים, מסיעת מרעיו של הגאון החסיד רבי בנציון רבינוביץ, ויחד עם זה צנוע בהליכותיו שקידם פני כל אדם במאור פנים. צעיר לימים וגדול בתורה ונחשב מיד עם בואו לאחד מגדולי הלומדים בעיר שהיתה מלאה מופלגים בתורה.

בגיל צעיר בן כ"ד נתמנה הג"ר אברהם כדיין על ידי הגאון רבי יהודא לייב גורדון, רבה של העיר. עד מהרה הצטיין רבי אברהם במשרתו הציבורית, במגעו ומתנו עם אנשים, בחיבה ובמסירות, בנאמנות פעל כדיין ומורה הוראה ולמרות גילו הצעיר הצליח לרכוש את אימונם של כל תושבי העיר, כחסידים וכמתנגדים, הלומדים ותלמידי חכמים באוסטרובה הפליגו הרבה בשבח הוראתו של רבי אברהם הלכה למעשה, הוראתו, כמורה זקן ורגיל.

נערץ ומכובד היה הג"ר אברהם על עדת חסידי גור הגדולה, מקורב וחביב על האדמו"ר רבי אברהם מרדכי מגור. רבים תלו בו תקוות רבות, האמינו שהג"ר אברהם יגיע במרוצת הימים למעמד גדול ומרכזי בין רבני דורו וגדולי התורה.

אולם בשנת תרע"ה, בעת בו נכבשה אוסטרובה בידי הצבא הגרמני הקיסרי פרצו מחלות ומגיפות בעיר. הגאון רבי אברהם נפגע במחלה מדבקת ונסתלק בדמי ימיו, למגינת לבם של בני העיר, בטרם מלאו לו ל"ו שנה.

אבל שלא יתואר אפף את יהודי אוסטרוב מאזובייצק על זרמיהם, המונים בכו ברחובות על מות רבי אברהם במיטב שנותיו, בעודו על סף דרכו בחיים. לא נשאר אדם בביתו בעת הלויתו של הדיין הצעיר ובאבל כבד הובל רבי אברהם למנוחתו. אלמנתו ובנו נשארו באוסטרו־בה וניספו בשנות השואה.

הג״ר ישראל נתן פלוצקי

בנו של הגאון רבי מאיר דן פלוצקי, אב״ד דוואהרט ואוסטרוב מאזובייצק. הוא נולד בשנת תרמ״ח בדוואהרט. למד בישיבת אביו הגאון, הצטיין בחריפותו הרבה ושאיפתו העזה ללמוד, כשראה תמיד את לימודו כעיקר וכתמצית חייו.

אחרי נשואיו הוא המשיך בלימודיו בהתלהבות ובשקידה רבה, למד מתוך מחסור, בשמחה ובדביקות, כאביו הגאון, נמנה רבי ישראל נתן על חסידי גור החריפים והמסורים, הוא הרבה לנסוע לאדמו״ר בעל ״שפת אמת״ מגור ולבנו האדמו״ר רבי אברהם מרדכי מגור.

בשנת תרפ״ח נפטר הגאון רבי מאיר דן פלוצקי בווארשה, אחרי שנטש קודם לכן את כס הרבנות באוסטרוב מאזובייצק ועבר לווארשה לכהן כראש ישיבת ״מתיבתא״. אז תבעו בני משפחת הגאון את משרת הרבנות באוסטרובה לאחד מבני הרב, וטענו שהגאון רבי ישראל נתן מתאים לשבת על כסא אביו הגדול.

אנשי קהלת אסוטרובה התנגדו לדבר, שללו את זכות הירושה וטענו שהגאון רבי מאיר דן נטש מרצונו הוא את כס הרבנות וויתר על כל זכויותיו למשרה זו וראה ברצון את בחירת רב כממלא מקומו, לדעתם לא היה לכן יסוד לתביעת בני המשפחה, אולם היו מבני העיר שתמכו בתביעת בני משפחת הגאון המנוח, שרבים מתושבי אוסטרוב מאזובייצק נמנו על מעריציו.

אחרי דיונים ממושכים נערכה דין תורה ובהסכמת שני הצדדים הוסכם לבחור בהגאון רבי ישראל נתן כדיין ומורה הוראה בעיר ומאידך הצהירו בני המשפחה על ויתור מצדם לתביעתם לכס הרבנות בעיר.

מאז ועד לפרוץ השואה שימש רבי ישראל נתן ברבנות באוסטרובה, לקח חלק פעיל בעניני הרבנות והדת בעיר ועמל לעמוד על משמר היהדות בהתלהבות וברגש האופיניים לו ויחד עם זה לא פסק משקידתו הרבה, יום ולילה.

אביו הגאון רבי מאיר דן מזכיר בהרבה מקומות בספרו את בנו הג״ר ישראל נתן, ואחרי פטירת הגאון רמ״ד הוציא בנו זה מחידושיו עם הוספות משלו. רבי ישראל נתן כתב ספרים שונים, חידושים בש״ס ובהלכה, כתבי יד שנשארו באוסטרובה עם פרוץ השואה ונעלמו שם.

עם כיבוש העיר בידי הקלגסים הנאצים עבר הג״ר ישראל נתן לסלונים שבשטח הכיבוש הסוב־ייטי. נשאר שם עם כיבוש העיר בידי הנאצים, עם פרוץ מלחמת רוסיה הסובייטית־גרמניה הנאצית. רבות סבל רבי ישראל נתן בגיטו סלונים שהוקם על ידי המרצחים הנאצים, וגם בימים הקשים והמרים הללו לא פסק פומיה מגירסא. עם חיסול גיטו סלונים עלה הג״ר ישראל נתן עם אשתו הרבנית וארבעת בנותיו לעקידה הגדולה.

הגאון רבי אברהם יוסף צינוביץ

בשנת תרכ״ה נולד הגאון רבי אברהם יוסף צינוביץ בזמברובה, כשלישי בין ארבעת בני הגאון והצדיק רבי חיים צבי, מבני העליה המופלגים בדורו. אמרו עליו על רבי חיים צבי, שהיה צם הפסקות ואוכל כל יום אחרי תפילת המנחה. כל שנות חייו היו קדושים לתורה ולעבודה כשאשתו רבת היזמה והמעש מנהלת חנות, למניפקטורה, לפרנסת הבית. צדיק היה רבי חיים צבי, האריך בתפלתו שעות רבות ומדי יום ביומו סגר עצמו בחדרו, לבש תכריכים

שהכין לעצמו ושם חרס על עיניו כדי להזכיר לעצמו את יום המיתה, אותה שעה הרבה בבכיות ושב בתשובה שלימה לבוראו.

רבי אברהם יוסף, בנו, נחשב ללמדן מובהק כבר בשחר נעוריו עת נדד לישיבת וואלאזין ללמוד תורה. הוא התבלט כשקדן מובהק בעל זכרון יוצא מהרגיל. אך מלאו לו עשרים שנה והוא נבחר כדיין ומורה צדק באוסטרובה, המלאה אז תלמידי חכמים ולומדים מופלגים. עשרים שנה כיהן כדיין בעיר, כשרבנים מופלגים, גאונים מפורסמים שימשו ברבנות בעיר.

בשנת תרס״ה עבר רבי אברהם יוסף ללומזה, שם נתקבל כדיין ומורה הוראה. שלושים וחמשה שנה שימש ברבנות בעיר המחוזית הגדולה, כשהתחבב ללא שיעור על בני העיר. במרוצת השנים רכש רבי אברהם יוסף לעצמו ספריה תורנית עצומה, ובה אלפי כרכים יקרי ערך, ושמו יצא מחוץ לשערי עיר מגוריו כביבליוגרף נפלא, נוסף על גדלותו בתורה. השקדנות הגדולה ליוותה את רבי אברהם יוסף בכל שנות חייו הארוכים. כל רגע של פנאי, היתה קדושה ללימוד.

הליכותיו נעימות, את כל אדם קיבל בסבר פנים יפות ובמיוחד עמל לקרב את הצעירים ולקרבם על ידי כך לתורה, אשר בלימודה ראה את חזות הכל. בשיחו ובשיגו עם אנשים נתגלה כאוהב ישראל אמיתי, המיצר בצערם של אנשים, יורד לעומקן של תלאות, ביושבו בדין ביכר תמיד לא למצות את עומק הדין, העדיף את הפשרה ומרבה להקל במקום שניתן להקל ולא לסטות מההלכה המפורשת.

מאז הוקמה תנועת המזרחי וכן ההסתדרות הציונית נמנה רבי אברהם יוסף על אוהדי תנועה זו ונאמניה. כבר בשנות שבתו באוסטרובה תמך במארגני התנועה הציונית הדתית במקום, וזאת לא בגלוי, בהעדיפו לא להסתבך עם החסידים המרובים בעיר, ששללו את הציונות ואת המזרחי בכל לשון. מאז עבר ללומזה, הצטרף רבי אברהם יוסף בפומבי ורשמית לתנועת המזרחי ותמך בה בכל הזדמנות. שאף הרב לעלות לארץ ישראל, משאת נפשו אולם מבוקשו זה לא ניתן לו. הוא היה בין ארבעים הרבנים שחתמו על כרוז למען הקרן הקיימת בפולין.

ענוותן מטבעו היה, לרוב עמל לא להתבלט, כמוהו, חתנו רבי דוד רוזנבוים, מי שנתפרסם בנעוריו כעלוי מגובורובה, שסירב לרבנות מרוב ענווה. לעומת זאת הרבה רבי אברהם יוסף להתבלט בידיעותיו המקיפות בעניני רפואה, שמשכו את לבו. למד לדעת את טיבן ומהותן של התרופות אשר נתנו הרופאים בלומזה לחולים ולא פעם התווכח עם רופאים, שלל את דרכי טיפולם בחולים והיה ולעתים אף הודו לו בצדקתו. זמן מה שכב רבי אברהם יוסף בבית חולים בווארשה, בפיקוחו של דר׳ פרישמן ושם הקדיש את מרבית זמנו ללמוד את דרכי הרפואה. הרבה לשוחח עם הרופאים שנענו לו והסבירו לו את יסודות הרפואה המודרנית. כשנכח לדעת שדר׳ פרישמן שם עינו בבצע כסף וטיפולו בחולים לפי הכסף שקבל הוכיח אותו על זה בלי מורך.

אולם יסוד חייו ותוכנם היה תורה ולימוד התורה ועד ליומיו האחרונים לא פסק פומיה מגירסה. הוא רשם חידושים רבים בש״ס ובהלכה, אבל מרוב ענוה סירב להדפיסם, נכדו הרב שמואל חיים רוזנבלום הי״ד הוציא לאור ברוב הימים את ספרו ״סלסלות יוסף״.

בן שבעים וחמשה היה רבי אברהם יוסף עת בה פרצה השואה. הוא נשאר בעיר וסבל רבות בשנות הכיבוש הסובייטי. עם פרוץ מלחמת רוסיה־גרמניה הנאצית נכבשה לומזה בסערה על ידי הקלגסים הנאצים, רבי אברהם יוסף הוגלה, קבל את יסורי איוב באהבה, בהוסיפו לשקוד על תורתו עד ליום בו הובל לעקידה וקידש שם שמים. בתו הבכירה נעמי, נישאה

לר׳ דוד רוזנבלום, העילוי מגובורובה, בתו השניה ברכה נישאה לר׳ יהושע מונדליאק מווארשה, הבת הצעירה נישאה להרב יחזקאל קאפלאן אב״ד פודברזיה.

רבי וואלף בר

מלא בטחון, התלהבות ואש קודש חי לו את חייו באוסטרובה רבי וואלף בר, מגיד שיעור בכתה הראשונה בישיבה המקומית, יהודי פיקח ושנון, תלמיד חכם מופלג וחסיד אמת, אשר תורה ועבודה התאחדו על שולחנו. יהודי המלא אהבת תורה ואהבת השם, בעל בטחון רב והדבוק דביקות אמת בעבודתו בכל שנות חייו הארוכים.

במרבית שנות חייו שימש רבי וואלף בר כר״מ בכתה הראשונה בישיבה. את שיעוריו היום יומיים השמיע בהתלהבות ובמרץ רב, עד כי קולו הדהד למרחקים. בקביעות שינן לתלמידיו את משנתו, יום יום ושנה שנה, ובכל זאת נראה היה כאילו בכל יום ובכל שעה רק התחיל בעבודת קודש זו. התלהבותו גדלה והלכה עם הכנסו לסוגיה הנלמדת, עד כי היה ונדמה שרבי וואלף בר והגמרא הפתוחה הפכו ליצור חי אחד שלא יפרדו לעולם.

התלהבותו לא פגמה בלימודו, שלא היתה שטחית כלל ועיקר, למרות העובדא שתלמידיו היו נערים צעירים ביותר, שזה רק דרכו רגלם בישיבה. בשיעוריו הוא לא חידש חידושים מיוחדים, נמנע מלעשות זאת ולא להכביד על הילדים, אבל שזר בתוך הרצאתו דיוקים מעמי־קים, קושיות וכן תירוצים, כאילו היו חלק בלתי נפרד של הגמרא עצמה, הוא שמח הרבה כשהבחין בתלמיד היורד לעומקו של השיעור, מבין דבר מתוך דבר, לשמחתו זו לא היה גבול ושיעור, אותה שעה האירו עיניו, כאילו זכה בזכיה הגדולה בפיס הרוסי.

יהודי פיקח מאד היה רבי וואלף בר, ירד לסוף דעתם של האנשים ומן הנמנע היה להערים עליו. רואה את הנעשה סביבו, מבחין בתמורות הימים אבל הוא עצמו שייך כולו לעולם אחר, לעולם של מעלה, לעולם של תורה וחסידות הצרופה. את הבנתו, את פקחותו הרבה של רבי וואלף בר ניצל כדי לשמור על סוד כאביו בלבו, לא היה לו כסף בימיו, הון לא עשה ממשרתו ועל כן, שמר מכל משמר על אנחתו. הסתיר אותה תמיד מאחורי גלומה של שמחה אמיתית.

חסיד אמת היה רבי וואלף בר, מאותם החסידים הראשונים שכל כולם מסירות והקרבה, שלהבת החסידות פרצה ממעינות הלב הפנימיים והחבויים ביותר. חסיד אמשינוב היה, מבית מדרשם של חסידי ווארקה בא. כל ימיו עמל על החסידות הצרופה הזאת שתבעה את לבו ונפשו של הדבוק בה, ואכן השקיע רבי וואלף בר בחסידות את תמצית נפשו. את לשדו.

עני מרוד היה בכל שנות חייו, מסתפק משבת לשבת בשהי פהי, ובשבת שולחנו דומה למזבח קודש. אצילות נפשו באה לידי בטוי בשבת, בתפלתו, בזמירותיו. בכל שיחו ושיגו. מבני ביתו לא הלכו בדרכו, אבל רבי וואלף בר ידע להבליג גם על צער זה, וכה כותב עליו חתנו, הסופר הידוע צ. ז. וויסברג בספרו האוטו־ביוגראפי ״דרכים אבילות״: ״...יהודי זקן זה, למעלה משבעים שנה, בעל הדרת פנים, ראש ישיבה בעיר, פיקח ונבון ותלמיד חכם מובהק — רוב חייו עברו עליו במצוקה ועוני ונתנסה בנסיונות רבים, באסונות משפחה מרובים, ויצא מהם מצורף ומטוהר, ועתה אלמן, מושך גם בעת זקנה בעול בניו ובנותיו, עדיין מלא כוח

ועצמה, וידע לפכח את צער בני משפחתו ולגרש את העצבות מהבית״.

פעם, מספרים, ביום השבת, עת ישב רבי וואלף בר בסעודתו כולו דביקות והתלהבות ורחש עבר בשכונה בה גר, המרוחקת ממרכז העיר, אמרו, שפולנים בפרברי העיר החלו בפרעות נגד היהודים. עוד מעט ויגיעו לרחוב של רבי וואלף בר. היהודים שבבית וברחוב נתפסו בבהלה, ידעו זקן ונער פרעות מה פירושן ומה יכולים הפולנים לעולל עת בו יוצאים מגדרם, מתארגנים לפרוע פרעות ביהודים נטולי הגנה. ברחו השכנים ויהודים גרי הרחוב למרכזה של העיר בבהלה, תוך צעקות ובכיות ילדים. הפסיק רבי וואלף בר מסעודתו, ניגש לברר את פשר הדבר ועד מהרה לבש שריון של בטחון ואמונה. קורן כולו משמחה וגיל הצליח להרגיע את בני ביתו, חזר לשולחנו ולזמירותיו, עלה ונתעלה לעולמות העליונים.

רבי דוד לייב איצלס

מראשוני וראשי חסידי קוצק באוסטרובה היה רבי דוד לייב איצלס, חסיד אמת, מופלג ומופלא. פרנסתו — ממלמדות מצומצמת ביותר, היה זה למעשה עיסוקו הצדדי, עבודתו המעשית והעי־קרית — החסידות.

חשוך בנים היה ותמיד מלא שמחה והתלהבות, שלא כחסידי קוצק התפלל בשעות הבוקר המוקדמות, כי על כן היה עליו להתפנות וללמוד עם תלמידיו הצעירים, פרט לימים בהם שהה אצל מורו בקוצק או בגור. לפנות ערב הוא הופיע בבית החסידים, דואג לכוסית יי״ש ואינו מסתיר את שמחתו מאחרים, תמיד מוכן ומזומן לריקוד ולדביקות בשמחה.

חסיד אמת היה, ענוותן מטבעו וכתוצאה מעמלו, היה משוכנע שאם כי דבר אין לו בעולמו, הרי מאומה לא מגיע לו ועל כן צריך הוא לעמול ולהשיג את השמחה המרוממת את הנפש הדויה. הוא התגבר לכן על יסורים, התעלם מפגעי הזמן וגם בערוב ימיו, כשידע חולי ויסורים, לא נטש את שמחתו. כשהופיע רבי דוד לייב בבית החסידים כאילו הופיעה השמחה עמו, כאילו ליוותה אותו בכל צעדיו ומעשיו, והדביקה מאורה את כל הבית ובאי שעריה.

מחבורת רבי בנציון מאוסטרובה היה, מרעיו ואנשי בריתו הנאמנים. מלא תורה, תלמיד חכם אמיתי שעמל להסתיר את ידיעותיו המרובות מעיני אחרים. רק תלמידיו ידעו כי בקי הוא בש״ס ולעולם אינו זקוק לספר כדי להזכר בדבר מה. זקן ושבע ימים נפטר לפני פרוץ מלחמת העולם הראשונה, כשחסידי אוסטרובה אבלו רבות על הסתלקותו.

רבי זונדל ליכטנשטיין

אחד מראשוני החסידים באוסטרובה היה רבי זונדל, למדן, עשיר וחסיד מופלג ומופלא, מיוחד באופיו, במעשיו ובהליכותיו שמעטים כמוהו גם בימי הזוהר והפאר לחסידות.

מנעוריו נמנה רבי זונדל על חריפי ומופלגי חסידי קוצק, תלמיד חכם מובהק וחסיד אמת. סוחר מצליח היה שהגיע לעשירות ויחד עם זה נדבן לצדקה, המסוגל למעשי חסד שהדהימו כל שומע. היתה באוסטרובה אלמנה עניה שעשתה מסחר ביי״ש של פסח. פעם עברו ימי החג, והעלובה לא הצליחה למכור המשקאות

שלה, שעלו בדמים מרובים. לא היה בידה להחזיק את היי״ש לפסח הבא ולמכור את היי״ש באמצע השנה — הרי זה הפסד ברור וגדול, כי יי״ש של פסח דמיו מרובים ויי״ש של חול דמיו מעטים. הסתובבה האלמנה אומללה ודוויה ולא ידעה את נפשה. שמע רבי זונדל על המקרה, מיהר לאלמנה זו וקנה ממנה את כל היי״ש שברשותה במחיר יי״ש לפסח. אמר, שהיי״ש דרוש לו, ודוקא יי״ש של פסח ומיד...

ושוב מעשה ברבי זונדל שעשה דרכו לקוצק, יצא את העיר בעגלה רתומה לסוסים, וחסידים מידידיו, מבית החסידים מלווים אותו כברת דרך. נפרדו המלווים ורק אחד החסידים המשיך בדרכו, הולך מלא עגמה, ראשו שמוט. לא הרפה רבי זונדל ממנו חקרו לפשר דכאונו. סיפר לו הלה את צרתו. גמר למזל שידוך לבתו ונאלץ להבטיח נדוניה, הגיע זמן הפרעון ומאומה בידיו, לאן יוביל חרפתו וחרפת בני משפחתו כשהשידוך יבוטל.

כתב לו רבי זונדל פתקא לאשתו ״נא למסור למוכ״ז את הסך...״ סכום דמי הנדוניה ומסר את הפתקא לחסיד העני, שיגרו לאשתו, שחשבה כי בעלה רבי זונדל חייב לחסיד את הסכום הגדול הזה.

חנות גדולה לרבי זונדל באוסטרובה, ממנה פרנסתו ועושרו. פעם, בשבת פרצה דליקה בחנות ורבי זונדל, כדרכו, עושה בבית החסידים. באו ואמרו לו ״החנות בוערת״, הפנה רבי זונדל את ראשו בביטול, לא קם ולא זע, הפליט ״השריפה אינה אצלי, כי בשבת אין לי חנות״...

אחרי פטירתו של האדמו״ר רבי מנחם מענדיל מקוצק, הצטרף רבי זונדל לעדת החסידים שהכתירו את בנו, רבי דוד כאדמו״ר. והמשיך את דרכו לקוצק. נמנה על ראשי החסידים ואנשי המעלה ביניהם. מכובד ונערץ על כל. אישיות נדירה שקיפלה גדלות בתורה ובחסידות, במדות ובמעש. אחד מבני עליה המעטים שהשלי־טו את רצונם על עצמם והפכו לסמל ולדוגמה בחייהם.

עד לחורבנה של קהלת אוסטרוב מאזובייצק הרבו חסידי העיר להזכיר את שמו של רבי זונדל. לספר ממעשיו ומהליכותיו הנפלאות כסמל לדורו ולדורות שלאחריו.

רבי פנחס בריינסקר

מראשוני החסידים באוסטרוב מאזובייצק ומה־בולטים ביניהם, הרבה לנסוע לאדמו״ר רבי מנחם מענדיל מקוצק. תלמיד חכם מובהק היה, בעל כשרונות נדירים ביותר, נחשב לאחד מגדולי הלומדים בעיר גם בתקופה הקדומה, עת היתה אוסטרובה מלאה לומדים ותלמידי חכמים מופלגים ביותר ומעטים היו התושבים המכובדים שלא צללו בים התלמוד.

חריפותו של רבי פסח הדהימה רבים מאד, חרגה מכל מסגרת ידועה בעיר. רגיל היה רבי פסח להכנס בשעות של אחרי הצהרים לבית המדרש הישן, אשר בימים ההם היה תמיד מלא לומדים, צעירים וקשישים, בחורים ואברכים, כל אחד למד את שיעורו לבד או עם שותף, כך ישבו ליד שולחן אחד ולמדו זה מסכת כתובות, השני מסכת בבא בתרא, השלישי מסכת שבת, הרביעי למד שולחן ערוך, החמישי עיין באחד מספרי הראשונים וכדומה, ורבי פסח עובר מאחד לשני, מציץ לרגע בסוגיה הנלמדת, מתחיל להגיד פלפול חריף ומצרף מיד את לימודו של השני לפלפולו, כך הוא עבר מאיש למשנהו, משזר ענין לענין, מסכת למסכת ומעלה בחריפותו הרבה בנין שלם. הלומדים, באי בית המדרש, נהנו

הנאה מרובה, אולם החסידים, חבורת נאמני קוצק הסתייגו משעשועי תורה הללו, טענו כי על כן אין זו תורה הנלמדת על יסודות האמת, בנויה על חריפות מקרית ומבליטה את החריפות של רבי פסח ולא את האמת שבסוגיות הללו.

למרות התנגדות החסידים המשיך רבי פסח להנאתו ולהנאת הלומדים בשעשועי חריפות, אשר בצדק הקנו לו את השם של החריף בין הלומדים באוסטרובה.

רבי דוד אוסטרובר

מגדולי חסידי גור ומחשובי העיר היה רבי דוד אוסטרובר, מהתושבים הותיקים של אוסטרוב מאזובייצק. תלמיד חכם מובהק ומופלג היה, זכר ש״ס, פוסקים, ראשונים ואחרונים בעל פה ויחד עם זה שקדן שלא היה דומה לו בעיר. תמיד, ביום ובלילה, בקיץ ובחורף, תמיד ישב ושקד בלימודו.

כגדלותו בתורה כן דביקותו הצרופה בחסידות, לעתים תכופות נסע לאדמורי״ם, בנעוריו, לאד־מו״ר רבי חנוך העניך מאלכסנדר, וכה סיפר רבי דוד ״פעם בהיותי באלכסנדר, שהה שם הרב הצדיק רבי צבי הירש מטומשוב, יד ימינו ונאמן ביתו של האדמו״ר הזקן מקוצק, כשנכנס האדמו״ר רבי חנוך העניך הכהן לבית המדרש, רצו החסידים לקראתו ואני בתוכם, פנה אלי רבי צבי הירש, שעמד לידי ואמר: שמע, בעבר פחדו החסידים וגם התביישו להראות פניהם בפני רבם ועתה, מה נעשה מהחסידים הרצים לקראת רבם?״

אחרי פטירתו של האדמו״ר מאלכסנדר הצטרף רבי דוד לעדת חסידי האדמו״ר רבי אריה לייב, בעל ״שפת אמת״ מגור, וכה סיפר רבי דוד: ״כשבאתי לראשונה לגור, לאדמו״ר בעל ״שפת אמת״ אחרי הסתלקות האדמו״ר מאלכסנדר אמר לי האדמו״ר מגור: דע כשפותח אדם ספר למטה פותחים נגדו שערים במרום״.

ואכן, ברטט וחרדת קודש פתח תמיד רבי דוד את הגמרא, נראה היה על פניו כאילו רואה איך נפתחים שערי שמים מולו, וככה, באימה וביראה, ברטט ובזיעה ישב ולמד יומם ולילה, כשאין הוא מחזיק טוביתא לנפשיה ענוותן ושפל ברך, כאחד החסידים הראשונים המסתפק במי־עוט שבמיעוט וגם זה ראה תמיד כמתנת חנם, באין הוא שוה את אף קב החרובין.

שנים רבות פאר רבי דוד את בית החסידים דגור בתורתו ובשקידתו. ראשון היה בין באי בית החסידים ואחרון לעוזבים את המקום ותמיד יושב ולומד בפינתו מבלי להפריע לאיש, עד אשר נתבקש לישיבה של מעלה.

הגאון רבי דוד מינצברג

ענף רב פאר

אחת הדמויות המפוארות והנערצות ביותר בדברי ימי החסידית היתה דמותו של רבי דוד מללוב, מראשוני החסידות בפולין וענקי־הרוח שלה. אין קץ לאגדות ולסיפורים המלבבים על אישיות כבירה זו, שתרמה תרומה מכרעת לעיצוב דמותה של החסידות בפולין בכלל ושל יהדות פולין בפרט. אישיות עממית, מלאת הוד־קדומים ואהבת ישראל, שבדומה לרבי לוי יצחק מברידטשוב ורבי משה ליב מסאסוב, שימשה מופת לדורות רבים.

רבי דוד לא היה אדמו״ר, לא יצר שושלת במובן המקובל בתנועה החסידית. הוא היה הצדיק, הוא יצר שרשרות ארוכות של אגדות

מופלאות על אישיותו ומעשיו. נחשב לאחד מגדולי תלמידיו של החוזה מלובלין והיהודי מפשיסחא, אבות החסידות בפולין ובגאליציה. אולם לא כתלמיד מן השורה אלא כעמוד־אש התרומם והתבלט על־פני סביבתו. רבי דוד מללוב הפך למושג, לשם־דבר, לביטוי של שלמות האדם ושלימות מדותיו.

בנו יחידו של ר' דוד, ר' משה חתנו של היהודי הקדוש מפשיסחא, הפך לאדמו"ר להמונים, אולם נטש את עמדתו המכובדת ועלה לארץ־ישראל עמו — בניו ונכדיו. ממשפחה נערצת זו נשאר בפולין בנו רבי אברהם, רבה של יוזעפוף ונכדו רבי דוד. אף הוא סירב להפוך לאדמו"ר, המשיך בדרכי סבו הגדול. צנוע היה ונחבא אל הכלים, ימים ולילות ישב על התורה והעבודה, הסתפק במעמדו כרבה של קהלת יוזעפוף הקטנה, שם הרבה להרביץ תורה.

בן עילוי היה לרבי אברהם, ירחמיאל ישעיהו. כשרונותיו העל־טבעיים של הנער התבלטו משחר נעוריו. בור סיד היה, שלא איבד מעולם טיפה. מספיק היה לו לעבור על ספר מסויים במהירות, ומיד חזר על כל דברי הספר בעל פה, כשלא פסח על מלה אחת. אימרותיו השנונות הפכו לשם־דבר. הוא היה חריף, והגיון של ברזל לו, כילד השכיל לרדת לעומקו של שיטות מסובכות ביותר, לחזור על סוגיות קשות ועמו־קות. שום דבר לא היה קשה לעילוי הפעוט מיוזעפוף, שהתקדם בכוחות עצמו כמעט, ורוב תורתו קיבל מאביו הגאון.

שמו של העילוי מיוזעפוף הלך לפניו. אצילות וגדלות־הנפש, אותה ירש כנראה מאביו וסבו, התמזגו יפה עם כשרונותיו הגאוניים והצמאון הכביר לדעת. לא חלפו ימים רבים ורבי ירחמיאל ישעיהו הפך לגאון רציני, ובצדק ראו בו את הכוכב העולה בשמי הרבנות בפולין. עתיד מזהיר היה צפוי לגאון הצעיר. ששבה את לב כל. את גדולי התורה בגאוניותו, את החסידים בהתנהגותו ואת המוני העם באהבת ישראל ובמידותיו התרומיות.

כשהחליט רבי ירחמיאל ישעיהו הצעיר אחרי נשואיו לקבל על עצמו עול של רבנות, דבר שנראה לו כהזדמנות שתאפשר לו להתמסר ללימוד תורה ולהקדיש לתורה את מרבית יומו, שוב לא היתה שאלה היכן יקבל משרה רבנית. כך נבחר בגיל צעיר מאד כרבה של קהלת לוקובה וכן כרבה של זדונסקי־וואלה.

רבי ירחמיאל ישעיהו התקדם בצעדי ענק. שמו הלך לפניו בכל רחבי פולין כרב גאון למופת ולדוגמא. רבנים שעלו עליו בשנים הרבה פנו אליו בשאלות חמורות ביותר בצדק נחשב ככוכב מזהיר העולה על שמי פולין התורנית. מעריציו הרבים ראו בו את הגאון הדור בעתיד הקרוב, את האוטוריטה הרבנית הגדולה ביותר בגולה מעטירה זו. תקוות רבות תלו בו גדולי הדור, אשר הרבו להתחשב בו ובחוות־דעתו. לרב הצעיר באו מחברים עם ספריהם ולומדים צעירים שביקשו היתר הוראה מרבה של לוקובה המפורסם. ביתו הפך לבית ועד של חכמי המדינה, הוא עצמו למרכז תורני גדול. פסקי־דין שלו נתקבלו ללא הרהור או ערעור, עד מהרה הפך למשיב קלאסי, שענה ברצון ובמהירות לכל דורשיו בבהירות ובבקיאות שהפליאה. שום שאלה לא השאיר ללא מענה. השאלות הקשות ביותר הוסברו על ידו בקלות ובפשטות שהדהימו. והכל ללא ספקות, ללא סיבוכים, בקיצור ובהגיון רב.

אולם התקוות הרבות שתלו המוני מעריציו של הגאון מלוקובה לא נתגשמו. רצון ההשגחה העליונה היה אחר. בגיל צעיר מאד נסתלק לפתע רבי ירחמיאל ישעיהו לעולמו, בטרם הגיע לשנת העמידה. שני יתומים פעוטים, ילד וילדה השאיר אחריו יחד עם אלמנה צעירה לימים. רבות התאבלו רבני פולין על הארז כי נגדע בראשית פריחתו, על הארי שנעלם

בהשאירו אחריו חלל ריק, בטרם העלה את תורתו על הספר, והוא בראשית פריחתו ופרסומו. בדאגה עקבו אחרי שני היתומים הקטנים שנותרו מאב גדול.

נעוריו ותולדות חייו

לא היה קץ וגבול לאהבה וחיבה של הגאון לילדו יחידו, אותו קרא בשם סבו הקדוש רבי דוד מלעלוב. בעת שבתו על כס הדיינות, בחדר בו הורה הוראה ולימד את שיעוריו החזיק רבי ירחמיאל את ילדו הקטן על ברכיו, ליטף את שערותיו ברוך ובאהבה, בילדו היחיד ראה הגאון את עתידו, את יורשו הרוחני, ממשיך חוט הזהב.

אבל הוא לא זכה לחנך ולגדל את ילדו. כילד קטן אשר טרם הבין הרבה הלך דוד אחרי ארונו, מוקף דאגה וחמלה מצד המוני מעריצי אביו. רבות פינקו את היתום הקטן, החינני ויפה־העינים שהפך לילד שעשועים של רבני פולין וגדוליה. רבים דאגו לו ועמלו לפתח את כשרונותיו, אותן ירש מאביו הגדול. אציל־נפש היה מיום עמדו על דעתו, נשמה רחבה לו, תכונות תרומיות התבלטו בו משחר ילדותו, ומעל לכל — זכרונו ותפיסתו המהירה שהזכירו את אביו, הצמאון לדעת, להתעמקות ליוו אותו בכל דרך חייו הקצרים אף הם.

הילד לא זכר את אביו הגדול. פעוט מדי היה בשעה שאביו נסתלק לשמי־מרום, פעוט מדי כדי להכיר את אישיותו הגדולה והדגולה. הוא לא הספיק לקלוט לתוכו מתורתו של רבי ירחמיאל ישעיהו אביו, לא זכה למוד אצלו שיעורים, לשמוע תורה מפי הגאון מליקובה, אשר אהבו כה הרבה ודאג לו מאז ראה לראשונה את אור העולם. לעומת זאת ירש הבן הרבה מתכונותיו של אביו, אלה אשר הכירו את הגאון מליקובה בנעוריו הבחינו ברבי דודו הצעיר, כי אכן הוא ברא כרעה דאבוה.

אציל רוח היה הבן בכל. בלימודו בהליכותיו, בהגיונותיו ובתורתו. אצילות טבעית, עילאית שאינה יודעת את ערכה והופכת לחלק בלתי נפרד של האישיות בה היא שוכנת. אצילות שבאה לידי ביטוי בכל, במעשים יומיומיים, בהליכות יומיומיות ובמגעו עם אנשים. הבן, כמו אביו לא זכה להערצה בגלל ידיעותיו בלבד או בגלל מעמדו, אלא בעיקר בגלל אישיותו, שמעטים היו דוגמתו גם בימי הפאר והזוהר של יהדות פולין.

בבית אמו האלמנה התחנך רבי דוד, בפיקוחם של גדולי התורה בפולין. הפינוק לא העבירהו על דעתו ועל מידותיו. היתמות אף היא נתנה את אותותיה. במהרה הפך לאיש מבוגר שלא לפי גילו, לרציני, מכונס בתוך עצמו. ירד לעומקה של כל בעיה ועניין ובחל בשטחיות. כבחור צעיר מאד נחשב כבר רבי דוד לאדם השלם במידותיו ובמעשיו, העשוי ללא רבב, לגדול בתורה ובמעשים.

את זכרונו הפנומנאלי ירש מאביו הגאון. גם הוא כאביו היה בור סיד, שלא אבד טיפה. להתמדתו לא היה גבול ממש, 18 שעות ביממה ישב ולמד, חקר, התעמק, לראשונה הרבה ללמוד ש״ס ופוסקים, אולם לא השאיר במרוצת השנים שום ענף בתורת ישראל מבלי לעמול עליו. כל ספר חדש היה יקר בעיניו. הצמאון לדעת הלך וגבר. לא הניח שום ספר שנזדמן לידיו מבלי להגות בו, מבלי לעבור על תוכנו בעיון או ברפרוף. לא עברו שנים הרבה ורבי דוד הצעיר הפך למעין, לאנציקלופדיה חיה.

בן 18 היה רבי דוד כשהתחתן עם בתו של אחד מעשירי החסידים מאוסטרוב־מאזובייצק. רבי אליהו לאו הי״ד מחשובי תושבי העיר. חותנו העשיר, חובב תורה, הבטיח לו להחזיקו על שולחנו ולדאוג לכל מחסורו בכל ימי חייו. היתה זאת משאת־נפשו של רבי דוד, ששאף להקדיש כל ימיו לתורה, ללא מפריע, ללא

דאגת פרנסה ונטל יומיומי. משוחרר מכל צורך להזדקק לעניני חולין ולעולם החומרי.

שוב לא היה גבול לאושרו של רבי דוד בשעה שעבר ללא דאגה לחיות את חיי התורה באוסטרובה. מה מאושר היה האיש כשניתן לו להמשיך בלימודו, להקדיש את עצמו כולו לחיי תורה. בחדר קטן המיועד לו שבבית חותנו העשיר, המרווח והגדול, ליד קירות מלאי ספרים, ישב ולמד. ישב והגה בתורה יומם ולילה. התקדם מיום ליום והפך לגאון מופלא. לגאון בכל התורה כולה.

רבי דוד לא שאף אז לרבנות, לשררה, לעמדה רשמית כל שהיא. להיפך, רצה לברוח ולהסתתר מעיני איש. ארבע אמות ההלכה סיפקו לו הכל, נסכו בו אושר עילאי. הוא שאף לתורה ורצה רק ללמוד. את מבוקשו זה קיבל, ככל שהרבה ללמוד כן גם גברה התמדתו, גברה תשוקתו לדעת. להתעלות, לרדת לעומקה של סוגיה ולבררה וללבנה. לשוט לתמיד בים התלמוד הגדול והענקי.

איש ציבור ומחנך בחסד

אוסטרוב־מאזובייצק שימשה מזה שנים הרבה כמבצר חסידי. למרכז רב־משקל של חסידי גור. בעיר זו התישב הגאון החסיד רבי בנציון רבינוביץ, מגדולי החסידים בפולין ומאחרוני המוהיקנים של תקופת קוצק המפוארת בחסידות. הוא יצר בעיירה זו גרעין רב חשיבות של חסידים נלהבים, צעירים גדולים בתורה ואנשי מעשה. רבי בנציון הדריך אותם, קירבם למקורות החסידות, הכניסם להיכל העבודה הקדושה.

מאז בואו של רבי דוד לאוסטרובה חיפשו חסידי גור באוסטרובה, ובראשם רבי בנציון את קירבתו של העילוי הצעיר, שהבטיח כה רבות. לאט־לאט הצליחו להכניס את רבי דוד לחבורתם, עד שהפך לאחד מעמודי התווך של החבורה.

הוא החל לשים פעמיו לגור, לחצרו של האדמו״ר הגדול ולהשתלם שם בחסידות ועבודת־השם. האדמו״ר רבי אברהם מרדכי, הענק בין אדמור״י דורו הרבה לקרבו ולחבבו, כך הפך לחסיד נלהב ולאחד מטובי האברכים בגור. עולם חדש נתגלה לרבי דוד, עולם של קדושה צרופה ועבודת השם מלאה, עולם של מסירות נפש והתעלות של ממש. החסידות נקלטה יפה על ידי רבי דוד, שהיה מלא תורה ומדות בבואו להתחמם לאורה. החסידות כאילו הדביקה כנפים לגאון הצעיר.

שמע האברך הגאוני, הנלבב וגדול הנפש, הגיע למרחקים, ילד השעשועים לשעבר של רבנים גדולי התורה התפרסם ברבים. ברטט והערצה דיברו עליו חבריו וידידיו החסידים. אשר מטבעם ומהותם ניסו לבטל עולם ומלואו, לא הרבו להתפעל מאיש — יצאו הפעם מגדרם. את רבי דוד כבדו והעריצו. אותו רוממו והללו, אם בעקבות רבם האדמו״ר רבי אברהם מרדכי, ואם בגלל סגולותיו הנדירות של רבי דוד. קסמו האישי הרב, הליכותיו, מלאות החן והזוהר, שקדשו שם שמים בפני כל, הקנו לו מקום מכובד ביותר בין גדולי התורה בפולין, ומקום בולט ביותר בין השכבה הצעירה של גדולי המדינה.

ידיעותיו המרובות והאוניברסליות בכל שטחי היהדות, הכרתו העמוקה בכל הבעיות שנסרו בחלל עולמו, עיניו הגדולות שהפיקו רוך, אהבה ופקחות רבה, גישתו המלבבת מלאת האצילות יצרו אגדות שלמות סביב לאדם הצעיר, שברח כמטחוי קשת מכל כבוד או פרסומת. מכל עמדה או משרה רשמית. מאוויו של רבי דוד לא היו נתונים למשרה רבנית מכובדת, לכבוד רבני, לפרסום רחב. הוא שאף לברוח לו לארבע אמות ההלכה, לחדרו הקטן שבבית חותנו העשיר, שם, בין קירות ומדפים מלאי ספרים רבים, מצא את נפשו, את עצמו.

אחריות לכלל ולפרט

וכשם שצמאונו לתורה היה כביר, כך היתה

מדת אחריותו ליחיד ולציבור. אחריות לכלל ישראל ואחריות לדור הצעיר בישראל. מי כרבי דוד הבין את נפשו של הצעיר היהודי בפולין ולנפש הצעירה היהודית, למרות היותו סגור בארבע אמות של תורה. העיקרון האומר שמבחוץ אפשר לראות יותר טוב מאשר מבפנים, אימת עצמו אצל רבי דוד, האיש שהיה מחוץ לנפתולי הדור הצעיר והמבוגר כאחד, האיש שמעודו לא היה לו כל שיח ושיג עם חיי ההוי והמציאות האפורה הבין את המציאות ואת ההוי יותר טוב אחרים, ירד לעמקי נפשו של כל צעיר וצעירה.

דאגתו זו לעתיד העם, לצביונו הביאה אותו לתנועת ״אגודת־ישראל״, אליה נספח בלב ונפש, והפך לאחד מחייליה או קציניה הנאמנים ביותר בפולין. גם כאן כמו בשטחים אחרים, ברח רבי דוד מכל עמדה רשמית או מכבוד, סירב לקבל כל עמדה רשמית או עמדה של כבוד בתנועה במרכזה, או בסניפה המקומי. דחה בתוקף כל הצעה להיבחר על ידה לכל מוסד שהוא. לעומת זאת עמד על משמרתו ביחס לעבודה מעשית של תנועת אגודת ישראל. האיש אשר לימוד תורה היה יקר לו מכל, לא היסס אף לרגע לבטל מתורתו, מזמנו, להרחיק לכת כדי לנאום לטובת אגודת ישראל, כדי לנהל ויכוח עם מתנגדיה, כדי להשמיע הרצאה בפני בנות אגודת ישראל או צעירי אגודת ישראל.

הוא הקדיש הרבה מזמנו כדי להעמיק את האידיאולוגיה של אגודת ישראל, להרחיב את גבולות חזונה וביסוס יסודותיה. כך הפך, בלי משים, לאחד האידולוגים של אגודת ישראל. כרבו, האדמו״ר מגור, כך ראה רבי דוד באגודת ישראל את עוגן ההצלה לעם ישראל בשנים הקשות לגלותו הוא לא ראה בתנועה משענת חומרית או מקור להצלחה אישית, לביסוס כלכלי, אלא רעיון טהור, קדוש ומקודש, העשוי להציל את היהודי וללוות אותו בדרכו הקשה. רעיון של חיי תורה מאורגנים אם בחיי הציבור ואם בחיי היחיד.

פסיכולוג בחסד ופדגוג אמן היה רבי דוד מטבעו. באמצעות שיחה קלה שוטפת, הצליח לחולל מהפיכה בלב בן־שיחו. רבה היתה השפעתו על בני נוער וצעירים, אשר נמשכו בחבלי קסם אחריו. הרצאותיו ונאומיו עוררו תמיד הדים רבים, כי על כן ידע לתת בטוי לרעיון העמוק ביותר, המקורי ביותר, בצורה קלה ומושכת, פשוטה ומובנת אפילו לילד. בגלל כשרונותיו אלה שוב לא נתנו לו מנוח. אילצוהו לעתים תכופות להרצות בפני מורות או צעירים, בפני עסקנים ופעילי ציבור. בלי רצון נאלץ להקדיש מזמנו לפיקוח על מוסדות החינוך החרדים במחוזו, על הלימודים ושיטות ההוראה והחינוך גם יחד. רבי דוד נהפך לפטרון האהוב של תנועות הנוער התורניות של אגודת ישראל בסביבתו הקרובה והרחוקה גם יחד.

והאיש הפך לסמל. מעולם לא היה רק נאה דורש, אלא ובעיקר — נאה מקיים. גאון בתורה וגאון בידיעות רבות. איש המידות העשוי ללא רבב, מעולם לא רגז ולא שח שיחה בטלה, תמיד קיבל פני כל איש בסבר־פנים־יפות. באהבה ובמסירות, ותוך דאגה כנה לשלום כל, כשבת צחוק מלבבת וקוסמת תמיד על שפתיו. מוכן לעזור ולמלאות כל בקשה וכל משאלה הניתנת למילוי. על כל שאלה, ואפילו המסובכת ביותר — תמיד תשובה בפיו. תשובה בהירה, נכונה, מזומנת בידו.

מנהלה הרוחני של ישיבת חכמי לובלין

בלובלין הקים הגאון רבי מאיר שפירא את ישיבת חכמי לובלין המפוארת. ישיבה אשר קלטה בחורים מופלגים בתורה, מתמידים ועילויים חריפים נקבצו ובאו לישיבת חכמי לובלין המהוללת ללמוד תורה. מהם בני גאליציה, נכדי אדומורי״ם מפורסמים ורבנים, גאונים בתורה, מהם יוצאי פולין, בני חרשתנים וסוחרים עשירים.

בחורים, בני כל הזרמים החרדיים במדינה, נתלכדו מיטב בני הנוער התורני בפולין, ללמוד. היה צורך למצוא אישיות מתאימה, גדול בתורה ומחנך בחסד, אדם בעל קסם אישי רב ובעל ידיעות מקיפות ביותר כדי ליצור בישיבה גדולה זו אוירה תורתית אחידה והר־מוניה מלאה בין התלמידים.

הגאון רבי מאיר שפירא זצ״ל, מיסדה של הישיבה הלך לעולמו בדמי ימיו. עוזריו הנאמנים שעמלו במסירות למען קיומה של הישיבה הועמדו בפני בעיה חיונית. היה צורך חיוני במנהל רוחני לישיבה, באישיות בלתי רגילה. במחנך שיגבש את הישיבה לגוש אחיד לפחות בין כותלי הישיבה. כראשי הישיבה, מגידי השיעורים שימשו הגאונים רבי צבי אריה פרומר מקוזגלוב והגאון רבי אריה לייב לנדוי מקולובייל. בראש השלטון הרוחני עמדו גדולי גאוני פולין, האדמו״ר מבויאן רבי משה, הגאון רבי מנחם זמבה ואחרים. אולם אלה באו ללובלין רק לעתים רחוקות. היה צורך באישיות אשר תקבע את מושבה בין כותלי הישיבה, ישתתף למעשה בחיי הישיבה וישמש כאב ומורה דרך למאות הבחורים, מהם גדולים בתורה, מופלגים, בעלי הבנה וידיעות לא מעטות.

ובמצבו של הגאון ר״ד מינצברג מאוסטרוב־מאזובייצק חל שינוי רציני מאד. חותנו שסיפק לו כל צרכיו כמעט וירד מנכסיו, שוב לא היה ביכולתו לדאוג לחתנו הגדול, עם אשתו ושבע בנותיו הקטנות. חלפו ימי האושר והרווחה, נסתיימו הימים בהם היה רבי דוד יכול להתמסר כולו לתורה ולחסידות. הוא דחה כל הצעה לקבל משרה של רב. כהונה זו לא נראתה לו. לדעתו היה בה כדי לחייב את נושאה לא להיות תמיד שלם עם נפשו. חיי המסחר והמלאכה היו זרים לו, מעולם כמעט לא יצא לשוק, לא ידע מסחר מהו.

ואם כי פרנסה הבאה מיגיע כפיו נראתה לו יותר מכל, הרי מאידך ידע והבין שיושרו האישי הרב, חששותיו מכל דבר שאינו בחזקת כשרות מלאה, ושנאתו לממון בכלל לא יאפשרו לו בנקל לפרנס את משפחתו הגדולה.

וכשבאו ראשי ישיבת חכמי לובלין, אשר גמרו אומר ״לרכוש״ לעצמם את הג״ר דוד מינצברג נענה לבקשתם ברצון. תפקיד זה היה קרוב ללבו ולתכונותיו. לחנך בחורים מופלגים בתורה לחיי תורה, לחסידות ולמוסר, לשלימות אמת ולמדות — הרי היה זה משאת־נפשו. מאידך, ראו בו גדולי פולין שעמדו בראש הנהלת ישיבת חכמי לובלין את האיש המתאים במקום המת־אים. למדנותו המופלגת, בקיאותו המפליאה עשויה היתה להרים את קרנו בעיני בחורי הישיבה ולהבטיח את הצלחתו. כשרונותיו כמחנך בחסד, וחסיד מובהק, אישיות ללא כל רבב, הבטיחו את הצלחתו המלאה.

את המשימה הקשה הזאת מילא הג״ר דוד מינצברג בשלימות. מהיום הראשון בו דרכו רגליו בבנין הישיבה הענקי שבלובלין ועד ליום בו סגרו הנאצים את שערי הבנין והחרימו את הבית בו שלט המנהל הרוחני המחונן שלטון בלתי מוגבל על לבבות מאות תלמידי הישיבה. מעולם לא השתמש באמצעי כפיה, מעולם לא הרים את קולו ולא איים על תלמיד, מעולם לא נעזר על ידי הנהלת הישיבה ולא השתמש באמצעים רשמיים. כל אלה היו זרים לרוחו, בכל אלה ראה גורמים לא חינוכיים.

מעולם לא הפגין את עליונותו על תלמידיו, עמל להרוס כל מחיצה בינו לבין הצעיר שבתלמי־דים, התהלך ביניהם כאילו לא היה אלא חבר שווה בין החברים, רע קשיש במקצת אבל מסור ונאמן בכל לב, שאפשר לפתוח בפניו את הלב ולמסור לו כל סוד. אמרו תלמידים: ״אתה מוסר דברים לרבי דוד, הרי זה כאילו קברת אותם באדמה, לעולם לא יתגלה תוכנם. לעולם לא יעלה אותם רבי דוד על שפתיו, לא ישתמש

בהם, ולא חשוב אם הם עניינים חשובים, מגרים או סתם דברים״.

את בני משפחתו השאיר הג״ר דוד מינצברג בביתו שבאוסטרובה. את משכורתו בשלימות שלח מדי חודש בחודשו לאשתו, והוא חי את חיי הישיבה, גר בין התלמידים ומשתתף בלבטי־הם, שמח בשמחתם ומצטער בצר להם, כאילו לא תלמידי ישיבה היו אלה, אלא בניו ממש. רק בימי חג ומועד הוא שם פעמיו לביתו או לרבו, האדמו״ר מגור.

בפקחות שאינה מצויה, באהבה ובכשרון רב חדר ללב מאות התלמידים ונטע בהם את השאיפה להשתלמות ולהתעלות, התשוקה החז־קה ללמוד תורה, לשמירה קפדנית של המצוות. תמיד ידע למצוא את השעה הנכונה, כדי לא להיות לרובץ על התלמידים. הוא לא השמיע שיחות מוסריות ברבים, לא הופיע בראש השולחן בשבתות ויומא דפגרא. הוא טיפל בתלמידים באורח אינדיבידואלי, עם כל אחד ביחידות, ללא גינונים רשמיים, ולא בשעות קבועות מראש,

הרוב המכריע של תלמידי הישיבה יצאו ממשפחות חסידים. השתייכו לכל הזרמים בחסידות. רק כמחציתם נמנו על חסידי האדמו״ר מגור, ואילו היתר נסעו לעשרות אדמורי״ם אחרים. על רקע זה פרצו לעתים סכסוכים בין תלמידי הישיבה, לא פעם נתחדדו היחסים בין התלמי־דים. בתבונה ובטקט רב הצליח הג״ר דוד להתגבר על הבעיה הזאת, שפגעה לעתים בהרבה סדרי הישיבה. רבי דוד נמנה על חסידיו הנלהבים של האדמו״ר מגור, אולם בתחומי הישיבה ידע להתעלות ולהעלות את התלמידים מעל להבדלי שיטות בחסידות. לאט־לאט העביר את דפוסי החיים בישיבה לפסים אחרים, לסבלנות וכיבוד פני הזולת. לכבד את מנהגי ומסורת הזולת לאהבה הדדית ויחס של עין טוב לכל. כל פעולותיו נעשו בסבלנות, כל צעד מחושב מראש, מתוכנן לכל פרטיו. והכל בשקט, בסבלנות מפליאה ומסירות רבה.

עמלו לא נשאר בלי הד. התלמידים מצדם החזירו לו אהבה על אהבתו ומסירות על מסירותו. היו מוכנים ללכת באש ובמים לכל מוצא פיו, נאמנותם למורם ומדריכם לא ידעה סייגים, לא תמיד ראה אחד את עצמו מאושר ביותר בשעה שרבי דוד פנה אליו במשאלה מסויימת.

על קידוש השם

כשהתקדרו שמי פולין היהודית בעבים, והנאצים החלו בהכנותיהם האחרונות לכבוש את המדינה הזאת, אפפה חרדה גדולה את יהדות פולין. לב יודע את מרת נפשו והרגישו המונים כי אכן מתקרבים ימים קשים ומרים שקשה לנחש את טיבם. הנהלת ישיבת חכמי לובלין החליטה לשלוח את מאות התלמידים לבתיהם ״עד יעבור זעם״, ובבנין הישיבה נשאר מספר קטן של תלמידים, מחוסרי בית.

רבי דוד לא נטש את הספינה התורנית הגדולה בעת סערה, לא נסע לביתו, אלא עמל לסדר את התלמידים היתומים מחוסרי־בית, במקומות מחסה בטוחים. הבנין הגדול של הישיבה הוחרם מיד על ידי הכובשים הנאציים, וחדשים רבים עמל הג״ר דוד כדי לאפשר לקבוצה הקטנה של התלמידים שנשארו בלובלין להמשיך בסתר בלימודיהם ובסדר־יומם הקבוע.

יהודי אוסטרובה גורשו מבתיהם, העיירה הפכה לעיירת גבול בין רוסיה וגרמניה, אחרי שמחוזות פולין המזרחית נספחו לרוסיה הסובייטית, התושבים ברובם — עברו את הגבול ופנו לעבר רוסיה, רבי דוד עבר אף הוא את הגבול לרוסיה והצטרף לבני משפחתו.

כעבור זמן מה גורשו המוני יהודים ממחוזות אלה לערבות סיביר הרחוקים. בין המגורשים היתה גם אשתו ושבעת בנותיו של רבי דוד, והוא נשאר בעיירה לאחווה הליטאית, על התורה

ועל העבודה ודאג לשלוח ברציפות חבילות מזון ומלבושים למשפחתו, שגוועה ברעב בישימון הענקי.

מכתביו של רבי דוד מאותה תקופה, בה התהלך גלמוד ובודד בין יהודים שלא הכירוהו כמעט, מרוחק ממשפחתו ומתלמידיו כשאחיו היהודים על מרכזיהם עולים באש — מלאי בטחון ואמונה והתעלות הנפש, ניכר היה כי אכן התעלה האיש מעלה־מעלה בימי הצער והסבל.

בימים הקשים הללו, כשרבי דוד התהלך גלמוד ובודד בסביבה שכמעט לא הכירוהו, כשלבו מלא כאב וגעגועים, חרדה ואבל, בא לידי ביטוי גודל רוחו ואוצרות הנפש הכבירים שהיו גנוזים בו. יש ומכרסם בו הספק, מדוע לא עשה הכל כדי להצטרף למשפחתו ולהיגלות לסיביר יחד אתם, אם כי לא היה בידו לעשות זאת. מאידך, התנחם על כי נשאר בישוב, בין אנשים, ועל כן ביכולתו לשלוח מזון לבני משפחתו ומכיריו ולהצילם ממות ברעב.

גבורה נפשית שאין לתארה משתקפת ממכתביו בתקופה מרה וקשה זו בחייו. הוא התעלה בימי עברה וזעם יותר מאשר בימים הטובים. כולו הפך לשלהבת של קדושה וטהרה. "ללמוד מתוך כאב, לעבוד את השם יתברך בשעה שאתה טובע ביסורים — הרי שאין לך דבר נעלה מזה". או : "בימים טובים אי אפשר לך להשיג במשך שנים, מה שנשמתך יכולה להשיג תוך שעה קלה בימים מרים"...

במכתבים אחרים לתלמידיו תבע מהם ענק־רוח זה להשקיע עצמם, בכל רמ"ח אבריהם ושס"ה גידיהם בתורה ובעבודה. "הלא לא נוצרו הימים הללו אלא כדי שנעבוד את השם. בימים הללו אין לנו כל אפשרות לעשות הון, לבנות בתים, להבטיח כל עתיד חומרי, או להנעים את החיים. נעשה חשבון ונווכח לדעת שלא נבראו רעמים אלא כדי לפשט את העקמי־מות שבלב, לא נוצרו הימים הללו הקשים אלא כדי שנתעלה ונתרומם, נשכח מכל הבלי העולם הזה וניטהר ונתקדש לקראת היום שכולו טוב".

וכך עברו עליו הימים תחת שלטון הכיבוש הרוסי, הקשה והנוגש. דאגה להציל את קרוביו מרעב והתעלות מוחלטת מעל פני האדמה, הרבה למד בתקופה זו, רבות התעמק והתבונן בסתרי תורה, ברח לעולם שכולו טוב. "וגם בתוך הגיהינום אפשר לטעום את טעם גן־עדן"...

ימי הצער והסבל התקרבו לקיצם. הקלגסים הנאציים פתחו במלחמה נגד רוסיה הסובייטית. כבשו במהירות שטחים עצומים. כבשו את לאחווה הקטנה ולכדו בה את יהודי המקום והפליטים הרבים. זרעו מות והרס מהיום הראשון לדרי־כתם על אדמה רוויית צער זו. בדרך לא דרך הצליח עוד רבי דוד לשלוח כמה מכתבים מהמכלאה האיומה הזאת, לתלמידים ומעריצים. הוא מספר איך אין כל אפשרות ליהודי לצאת את פתח ביתו מזה שבועות מספר. והוא מצא לו מחסה קטן, בעלית גג צרה. שוב לא היתה כל אפשרות לעזור לבני משפחתו, למנוע מהם רעב וסבל, ורבי דוד מקדש ומטהר עצמו כולו לקראת הבאות, אין לו כל אשליות ביחס לעתיד...

ומספר אחד השרידים, מוצל מאש, מקהלת לאחווה שחוסלה בספר "ראשונים למרד לחווא": מיום בואו של הג"ר דוד מינצברג הי"ד תפס מקום כמנהיג רוחני של כל האוכלוסיה היהודית במקום ודאג ביחוד לעזרה וסעד למשפחות הפליטים היהודים מפולין המרכזית, בהיותו גדול בתורה ובחכמה היה למורה דרך והוגה הדעות לועד היהודי. כל גזרה או פורעניות שנודע עליה דן הועד על דרכי פעולה והג"ר דוד היה מכוון צעדי ראש הועד, והרבנים המקומיים הרב ר' אליעזר ליכטנשטיין והרב ר' חיים זלמן אושרוביץ מתוועדים אצלו ומטכסים עצה איך לקדם את פני הרעה ולהפר את רוע הגזרה. ברעיונותיו ועצותיו היה משום עידוד רב ועזרו למר דוב לופטין, ראש

הועד ונציג היהודים הרשמי, להציל לא פעם את הקהלה המקומית שנכלאה בגיטו סגור.

ובלילה, אור ליום כ"א אלול תש"ב הוקף הגיטו בשרשרות של רוצחים מזוינים, פלוגות ס"ס ורוצחי עזר. לשאלת מר דוב לופטין, ראש הועד היהודי לשם מה באו החיילים הרבים, השיבו לו במטה המשטרה מפקדי הרצח כי אכן באו לחסל את כלואי גיטו לאחווה. הוסיפו "בנדיבות לב" כי 30 יהודים, מובחרים ובראשם מר דוב לופטין, ראש הועד הנאמן ישאירו בחיים, השיב להם דוב לופטין הי"ד "לשיעורין לא תרצחו אותנו, או שכולנו נשארים בחיים או שכולנו מושמדים!".

לופטין וכמה מחברי הועד חזרו לגיטו פנימה. הרוצחים נחו מעט בטרם ניגשו "לפעולה", כי על כן חזרו אז מחיסול יהודי גיטו קוזנהורדוק־ולוניניץ. מזה 6 שעות לא בא אוכל לפיהם...

הרוצחים התכוננו לפעולה וראשי היהודים ניגשו לבצע את תכניתם שהיתה ערוכה מראש. מהרגע בו התברר כי אין מנוס מהשמדה כללית. המבוגרים ובני הנוער התרכזו בקטע הגיטו שליד ביתו של זאב רוחצ'ין. בפקודת הועד אשר בראש מתכנניו ויועציו עמד הג"ר דוד מינצברג החלו יהודים להצית את בתי הגיטו ולשלוח באש את מעט הרכוש שנותר בל יצליחו הרוצחים לרצוח וגם לרשת. דוב לופטין נכנס הראשון לביתו של זלמן חפץ והצית אותו. בהתאם לתכנית. תמרות עשן סמיכים כיסו את הגיטו. בית אחרי בית הוצת. הגרמנים, הרוצחים בסיוע של המשטרה הפולנית המקומית החלו בפעולה. נכנסו לגיטו ופקדו על היהודים שהתאספו לפי החלטה בגוש מלוכד להתפזר. לחזור לבתיהם שבחלקם הפכו בינתיים ללשונות אש.

אותה שעה רץ ישראל דרבסקי הי"ד, מחברי הועד היהודי לביתו של זליג דולגופיטי והציתו מבפנים. יצא, ולשונות אש החלו פורצות ממנו חוצה, הבחין שוטר גרמני שעמד שם בנעשה, שלף את אקדחו והרגו במקום. קמה מהומה בקהל אז קפץ יצחק רוחצין ופלח את ראש הגרמני בגרזן והרגו. כדור אחר פגע ביצחק רוחצין הי"ד. אותו רגע התנפל אשר חפץ על גרמני שני שחש לעבר גוש היהודים, בקע גולגלתו אף הוא בגרזן. כדור פגע באשר חפץ הי"ד שנפל במקום, אחיו של אשר, משה לייב הוציא מכלב דם גרמני את הרובה והחל להמטיר אש לעבר הרוצחים שהתרכזו ליד גדר הגיטו. הצעיר חיים חפץ רץ לשער, התגבר בין רגע על השוטר הגרמני המופתע, הרגו, השערים נפתחו. „הגיבורים" הנאציים נסו בבהלה. היהודים התאוששו. החלו להסתער על הגדר הסמוכה והשער. התפרצו לשוק והחלו לברוח על נפשם. הרוצחים מיהרו לגזוזטר־אות וגגות והמטירו אש תופת על הנמלטים. יהודים רבים נמלטו ליערות וביצות הסביבה אבל רובם נהרגו. מאות גופות חללים נערמו בשוק ובסמטאות הסמוכות.

בראש גוש האנשים ליד שערי הגיטו עמדו הרבנים, הג"ר דוד מינצברג, הג"ר אליעזר ליכטנשטיין והג"ר חיים זלמן אושרוביץ, עטופי טליתות וזעקו לחלל שטוף אימה ודם "שמע ישראל". רבים לחשו אחריהם תפלת ודוי.

למקום בא הגאון והקדוש רבי דוד, לבוש תכריכים שהכין לעצמו, עליהם "קיטל" לבן. בראש מורם בא. פניו מאירות ועיניו בוערות, מוכן ומזומן לקדוש שם שמים ברבים ומכדור הרוצחים נפל כעבור שעה...

הג"ר ירוחם פישל דן

הג"ר ירוחם פישל דן נמנה על תלמידיו המקורבים של הגאון רבי מאיר דן פלוצקי בשנות שבתו באוסטרוב מאזובייצק. חריף ובעל כשרונות נדירים אשר הצטיין בתפיסה מהירה

ובשקידה רבה. לעלוי נחשב רבי ירוחם פישל הצעיר שהוסמך להוראה על ידי גדולי הרבנים כשאך מלאו לו ט"ז שנה.

רבי ירוחם פישל נמנה על הצעירים הראשונים באוסטרובה שהקימו את חבורת הבחורים, חסידי גור, שישבו ימים ולילות ולמדו בבית החסידים דגור, לעתים תכופות נסע לגור, לאד־מו"ר ועמל בחסידות צרופה עם בחורים אחרים, בני גילו.

מבית גור מצא את דרכו לתנועת "אגודת ישראל" ומגיל צעיר החל לפעול למען מפלגה זו, מלא התלהבות למען הרעיון האגודאי. תוך תקופה קצרה הפך לאחד מעסקני "אגודת ישראל" הבולטים והמסורים ביותר, מוכן ומזומן לכל פעולה למען תנועתו. לימים נבחר כחבר מרכז "אגודת ישראל" בפולין ונדד רבות בשליחות תנועתו, שום משימה לא היתה קשה מדי עבורו, אם היה בה כדי לקדם את עניני "אגודת ישראל" בכל מישור שהוא.

בגיל די צעיר נבחר לשמש כרבה של קוסוב ועל משמרתו זה עמד עד ליום האחרון לקיומה של קהלה ותיקה זו. הוא עזב עת אוסטרוב מאזובייצק יחד עם בני משפחתו, גם בפעלו כרבה של קוסוב לא נטש את נאמנותו ל"אגודת ישראל" ואת דבקותו בחסידות גור.

בפרוץ חשואה חוגלה עם בני משפחתו מקוסוב, נדד לסלונים, הוא סירב להציל את חייו ונשאר בגיא החריגה עם רבים מבני עדתו, נרצח בידי הגרמנים עם חיסול גיטו סלונים.

הגר משה גולדבלט

על המופלגים בין חסידי גור נמנה הג"ר משה גולדבלט, מגדולי תלמידי החכמים באוסטרובה. יליד ווישקוב ואחרי נשואיו עם בתו של רבי אהרן בנגלסדורף מחשובי תושבי אוסטרוב מאזו־בייצק עבר לעיר זו. בגיל צעיר ביותר התבלט בחריפותו הרבה ובגדלותו בתורה. מאז עבר לרשות עצמו לא ניגש לתפילת שחרית בטרם למד 3 דפים גמרא בעיון עם מפורשים. כאברך חיבר פירוש רב האיכות על "בעל הנפש" לראב"ד, חיבורו נשאר בכתב יד ולא זכה לראות את אור הדפוס.

מאז בואו לאוסטרובה נמנה רבי משה'לי על תלמידיו הנאמנים של הגאון החסיד רבי בנציון, שהרבה לקרבו ולחבבו, ראה בו רבי בנציון כאחד מבחירי תלמידיו, כמופלא ומופלג בכל. כשאמרו חוגים חילוניים באוסטרובה לה־קים גימנסיה יהודית במקום וערכו אסיפה למטרה זו, אמר רבי בנציון לסכל את הדבר ויצא למקום האסיפה בלוית תלמידו החביב והגדול, רבי משה'לי גולדבלט, מיד בהופעתם פתח רבי משה'לי בדברים בוטים נגד המארגנים ושאיפתם, אמרו באי האסיפה להתנפל עליו בזעם, התיצב מולם רבי בנציון, שהיה כבר אז זקן וישיש, מכובד על הכל ונזף באלה שפגעו בכבודו של רבי משה'לי, "וכי יודעים אתם מי זה תלמידי" הרים קולו והרבה בשבח תלמידו, בלית ברירה נאלצו המארגנים לוותר על ההצעה.

כשחציעו לרבי משה'לי לשמש כדיין ומו"צ סירב מתוך נימוקים שהיו שמורים עמו, אולם הוא הסכים לעבור לווארשה ושימש זמן מה כר"מ בישיבת "מתיבתא". הוא הרבה להרביץ תורה עד לפרוץ השואה. רבי משה'לי נהרג בטראווניק יחד עם אשתו וששת ילדיו, לשם נשלח ע"י המרצחים הנאציים מגיטו ווארשה, עם חיסול יהדות פולין.

רבי אברהם יעקב פרידמן

אחד מגדולי הלומדים של אוסטרובה בדור האחרון שלפני השואה, פארם של אחרוני המתנגדים בעיר היה רבי אברהם יעקב פרידמן, מחשובי המתפללים בבית המדרש החדש וראשי העיר. למדן גדול ועסקן. עשיר ומרביץ תורה, שריד מהתקופה בה התהלכו עדיין בקהלות ישראל בגולה לומדים מופלגים שהיו גם סוחרים מצליחים אשר תורה וגדולה התאחדו על שולחנם.

רבי אברהם יעקב נולד בעיירה נובוגרוד שליד לומזה למשפחה מכובדת ורבת היוחסין אביו נחשב לחריף ולגדול הלומדים בעיירה ובמחוז. בגיל צעיר הגיע רבי אברהם יעקב לישיבת וואלאזשין, נמנה על תלמידי הגאון רבי חיים סולובייציק, רבה של בריסק ששימש אז כראש מתיבתא בישיבת וואלאזשין. הוא התבלט בחריפותו הרבה, אם כי לא זנח גם את הבקיאות ואת הלימוד לרכישת בקיאות.

אחרי נשואיו עם בת אוסטרוב מאזובייצק, עם בתו של ר׳ נחמן גולדברג, קבע מושבו בעיר והפך לאחד מחשובי הלומדים במקום. הוא סירב להפוך את תורתו קרדום לחפור בה. סירב לרבנות ולכל משרה שבקודש, ביכר לשלוח ידו במסחר ולהקדיש את מרבית זמנו לתורה. עשרות שנים ישב רבי אברהם יעקב ולמד בהתמדה רבה, כשהוא מפסיק מדי יום את לימודו לשעות מספר, כדי לעסוק גם במסחר ובענייני הציבור.

מתנגד בן מתנגדים היה רבי אברהם יעקב, שלא גרס את החסידות אבל מאידך הסתדר עם החסידים ומעולם לא הסתבך בריב שבין חסידים ומתנגדים. רבי אברהם יעקב המעשי, האוהב להתעמק בכל דבר ולעמוד על שורשו ומהותו היסודי ראה את המאבק בין החסידים למתנגדים כנחלת העבר שחלף ואינו. במקום זה עמד על משמעותן של התנועות החדשות, החילוניות והאנטי דתיות שקמו ברחוב היהודי בדור האחרון שלפני השואה. הוא הצטרף לתנועת "אגודת ישראל" ועשה רבות למענה.

מאז הסתלק רבי נחמן גולדברג ממשרתו כראש הקהלה, בימי מלחמת עולם הראשונה נבחר רבי אברהם יעקב במקומו לתפקיד זה ועד לשנת תרפ"ד שימש כראש הקהל. בהשראתו ובתמיכתו הפעילה בחרה הקהילה בהג"ר מאיר דן כאב"ד. הוא יצא בשם קהלת אוסטרובה לדוואהרט, מקום כהונתו של הרב בטרם עלה על כס הרבנות באוסטרוב מאזובייצק, ואחרי שעמד על סגולותיו של הגרמ"ד פלוצקי, עשה הכל לבחירתו.

אולם בעיקר התבלט רבי אברהם יעקב בחריפותו הרבה, בלמדנותו המופלגת. לומדים בעלי רמה גבוהה, תלמידי חכמים אמיתיים לא חסרו באוסטרובה גם בדור האחרון שלפני השואה. ואם בדור קודם התרכזו בחלקם במחנה המתנגדים ובחלקם במחנה החסידים, הרי שבדור האחרון שלפני השואה נתדלדלו שורות גדולי התורה בציבור המתנגדים. ובי אברהם יעקב ששימש כאחד מדובריה ונושאי דברה האחרונים, הרים את כבודו של ציבור זה כגאון בתורה, שהמשיך את המסורת המפוארת של ישיבת וואלאזשין המהוללה.

הוא הרבה להרביץ תורה, השמיע את שיעוריו בבית הכנסת החדש ותענוג היה להאזין לדבריו. את הסוגיה הקשה והמסובכת ביותר הסביר בקלות ובכשרון רב, כשהוא מוביל את המקשיבים לתורתו ביד אומנת לעומקן של הסוגיות.

עם פרוץ השואה ברח רבי אברהם יעקב פרידמן לשטח הכיבוש הסובייטי, חלש וידע חולי הגיע לסלונים עם המוני פליטי עירו, אבל מחלה קשה פקדתו וביום כ"ט בחשון ת"ש, ביום בו חוסלו אחרוני היהודים באוסטרובה כחדשיים אחרי פרוץ השואה החזיר את נשמתו ליוצרה, כפליט מלחמה, בסלונים.

רבי אברהם יצחק ברומברג

אחד מחשובי המתפללים בביהמ"ד הישן באוסטרובה היה רבי אברהם יצחק ברומברג. תלמיד חכם שהרבה בשיעורים קבועים ושלח ידו במסחר בעזרת אשתו, מרת פייגה זיסל.

רבי אברהם יצחק נפטר בעודו צעיר, והשאיר אחריו את אלמנתו עם שמונה ילדים קטנים. ששה בנים ושתי בנות. בתום ימי האבל, אזרה האלמנה הצעירה עוז, החלה לנהל במשנה מרץ את עסקיה ויחד עם זה ניהלה את ביתה הגדול, וחינכה את ילדיה לתורה. עד מהרה נתגלתה פייגה זיסל כאשת עסקים חרוצה ומצליחה ולא עברו שנים הרבה והיא הגיעה להון רב. עסקיה הסתעפו על פני פולין כולה. הפכה לאשה העשירה ביותר באוסטרובה ובסביבה הקרובה והרחוקה. עמדה בקשרי מסחר עם בעלי אחוזות הגדולים ואילי הכסף בפולין והונה נאמד בסכו־מים עצומים.

פייגה זיסל השיאה את כל בניה ובנותיה לעשירים מופלגים ולבני המשפחות הנכבדות ביותר בפולין. בנה הבכור, רבי דן, תלמיד חכם מובהק ואיש צבור היה חתנו של רבי הירשלה מנדלסון, מגדולי עשירי ווארשה ונכבדיה. שנים רבות שימש כשליח ציבור בימים הנוראים בבית המדרש הישן באוסטרובה. במלחמת העולם הראשונה עבר עם בני משפחתו המסועפת לוואר־שה ושם נפטר.

בנה השני, רבי חיים מרדכי נחשב לאדם השלם. תלמיד חכם שידע גרמנית רוסית ופולנית על בוריה. סוחר מצליח ועשיר מופלג, חתנו של רבי זיסקינד שחור מביאלה. מגדולי העשירים והחסידים המופלגים בדורו. בנה השלישי, רבי יעקב, חתנו של עשיר יהודי קוטנה החסיד רבי יהודא מאיר ליפסקר, חסיד ובר אוריין, שנתפרסם בפקחותו הרבה. הוא ניהל בנק עשרות בשנים ובערוב ימיו עלה לירושלים שם נפטר בשנת תרצ"ה.

בנה הרביעי רבי זאב וואלף ברומברג הצליח ביותר בעסקיו ונמנה על גדולי עשירי החסידים. הבן החמישי, רבי צבי הירש היה חתנו של רבי לייב שכטר, חרשתן עשיר בלודז. תלמיד חכם וחסיד מובהק היה, ששמו הולך לפניו כאיש ישר ונאמן. צעיר האחים, רבי נתן ברומברג היה חתנו של רבי חיים שידלובסקי חסיד עשיר מפיעטריקוב. רבי נתן ישב שנים מספר באוסטרובה ליד בני משפחתו המסועפת ואחרי כן עבר לווארשה. חסיד ואיש ציבור מובהק היה. נמנה על עסקניה המסורים והפעילים של הסתדרות "אגודת ישראל" בפולין. הוא יצג את תנועתו כפרנס בקהלת ווארשה.

את בנותיה השיאה פייגה זיסל לבני משפחות מכובדות ביותר. חתנה הראשון היה רבי נחמן גולדברג. מחשובי ונכבדי תושבי אוסטרוב מאזו־בייצק. ששימש עד למלחמת עולם הראשונה כראש הקהל. חתנה השני היה רבי שלמה רייכמן מצנסטכוב. מחשובי החסידים העשירים בעיר זו.

רבי אברהם יצחק ברומברג ואשתו פייגה זיסל נמנו על המתנגדים לחסידות אבל כל בניה נהפכו לחסידי גור מובהקים בהשפעת הגאון והחסיד רבי בנציון, ראש חסידי גור באוסטרובה.

פייגה זיסל ברומברג נתאלמנה בעודה צעירה לימים, לא נישאה לאיש, את מרצה וכשרונותיה השקיעה בחנוך ילדיה, בניהול עסקיה הגדולים המסועפים ובבית שניהלה למופת ולדוגמא. כעושרה הרב כן צדקת פזורנה. באוס־טרובה הוקמה ישיבה, בנתה פייגה זיסל מכספה בית לתפארת עבור הישיבה. פעם פרצה שריפה והבית כולו היה למאכולת אש, האשה האצילה והנדבנית לא הרהרה הרבה, תרמה מיד את

כל הסכום שהיה דרוש לבנות את הבית מחדש, שעמד על תילו עד לשואה האיומה ובו ישבו ולמדו מאות תלמידי ת"ת.

ביתה היה פתוח לרווחה לכל עני ואורח נודד, על שולחנה סעדו בכל יום שני וחמשי כל בני הישיבה, עשרות חיילים יהודים ואורחים עניים פארו את שולחנה בביתה הגדול בימי שבת וחג. אביונים בהמוניהם נהרו לביתה וקבלו אוכל לשבעה. בית למופת הקימה ובית למופת ניהלה האלמנה הדגולה לבדה עשרות שנים, כשבניה ובנותיה, כלותיה וחתניה סביבה. מהם הסתעפו משפחות רבות בפולין. מלאה יזמה ומרץ היתה ולעולם לא נרתעה מפעולות ומעש.

פייגה זיסל היתה נכדתו של רבי דן לנדא מפלוצק, השתדלן המפורסם בימיו, חותנו של האדמו"ר רבי אברהם מצכנוב וחותנו ואביו־חורגו של הגאון רבי זאב וואלף ליפשיץ, רבה של אוזרקוב. מושלם במעלות ובמדות היה רבי דן, ידע שפות רבות וגם צרפתית היתה שגורה בפיו. כשעבר נאפוליון בונאפרטה, מלך הצרפתים את פולין במסעו לכבוש את רוסיה, חנה ימים מספר בפלוצק, לא היה אז אדם בעיר זו, פרט לרבי דן שידע צרפתית, רבי דן בא בסוד הקיסר, שלווה ממנו עשרת אלפים טהלר זהב ונתן תעודה חתומה על ידו על קבלת הסכום לידי רבי דן.

נאפוליון נכשל במסעו זה, נאלץ לסגת בבהלה חזרה לצרפת עם שרידי צבאו. לא עברו ימים רבים והוא הודח על ידי המדינות שלחמו בו, בריטניה ורוסיה, פרוסיה ואוסטריה, שהושיבו במקומו מלך משושלת הבורבונים. הממשלה הצרפתית החדשה לא הכירה בהלוואותיו של נאפוליון, רבי דן התרושש, ירד מנכסיו ונאלץ להתפרנס מהקצבת הקהל, כשתדלן.

בידי פייגה זיסל נשארה בירושה הקבלה החתומה בידי הקיסר. הבורבונים שוב לא שלטו בצרפת ושמו של נאפוליון נישא בפי כל בצרפת. פייגה זיסל החליטה לנסות ולגבות את החוב מממשלת צרפת. היא שכרה עורך דין שעשה דרכו לפאריז, בשמה הוגשה תביעה רשמית לבית המשפט הצרפתי, שדחה את הדרישה, קבל את עמדת ממשלת צרפת שהחליטה אז במיוחד לא להכיר בחובותיו של נאפוליון.

בימי מלחמת העולם הראשונה, עת התנכלו הרוסים ליהודים בכלל ולעשירי היהודים בפרט, עברה פייגה זיסל מאוסטרובה עיר מושבה לווארשה, לשם עברו כמעט כל בניה. בת שמונים ושבע היתה עת בו הגיעה לווארשה ומחשבתה צלולה ובהירה, מלאה מרץ ומעש, בווארשה נשארה גם אחרי מלחמת העולם הראשונה, ליד בניה ונכדיה ונינה. היא הגיעה לשנות זקנה מופלגים, נפטרה בגיל תשעים ושש בשנת תרפ"ג בווארשה.

האדמו"ר רבי יעקב דוד מאמשינוב

יליד אוסטרוב מאזובייצק, נולד לאביו האדמו"ר רבי יוסף מאמשינוב בעת בו כיהן רבי יוסף כרבה של העיר. הוא גדל וחונך באוסטרובה ובעודו צעיר לימים התבלט במדותיו ביראת שמים ויראת חטא וחוט של חן היה נסוך על פניו האצילים, כיליד בני משפחה מעטירה זו. אמרו, דומה היה רבי יעקב דוד הצעיר בכל לאבי סבו, ראשון לאדמו"י בית אמשינוב, רבי יעקב דוד, בנו בכורו של האדמו"ר הזקן, רבי יצחק מווארקה המפורסם. שערו שחור כפחם, פיאותיו מסולסלות מוסיפות הדר קדו־מים לצורתו, עיני קטיפה גדולות ויוקדות לו, בכל מקום לשם בא ערר תשומת לב ולא עבר אדם, יהודי או לא יהודי, שלא יתענין לדעת מיהו הנער היפה המלא אצילות.

שושלת האדמורי״ם לבית אמשינוב שמרה על מסורת הדורות באהבת ישראל הלוהטת שלהם, בעמלם לא לפגוע באדם ולא להכאיב לאיש. במסורת זו דבק בכל ישותו רבי יעקב דוד הצעיר, מלא מדות טובות כרמון חונך וגדל להמשיך במסורת הדורות, וכבר בגיל צעיר ביותר זכר בעל פה את שולחן ערוך, חלק אורח חיים. למד בשקידה וגם בהתלהבות ויחד עם זה עמל בחסידות יתירה מאז עמדו על דעתו.

כשעזב אביו, האדמו״ר רבי יוסף את כסא הרבנות באוסטרוב מאזובייצק, עת בו נבחר למלאות מקום אביו האדמו״ר רבי יוסף מאמשי־נוב יצא עמו רבי יעקב דוד את אוסטרובה אולם עד ליומו האחרון ראה עצמו רבי יעקב דוד כיליד העיר.

בן י״ז היה רבי יעקב דוד עת נשא לאשה את בתו של הרה״ח ר׳ שלמה יוסקוביץ, חתנו של האדמו״ר רבי אברהם מרדכי מגור. שנים מספר היה סמוך על שולחן חותנו בווארשה ובגור ואחרי כן נבחר כאב״ד זשיראדוב.

בשנת תרצ״ו נפטר האדמו״ר רבי יוסף, חסידי אמשינוב בחרו ברבי יעקב דוד כממלא מקומו כרב וכאדמו״ר, אולם לפי בקשת תושבי זשיראדוב לא נטש רבי יעקב דוד את כסא הרבנות במקום, מאז כיהן כאדמו״ר ואב״ד אמשינוב ואב״ד זשיראדוב, לשם בא, בכל שבוע, ליומיים.

מדי שנה, ביום ההילולא של אביו האדמו״ר רבי יוסף שמנוחתו כבוד בבית הקברות היהודי הגדול בווארשה הגיע האדמו״ר רבי יעקב דוד לעיר זו, ערך שולחן לכל חסידי אמשינוב, שהתאספו ובאו מכל מקומות מושבותיהם וסקר את עדת חסידיו הנאמנים, שרבו לנסוע אליו לאמשינוב, דבקו בו בהתלהבות ובנאמנות וראו בו את הממשיך הגדול של מסורת בית אמשינוב המפוארת.

בפרוץ השואה נשרפה אמשינוב. האדמו״ר רבי יעקב דוד נמלט לווארשה עם בני משפחתו ומקורביו. מאז נשאר בבירת פולין, מתענה וסובל את סבלה של גולת פולין בימי עוניה, בימים בהם פירפרה ביסורי גסיסה קשים ומרים.

אז נתגלה האדמו״ר רבי יעקב דוד בכל הדרו ותפארתו כאוהב ישראל אמיתי, אשר לבו פתוח לכל, אשר כאבי אחיו חם כאביו ויסורי יהודים — יסוריו, רעד כעלה בסערה לשמע סבל, בימים חטרופים הללו למדו רבים להקשיח לבם, להת־רגל לסבל ולשמוע באדישות סיפורי זוועות מחרידות, אשר עוללו כלבי הדם הנאציים. האדמו״ר רבי יעקב דוד הצעיר פתח את מעינות אהבת ישראל שלו שהיו חבויים בנשמתו הגדולה, ככל שגברו היסורים והסבל גדלה אהבתו הגדולה לכל יהודי, הוא לא רק השתתף בצערו של כל אדם, אלא כאילו לקח חבל בכאבי כל אדם שבא במחיצתו.

מאחורי חומות גיטו ווארשה נכלא רבי יעקב דוד עם המוני אחיו ומאות חסידיו. בעליית גג המשיך לנהל את עדתו. בשנת תש״ב חלה במחלת הטיפוס ונפטר בגיטו. באהל סבו, האד־מו״ר רבי מנחם, ליד קבר אביו, האדמו״ר רבי יוסף נטמן ארונו. אשתו הרבנית וארבעת ילדיו ניספו בשואה.

רבי שמואל גרודקה

כזה היה סיפורו של ר׳ שמואל גרודקה, מהתושבים האמידים של אוסטרובה בראשית המאה השביעית: ״שוחררתי משירות של 12 שנה בצבא הרוסי, חזרתי לביתי ולאשתי ופרוטה לא היתה בידי. בעצת אשתי יצאתי לצכנוב, להצדיק רבי אברהם לבקש את ברכתו, ברכני

הרבי בברכת הצלחה כשאצא לעשות סחורה, ״במה אצא״ שאלתיו, ״עם ברכתי״ ענה לי. האמנתי לדבריו בכל לבי. יצאתי עם ברכת הצדיק מצכנוב לשוקה של אוסטרובה ומאומה לא היה בידי, הסתובבתי בין האיכרים והרוכלים, נפשי עגומה, והנה ראיתי איכר עומד ליד עגלר עמוסה דגנים, ״תקנה, סטארוזאקונני״ אמ, ״אבל אין לי כסף״ עניתיו ״אז אלווה לך, תמכור ותרוויח ותחזיר לי״, לא סירבתי, הכנסתי את הדגנים לחצרי, מכרתי אותם במחיר טוב, בריווח הגון תוך יומיים־שלושה. כעבור שבוע, כששוב נערך היריד באוסטרובה יצאתי לשוק, והנה אני רואה קבוצת איכרים ובתוכה איכר אחד, הצועק בקול, מילל ומורט שערו. נגשתי מתוך סקרנות, והנה זה האיכר שמכר לי את דגניו, ממורמר מאשים את עצמו כי התנהג כפתי ממש, בא עם דגניו לפני שבוע לשוק ומכרם בנאמנות ליהודי בלתי מוכר לו ועתה — יבולו איננו, הכסף איננו והיהודי איננו...

ניגשתי אליו, לקחתיו הצדה ואמרתי לו ״הנני שקניתי אצלך את הדגנים, באתי לחפשך ולשלם את המגיע לך, הנה כספך באמתחתי, אספור לך אותם עד לפרוטה״.

מסרתי לאיכר את כספו ועיניו אורו, בין רגע השתנה, שמח שמחה גדולה, חיבקני והרבה לטפח על שכמי ״אין יהודי נאמן כמוך בכל העולם״ מלמל בלי הרף ״ומעתה אעשה סחורה אך ורק אתך״ — קבע.

ומאותו יום ואילך — סיפר ר׳ שמואל — הפכתי לנאמנו של האיכר הזה וכל בני כפרו, ובני הכפרים הסמוכים לו. הם הביאו לי את כל תוצרתם בנאמנות ואני מכרתי ושירתתי אותם באמונה. כך התעשר ר׳ שמואל, מאמין בכל לבו כי בזכותו של הצדיק באה לו פרנסתו ועושרו. והאיכרים שומרים לו אימונים עד ליומו האחרון. ואחרי פטירתו שמרו אמונים לבניו ויורשיו, שהמשיכו במסחרו עד לפרוץ השואה, כשהם מספרים בכל הזדמנות על ברכת הצדיק מצכנוב שעמדה להם.

רבי דוד ליכטנשטיין

על נכבדי אוסטרובה וחשובי תושביה בדור האחרון שלפני השואה נמנה רבי דוד ליכטנשטיין. יו״ר מועצת הקהלה ויו״ר חברת ״לינת הצדק״, מעסקני ״אגודת ישראל״ ופעילי היהודים במקום.

עדין הנפש ובעל מדות תרומיות היה רבי דוד ליכטנשטיין, יהודי חרד למצוות ולתורה, בעל הכרה ורצון למעש. הליכותיו ומעשיו מחושבים תמיד וערוכים מראש, לוחם למען היהדות הצרופה. הזדהה בכל ישותו עם עקרונותיה של ״אגודת ישראל״ אבל יחד עם זה כיון צעדיו בעדינות ובזהירות.

בעל צורה מעוררת כבוד היה. רבב לא נמצא על בגדיו, ביתו פתוח לרווחה ומכניס אורח ברצון. בכל ליבו מוכן לעזור לזולת, לתמוך בחולה ולזקוק לעזרה ולסעד. וכל זאת בשקט, בזהירות. יהודי מכובד שייצג במעשיו את הטיפוס הנדיר של העסקן הנושא בעול שלא על מנת לקבל פרס. סוחר העסוק בעסקיו ויחד עם זה מוצא תמיד זמן לענייני ציבור.

בשנת תרפ״ד, אחרי הבחירות הדימוקראטיות הראשונות לקהלת אוסטרוב מאזובייצק נבחר למועצת הקהלה מטעם מפלגתו ״אגודת ישראל״.

אחרי הבחירות נבחר רבי דוד כיו"ר מועצת הקהלה, תפקיד יצוגי למעשה, עמדה של כבוד. בכשרון ובעדינות מילא את התפקיד הזה לשביעות רצון הכל.

רבי דוד היה איש המפלגה, איש "אגודת ישראל" אבל רבים באוסטרוב מאזובייצק ראו בו ובצדק את איש הציבור כולו.

בפרוץ השואה ברח רבי דוד עם בני משפחתו את אוסטרוב מאזובייצק ועבר לשטח הכיבוש הרוסי. בסלונים נשאר בין המוני פליטי אוסטרובה ונכלא בגיטו עם כיבוש העיר בידי הנאצים. הוא נהרג עם חיסול יהודי העיר.

רבי אנשיל קנארפל

יליד פלטוסק היה רבי אנשיל קנארפל מחשובי וראשי יהדות אוסטרוב מאזובייצק ויו"ר הנהלת הקהלה עד פרוץ השואה וחורבנה של העיר. בגיל צעיר נשא לאשה את בתו של רבי דן (בפי בני העיר, דער פרימער דן), ומאז, תושב העיר.

נמנה על עדת חסידי גור, נסע לאדמו"ר רבי אריה לייב, בעל "שפת אמת" ואחרי הסתלקותו נסע לבנו האדמו"ר רבי אברהם מרדכי מגור. את ביתו ניהל לפי מיטב המסורת של החסידות הצרופה, חסידות גור, שלא גרסה שום פשרות.

למדן מובהק היה רבי אנשיל. אהב תורה וגם התמיד בלימוד תורה. לימודו בעיון, תוך התעמקות ועמל. הוא לא גרס את הלימוד השטחי, לימוד שאין בו מן המאמץ לרדת לעומקם של הדברים וללבן שיטה או סוגיה. רבי אנשיל הרבה ללמוד הלכה והצטיין בידיעותיו בפוסקים ראשונים ואחרונים.

יחד עם היותו תלמיד חכם מופלג, ידע רבי אנשיל את השפה הרוסית ואת השפה הפולנית והתמצא בניהול חשבונות. הוא רכש לו בית חרושת לחומץ והצליח בעסקיו עד כי נחשב לאחד מעשירי העיר. תרם לכל דבר מצוה נתבע ונתן תמיד.

לקנאי נחשב רבי אנשיל. לאדם שידע לעמוד על דעתו וסירב לסטות מהנתיב עליו צעד. בחל בפשרות ובפשרנות, בגישה אופורטוניסטית ובעמדה חלשה, בענייני הציבור כמו בענייניו הפרטיים ידע תמיד את אשר הוא רוצה ולאן הוא חותר, בעקשנות ובמסירות עשה את צעדיו.

עסקן בענייני הציבור היה ומאז קמה תנועת "אגודת ישראל" באוסטרוב מאזובייצק, נמנה על עסקניה המסורים ביותר. הוא ייצג את

״אגודת ישראל״ במועצת העיריה ונבחר כיו״ר הנהלת הקהלה בבחירות האחרונות לקהלת אוסטרובה. שימש כראש הקהל האחרון לקהלה התוססת והמעטירה.

כאיש ציבור וכמיצג יהודי העיר, הצטיין רבי אנשיל בדרכו המיוחדת והאופיינית לו. הוא לא גרס את השיטה האומרת שהמטרה מקדשת את כל האמצעים. רעיון זה היה פסול בהחלט אצלו כמו אצל כל יהודי חרדי בעל הכרה, אבל יחד עם זה זכר תמיד במטרה וידע שהחתירה למטרה מחייבת. סטיות מאריכות את הדרך למטרה ומפריעות ליעד.

בשנים האחרונות לקיומה של קהלת אוסטרוב מאזובייצק עמד רבי אנשיל קנארפל בראש הנהלת הקהלה וכן שימש כנציג יהודי במועצת העיריה, תפקיד לא קל בתקופה הקשה שקדמה לשואה. האנטישמיות בפולין גברה והלכה מיום ליום. היהודים סבלו קשות מהחרמה כלכלית, מקיפו־חים ואפליות. הקהלה היהודית הפכה לכתובת מרכזית לכל הבעיות של יהודי המקום והסביבה, ראש הקהלה לא ידע מנוחה יום ולילה. רבי אנשיל עמד בכבוד במשימה הקשה, ועד ליום האחרון לקיומה של הקהלה לא נטש את תפקידו.

מועצת העיריה, היתה מורכבת ברובה מפו־לנים, למרות האחוז הגדול של יהודים בין תשובי אוסטרובה. מתחת למעטה של בחירות דימוקראטיות — רשמיות דאגו השלטונות להק־טין את הנציגות היהודית ולהגדיל ללא יחס את הנציגות הפולנית. על נציגי היהודים במועצת העיריה ובראשם, ראש הקהל ר׳ אנשיל הוטל התפקיד הקשה ללחום במגמות אנטישמיות גלויות וסמויות של ראשי העיר הפולנים. רבי אנשיל עמד גם במשימה זו בכבוד ובכשרון.

בשואה האיומה ניספה האיש עם בני משפחתו. עם חיסול הקהלה חוסל ראשה ונציגה האחרון.

רבי נחמן גולדברג

בטרסטינה, עיירה קטנה ליד ביאליסטוק נולד בשנת תרי״ז רבי נחמן גולדברג, למשפחה מיוחסת של סוחרים, לומדים ואנשים נכבדים. הוא למד בישיבות ליטה ובגיל צעיר נשא לאשה את בתה של פייגה זיסל ברומברג, העשירה מאוסטרובה. מאז הפך לאחד מחשובי התושבים בעיר. נחשב ללמדן, עסקן, איש נאמן ומקובל על הכל.

יהודי בעל הדרת פנים שערר כבוד והערצה רבה בכל החוגים, מהדר אחרי מצות ומקפיד על קלה כחמורה. אוהב תורה ונאמן ליהדות הצרופה, מבלי לסטות ימין או שמאל. הילוכו בנחת, שיחו ושיגו תוך ישוב הדעת, בוחל בפזיזות בכלל ובפזיזות המחשבה בפרט. מקפיד על כבודו של כל אדם ואינו גורס שיטות ודרכי גישה חדשים. הופעתו תמיד מסודרת, יפה ונקיה וכהופעתו כן מעשיו, ערוכים ומסו־דרים. לעולם לא נתפס לצעדים נמהרים ולמעשים של פזיזות. רציני ומעשי היה מטבעו, שלל את קלילות הדעת והמעש.

סוחר נאמן ומכובד, שניהל בהצלחה עסקים מסועפים עשרות בשנים באוסטרובה ומקומו בכותל המזרח, בין סוחרי העיר ואנשי העסקים. בחל ברווחים קלים שבאו בעקבות מעשי מרמה או צעדים מפולפלים שלא תואמו לגישה מכובדת ומקובלת של סוחרים נכבדים. ובכלל משך ידו מכל עסק שנראה לו כגובל עם אונאה וכדומה.

הוא רכש לו, אי לכן שם כנאמן ואדם ישר שאפשר לסמוך על אמרתו, סוחר שנאמנותו להבטחתו, לדבריו עומדת אצלו מעל לכל חישובי ריווח והפסד. הוא ידע לעמוד על זכויותיו ומאידך ידע גם לכבד את הזכויות של הזולת. מעולם לא חמד את אשר לאחרים ולא תבע את אשר לא לו. סוחר אציל מדורות הקודמים.

שנים הרבה שימש רבי נחמן גולדברג כראש הקהל באוסטרוב מאזובייצק, עד לשנות מלחמת עולם הראשונה. הוא שלט יפה בשפה הרוסית ויצג בכבוד ובגאון את עדת היהודים בפני השלטונות, ומאידך, הצליח לנהל בכשרון את ענייניה של הקהלה ואת יחסה עם רבניה. טיפוס מקובל של ראש הקהל בימים ההם, היודע לפאר את משרתו, לרוממה.

מתנגד לחסידות היה רבי נחמן, בן למשפחת מתנגדים מדורי דורות. עשרות בשנים פעל באוסטרובה בחוגי המתנגדים, אם כי כל גיסיו בני משפחת ברומברג הפכו לחסידי גור מובהקים. בשנות כהונתו של האדמו"ר רבי יוסף מאמשינוב כרבה של אוסטרובה, נתקרב אליו רבי נחמן והפך לידידו הנאמן ולמעריצו הגדול. בהשפעתו של האדמו"ר נעשה רבי נחמן לחסיד ובשנות חייו האחרונות כבר נמנה על חסידי אמשינוב הקשורים ברבם.

אחרי מלחמת העולם הראשונה עבר רבי נחמן לווארשה, שם גר עד ליום פטירתו. בשנת תרפ"ו נפטר רבי נחמן בשם טוב בווארשה, בן ס"ט היה בפטירתו, שעוררה אבל רב בין מוקיריו ומעריצי שמו הרבים.

רבי אהרן יאשינסקי

לאוסטרובה הגיע רבי אהרן יאשינסקי כבחור צעיר, כדי לשאת לאשה את בתו של רבי משה שוורץ. קבע את מושבו בעיר והשתלב כחוליה רבת החן בשרשרת הרב גוונית של נכבדי העיר, שפארו את הקהלה התוססת והפכו אותה לפנינה בולטת ותוססת בפרדס הגדול של גולת פולין, ליטה וגאליציה. במעשיו ובהליכותיו, במדותיו ובישותו הוסיף רבי אהרן נדבך נוסף לבנין רב הפאר של יהדות אוסטרוב מאזובייצק.

"כאברך טוב", למדן לקחו ר' משה שוורץ כחתן לבתו. ואכן מופלג בתורה היה, שלא חשב אף לרגע להפוך את תורתו קרדום לחפור בה. שנים מספר ישב סמוך על שולחן חותנו ובתום תקופה זו פנה למסחר והפך ברבות הימים לסוחר מצליח, ישר דרך ונאמן שפיו ולבו שוים. מסוג המצומצם של הסוחרים היהודים שהנחילו כבוד למסחר היהודי, ברכשו את אימונם של יהודים ולא יהודים כאחד.

מלא חן ומדות תרומיות היה רבי אהרן יאשינסקי משחר נעוריו, ככל שהזקין התפתחו מדותיו, הליכותיו המדודות, הליכות הנועם הפכו לסימן היכר לאישיותו היפה והאצילה. הוא ראה תמיד את הטוב שבסביבתו וחיפש את הטוב. ידע את אשר לפניו אבל רחוק מריב ומדון. התרחק מרכילות ומחלוקת, אהוב ומקובל על כל אלה אשר באו אתו במגע, אם במסחרו, ואם בבית החסידים הגדול דגור.

ואכן חסיד אמת ולמדן היה רבי אהרן, דבק במורו ורבו האדמו״ר מגור. מטבעו לא היה תוקפני ולא נמנה עם תקיפי וחריפי החסידים אבל נאמן בכל לבו ונפשו לחסידות הצרופה. מבלי לסטות ממנה לעולם. בבית החסידים דגור השמיע בקביעות שיעור בגמרא ורבים הקשיבו לפלפוליו ולהסברותיו. לימודו כהליכותיו בנחת ובמתינות. נאמן לאמת שבהלכה ובוחל בסברה מעוקמת, אם כי עושה זאת כדרכו בשקט ובחן.

יחד עם זה עסקן בצרכי ציבור באמונה היה, שלא על מנת לקבל פרס שהוא, מבלי לבקש כבוד או עמדה עבור עמלו למען הזולת. תמיד מוכן לכל פעולה ולכל מעשה אבל כל זאת בנחת במתינות, בישוב הדעת. מרץ רב לו, שהפנה תמיד לאפקים חיוביים. אינו אוהב את הרעש וההמולה סביב לעסקי הכלל והציבור. צועד לו באפיק צנוע ושקט לעבר כל מטרה. נאמן ליעד ולא לגינוני הליווי הרעשניים המתלווים לכל פעולה ציבורית.

כשהחמירה המצוקה הכלכלית של יהודי העיר בתקופה האחרונה שקדמה לשואה, יסד רבי אהרן קופת גמילות חסדים, אותה ניהל בכשרון רב ובה השקיע עמל רב.

איש ״אגודת ישראל״ היה. כחסיד גור מובהק.

ובבחירות האחרונות שנערכו בפולין לקהלות ישראל הועמד שלא לרצונו בראש הרשימה האגודאית, שהשיגה רוב קולות בבחירות. רבי אהרן יאשינסקי נבחר כיו״ר ועד הקהלה לצדו של רבי אנשיל קנארפל, שנבחר כיו״ר הנהלת הקהלה. בתפקיד זה, היצוגי בחלקו כיהן עד לחורבנה של אוסטרוב מאזובייצק.

גם בקהלה עשה דרכו בנחת ובנועם הליכות כטבעו מאז ומתמיד. אמרו, אויבים לא היו לרבי אהרן כמעט באוסטרובה, כי על כן לא פגע מעולם באיש, לא הכאיב לשום אדם, מאידך עמל ועשה הכל, כדי לעזור לזולת, לתמוך ביהו־דים אשר נשארו ללא פת לחם, כשהאנטישמיות בפולין החלה להשתולל עם עליית קרנם של הנאצים.

בפרוץ השואה, נמלט רבי אהרן יאשינסקי עם בני משפחתו לסלונים אשר בשטח הכיבוש הסובייטי ושם מצא את מותו, מות קדושים ביחד עם בני משפחתו.

הג״ר אברהם פצינר

מי לא שמע את סיפורי׳ הפלא על לומדים מובהקים או צדיקים מופלגים, חסידים גדולים ואנשי מעשה נאמנים שהיו לנו בערי פולין, בעיירותיה ובכפריה, שפעלו ועמלו, הקריבו

והקדישו כל ימיהם כדי להתקדש ולטהר, להתעלות ולהעפיל אל על, מבלי לדרוש כל תמורה, מבלי לבקש כל טובת הנאה, מבלי להנות הנאה כל שהיא מתורתם ומחסידותם, מעמלם ופרי כפיהם, כשהם הקדישו את הכל, את עצמם, למען המטרה אותה הציבו להם, למען היעד המקודש שעמד לנגד עיניהם.

מי לא שמע על אותם אנשי מעלה, שלא דאגו לעצמם, בני עליה המעטים שלבם פתוח כאולם לכל דורש ומבקש ולעצמם אינם זקוקים למאומה. אותם אישים נפלאים שהיו מוכנים לכל סבל ולכל קרבן, לכל משימה ולכל מעשה מבלי לבקש כל טיבותא לנפשיה. אותם האנשים, בני ענק שלא חשבו על עצמם ולא דאגו לעצמם, טהורים ונקיים מאותו גורם של אנוכיות שהרס עולמות, הפך הרים לבקעות ובקעות להרים, עיקם מישורים ושימש כנפתל מסבך לכל מחשבה ושיחה. אותה נגיעה עצמית המסנוורת עין ומערפלת גם על הזוהר שבזוהר.

לא מרובים היו כאלה גם בימי גדלה ותפארתה של גולת פולין המעטירה, מעטים מאד בימי ירידה ושפל, אחד המעטים שהזכירו בישותם ובמעשיהם את מסורת רבת הפאר הזאת היה הגאון והחסיד, העסקן ואיש מסירות הנפש, רבי אברהם פצינר.

יש העמל להתבלט כחסיד ויש העמל להתבלט כלמדן, יש העמל להתבלט כעסקן ויש העמל להתבלט כחכם, היו כאלה שהתרוממו ממעל לחישובים אנוכיים ולא הקדישו שום מאמץ להתבלט, לעלות ולטפס על הפיסגה החברותית. נשארו אדישים לכבוד ולמעמד. מעטים מאד היו כאלה אשר סירבו לכבוד ולמעמד, עמלו ולחמו בלי הרף לא להתבלט, אחד מאלה המעטים היה הג"ר אברהם פצינר הי"ד.

רבי אברהם זה, נראה כיהודי פשוט ורגיל. אחד ממאות אלפים שחיו בפולין בימים שקדמו לשואה. לבוש כובע יהודי מסורתי, עטוף במעיל ארוך ופשוט. נמנה על סוחרי עור בעיר שעיסוקו עם בורסקאים ועם סנדלרים, סוחר ממדרגה שניה או שלישית ולמטה מזה. מסחרו מצומצם ואפילו מצומק, נופל ממעמדם של עמיתיו לענף, העולים עליו לאין שיעור בעסקיהם. פרנסתו מועטת, רחוק הוא מעשירים ומעושר, "יהודי הנתון בדחק".

רבי אברהם נולד בסוקולקה לאביו רבי מנחם מענדיל פצינר, חסיד ולמדן, סוחר ופיקח, בנו של רבי זלמן זעליג פצינר.

רבי זלמן זעליג איש אוסטרובה היה, מראשוני וראשי חסידי קוצק וממפלסי נתיבותיה, בעיר המלאה מתנגדים לחסידים ולחסידות. תורתו— אומנתו וחסידותו כאילו טבועה בדמו, מעמיקה, מסעירה ומעוררת כבוד. אחד מאנשי המעלה בדורו, ועמוד תווך לחסידות בעיר מגוריו. מסרב לכל איצטלה רשמית, לכבוד או לעמדה. תמיד מלא שמחה והתלהבות. כשנשאל מה מעשיו באוסטרובה, הוא עונה ללא היסוס "שוטה לחג ולמועד", כי על כן הוא משמש כבעל תפלה. יורד לתיבה למוספים בימי חג, בבית החסידים.

מזכירים בני העיר את רבי זלמן זעליג ברטט וביראת כבוד, מביטים לעברו תוך חרדת קודש. ענק רוח המסתתר מאחורי גלימה של חסיד רגיל. כל ימיו ושנותיו מוקדשים לעבודת ה'. זמנו אינו פנוי לבעיות של חול וחולין. שיעוריו, הקבועים ליום־יום הפכו לחלק בלתי נפרד מאישיותו, מעצם מהותו, הוא מתחיל בהם בשעות הקטנות של הלילה ומסיימם בשעות שלפני הצהרים. ארוכה מארץ מדת התורה, מימים ואוקיינוסים, וגם השיט המועט כדי לצאת ידי חובה משתרע בהכרח על שעות רבות מאד, ובעיני רבי זלמן זעליג זה עדיין אינו נקרא לימוד...

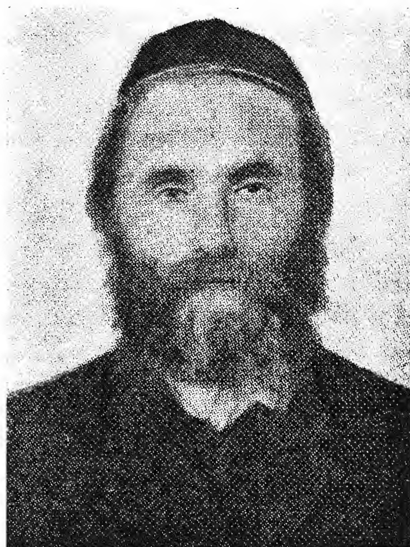
מסיימים את השעורים וניגשים לתפלה, לעבודה. וחסיד קוצק אינו מסוגל לרוץ ככה

מתורה לתפלה, כרוכל העובר מדוכן לדוכן, ההכנה מחייבת, בחורף מוכרחים לקצץ בה, אין עצה, היום קצר, בקיץ מאריכים בה, אף פעם אין היא מסתיימת אלא סמוך לשעות תפלת מנחה שלאחריה. וכך מתפלל רבי זלמן זעליג לרוב, שחרית — מנחה — מעריב כמעט ובנשימה אחת.

אחרי תפילת מעריב נזכרים כי בעצם היו שרויים כל היום בתענית, טרם טעמו טעם אוכל, פרט לכוס חמין ששתו בין הקימה לתורה, או בין שיעור לשיעור, ומי אינו זקוק לסעוד לבו, אבל לאט לאט, במתינות, בישוב הדעת. רעבתנות, להיטות אחרי אוכל אינה מדה לחסידים. אז חוטפים שיעור נוסף, לומדים משהו, ורק בשעות הלילה של ממש עושים את הדרך לבית, לארוחה היחידה ביממה, דלה ומצומצמת ומספיקה להחיות את הנפש, מסיימים את הארוחה והשעה מאוחרת. עוד אי אלה שיעורים קצרים עומדים בתור, מעיינים בספר ויש לנוח קצת כדי לאזור כוח, לקום שוב לעבודת הבורא.

לפרנסת הבית, לגידול ילדים ולטיפול בהם, דואגת הרעיה הנאמנה. ההוצאות אינן מרובות מדי עד כי אפשר להעמיסן גם על שכמי אשה, וככה חולפים ועוברים ימים, שנים, שנות חיים ארוכים בתורה ובעבודה. עולים ומתעלים ומגיעים לשיאים בלמדנות מופלגת ובחסידות מובהקת. בזיכוך המדות ובטיהור המעשים, עמלים וחוזרים ועמלים עד כי הופכים לבני עליה, לאנשי מעלה.

כך ניהל את חייו רבי זלמן זליג, אולם שונה היה בנו, רבי מנחם מענדיל פצינר. בגיל צעיר נשא לאשה את בת העיר סוקולקה, הליטאית, שבלב ליטה הפולנית. אמנם גם במקום זה מצוי בית חסידים קוצקאי, עקבות אריות שבחבורת החסידים הללו ניכרים במקום, אם זה היה רבי אליהו, החסיד אשר לבעל רוח הקודש נחשב או רבי דוד, שצם עשרות שנים

הגאון רבי אברהם פצינר

מחוסר זמן לאכול וכשלושים שנה לא טעם טעם מטה. ישן על ספסל בבית החסידים כדי לא לפנק את גופו הגס, גוף שלא היה אלא שלד של עצמות, המלא יסורים ומכאובים כרמון.

אולם הענקים הלכו לעולמם. השאירו אחריהם כמיהה גדולה להתעלות ערגה וחלל ריק מעיק ושלל של סיפורים וחוויות. דור ההמשך משקיע את החוויות והמאווים, את הכיסופים והערגה בתורה. בלימוד, בעיון. על בני דור זה נמנה רבי מנחם מענדיל פצינר. הוא סוחר דוגמת חותנו, סוחר עורות. מקדיש למסחר שעות ספורות בכל יום. גם את מסחרו הוא מנהל במרץ, בהתמדה, תמיד ממהר, אומר לדחוס את הסחר כולו לכמה שעות ספורות, מעטות הנראות אף הן בעיניו כמיותרות, כמרובות מדי. אין רבי מנחם מענדיל גורס את הלימוד הקל, את ״חטיפת ספר״ בהפסקות שאין בהם מעשה, בשעות המוקדשות למסחר. אם ללמוד שיהיה

זה לימוד הראוי לשמו לימוד בהרחבת הדעת והזמן. אדם המוגבל או המוטרד לא יצליח לעולם לצלול לעומקו של ים התלמוד.

רבי מנחם מענדיל, החסיד והלמדן, הסוחר והשקדן לא נטש את מסורת בית אביו של נאמנות בלתי מוגבלת לחסידות, נוסח קוצק־גור. מסוקולקה שבליטה עשה דרכו לעתים קרובות לגור, לחצר האדמו״ר. בדרך זו חינך את בנו בכורו, רבי אברהם.

בסוקולקה נולד רבי אברהם בשנת תרל״ט. ככל ילדי המקום למד ״בחדרי״ המלמדים שבמקום. ילד בין הילדים ושונה מילדים אחרים, עירוני יותר, חריף יותר, מתבלט בפקחותו, בתבונתו המעמיקה. ילד צנום וקטן קומה היה, שקפץ במהירות מ״חדר״ ל״חדר״ והדביק ילדים גדולים שעלו עליו בשנים ואף עלה עליהם. אמרו עליו מלמדיו מוריו : עלוי.

מזמן לזמן עושה דרכו לגור עם אביו לחצרו של האדמו״ר בעל ״שפת אמת״ הלוקח שבי את לבו ואת נפשו. כילד קטן הפך לחסיד נלהב, מזמן לזמן סר לאוסטרוב מאזובייצק לבית סבו, רבי זלמן זעליג, החסיד המופלג והמובהק, המחבב את נכדו המחונן, ומגלה כלפיו רגשי אהבה עמוקים. השפעת הסבא הישיש על הנכד הצעיר רבה מאד, דמותו שוב לא סרה מעיניו עד ליומו האחרון.

אולם צעיר מדי הוא רבי אברהם עדיין, מכדי להשקיע מזמנו לחסידות, עול לימים בעל כשרונות נדירים שמעטים כמוהו צריך ללמוד, ללמוד הרבה. המלמדים בסוקולקה שוב אינם מתאימים לרמת לימודו, הוא יוצא לסוכטשוב, לישיבת האדמו״ר רבי אברהם, בעל ״אבני נזר״. העלוי מסוקולקה מתקרב לאדמו״ר הגאון, נעשה לתלמיד מובהק של שר התורה הזקן. רבי אברהם מעריץ את רבו זהו והרבי מסוכטוב מחבב ומפ־ליג בשבחו של תלמידו הצעיר, אשר מרחוק בא. גם בישיבת סוכטשוב, שתלמידיה הלא מרובים הם צעירים מופלגים שבמופלגים מתבלט רבי אברהם פצינר. רבים דפקו בשערי ישיבה זו. שאפו לתואר המעורר כבוד, ״תלמיד הגאון מסוכטשוב״. רבים נהרו לישיבה זו ומעטים נתקבלו אליה. המעטים נבחרו בחירה אחרי בחירה בדיקה אחרי בדיקה, בחינות רבות עברו התלמידים המעטים עד אשר נתקבלו לישיבה. מספר מועט של צעירים חריפים, גדולים בתורה, עילויים של ממש ישבו ולמדו בישיבת בעל ״אבני נזר״.

שיעוריו של האדמו״ר הגאון הצטיינו בחריפות רבה, בעמקות מדהימה. רבות עמלו גם התלמידים המצטיינים ביותר לעמוד על דעת רבם ולקלוט מתורתו של הגאון מסוכטשוב. רבי אברהם עמד במשימה זו והתבלט על פני אחרים. לעלוי נחשב בסוקולקה, בעודו ילד. לעלוי נחשב בסוכטשוב, כבחור צעיר. היה ברור כי לגדלות נועד. אחרי נשואיו יקבל משרה של רב או ראש ישיבה ואכן מרבית תלמידי ישיבת סוכטשוב המהוללה נעשו רבנים וראשי מתיבתא. פוסקים וראש העם שמלאו תפקידים רשמיים.

אולם שונה היה דרכו של רבי אברהם פצינר. הוא סירב לרבנות, סירב לכל תפקיד רשמי, לכל עטרה שהיא, האברך החריף והמושלם, שזכר ש״ס בעל פה, השנון והבקי בראשונים ובאחרונים סירב לשמוע מכל הצעה שהיה בה כדי להוציאו מאורח חייו הפשוט, של אברך צעיר בין אברכים, חסיד מתחיל בין המוני החסידים החי בתוך העם כאחד העם.

באוסטרוב מאזובייצק, מקום מגורי סבו החסיד, עיר מוצאו של אביו, קבע רבי אברהם את מקומו, בית החסידים דגור נעשה לביתו העיקרי, שם ישב ולמד בכל שניה של פנאי, בחגים ומועדים הריהו עושה את דרכו לגור, למורו ורבו האדמו״ר. שנים מספר היה סמוך

על שולחן חותנו, ירד משולחנו ורבי אברהם פנה למסחר, לסחר עורות.

לא היה לו הרבה זמן להקדיש למסחרו, שיעורים קבועים בכל יום, שלעולם לא ויתר עליהם, לא ניגש רבי אברהם לתפלה בטרם עבר כמה דפים גמרא, בעיון כשהוא מחדש חידושים, ונוסף לשיעורים בש"ס ובהלכה לא ויתר על העיון בספרי מחקר ודרש, בספרי חסידות וקבלה והלימודים דורשים זמן ומה עוד כשהם מחייבים עיון וניתוח הדברים, העניינים והסוגיות גם אחרי הלימוד.

באוסטרובה יושב רבי בנציון, גדול החסידים וכדאי להקדיש זמן והרבה זמן כדי להימצא בקרבתו, ללמוד ממנו לדעת חסידות מהי, הלכה למעשה ומי כרבי אברהם מתאים לקלוט את דבריו ואת תורתו של רבי בנציון. הופך רבי אברהם לתלמיד מובהק של רבי בנציון, המקרבו ומחבבו ומבליט את אהבתו אליו.

והחסיד הצעיר, רבי אברהם, קונה שלימות, מסרב לכהונה רשמית אבל עולה במהירות במעלות החסידות הצרופה, הענוותן הגדול משתלט על עצמו, על תכונותיו הטבעיות, הופך לבעל מדות תרומיות, נעלות. גם החסידים החריפים ביותר, שביטלו בהבל פיהם עולם ומלואו הביטו באהדה ובהכנעה לעברו של רבי אברהם פצינר, אדם השלם.

פיקח היה רבי אברהמ'לי, כפי שכינו אותו בחיבה קרובים ורחוקים, חכם המרבה לחשוב וחודר תמיד לעומקם של הדברים. יודע לבחון בין העיקר לבין הטפל, בין התבן לבין הבר. עמל על העיקר בחסידות, על יסודות השיטה כשם שהוא עמל על יסודות ההלכה ועל שורשי כל סוגיה וסוגיה. אמרו עליו, על רבי אברהם שהיה למדן שהבין לימוד מה טבעו ומה פירושו, חסיד שידע חסידות מה טבעה ומה מהותה, איש תבונה בחסידות.

עמוס ידיעות מעמיקות ומקיפות בכל מקצועות התורה, מלא חריפות ופיקחות, התבלט רבי אברה'מלי עד מהרה בין המוני החדרים בפולין בכלל ובין חדרי אוסטרוב מאזובייצק בפרט, הענוותן הגדול, שברח מכבוד ומכיבודים, שבחל מתוארים ומעמדות נדחק שלא לרצונו לשורה הראשונה של אישים בפולין החרדית־תורנית.

החסיד, העמל בעבודתו זו, הלמדן שאינו זונח את שיעוריו אף ליום, הסוחר, העמל קשות כדי להרוויח את לחמו, מצא לו זמן גם לעסקנות ציבורית, לפעולה למען הזולת, אם במישור הסוציאלי של הגשת עזרה וסעד ליהודי שנשבר מטה לחמו, למשפחה סובלת, להכנסת כלה או לפדיון שבויים ואם במישור הרעיוני, שחרג ממסגרת המקומית.

רבי אברהם הצטרף לתנועת "אגודת ישראל" מיום בו הוקמה. בכל להט נפשו העמיס על עצמו נטל ודאגה לבנינה של תנועת התורה, אשר לפי מיטב הכרתו המלאה היה בה כדי להציל את העם הנתון בסכנה. ראה רבי בארהם את המאבק האידיאולוגי ברחוב היהודי כשאלה של חיים ומות לעם, ניתוק העם ממסורתו, ממקור מחצבתו יוביל לחיסול העם, להריסתו. אין לעם ישראל קיום בלי תורתו, בלי יעדו הדתי, כי לשם מה לו ליהודי לא דתי להזדהות עם היהדות ; לא להתנכר, לא להתבולל בין העמים ; לא לנתק את כל קשריו עם עברו, עם זהותו הלאומית, ואם לא בני הדור הראשון למפנה זה, הרי הדור השני או השלישי. נטישת מקורות הנצח פירושה חיסול עם, ולשם מה תרופות שוא, של סוציאליזום, של ציונות לעם המובל לגרדום רוחני ; להתאבדות מהותית.

נשמתו הגדולה והסוערת, המעמיקה לחקור ומעפילה לשמי רום, שוב אינה יודעת מנוחה ושלוה. קמים צוררים האומרים לקעקע בית ישראל, להביא עליו כליון פיסי. קמים ידידים, אחים, שותפים לצרה ולסבל ומאמצים לעצמם פתרונות מסולפים ומזיקים, מסוכנים ומאיימים

שבמקום הישע עלולים להביא חלילה, כליון. בעיניו של רבי אברהם נתון עם ישראל בצרה ובשביה מבפנים ומבחוץ. הוא מתגייס להצלה, לעזרה, תוך מסירות נפש והקרבה.

מתגייס רבי אברהם לעבודה כחייל פשוט, מעדיף להשאר חייל אלמוני, אחד מן השורה המבצע את העבודה השחורה, הקשה. לא, אין עבודה קשה בחזית זו, כי לא לפי העמל המושקע נמדדת העבודה אלא לפי ערכה וחשיבותה של המטרה. מגייס רבי אברהם את כל כשרונותיו למטרה זו. מתגלה כנואם וכסופר. על מאמריו אין הוא חותם בשמו, ולא בגלל אי הזדהות עם הנאמר בהם, אלא, תוך שאיפה כנה לא להתבלט.

ומאמריו כמו נאומיו מליאי התלהבות. בעל מחשבה מעמיקה הנהו, בשיחו ובשיגו עם אנשים יש וקשה לרדת לסוף דעתו, אבל בהופעותיו בפני רבים, בסיוריו על פני ערים ועיירות בשליחות מפלגתו "אגודת ישראל" הריהו כאילו יורד לאדם הפשוט, לעם, משמיע דבריו כשהוא כולו רועד מהתרגשות, דברים היוצאים מן הלב וחודרים ללב השומעים. במסירות נפש ותוך הקרבה הוא עושה דרכו, כי הלא לעצמו אין הוא זקוק למאומה, כולו שייך לזולת.

המפלגה נוסדה למען העם עבור היהודי הפשוט. עליה לעסוק בכל התחומים ובכל מישורי החיים, הכלכליים, הפוליטיים, החינוכיים, הרוחניים. את המוני החברים, אוהדים או האוהדים הפוטנציונאליים יש לקרב, להסביר, להדריך, אבל מעסקני התנועה, מהשכבה הדקה של נציגי אגודת ישראל יש לדרוש התעלות, חיי מופת ודוגמא לרבים, משהו החורג מהרגיל.

ורבי אברהם תבע זאת, בהתלהבות, בהתרגשות, כדרכו. כי הלא המטרה הסופית הלא היא ההתעלות הזאת, להתרומם מה מהאדמה הגסה, מההווי הגס, החומרני. לנגד עיניו של העסקן צריכה לעמוד תמיד המטרה, ללא כל תופעות

רבי לייבל פצינר

לווי אחרות, ללא סטיות כל שהן, ללא נגיעות אישיות הגורמות במישרין או בעקיפין לפיגומים במחשבה ובמעשה.

רואה רבי אברהם את התקופה בה הוא חי ופועל — כתקופת חרום המחייבת גיוס טוטאלי, כתקופה מסוכנת המחייבת כל מאמץ, תקופה האוסרת על בן תורה, על הגדול שבגדולים להסתגר בביתו, להתחמק מהמערכה. הוא מציע להקים ארגון "בני תורה", עמל לגייס את כל בני העליה למאבק למען השלטת התורה וחיי תורה בעם הנתון בסכנה, כשזרמים מתנכרים ומסוכנים מאיימים על קיומו הרוחני ועל עתידו.

פרנסתו הצטמצמה והלכה, ידע סבל רב ולא חסרו לו תלאות ויסורים אבל את כל כאביו כאילו טבל בלימודו, בעבודתו הקדושה. ידידיו ומעריציו הציעו לו משרה של רבנות, כיאה לגאון כמוהו אבל רבי אברהם סירב לכל מינוי שהוא, סירב בהחלט לרבנות. בקושי רב פירנס את ביתו ואת כשרונותיו הנדירים השקיע למען

הציבור, למען הזולת, למען התנועה שהפכה לחלק בלתי נפרד מישותו, העשויה ללא רבב.

למרות היותו איש מפלגה, למרות מאבקיו הבלתי פוסקים עם זרמים אחרים והזדהותו הבלתי מסויגת עם "אגודת ישראל" נשאר רבי אברהמ'לי חביבם של המונים, של קרובים ורחוקים, של חבריו לדעה ושל יריביו, כי על כן ידעו את טוהר מעשיו ומדותיו, את נשמתו הגדולה והיפה, הטהורה והנקיה מכל פגם. ידעו אנשים כי את אשר הוא עושה, באמת ובכנות הוא עושה, בהכרה מעמיקה ללא כל מחשבות אנוכיות וחשבונות פרטיים.

כשפרצה השואה נמלט רבי אברהם לביאליס־טוק עם בני משפחתו ומשם עבר לסלונים, מקום שם נשאר עד ליום בו עלה על המוקד וקידש שם שמים. אמרו, בימים האחרונים הפך רבי אברהם לאיש המעלה, עלה ונתעלה למדרגות עילאיות. בגיטו החשוך כמעט ולא נזקק לאכילה או לשינה, כל כולו קודש לעבודת ה', מקודש ומטוהר החזיר את נשמתו הקדושה ליוצרה בנפלו בידי מרצחים שפלים.

בנו ר' לייבל, אברך מופלג שדמה בהרבה לאביו, גדול בתורה ובחסידות שעמד במשך שנים בראש חבורת חסידי גור באוסטרוב מאזובייצק ובראש צעירי אגודת ישראל ניספה עם אביו, עם חיסול גיטו סלונים.

רבי גרשון ורבי ישראל דוד פודגורוביץ

מראשוני החסידים באוסטרובה וממפלסי נתיבותיה בעיר היה רבי גרשון הזקן. בצעירותו נמנה על אברכי חסידי קוצק החריפים והמובהקים ומאז נמנה על ראשי חסידי גור בעיר.

עיסוקו, מלמד לילדים קטנים. הזמינו האדמו"ר בעל "שפת אמת" מגור כי ילמד עם בנו בכורו, רבי אברהם מרדכי, מי שמילא ברבות הימים את מקומו כאדמו"ר מגור. שנים מספר עשה רבי גרשון בגור, למד עם בנו המופלא של הרבי, עד אשר מלאו לו י"ג שנה.

פעם, עסקו המלמד והתלמיד בקושיא אחת, כעבור עשרות שנים, אחרי שאדמו"ר רבי אברהם מרדכי עלה על כס אביו ורבי גרשון נסע אליו, כחסיד בין החסידים, עיכבו האדמו"ר הגדול בחדרו לרגע קט, מיהר והוציא ספר והראה לו הערה על קושיה בה עסקו עת למד האדמו"ר אצל רבי גרשון.

תלמיד חכם מובהק ומופלג היה רבי גרשון. עוסק בתורה ובחסידות הרבה. שיעורים רבים לו מדי יום ביומו, מתענה בקביעות בימי ב' וה', שובבי"מ ת"ת ואחרי צומו נשאר בבית החסידים, משלים את שיעוריו המרובים ורק בשעה 10 בלילה גמר את סדר יומו והתפנה לארוחתו הדלה.

עני היה בכל שנות חייו, מסתפק במיעוט ואינו זקוק לשום דבר שלא היה בתחום השגתו. כל עולמו תורה וחסידות. בהגיעו לשנות זקנה ושיבה חדל לעסוק במלמדות. חי על לחם צר ומים לחץ. שמח בחלקו ועוסק יום ולילה בתורה ובחסידות, תוכן ותמצית חייו.

בשנת תרע"ב נפטר רבי גרשון בהגיעו לגיל שמונים. בנו, רבי ישראל דוד פודגורוביץ, אף הוא כאביו נחשב ללמדן מובהק וחסיד אמת. הרבה לנסוע לאדמו"ר בעל "שפת אמת" ולבנו האדמו"ר רבי אברהם מרדכי מגור.

שנים מספר ישב בטיקטין, שם נשא אשה. שקע בתורה ובעבודה. שקדן היה ועמל רבות בלמודו. קולו נעים ביותר בעל תפלה נדיר שהקסים את שומעיו, יעצו לו אנשים להחלץ מעניות להפוך לחזן ולהתפרנס בריווח ובכבוד מתפלתו, אבל רבי ישראל דוד סירב, אמר

״אסחוב שקי קמח ואחיה מיגיעת כפי ולא אתפרנס על חשבון הציבור״. בסירוב זה עמד עד לפרוץ השואה, בה נספה עם חיסול יהדות פולין.

הג״ר חיים יוסף אוזשרוב

עד לפרוץ מלחמת העולם הראשונה שימש הג״ר חיים יוסף אוזשרוב בהג״ר ירוחם ר״מ בישיבת גור, כדיין ומו״צ ברוזשאן. בעל הוראה מופלג ומובהק היה ויחד עם זה שקדן, שישב ולמד יומם ולילה. תפקידו כדיין בעיירה לא גדולה כרוזשאן לא הטרידה אותו הרבה ולא הפריעה לו ממנוחתו. חפשי היה להקדיש את רוב יומו לתורה, כאוות נפשו ורצונו.

עם סיומה של המלחמה החליט רבי חיים יוסף משום מה לנטוש את הרבנות, עבר לאוסטרוב מאזובייצק והחל לעסוק במסחר כמה שעות ביום. הוא הסיר את לבוש הרבני, העדיף את הלבוש המסורתי של המוני חסידים בפולין. שוב לא היה ניכר בו, כי אי פעם שימש ברבנות.

כמקודם, הקדיש את מרבית שעות היום ללימודים. מדי שנה בשנה סיים ש״ס בבלי, פרט לשיעורים ולימודים נוספים. השעות המעטות בכל יום, שהקדיש למסחר שניהל, היו בעיניו תמיד כמרובים מדי. הפסקה ארוכה מדי בין שיעור שבבוקר ועד לשיעור שאחרי הצהרים, עת בו כבר התפנה מעיסוקיו ברחוב וחזר ללימודו.

וכך היה סדר יומו: בשעה 3 לפנות בוקר הופיע בבית החסידים דגור, שם התפלל ולמד, פונה לראשונה לשיעור קבוע בתנ״ך, שזכר בעל פה, מתנ״ך עבר למשנה וממשנה לשיעור בעיון בגמרא. כשרבי חיים יוסף שוקע בלימודו, היה שוכח מעולם ומלואו, שום דבר בעולם לא הטריד אותו, רק הגמרא, הסוגיה שלפניו קיימה בעיניו.

בבית החסידים היה משמיע שיעור קבוע מדי יום ביומו, לומד עם עשרות חסידים דף יומי. לומד באימה וביראה, כי על כן חסיד מובהק ומופלג היה, שמעטים כמוהו. תפלתו מדהימה רבים, ברעדה ופחד היה עומד בפינתו ומתפלל יום יום תפלה ארוכה, כשהוא כולו רועד. מרבה להתלהב בתפלתו ועבודת הקודש שלו.

חסיד מובהק היה רבי חיים יוסף. מרבה לנסוע לאדמו״ר מגור וגם בין המוני חסידי גור נחשב כלמדן מופלג וחסיד מובהק. עובד השם אמיתי. שנים מספר לפני השואה עבר לווארשה, בהעדר אפשרות להתפרנס באוסט־רובה. בגיטו ווארשה נכלא עם מאות אלפי אחיו, ועם חיסול הגיטו הובל למחנה השמדה וניספה על קידוש השם.

רבי טוביה אייזנקרמר

על חבורת החסידים הראשונים באוסטרובה נמנה רבי טוביה אייזנקרמר (סוחר במוצרי ברזל). יליד ביאליסטוק היה. למד בנעוריו בישיבות שבליטה והתישב בעיר. בגיל צעיר הצטרף לעדת חסידי קוצק, נחשב על חריפי החסידים, מכובד על הכל, למדן ועשיר. חסיד ואיש חסד, סוחר המרבה בגמילת חסדים ובעזרה לזולת, סוחר, שמעט מזמנו הקדיש למסחר.

למדן היה, שלימודו בעיון ובעמל רב. ניגש לשיעוריו אחרי הכנה מרובה. כל שיעור — עבודת בנין ויצירה כשלעצמה. הוא לא נפרד

מהגמרא כל עוד לא חידש חידושים, כל עוד לא גילה אופקים חדשים ונתיבות נסתרות בסוגיה הנלמדת. את כל רמ״ח אבריו ושס״ה גידיו השקיע בלימודו, ישב לו בנחת ומקטרתו בפיו והעולם כולו אשר סביבו לא היה קיים כלל בשעות הללו, שום צעקות וקריאות, מהומות ומבוכות לא היו בהן כדי להפסיקו מלטוות את חוט מחשבתו, בענין אותו למד.

כלימודו כן תפלתו, ללא סימני התלהבות מרובים, ללא פעולות חיצוניות כל שהן, בשקט ובנחת ניגש לעבודה זו, רק עיניו הגדולות תרות אי־שם, מעידות כי אכן משוטט רבי טוביה בעולמות עליונים, וכי כל כולו נתון בהגות סביב לתפלתו.

לקוצק ואחרי כן לגור, לחצרות האדמורי״ם שמרותם קבל על עצמו, נסע לעתים קבועות מראש. חסידותו כמשנתו ערוכה ומסודרת מ־ראש, אינה חורגת לעולם ממסגרתה שקבע לה ר׳ טוביה החסיד. את המקום הראשון בין חסידי קוצק ואחרי כן גור תופס רבי בנציון רבינוביץ, וכשהוא נוסע לגור, לעתים תכופות ולנסיעות ארוכות מאד בא במקומו רבי טוביה. במועדים ובחגים באים כל חסידי גור לביתו ומבלים בשמחה במחיצתו.

את בית מסחרו מנהלים למעשה אשתו ובני ביתו, לרבי טוביה אין די זמן כדי למסור מזמנו למוצרי ברזל, לעסוק במשא ובמתן עם איכרים וקבלנים, הוא בעצם שייך לעולם אחר, עילאי יותר. האם נולד ונוצר כדי לספק שרשראות ומגרפות, מוטות ופטישים לערלים שבסביבת אוסטרובה ?... כשהפדיון בחנות עולה והטרדות מתרבות מרגיז הדבר את רבי טוביה, כי הלא כל עניני עולם הזה אינם אלא מיטרד, המפריע ומונע מאדם מלמלאות את יעודו הגדול בחיים.

זכה רבי טוביה להגיע לשנות זקנה ושיבה ולא פסק מלימודו ומעבודתו עד ליומו האחרון, כשהחזיר את נשמתו לבוראו בקדושה ובטהרה.

הג״ר אברהם מענדיל גאלאנט

יליד גובורובה היה רבי אברהם מענדיל גאלאנט, שהצטיין בילדותו בשקידתו הרבה ויראת שמים וחטא שבו. אביו, רבי יצחק יעקב, מחסידי ווארקה המובהקים והמסורים היה למדן שמסר נפשו למען תורה וחסידות.

שקדן נפלא היה רבי אברהם מענדיל מנעוריו, אהב תורה ולימודה. אמרו עליו ח״י שעות ביממה עמל בתורה. ראשון היה לבאי בית המדרש ואחרון לעוזבים את הספסלים במקום, תמיד, בקיץ ובחורף, בימי חול ובימי שבת וחג מצאו אותו יושב ולומד, שקוע כולו בלימודו.

בן שמונה עשר היה עת נשא לאשה את בתו של רבי ישעיהו טלית־מאכער מאוסטרובה ואז עבר לגור לעיר זו. כאברך צעיר, הבקי בש״ס ובפוסקים בא רבי אברהם מענדיל לאוסטרובה, והמשיך בלימודו ובשקידתו במקום, בעיקר בבית המדרש הישן, המלא לומדים בימים ההם, שקול התורה בקע משם יומם ולילה.

נדוניה גדולה פיזר לחתנו רבי ישעי׳, יהודי שעמל קשה לפרנסתו וחסך מלחמו כדי לצבור די כסף לנדוניה ולזכות בחתן גדול בתורה. אמר רבי ישעי׳ לרכוש עבור חתנו משרה של רב שתפרנסו, אבל רבי אברהם מענדיל סירב. בבית אביו, החסיד המובהק התחנך לבחול ברבנות ובכיבודים, סירב להפוך את תורתו לקרדום לחפור בה לפרנסת ביתו.

את הנדוניה השקיע לכן רבי אברהם מענדיל במסחר, והצליח לפרנס את ביתו בכבוד. לשעות מספר בכל יום השתחרר מעול הפרנסה, מעיסוקי המסחר והתפנה לתורה.

בימי מלחמת עולם הראשונה התרושש רבי אברהם מענדיל ואבד את מטה לחמו. בלחצו של האדמו״ר רבי יעקב דוד מאוטבוצק, בנו של האדמו״ר רבי שמחה בונם מוורקה, הסכים מחוסר ברירה להיענות להצעה לרבנות. אז נבחר כאב״ד זרמבה, העיירה הקטנה שליד אוסטרוב מאזובייצק. מאז שימש ברבנות עד לפרוץ השואה.

בפרוץ השואה נאלץ לברוח לשטח הכיבוש הרוסי, וגורש לסיביר. שנים מספר סבל רעב ומחסור, בהחמירו על עצמו הרבה. היה מקיל בהוראתו לאחרים, בגלל המסיבות וסכנה למגיפה ולמחלות והחמיר על עצמו. גם בתנאים הקשים והמרים שבמחנה עבודה מצא איכשהו שופר ותקע בראש השנה כדין למרות הסכנה שבדבר, בסוכות הקים סוכה תוך חירוף נפש ולפסח אפה מצות במסירות נפש.

אחרי המלחמה זכה לעלות לאוץ ישראל ונפטר בירושלם ביום כ״ה טבת תשט״ו כשאך מלאו לו שמונים שנה.

רבי עקיבא סטביסקר

יליד סטביסק היה רבי עקיבא שהגיע לאוסטרובה בשנות העשרים למאה השביעית לאלף הנוכחי. עד מהרה הצטרף לחסידי גור במקום, נמנה מאז על חסידי האדמו״ר הראשון מגור, בעל ״חידושי הרי״מ״. מרבה לנסוע לרבו זה, ואחרי פטירתו הרבה לנסוע לממלאי מקומו האדמו״ר רבי חנוך העניך הכהן מאלכסנדר והאדמו״ר בעל ״שפת אמת״ מגור.

אמרו עליו, כי תלמיד חכם מובהק היה, ששט בקלות בש״ס, בראשונים ובאחרונים, זכר בעל פה סוגיות שלימות, אבל לעולם לא הבליט את גדלותו בתורה, הסתיר בכל כוחו את ידיעותיו המעמיקות והמרובות. לרוב לא התערב בויכוחים ובפלפולים בין הלומדים שהיו תדירים ביותר בבית החסידים דגור אשר באוסטרובה, פונה לענייניו כאילו אינו מבין לשיחם ולשיגם של הלומדים המופלגים שלחמו בקול רם את מלחמתה של תורה והגנו בלהט על שיטתם והבנתם בלימודם, רק לעתים רחוקות ביותר התערב בויכוחים הללו.

חסיד אמת היה, חריף ביותר, שהקדיש לחסידות הצרופה את כל ימיו ושנותיו כל כוחו וכשרונותיו. בחסידות עמל יום ולילה. רבי עקיבא זכה להגיע לשנות זקנה ושיבה מופלגים ועד לשנת חייו האחרונה עמד כחייל על משמר החסידות. התגבר על כל הקשיים שבדרכו, גם כחסיד זקן וישיש נראה יותר כאילו התאחדו בתוכו,

באישיותו שניים — שלושה אברכים צעירים ונלהבים, כי על כן תמיד היה בשמחה, תמיד שמח ועליז. יש והיה רעב ללחם, יש וסבל יסורים וכאב אבל הדבר לא השפיע על רבי עקיבא, לא נשקף לעולם ממאור פניו, לא פגם בעליזותו הרבה, בה הדביק את כל אשר באו עמו במגע.

כבר בשעות הקטנות של הלילה הופיע בבית החסידים, הקדים לקום ומיד עם הופעתו נתמלא בית החסידים שמחה ועליצות. כך זה היה בשנות נעוריו וכך המשיך גם בשנות הזקנה המופלגים. אימרה מבדחת, ריקוד, ואף לא נמנע מחידוד קל כדי לעורר שמחה בלב אחרים ובלבו הוא. בחל במחמירי פנים, במעמידים פנים זועפות, בקפדנים ולעולם לא התשווה עמם. את בעלי מרה־שחורה רדף כדרכו בחידוד, בעקשנות, ניצח על השמחה בבית החסידים.

רבי עקיבא נפטר בשיבה טובה ואמרו, עמו נסתלקה השמחה מכותלי בית החסידים הגדול של חסידי גור באוסטרובה. לאט לאט כיסו עננים קודרים את שמי יהדות פולין, שנות סבל ותלאות באו שהשכיחו את ימי העבר, ימי הזוהר המשמחים.

רבי ניסן ר"מ

מגיד שיעור קבוע בכתה השניה שבבית תלמוד תורה הכללי או הישיבה העירונית היה רבי ניסן הליטאי. תלמיד חכם מופלג שהצטיין במדותיו ובהליכותיו. יהודי צנום, הדומה לשק מלא עצמות. חניך ישיבות ליטה היה, מתנגד לחסידות שהתנהג בחומרה יתירה לפי שיטת הגר"א מווילנה. זהיר הרבה במצות ומדקדק בכל דבר, בוחל בקלות ובהיתרים.

ממעט בשינה ונמנה על משקימי קום באוס־טרובה, סגפנותו הרבה וחוסר שינה נתנו את אותותיהם באיש, שהתהלך כשלד והמשיך במסירות נפש בדרכו הקשה. בכל לילה ערך תיקון חצות וכל היום התהלך עטור תפילין ועטוף טלית. תמיד מורא שמים עליו. ירא ה' מרבים, ממעט בדיבור כדי לא להכשל חלילה בדבר אסור. היה ונדמה שאכן הוא מחפש אחרי חומרות חדשות כדי להעמיסם על גבו הכפוף בלאו הכי, על דרכו הקשה.

כהקפדתו במילי דשמיא, כן התבלט בוות־רנותו בשיחו ושיגו עם אנשים. הדריך את תלמידיו לוותר ולחזור ולוותר בלי סוף, הסביר לילדים שלמדו אצלו "כל יום ויום הוא למעשה יום כפורים וחייב אדם להתוודות מדי יום ביומו על חטאיו, לפייס את חברו כי החטאים שבין אדם לחברו אין לכפר בתשובה, אלא בפיוס חברו". כדי למנוע טירחה זו נזהר רבי ניסן מלפגוע באדם, ברח מכל ריב ומחלוקת, סירב להטיף מוסר, נזהר ביותר מעבירות שבין אדם לחברו.

כל ימיו הסתפק במיעוט שבמיעוט, כמנהגם של תלמידי חכמים בימים ההם, שהיו ממיתים את עצמם באהלה של תורה, פרנסתו מצומצמת, משכורתו כמגיד שיעור קטנה מאד, אבל רבי ניסן לא היה זקוק גם לכסף זה. צרכיו אפסיים ואף הם נראו בעיניו מיותרים מדי. סעד ארוחות דלות וצמוקות רק כדי להחיות את נפשו. לבושו עלוב מאד ומגוריו, בצניעות ובצנע רב. מטת ברזל הישנה שלו שימשו אותו בכל שנות חייו.

ולמרות דביקותו במצות וזהירותו מכל דבר אסור הצטרף בכל לבו לתנועה הציונית ורכש מדי שנה את "השקל" שהופץ בין חברי התנועה הציונית. בצעדו זה היה כמעט יוצא דופן בין מגידי שיעור בת"ת או בבית המדרש הישן, אבל רבי ניסן לא נרתע מאיש. רבים פגעו בו, הטיפו לו מוסר ואף רדפוהו על הצטרפותו לציונים אבל

רבי ניסן כדרכו לא השיב, לא ענה לאיש. ביכר להיות בין הנעלבים ואינם עולבים, כאילו לא הבחין באלה שפגעו בו והמשיך בדרכו עד ליומו האחרון, עת החזיר את נשמתו ליוצרה.

האדמו״ר רבי נפתלי צבי שפיגל

אחרי מלחמת עולם הראשונה הגיע לאוסטרו־בה האדמו״ר רבי נפתלי צבי שפיגל, לפי בקשת והשתדלות חסידיו ובראשם רבי חיים ברל, יהודי עממי מלא מרץ ושמחה שכונה באוסטרובה ״הסנדלר מקוסובה״.

מאיר יחיאל מאוסטרובצה והתישב בקאלושין, שם כיהן חותנו הרה״צ רבי יעקב יצחק כאדמו״ר. שמונה עשרה שנה ישב סמוך על שולחן חותנו, ועמל בתורה ובחסידות. שימש שנים מספר כאב״ד טשכוב שליד לובלין ואחרי כן כאב״ד מאנקאביד שליד שדליץ. אחרי פטירת חותנו, האדמו״ר ניאות לבקשת חסידיו לנהל עדה, כעבור זמן מה בא לאוסטרוב מאזובייצק וקבע בה את מושבו.

הוא פתח את בית מדרשו בעיר ורבים מהתו־שבים ובני הסביבה נהרו אליו, התבסמו לאורו ושמעו תורה מפיו. הרבי מקאלושין הצליח לקרב לתורה ולחסידות אנשים מפשוטי העם שדבקו בו והעריצוהו הרבה.

תלאות לרוב עברו עליו בשנות מלחמת עולם הראשונה, וכשנתבקש על ידי חסידיו שהיגרו לארצות הברית לבוא לשם, ניאות לבקשתם.

האדמו״ר רבי נפתלי צבי נולד בלובלין בשנת תרכ״ט לאביו הרה״צ רבי משה (בנו של הגרא״ז אב״ד לודמיר) בהג״ר משה רוקח אב״ד סקא־ליע, שארו של האדמו״ר רבי שלום מבלזה.

בנעוריו נסמך להוראה על ידי האדמו״ר רבי בשנת תרפ״ו יצא את אוסטרובה וקבע מאז את מושבו בניו־יורק, שם פתח את בית מדרשו ורבים הלכו מאז לאורו, נהנו ממנו עצה ותושיה.

בעדינות ובאצילות היה מגעו ומתנו עם אנשים. בפולין כמו באמריקה. לעתים תכופות באו לידי בטוי מדותיו התרומיות והנעלות, אותן ירש מאבותיו, גדולי הגאונים והאדמורי״ם בפולין ובגאליציה במשך דורות הרבה. חסידיו ומעריציו וכל אלה אשר באו עמו במגע אהבוהו מאד ונשאו שמעו למרחקים. בניו יורק התפרסם כרבי מאוסטרובה, כי על כן מעיר זו בא ל־ארצות הברית.

כ״ג שנה ניהל האדמו״ר רבי נפתלי אריה את בית מדרשו בניו־יורק וביום כ׳ בתשרי תש״ט נפטר בטרם מלאו לו שמונים שנה. בניו, הרב ר׳ אלחנן יוחנן שפיגל, הרב ר׳ משה מנחם שפיגל והרב ר׳ פנחס אליהו שפיגל המשיכו במסורתו, בשמשם ברבנות בניו יורק.

רבי יוסף וואלף רעקאנט

מבחירי העסקנים באוסטרובה היה רבי יוסף וואלף רעקאנט, חסיד ועסקן, שומר מצות ועוסק במצות, מלא אהבת ישראל ולבו מלא חמלה לכל אדם אשר נברא בצלם. שתדלן יהודי מהטיפוסים היפים של דורות עברו, המלא הקרבה ומסירות נפש לזולת.

רבי יוסף וואלף נמנה על חסידי גור. בן תורה שנזהר בקלה כבחמורה, התנגד לכל פירצה באורח החיים היהודי המקודש מדורי דורות. אהב להעמיס על עצמו תפקידים שונים, בבית החסידים עמד על משמר קדושת המקום, הקפיד בל ידבר אדם באמצע התפלה, גם בשעה שמותר להפסיק ולדבר. עמד על משמרתו זו עשרות שנה.

חשוך בנים היה, הוא הצליח בעסקיו, טחנת קמח לו שהכניסה כסף רב ולא הטרידה אותו הרבה, וכל זמנו הקדיש לעזרת הזולת. שתדלן יהודי שמהלכים לו בפקידות הרוסית ובמשטרה הער לכל בקשה לעזור ליהודי, לסדר עניניהם אצל הרשות. לעבודת קודש זו היה מוכן תמיד, ביום ובלילה, בשרב ובסערה של חורף, התערב במקרים קשים ובעניינים של מה בכך, תמיד מוכן לעשות בשליחות למען יהודי וזאת במסירות נפש בכל לבו הפתוח, תוך נאמנות למשימתו.

אם נאסר יהודי, ומיד מיהר רבי יוסף וואלף למשטרה ועמל לשחררו, להבטיח ערבות עבורו. לכל צרה ומצוקה הזמינו אותו, והוא בא, מוכן ומזומן לכל פעולה, אפילו הקשה ביותר. יתום שנשאר ללא הורים, ואפילו ילד אסופי שנמצא ומיד טיפל רבי יוסף וואלף בדבר, עמל במרץ ולא ידע מנוחה עד כי סידר את הכל.

רעיתו, הצדקנית רבקה עמדה לימינו במעשי הצדקה והחסד. היא הכינה לכל שבת וחג אוכל לרוב ורבי יוסף וואלף ואשתו לא הלכו לסעודתם בלי מנין אורחים לפחות. עמלו בני הזוג להשביע את האורחים הרעבים, בשמחה האירו להם פנים, עד כי היה ונדמה שהאורחים גומלים חסד לרבי יוסף וואלף ולאשתו.

שנים הרבה שימש רבי יוסף וואלף כפרנס הקהלה, ממלחמת עולם הראשונה עד לשנת תרפ"ד כיהן כאחד מארבעת ראשי הקהלה. בשנה זו נערכו בחירות כלליות למוסדות הקהלה אז שוב נבחר רבי יוסף וואלף לועד הקהלה מטעם רשימת „אגודת ישראל". בקהלה כדרכו וארחו התענין בעבודת הסעד והעזרה לעניים ולחולים, ועד ליומו האחרון לא פסק מעמלו למען הזולת ובמותו ליוותה קהלת אוסטרובה בכאב ובאבל את ארונו של איש החסד והרחמים.

אלמנתו, רבקה נשארה באוסטרובה בודדה וגלמודה ילדים לא היה לבני הזוג מעולם. והמשיכה בכל כוחה במעשי הצדקה והחסד של בעלה. אף היא כרבי יוסף וואלף מוכנה תמיד לעזור לזולת, לעשות הכל למען הנזקקים, לסוב־לים, לחולים ולנדכאים.

בפרוץ השואה האיומה, כשפולין העצמאית נכבשה בידי הקלגסים הנאציים ושטחי פולין הגדולים נחלקו זמנית בין גרמניה ורוסיה הסובייטית, הפכה אוסטרובה, ההרוסה למחצה, השותת דם, כנקודה הקרובה לגבול הסובייטי. יהודים מכל ערי הסביבה נהרו לאוסוטרובה, התחבאו בה זמן מה עד כי הצליחו לעבור את הגבול הקרוב, לעבר שטחי הכיבוש הסובייטים.

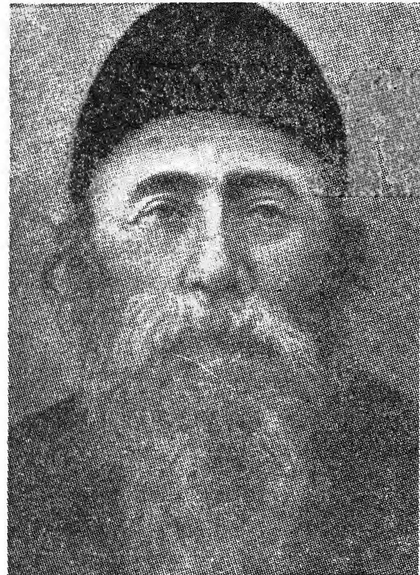
קרוביה ובני משפחתה התחננו בפניה כי תעבור אף היא לשטח הכיבוש הסובייטי ותציל את נפשה, אולם היא סירבה, פתחה את דירתה לרווחה בפני הפליטים המרובים שעברו דרך אוסטרובה, ובמסירות נפש האכילה את האומ־ללים שברחו מחמת הרוצחים, יחפים ומחוסרי כל. ביום כ"ה חשון ת"ש אספו הרוצחים את שרידי היהודים באוסטרובה ואת האלמנה הצדקנית בתוכם והוציאו אותם להורג.

רבי מאיר מילנר

אחד הראשונים בין חסידי ווארקה באוסטרו־בה, וממפלסי נתיבות החסידים בעיר ובסביבה היה רבי מאיר מילנר, חסיד מפורסם בעיר ובסביבה כולה. מחשובי חסידי האדמו"ר רבי יצחק מווארקה ובנו האדמו"ר רבי מנחם מענדיל מווארקה, ונכדו האדמו"ר רבי שמחה בונם מאוטבוצק. חשוב ומקובל בבית האדמורי"ם וחביב על המוני החסידים, איש צדקה וחסד ועובד ה'.

לרבי מאיר טחנת קמח ליד אוסטרובה וממנה פרנסתו בשפע ועד לעשירות הגיע. את כספו לא שמר לעצמו ולבני ביתו אלא העניק לרעיו

החסידים ולבית האדמורי"ם ביד רחבה ביותר. רק שעה קלה ביום ביקר רבי מאיר בטחנה שלו, את מרבית שעות היום בילה בבית החסידים דווארקה בעיר, שעל מיסדיו נמנה. כאחד החסידים הראשונים שהרי החסידות היתה בעיניו עיקר ועיסוקיו אחרים טפל. לעתים קרובות ביותר נסע לווארקה לחצרות האדמורי"ם. שהה שם שבועות מספר, וחוזר מלא התלהבות להמשיך דרכו בחסידות.

מלא מדות טובות ותורמיות היה רבי מאיר. חסיד אמת שלא חשב על עצמו ולא דאג לעצמו לעולם. מתבטל כולו בפני חסידים ועושה כל מעשיו בהתלהבות דקדושה. מוכן ומזומן תמיד לקדש שם שמים. רבים מבאי בית החסידים נהנו בקביעות מידו הרחבה והנדיבה, אבל איש זר לא הבחין לעולם לדעת מיהו הנותן ומי הם המקבלים. חריף היה רבי מאיר, מלא עוז דקדושה ויחד עם זה מלא ענווה ופשטות. כאחד החסידים הראשונים אשר האירו את פולין בדורות עברו.

חתנו של רבי מאיר היה רבי מרדכי לייב גולדווסר, יליד לומזה בנו של רבי הירש חסיד שהתישב באוסטרובה. כחותנו כן היה רבי מרדכי לייב למדן וחסיד. מרבי מאיר ירש בית מסחר לקמחים ומזה התפרנס בכל שנות חייו. בעל כשרונות גדולים היה רבי מרדכי לייב, אחיו, הג"ר יהושע מענדיל, שימש כאחד מרבני טיקטין, מפורסם כלמדן עצום, כמוהו נחשב רבי מרדכי לייב כאדם מופלג.

כחותנו וכאביו, הקדיש רבי מרדכי לייב רק חלק מזמנו לעסקיו, את מרבית שעות היום הקדיש לתורה ולעבודה או לטיפול בחולים. הוא ראה את עצמו כרופא של ממש, אחרי שלמד כללי רפואה בעצמו, מספרים שונים ומתוך התענינות אצל רופאים בעיר. למד לטינית וידע לקרוא וגם לכתוב רפואות שונות, בעלי בתי מרקחת אשר באוסטרוב מאזובייצק הכירו את רבי מרדכי לייב ומכרו רפואות לפי פתקאותיו, אם כי באורח חוקי לא היה לו כמובן הרשות לתת לחולים תרופות ובכלל לטפל בחולים.

לימים התמחה רבי מרדכי לייב בעניני רפואה, למד מה אצל ד"ר לאנדינסקי מלומזה, הרופא המפורסם בכל הסביבה כולה, ואז התחשבו בדעתו בעניני רפואה גם הרופאים אשר באוסטרובה. ד"ר קליאטשקה, הרופא היהודי המקובל בעיר התיעץ לא פעם עם רבי מרדכי לייב עת בו טיפל בחולה מסוכן ומצא בבית החולה את רבי מרדכי לייב.

רבי יצחק פרגר

יהודי בעל הדרת פנים נדירה, שעיניו הגדולות והיוקדות עוררו תשומת לב אצל כל רואיו היה רבי יצחק פרגר יליד יאדוב, שקבע את מושבו באוסטרוב מאזובייצק. בנעוריו שימש רבי יצחק

כשוחט ומוהל ובהגיעו לשנות הזיקנה סירב לשחיטה אבל לא עזב את פעילותו כמוהל מומחה שלא על מנת לקבל פרס. להוט אחרי מצוות היה רבי יצחק מעודו וראה בעסקיו כמוהל שליחות של מצוה שאין לוותר עליה כל ימי חייו.

בעל תפלה מצטיין היה רבי יצחק, קולו ערב וחזק עד מאד. הוא נמנה על חסידי האדמו"ר רבי צבי מלומאז, ומדי שנה עשה דרכו לימים הנוראים לחצר מורו האדמו"ר, שם שימש כשליח ציבור. אחרי פטירתו של האדמו"ר מלומאז הצטרף רבי יצחק לעדת חסידי האדמו"ר רבי אהרן מנחם מענדיל מראדזמין, וגם בחצרו של האדמו"ר מראדזמין שימש מאז בואו לשם כשליח ציבור בימים הנוראים. בשנים האחרונות שלפני השואה, אחרי פטירתו של האדמו"ר מראדזמין, הצטרף רבי יצחק לעדת חסידי האדמו"ר מווישקוב.

ילדיו היגרו לארצות הברית ומשם שיגרו לאביהם כסף די מחייתו ורבי יצחק התפנה כולו לדברים שבצדקה, הרבה ללמוד ולהתפלל ועוסק בחסידות שעות מרובות בכל יום. יתר שעות היו קדושות לדברים שבצדקה וחסד. לא היה לך דבר שבמצוה או בצדקה שרבי יצחק לא יקח בה חלק פעיל. לא יתנדב לפעול ולעשות.

אוהב תורה ושוחר לימוד תורה היה. רבי יצחק כחסיד מובהק התפלל בין חסידי גור אבל הצטרף לחברת ש"ס אשר בבית המדרש החדש בעיר, מבצר המתנגדים שהתפללו נוסח אשכנז, שנים מספר שימש גם כגבאי של חברת ש"ס, עמל ועושה למען החברה, להגדיל את מספר המשתתפים הקבועים בשיעורים, דאג למגידי שיעור ולהרחיב את מסגרתה, ואכן מנתה החברה עד מאה וחמשים חברים קבועים שהשתתפו בלימודים.

כל אשר נעשה לביצור חיי התורה באוסטרוב מאזובייצק היה מענינו של רבי יצחק פרגר. תמיד עמל לאסוף כספים למען בית תלמוד תורה הכללי בעיר, ולעולם לא נלאה מפעולת שיגרה זו. הוקמה באוסטרובה ישיבה נוברודו־קאית "בית יוסף" ורבי יצחק נמנה על עסקני הישיבה המסורים שעמל לאסוף כספים למען הישיבה ולבצר את מעמדה, אם כי במהותו ובתוכנו רחוק היה האיש מישיבה ליטאית, אשר שיח ושיג לא היה לה עם החסידות הצרופה, חסידות קוצק והזרמים שהסתעפו מחסידות זו, כלומאז, ווישקוב ועוד אשר על העדה הזאת נמנה רבי יצחק משחר נעוריו.

ער היה רבי יצחק לכל דבר שבצדקה, למען הכלל ולמען הפרט. הרבה לבקר חולים ובמיוחד חולים עניים, לעתים אף נתן רפואות לחולים, בהיותו משוכנע כי יודע הוא את תורת הרפואה, הוא התענין בכל צרה ומצוקה אם פקדה את אחד מתושבי העיר. מעשה ונמצא ילד אסופי באוסטרובה, ורבי יצחק לקחו לביתו, דאג לסידורו.

בפרוס השואה ברח רבי יצחק עם מרבית תושבי העיר לשטח הכיבוש הרוסי. התיישב עם פליטים אחרים בסטולין ועם חיסול יהודי המקום נהרג רבי יצחק הי"ד בידי המרצחים הנאציים.

רבי יוסף בנדיט קילביץ

לפני מלחמת העולם הראשונה נמנה רבי יוסף בנדיט קילביץ על עשירי אוסטרובה, נחשב לאחד הסוחרים המצליחים בעיר. מחסידי גור הנלהבים היה, נדבן שידו היתה פתוחה תמיד. עסקן בעניני ציבור ומעורה בחיים ובנעשה בעיר. בימי מלחמת עולם הראשונה גורש מאוסטרוב מאזובייצק ואחרי המלחמה שוב לא הצליח להתאושש מבחינה כלכלית, עסקיו לא עלו

יפה ונחשב בעיני רבים כיורד מנכסיו או מעושרו, לעומת מעמדו האיתן בימים עברו.

אולם השינוי שחל במרוצת הימים בעסקיו לא השפיע על עסקנותו הציבורית. על יזמתו ומעשיו לביצור היהדות באוסטרובה. במיוחד הצטיין בעמלו להצלת דור העתיד למען היהדות הצרופה. הוא אסף ילדים, יש והוציאם מסביבתם מליאת הדכאון והסבל, הקים על חשבונו אירגון לפועלים צעירים, סידר מנין תפילה מיוחד עבורם והעסיק על חשבונו מגיד שיעור שלמד בכל שבת עם הצעירים הללו. על פעולתו זו אמר האדמו"ר רבי אברהם מרדכי מגור "המוציא יקר מזולל".

חסיד נלהב היה, רבות סבל בחייו, ידע יסורים לרוב אבל קיבל את הכל באהבה. הבליג על כאבו ועל יגונו ומצא עידוד והשראה בחסידות הצרופה של בית גור, בה היה קשור בכל נימי לבו ונפשו. באהדה ובכבוד התיחסו אליו קרובים ורחוקים כי על כן ידעו בני העיר את מעמדו בעבר ואת מאמציו הכנים למען הזולת. זכרו לו בני אוסטרובה את נדיבות לבו מימים בהם נמנה על הסוחרים העשירים באוסטרובה ואת עסקנותו הציבורית.

פעם, בלכתו ברחוב בווארשה העיר, מצא תיק עור גדול ועבה. נכנס רבי יוסף בנדיט לחצר, בדק את התיק ומצא בו אוצר, כספים לרוב ותעודות שונות שהעידו כי התיק שייך לפרופ' קושציאלקובסקי, אז חבר בית הנבחרים הפולני מטעם מפלגת השלטון ואחרי כן שימש כשר האוצר וכראש הממשלה. נסע רבי יוסף בנדיט עם התיק לגור לשאול בעצת האדמו"ר רבי אברהם מרדכי מה לעשות בתיק ובכסף הרב הנמצא בו.

יעץ לו האדמו"ר להחזיר את התיק לבעליו. חזר רבי יוסף בנדיט לווארשה, הלך ובא לפרופ' קושציאלקובסקי והחזיר לו את התיק וכל אשר היה בתוכו. פרופ' קושציאלקובסקי יצא מכליו למראה יהודי חרדי המחזיר כספים לרוב תוך הפגנת נאמנות לדוגמא. המקרה היה לשיחת היום בחוגים ממשלתיים בפולין וגרם לקידוש השם ברבים. "כל אשר תבקש תקבל ממני" הבטיח פרופ' קושציאלקובסקי לרבי יוסף בנדיט שלא דרש ולא תבע כמעט מאומה.

בנו של רבי יוסף בנדיט, רבי לוי קילביץ נמנה אף הוא על חסידי גור המובהקים. התישב בזרמב שליד אוסטרובה, עסקן נלהב ונדבן היה רבי לוי שהצליח בעסקיו. הוא הקים והחזיק בית ספר "בית יעקב" על חשבונו והתבלט בין תושבי עיירה זו. בשואה הגדולה חוסלו המרצחים הנאצים את כל בני המשפחה הזאת.

רבי יעקב שווארץ

מופלא במדותיו ובמעשיו היה רבי יעקב שווארץ, איש אמת אחד מחסידי גור המופלגים אשר באוסטרובה. יהודי חרד למצוות ומקיימן תוך מסירות נפש והקרבה רבה, סוחר שהצליח בעסקיו ויחד עם זה איש אמת שמעטים כמוהו עד כי אמרו שמעולם לא הוציא רבי יעקב דבר שקר מפיו. תמיד פיו ולבו שוים. מעולם לא רימה איש ולא העמיד פנים ובכל זאת ניהל מסחרו בהצלחה וידע שפע רב.

אחרי יום של פדיון בחנותו, כשנשארו בידו כספים רבים הרבה בגמ"ח לאנשים אשר פנו אליו ויש והוא תר אחרי סוחרים ששעתם דחוקה מאד כדי להעניק להם גמילת חסד. לא פעם פנה לאנשים, כיתת רגלו אף לרחוק כדי להביא את כספיו לגמילת חסד לאדם שהיה זקוק להם.

וכל זאת, בפשטות, בענוה, כשאין הוא מבקש כל גמול למעשיו, רואה את עצמו כיהודי פשוט,

שאין בו לא מדות ולא מעשים. נוסע לעתים קבועות לגור, לאדמורי"ם בעל "שפת אמת" ואדמו"ר רבי אברהם מרדכי זצ"ל.

בפרוץ מלחמת עולם הראשונה, נחשב רבי יעקב לאחד מגדולי הסוחרים בעיר. שלטונות הרוסיים ראו בו אחד מעשירי המקום, לכן אף החליטו להכניסו לרשימת "בני ערובה" של נכבדי היהודים באוסטרובה, בל יסטו יהודי העיר מפקודות השלטונות וימלאו אחרי כל הדרישות של המשעבדים הרוסיים הקשוחים.

מושל המחוז הרוסי, פנטיליוב, צורר יהודים ידוע החליט להגלות את רבי יעקב שווארץ יחד עם ד"ר קליטשקה, רופא יהודי מקובל על התושבים לרוסיה, ולהחזיק בהם "כבני ערובה" עד לסיומה של המלחמה. לא הועילו השתדלויות ומאמצים שונים, רבי יעקב וד"ר קליטשקה הובלו דרך ביאליסטוק לרוסיה וזאת בתנאים קשים מאד. יסורים וסבל רב היה מאז מנת חלקו של רבי יעקב. בתנאים קשים ואכזריים הוחזק רבי יעקב במשך תקופה ארוכה מאד ברוסיה.

כשחזר אחרי מלחמת עולם הראשונה לאוס־טרובה היה שבור ורצוץ ושוב לא הצליח להתאושש. פרנסתו הצטמצמה והלכה ושוב לא נמנה על עשירי העיר אם כי גם בתקופה זו לא מנע ידו מגמילת חסד אם היה בידו האפשרות הזאת. אוסטרובה היהודית זכרה לו את עברו הגדול ואת מעשיו בימי עושרו, עת המשיך במסורת אביו הדגול, רבי יוסף הערש שווארץ העשיר, שבנה מכספו את בית החסידים דגור.

רבי יעקב נבחר לועד הקהלה באוסטרובה מטעם "אגודת ישראל" ושנים הרבה שימש כפרנס הקהלה. מספרים, פעם בעת ויכוח שמע איך אחד המתווכחים אומר דברים שלא תואמו לעובדות. קפץ רבי יעקב וצעק "איך יתכן לו לאדם להוציא מפיו דבר שאינו אמת"...

בפרוץ השואה ברח רבי יעקב מהעיר, בדרך, בהיותו בזרומבה נפל מאפיסת הכחות ושם מצא את מנוחתו, בהחזירו את נשמתו הטהורה לבוראה.

רבי גדליה דוד מורגנשטרן

על נכבדי אוסטרובה, ראשי מחנה המתנגדים בעיר, נמנה רבי גדליה דוד מורגנשטרן, יהודי נכבד ומכובד על הכל, למדן, עסקן ומדקדק במצוות. מושלם במדות ובמעשים. מראשי ומנהיגי המתפללים בבית המדרש החדש באוסטרובה.

יליד העיירה נובוגרוד שליד לומזה היה רבי גדליה דוד, בגיל צעיר הגיע לאוסטרובה, עת בו נשא לאשה את בתו של רבי לוי קילביץ, מחשובי העיר. מאז נמנה על תושבי המקום המכובדים והתבלט בתחומים רבים.

הוא למד בישיבות שונות בליטה, השתלם בנעוריו בתורה ובהוראה, אבל יחד עם זה מצא מזמנו ללמוד עברית על בוריה, הצטיין בידיעותיו המעמיקות בדקדוק עברי. כן למד ושלט בגרמנית, רוסית ופולנית, את כל אשר למד ידע ביסודיות. שקדן היה ולא אהב לימוד לחצאין. לימודים שטחיים. בכל דבר שהתחיל לא נח ולא שקט עד אשר גמרו, מבלי לחסוך עמל ויגיעה.

מאז קבע מושבו באוסטרוב־מאזובייצק שקד על לימודו בהתמדה. ימים שלמים ישב והתמיד בתורה, ועד ליומו האחרון לא עבר עליו יום מבלי תורה. שמר מכל משמר על שיעוריו הקבועים. מרבה לדקדק במצוות עד כי ראו בו אנשים המקורבים לו שולחן ערוך חי, תמיד בחן ובדק אם מעשיו והליכותיו תואמים את ההלכה. את הדין המפורש, לפי דעתו והשקפתו.

מתנגד מושבע היה לחסידים ולחסידות. מקומו בבית המדרש החדש בעיר, מבצר למתנגדים, בכותל המזרח של בית המדרש הזה. דייקן היה במעשיו ובהליכותיו. נחשב בעיר לאיש אמת. הוא סירב לחתום על מכתבים לאנשים שלא הכיר, במיאנו להעניק לאדם אליו נשלח המכתב תוארים, בטרם שוכנע כי אכן ראוי האיש לתוארים הללו. הוא ראה כשקר את הכתרת תוארי כבוד לאנשים סתם ככה, להנאתם או משום שהם כבר רגילים בכך.

לבן אוריין נחשב רבי גדליה דוד מורגנשטרן, משנתו ערוכה מאד. הוא זכר את כל התנ״ך בעל פה ובחל באלה אשר מחוסר ידיעה או מתוך חוסר דייקנות סירסו פסוקים מתנ״ך.

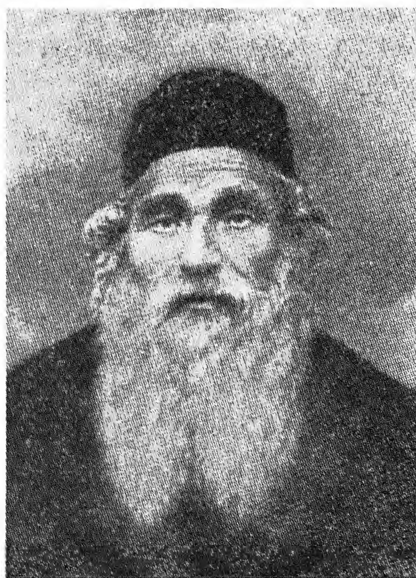
כתב ידו של רבי גדליה דוד היה יפה להפליא ואכן הוא כתב בקשות עבור יהודים לבתי משפט ולשלטונות. כתיבתו בשפות שונות ערוכה ויפה, סגנונו מלוטש. מאז הוקמה התנועה הציונית הצטרף רבי גדליה דוד לתנועה זו, נמנה על ראשוני וראשי הציונים בעיר ונבחר כציר לקונגרס הציוני מאוסטרובה. הוא נפטר בשנת תרפ״ב, בן שבעים היה במותו.

רבי מרדכי מענדיל מרקוספלד

רבי מרדכי מענדיל מרקוספלד לא נמנה על הלומדים החריפים אשר באוסטרובה, לא תפס עמדה ראשונה בציבור היהודי במקום, צנוע היה האיש, פשטן וענוותן מטבעו וממהותו, אוהב תורה ושוחר מצוות, מעמודי התווך בקהל המתפללים בבית המדרש הישן שלא התבלט ולא נדחק לשום עמדה קידמית. יהודי יקר רוח ויקר נפש, דמות אצילה ונדירה בפולין וגם בתקופת הפאר שלה.

שוחט ובודק היה, אומן במלאכתו, בקי בהלכות שחיטה ובדיקה, עבודתו זו לא העסיקה את רבי מרדכי מענדיל אלא שעות ספורות בכל יום, שעות אחרות הקדיש למצוות ולמעשים טובים. עוזרת לו אשתו הצדקנית שהצטיינה במעשיה הטובים ובעמלה לכל דבר שבצדקה, מרת ברכה. שניהם פעלו ועמלו בין פשוטי העם, ,,עמך״, אהבו את היהודי הפשוט והיהודי הפשוט באוסטרובה החזיר להם אהבה, חיבה והערצה.

מדי יום ביומו השמיע רבי מרדכי מענדיל שיעור בעין יעקב או בהלכה בפני קהל די גדול של בעלי מלאכה. אלה ראו את עצמם כתלמידיו של רבי מרדכי מענדיל והוא, ראה את עצמו כחברם הקשיש ומדריכם. הוא לא דאג רק ללמודיהם של אלה, התענין בכל ענין שהטריד את בעלי מלאכה שלו. במרוצת השנים הפך רבי מרדכי מענדיל למורם ורבם הלא מוכתר של

בעלי מלאכה שהתפללו ברובם בבית המדרש הישן.

אוהב שלום היה האיש ורודף שלום. השקיע ממרצו ומזמנו לעשות שלום בין זוגות, לפשר ולהדריך לשלום בית. ביתו פתוח תמיד לכל אורח, כי על כן שמח רבי מרדכי מענדיל ושמחה אשתו מרת ברכה אם ניתנה להם ההזדמנות להכניס אורחים לביתם. לעולם לא היה ביתם צר מדי לאורחים זרים, שסעדו את לבם על שולחנו של האיש. הוא לא העניק לאורחים רק מלחמו ומפתו, אלא גם מלבו הפתוח לכל.

רבי מרדכי מענדיל חיפש תמיד אחרי מצוות. עמל למען הפרט, למען הזולת בשעה שכל אדם היה בעיניו עולם מלא, עולם שלם. הוא לא ראה את עצמו כעסקן ציבורי, כאיש הציבור, עשרות שנים עמל למען אנשים, למען עניים וחולים, למען מחוסרי בית ומחוסרי עזרה אבל לעולם לא תבע כל גמול למעשיו המרובים, לא דרש שום עמדה עבור פעלו הרב. יהודי עוסק במצוות ובמעשים טובים היה מה־דור הישן, שאינו מחזיק טבותא לנפשיה כלל.

בעל הדרת פנים היה האיש, זקנו הלבן יורד לו לפי מדותיו, מוסיף מחינו ומהדרו לנופה של העיר, מעודד רבים בימים הקשים, כשעננים קודרים כיסו את שמי יהדות פולין כשסערת השואה האיומה התקרבה והלכה נתנה את אותותיה על חייהם היומיומיים של יהודי פולין בכלל ויהודי אוסטרובה בתוכם.

רבי משה פאקשיווה

יליד אוסטרובה היה רבי משה, שגדל וחונך צמוד לנופה של העיר בעלת המסורת היפה של תורה וחסידות. וגמילות חסדים. מוצאו ממשפחה של חסידי ווארקה־אוטבוצק, אביו נמנה על חסידי האדמו"ר רבי מנחם מענדיל מוווארקה ואחרי כן על חסידי האדמו"ר רבי שמחה בונם מאוטבוצק, בדרכו הלך רבי משה, הרבה לנסוע לאדמו"ר רבי שמחה בונם מאוטבו־צק ואחרי פטירתו לבנו האדמו"ר רבי יעקב דוד.

סוחר היה רבי משה בכל שנות חייו. סחר בעצים, עמוס תמיד טרדות ופרנסתו לא היתה מצויה בשפע ובריוח. ובכל זאת שמח תמיד בחלקו, חסיד בכל רמ"ח אבריו, נאמן לשיטת בית ווארקה. למרות טרדותיו המרובות מצא לו מזמנו לעסוק בצרכי ציבור באמונה ובמסירות, עושה מעשיו בהתלהבות ובלבביות ועל כן נתחבב על רבים מאד. אהבו בני העיר את רבי משה איש הלב והנפש החפצה.

עם הקמת הסתדרות "אגודת ישראל" הצטרף רבי משה בלהט לשורותיה. נמנה על טובי עסקניה ושנים רבות יצג את אגודת ישראל בועד הקהלה. בקהלה התבלט בעיקר במפעל מעות חיטין לכבוד חג הפסח לעניים, שנה שנה עמל לאסוף סכומים רציניים ולחלק לעניים המרובים למען יחגגו את חג הפסח תוך הרחבה. לא היה גבול לשמחתו אם הצליח במשימה זו, אם נתגייסו סכומים גדולים שאיפשרו חלוקה נאותה של כספים לכבוד חג הפסח. בימים אשר קדמו לחג הפסח לא התענין כמעט רבי משה במסחרו, נטש את פרנסתו ועסק יום ולילה במפעל "מעות חיטין".

תחום פעולה נוסף מצא לו רבי משה במגבית לעצי הסקה למען עניים לקראת כל חורף. מאז ומתמיד נמצאו בכל קהלות ישראל בפולין עסקנים מסורים ונאמנים שנחלצו לפעולה זו אחרי הימים הנוראים, העמיסו על עצמם את הדאגה לעצי הסקה שימנעו קור וכפור בבתי העניים המרובים. בעיקר דאגו העסקנים הללו לעניים שהיו עמוסים ילדים קטנים או לזקנים וחולים, אשר מניעת הכפור היתה שאלת חיים עבורם.

במסירות נפש עמל רבי משה למען מפעל זה. כאילו גמר אומר לעמוד בכל מחיר על משמר החמימות בבתי העניים אשר באוסטרובה בימות החורף. מאושר היה בשעה שהרגיש כי אכן עלה בידו לספק את כמות העצים הדרושה למטרה זו. להבטיח חורף ללא סבל להמוני עניים אשר באוסטרובה.

עם כיבוש העיר בידי הנאצים, ברח רבי משה עם המוני התושבים לעבר רוסיה הסובייטית. זמן מה סבל עם פליטים אחרים בשטח הכיבוש הרוסי בפולין, ואחרי כן גורש עם המוני פליטים לערבות סיביר. בגולה, בנכר חלה את מחלתו ונפטר בהיותו בן שבעים וחמש בסיביר, בשנת תש"ג.

רבי יחיאל סלוצקי

דמות מעוררת כבוד והערצה היתה דמותו של רבי יחיאל סלוצקי, מחשובי התושבים הבולטים ביותר באוסטרוב מאזובייצק, עסקן ובעל מדות, יהודי יקר רוח ויקר נפש, דמות מלאה הוד קדומים, בעל הדרת פנים נדירה, אשר מעטים דוגמתו בין יהודי העיר, המלאה אישים בעלי שיעור קומה.

לצדיק נחשב רבי יחיאל בעיני רבים מיהודי העיר, מעט מזמנו הקדיש האיש לפרנסתו המצומצמת ,כשרעיתו הצדקנית עוזרת לו לפרנס את הבית, אבל עיקר יומו קדוש לתורה ולמעשים טובים מבלי לדרוש כל גמול או תודה עבור פעליו, לרוב למעלה מכוחותיו, בהם התמיד שנים ארוכות.

בעל מדות תורמיות היה. מעולם לא רגז ולא כעס על איש. מעולם לא יצא משלוות נפשו ומעדינות צעדיו. בסתר כמעט, בחשאי עושה

את מעשיו המכוונים לשם שמים. הוא בחל ברעש ובפרסומת ואף כיבודים לא היו לרוחו ולנפשו העדינה, שלא סבלה כל גינונים רשמיים, רעשניים הזרים למסורת היפה של עסקנות אמת.

בביתו הקים לו מנין בשם "תפארת בחורים", ועם המתפללים במנינו למד מדי יום ביומו שיעורים קבועים. עמל בכל כוחו להכניס ללב צעירים תורה ויראת שמים, מדות טובות וזיקה ליהדות הצרופה. וכל זאת, בנחת, ברוך, באהבה ובחמלה ללא טובת הנאה כל שהיא לעצמו ולביתו.

אהב רבי יחיאל לגמול טובה ליהודי, לעשות למען הזולת בכל לבו ונפשו. לעולם לא התעיף לאסוף למען עניים וסובלים. העמיס על עצמו בהתלהבות פעולות שונות וביכר תמיד לשמור על סוד מעשיו. העדיף את הצדקה בסתר ואת המעשה בסתר, כל פעולה שאינה חשופה לפומביות יש בה ברכה כפולה ומשולשת — אמר.

ככל שהזקין והלך כך התמיד יותר במעשיו היפים והאציליים למען אחרים, בפעולותיו למען הפצת התורה ולמען עניים. עסקן מדור הישן שעושה מעשיו לשמה, לשם מצוה ללא כל כוונות אחרות. הוא ברח מכבוד ובכל עמדה רשמית, עמל לא להתבלט ובכל שנות פעולתו באוסטרובה לא תפס עמדה ציבורית כלשהיא.

כשלעצמו התמיד בלימודו. למד בביתו ביום ובלילה, בשעה מאוחרת בלילות נכבה האור בחדרו ובשעות הבוקר המוקדמות ביותר כבר ישב ולמד בהתלהבות ובשקידה. הוא הגיע לשנות שיבה ובשואה האיומה מצא את מותו על קידוש השם יחד עם רעיתו הצדקנית.

רבי יוסף פרבדה

מהדמויות הבולטות ביותר באוסטרובה היהודית בשנים האחרונות שלפני פרוץ מלחמת עולם האחרונה וחיסולה של הקהלה היהודית היה רבי יוסף פרבדה, יליד ווארשה שנשא לאשה את בתו של רבי יצחק גרשון ווארשובר, מנכבדי העיר ומאז קבע את מושבו באוסטרוב מאזובייצק ונעשה לאחד מתושבי המקום, תוך תקופה קצרה יחסית לשהותו בעיר הפך רבי יוסף לשם דבר בסביבה הקרובה והרחוקה, הוסיף מאישיותו גוון נוסף לקשת הרב גוונית של יהדות אוסטרובה.

עוד בהיותו בחור צעיר, עול לימים הצטרף לחבורת הבחורים הראשונים שהתלכדו בקבוצות מאורגנות והפכו לחסידים ונלהבים בפיקוחו והנהגתו של האדמו"ר רבי אברהם מרדכי מגור. רבי יוסף פרבדה, אז עול לימים התבלט בין החבורות הללו במסירות נפשו והקרבתו למען החסידות הצרופה. בכל לבו ונפשו, בכל חום נעוריו עמל בתורה ובחסידות, בימים ההם היה חזון נדיר לראות בחור צעיר, המלא חיים ומרץ שנעשה לחסיד חריף, לעובד ה'.

היה זה בתום מלחמת עולם הראשונה וזמן מה לפניה. התמורות הגדולות שחלו ביהדות פולין נתנו את אותותיהם בחצרות האדמורי"ם ובבתי המדרש המרובים. חילופי המשטרים וימי המלחמה המסעירים עוררו תסיסה מעמיקה ביהדות פולין, אשר במשך דורות צעדה למעשה במסלולה הקבוע והמסורתי. הזעזועים הגדולים אשר פקדו את אירופה כולה נתנו את אותותיהם בדור הצעיר וגם הבינוני, רבים נטשו את מסורת הדורות, חיפשו נתיבות חדשות ופנו לעבר אופקים שכאילו נפתחו להמוני יהודים בפולין.

ספסלי בתי המדרש נתמעטו והלכו במהירות מדהימה. פולין המעטירה אשר שמרה בקפדנות על מסורת הדורות של צעירים לרבבות ולמאות אלפים שמלאו את בתי המדרש בכל עיר ועיירה, למדו בשקידה ימים ולילות, כאילו שינתה לפתע את צביונה ואת דמותה. עד כי היה

ונדמה כאילו פנה הדור הצעיר של יהדות פולין עורף למסורת הדורות. המונים נסחפו לתנועות הציוניות, המונים גדולים יותר דבקו בתנועות הסציאליסטיות המהפכניות. ספסלי בית המדרש כמעט ונתרוקנו.

המהפכה הקומוניסטית ברוסיה, שבאה בעקבות מלחמת עולם הראשונה, מתן הצהרת בלפור להקמת בית לאומי יהודי מאידך, והגברת האנטישמיות בפולין הגבירו עוד יותר את התנועה הזאת. היה ונראה כי אכן לבש דור העתיד של יהדות פולין גלימה חדשה, סוציאליסטית או לאומנית, תוך התכחשות מוחלטת לכל הקשור עם העבר המפואר, קול התורה אשר הדהד במשך מאות שנה בכל רחבי פולין, אשר בקע יום ולילה מאהלי היהודים בפולין כאילו הושתק.

ועוד בטרם נתגבשו התנועות הללו, בטרם חל המפנה הזמני, החל האדמו"ר רבי אברהם מרדכי מגור בפעולה מקיפה שמטרתה היתה לבלום את נטישת התורה והיהדות על ידי בני הדור הצעיר. האדמו"ר הגדול, אשר לו השפעה מכרעת על מאות אלפי חסידים, שבמעמדו חרג מכל מסגרת מקובלת גם בתנועת החסידים והחסידות ניגש לארגן קבוצות מגובשות של בחורים צעירים, שהוכנסו על ידו לפרד"ס החסידי הגדול. היתה זאת מעין מהפכה שבקושי נתקבלה על ידי החסידים הותיקים.

מאז לבשה תנועת החסידים דפוסים קבועים ויציבים לא תפסו בחורים צעירים אשר טרם באו בברית נשואין כל עמדה ומעמד בין החסידים ובחסידות. האדמורי"ם הגדולים כמעט ולא הקדישו כל תשומת לב לבחורים צעירים שבאו עם הוריהם לחצרותיהם. מקומו של הבחור הצעיר היה בבית המדרש, ליד הגמרא הפתוחה, יעדו וכל תוכנו, שקידה בלימוד תורה. לבחור טוב נחשב הצעיר אשר שקע כולו בלימוד. בש"ס ובפוסקים.

חסידי פולין לא גרסו את שיטת הלימוד בישיבות ואת נדידת הצעירים ללמוד תורה מחוץ למקומות מגוריהם. יהודי פולין ראו את החנוך בבית ההורים ואת הלימוד בבית המדרש כפעולות משלימות, שאין להפריד ביניהם. את החינוך לתורה, למדות על הנער הצעיר לקבל מידי הוריו, בבית, בתחום המשפחה. הוצאת הנער הצעיר מביתו, מחוג משפחתו אפילו לשם לימוד תורה עשויה לפי שיטה זו לפגום במדותיו ובחינוכו התקין לגרום פגמים בנפשו של הצעיר.

מכאן שלילת הלימוד בישיבות גדולות על ידי החסידים בדרך כלל. וזאת, משום שהישיבות המרוחקות מהבית מונעות חנוך של ההורים, חנוך של המשפחה. לפי שיטה מקובלת זו בפולין היה על הבחור הצעיר ללמוד בבית המדרש אפילו ללא השגחה מתמדת ומיוחדת מצד משגיחים וראשי ישיבה. וזאת תוך הנחה כי המתמיד ילמוד תמיד, גם כשאינו נתון לפיקוח רשמי ואילו הבחור שאין נפשו ללמודים לא ילמד אפילו בין כותלי הישיבה המאורגנת ותחת פיקוח משגיחים מיוחדים. פרט לעילוים שיצאו ללמוד תורה אצל גדולי התורה בדור או מקרים מיוחדים.

בחורים, אפילו ממשפחות של חסידים נלהבים ביותר לא עסקו ולא הוכנסו לסוד החסידות בטרם נשאו נשים ויצאו לרשות עצמם. רק לעתים רחוקות נסעו הבחורים צעירים עם הוריהם לאדמורי"ם לחגים מסויימים אבל לא שהו בחצר האדמו"ר אלא ימים ספורים בלבד. בשעה שחסידים ותיקים ישבו בחצרות האדמורי"ם זמנים ארוכים, הוחזרו הבחורים הצעירים מיד אחרי כל שבת וחג לביתם. מקומו של הבחור הצעיר גם ממשפחת חסידים נלהבים היה ליד הגמרא ולא בחצר האדמו"ר.

החסידים הקשישים והצעירים למדו והתפללו בבתי החסידים, הפכו בכלל את בתי החסידים למעין ביתם השני, הרבו לסעוד בבית החסידים סעודות של מצוה וסעודות לכל הזדמנות. בילו בין כותלי בית החסידים ימים ולילות. לא כן

הבחורים הצעירים, בני החסידים הקשישים. הם למדו ובלו את כל ימיהם בבית המדרש ה־עירוני, מקום שם התרכזו ללימודים בחורי העיר או השכונה. רק לעתים רחוקות לחגים או ל־שבתות באו להתפלל עם הוריהם לבתי החסידים.

זמן מה בטרם החלו השינויים היסודיים ביהדות פולין, חזה האדמו"ר רבי אברהם מרדכי מגור מראש את אשר עלול להתחולל. הוא שינה את סדרי החסידות המקובלים לתדהמותם של המוני חסידים קשישים אשר נהרו אליו. החל לקרב את בני הנוער, להכניסם לסוד החסידות הצרופה, לעודדם כי יתארגנו ויתלכדו בחבורות מסודרות. שבועות וחדשים החלו בחורים צעירים לשבת בחצר האדמו"ר בגור, עסקו בחסידות, בתיקון המדות ובעבודת ה' בהתלהבות ממש. כחסידים קשישים וזקנים.

הם זכו להעדפה מידי האדמו"ר על פני החסידים הותיקים, אשר לראשונה לא ראו בעין יפה את השנוים ולא ירדו לסוף חיוניתם. עברו שנים מספר עד אשר עמדו אלה על דעת רבם, האדמו"ר הגדול אלפי צעירים ניצלו ליהדות, לתורה, הפכו ללגיון נאמן לחסידות הצרופה. על הראשונים והבולטים ביניהם נמנה רבי יוסף פרבדה, עד אשר עבר לאוסטרובה. כאברך צעיר לימים בא רבי יוסף לעיר, אבל כחסיד ותיק בעל הכרה מעמיקה ועמדה מגובשת בכל הבעיות שעמדו על סדר היום.

בחורי גור החריפים חונכו ללמוד הרבה, להתעמק בחסידות ובבעיות היסוד של היהדות, במדות ובעיקר, הם חונכו למסירות נפש והקרבה של ממש למען היעדים המקודשים והנצחיים. הם חונכו לבטל את "היש", ובראש ובראשונה את "היש" של עצמם. שום קרבן לא היה יקר לבחורים הללו למען המטרה שהציבו להם בחייהם, לעלות תמיד מעלה מעלה בחסידות הצרופה והקדושה. להפוך לעובדי השם אמיתיים, להתגבר על המדות המגונות. על המדות האנוכיות.

הם לא הכירו בגבולות שבין יום ולילה. תמיד, בכל שעות היממה עמלו בכל כוחם בחסידות ולא הזניחו את תורתם. את למודיהם. האדמו"ר הגדול למד לבחול בעם הארצות. בבורות. אלה דבקו במורם הגדול בכל נימי נפשם, מוכנים ומזומנים תמיד ללכת באש ובמים לכל רמז של האדמו"ר, לכל הגה פיו. תוך תקופה קצרה ביו־תר הקים האמו"ר מגור לגיון של ברזל ששימש עד לפרוץ השואה כמשענת ליהדות התורה ב־פולין כולה, ובעקבותיו הלכו אדמורי"ם אחרים.

רבי יוסף פרבדה היה סמל ודוגמא של בחור גורי, שהפך לבעל בעמיו באוסטרובה עיר מגוריו. אוהב תורה ולומד בהתמדה ובהתלהבות של קדושה וער לכל. חובב ספרים ומתעמק בספרים, בעיקר בספרי מחשבה שגיבשו את מחשבת היסוד של החסידים בפולין, אם אלה היו ספרי החסי־דות או ספרי מהר"ל מפראג וכדומה. ממורו הגדול, האדמו"ר מגור למד רבי יוסף לחבב את הספר, הוא רכש לעצמו ספריה גדולה, ולא הניח בעל ערך שלא יעיין בו, שלא יעבור על תוכנו.

ויחד עם זה נשאר ביסודו החסיד הנלהב. מרבה לנסוע לגור, לקבל השראה נוספת ולהמשיך ללמוד תוך דביקות באדמו"ר מגור. תפילתו בהתלהבות ויחד עם זה תוך חוסר התחשבות עצמית. מלא כמיה להתעלות ויחד עם זה משוכנע כי טרם השיג מאומה. עדיין כלי ריק הזקוק לעיבוד. לעמל רב. בעל מדות תורמיות שהעמיק לבחון את עצמו ואת מעשיו, ותמיד הגיע לאותה מסקנה, מסקנה של חסיד אמת כי מעשיו עדיין פגומים. ועל כן, דאגתו הראשונה והעיקרית היתה, לא להפוך חלילה "ליהודי יפה". לגאוותן, כי הגאווה היא אשר עלולה להובילו תהומה...

החסיד האמיתי אינו שייך לעולם לעצמו. אינו נמצא ברשותו. הוא מתבטל מאז ומתמיד כולו לרבו האדמו"ר, לחבורת החסידים, לומד את תורת ההתבטלות בחצר האדמו"ר הלכה למעשה

כשחבורות החסידים אשר סביבו משגיחה תמיד בשבע עיניים בל יהפוך החסיד "ליש" לעצמו. כי רק בהעדר "היש" התקוה עדיין קיימת לתיקון פגמי אדם, לתיקון המדות והמעשים. להתעלות ולעבודת השם אמיתית. רבי יוסף פרבדה היה תוצר נאמן של עבודה קדושה זו. חסיד אמיתי.

זמן מה ישב סמוך על שולחן חותנו ואחרי שעבר לרשות עצמו התחיל לנהל חנות לצרכי ברזל והצליח בעסקיו, נחשב לעשיר, שפרנסתו בשפע רב. את כספו לא שמר לעצמו, נדבן היה, נדב ביד רחבה לכל דבר שבצדקה ונדב, כחסיד פולני אמיתי, כאילו כספו לא היה כספו ונדיבתו לא היתה נדיבות לבו. כאילו קבל כספים כדי לחלקם. להעניק מהם לאחרים. כאותם החסידים אשר לא רק נתבעו לתת אלא נדרשו לתת, בבית החסידים או בחבורה נצטוו לתת וקבלו את הפקודה כצו ללא ערעור והרהור.

רבי יוסף הפך לסוחר מצליח, אבל הדבר לא שיחרר אותו גם מלעשות לצדקה. נתן וגם עמל לאסוף אצל אחרים. עושה ומעשה. לא פעם יצא את בית מסחרו, לסובב על פתחי התושבים כדי לעשות לצדקה, לא פעם נשלח ע"י בני החבורה לעיירות או לערים הסמוכות כדי לאסוף לצרכים חיוניים, להכנסת כלה עבור חסיד עני, לצרכי חולה, לא רק כספו לא היה למעשה שלו, אלא הוא עצמו לא היה שייך לעצמו אלא למצוה שעמדה על הפרק, לצרכים שחייבו את העשיה. היה זה דבר המובן מאליו אצל רבי יוסף, חסיד אמיתי החותר לשלימות.

ביתו פתוח לרווחה, חסידים ולא חסידים, מכריו ולא מכרים כי באו ראו בביתו את האכסניה שלהם כדבר טבעי ביותר. כי הלא רבי יוסף פרבדה שייך לחבורה, לחסידים כולם. והוא, שמח לארח אורחים, קבלם בשמחה ובהתלהבות, כי לשם מה לו לאדם בית אם לא לארח אורחים? לשם מה לו לאדם דלתות בביתו אם לא כדי לפתוח אותם לרווחה לכל דורש ומבקש? רבי יוסף לא ראה את עצמו כמכניס אורחים, כמקיים מצוות, המצוה עדיין רחוקה ממנו, עדיין חתר למטרה זו... עובד ה' היה האיש.

נבון ופיקח היה רבי יוסף, הצליח לקשור קשרים הדוקים עם פקידי הרשות, וזאת כדי לעזור לזולת. כדי לנצל את הקשרים במקרה של צורך, ואכן הפך רבי יוסף לשתדלן לא רשמי, מרבה להופיע במשרדי הממשלה בכל עת בו נדרש על ידי יהודי לעשות זאת. ברצון, בשמחה, מבלי לראות את עצמו כשתדלן, מבלי להעלות על הדעת כי אכן הוא עושה דבר מה. הרי כל החיים בעולם הם שליחות, שליחות המתחלקת לשליחויות שונות. מגוונות ומרובות. לעזור לזולת הרי זו שליחות, ולא יותר. שליחות של מצוה בין תרי"ג מצוות שבתורה.

כהמוני חסידי גור נמנה רבי יוסף על חברי "אגודת ישראל" הנאמנים והמסורים ביותר. ראה ב"אגודת ישראל" מצוות השעה שיש לעשות הכל לביסוסה והאדרת כוחה. חובה קדושה שאין שום יהודי המשוחרר ממנה. כחייל נאמן עמד רבי יוסף על משמר „אגודת ישראל". יצא לכל שליחות שנדרש לצאת ועשה כל אשר הוטל עליו לעשות. לעולם לא התחמק, לעתים תכופות, בימי בחירות והכרעה יצא בנאומים נלהבים ונתגלה כנואם עממי טוב שידע למשוך אחריו את שומעיו. הוא עשה כל אשר ביכולתו למען אגודת ישראל, אבל מעולם לא ראה עצמו כעסקן. כאדם שעשה מה.

בפרוץ מלחמת עולם האחרונה הפציצו הגרמנים את אוסטרוב מאזובייצק באכזריות. הפצצה הראשונה אשר פגעה בעיר נפלה על ביתו של רבי יוסף פרבדה. בנו, יצחק גרשון נהרג במקום וכן בחור שאסף לביתו ואורח שהתארח אצלו, ר' לייב יארמוס, היו אלה הקרבנות הראשונים שהקריבה אוסטרובה היהודית בפרוץ השואה האיומה. רבי יוסף נפצע אז קשה לא הצליח כבר להתאושש, לקום ממטתו.

בימים הטרופים והקשים הללו, כשרבי יוסף כבר היה מרותק למטתו, גילה החסיד הנלהב את גדלות נפשו ורוחב לבו. ביסורים קשים שלא נטשו אותו המשיך לעבוד את ה' בהתלהבות ובשמחה של מצוה. דביקות אמת בבוראו. ביום כ"ט בחשון שנת ת"ש עת חיסלו הקלגסים הנאציים את אחרוני היהודים אשר נשארו באוסטרובה נהרג רבי יוסף פרבדה הי"ד על קידוש השם יחד עם אשתו האצילה והצדקנית וזקנה שהיתה סמוכה על שולחנם.

רבי מענדיל ליכטנשטיין

על אחד מגדולי עשירי היהודים באוסטרוב־מאזובייצק והסביבה הקרובה והרחוקה בשנים שלפני מלחמת עולם הראשונה נחשב רבי מנחם מענדיל ליכטנשטיין, בנו של רבי זונדל ליכ־טנשטיין, מראשוני החסידים וגדולי חסידי קוצק באוסטרובה. מאביו ירש רבי מענדיל בית מסחר לצרכי ברזל ובנין, הוא פיתח את בית מסחרו שהגיע לממדים רציניים מאד אשר חרגו מהמקובל בעיר ובמחוז. סוחר מצליח וישר דרך, בעל עקרונות והגינות רבה.

חסיד היה רבי מנחם מענדיל, מתפלל ו־לומד בבית החסידים דגור בעיר ונוסע לאדמו"ר בעל „שפת אמת" מגור. בבית החסידים הגדול בנה מכספו ארון קודש עשוי ברזל, ולא חסך מהונו כדי לפאר את בית התפילה. הוא נתבע לצדקה ונענה תמיד, דאג להשתתף בכל דבר מצוה, לענות לכל דורש, אם כי איש מהעושים לצדקה לא פסח על דלתו ולא שכח את כתובתו, שהיתה מוכרת וידועה בכל מחוז לומזה ומעבר למחוז זה.

מטבעו, בעל טובה היה. מוכן ומזומן לעזור לזולת, אם לסוחר מתחיל כי יבסס את מסחרו ואם לזקוק לגמילת חסד. פנקס מיוחד היה שמור אצלו, לגמילות חסדים, במרוצת הזמן ניהל למעשה קופת גמילת חסדים קבועה מכספו. לוה ולוה ולא התעיף לעולם מלעזור לאחרים. למרות עושרו הרב הרי שמעשי צדקת וחסד היו עיקר שעשועיו, עשירות לא העבירה את עשירי היהודים באוסטרובה בימים ההם על דעתם וע לדעת קונם ולא שינתה למעשה את אורח חייהם, שהיה דומה בכל לאורח חייהם של כל יתר היהודים תושבי המקום שהיו דחוקים בפרנסתם ברובם הגדול. העשירים כעניים בחלו במותרות מבלי לדבר מהוללות או התפארות כל שהיא, שמרו מכל משמר על אורח החיים היהודי הצנוע מיסודו.

בית פתוח היה לרבי מענדיל ליכטנשטיין, לאורחים ולעניים אשר פקדו את דירתו לעתים די תכופות. ברצון טוב להעניק אוכל לכל דורש הצטיינה רעיתו של רבי מענדיל, טובת הלב שלא חסכה עמל להגיש אוכל לשובע לרעבים ולאורחים, לא חשובים כחשובים.

שנים מספר אחרי מלחמת עולם הראשונה הלך רבי מענדיל לעולמו, ירשו וממשיך דרכו בנו רבי בענדיט ליכטנשטיין, חסיד גור אף הוא, שירש מאביו חלק מהונו הרב ואת בית מסחרו. אמרו, בפרוץ מלחמת עולם הראשונה העביר רבי מענדיל ליכטנשטיין מאה וחמשים אלף רובל בזהב לבנק הממלכתי בפטרבורג לשמירה, לפי גירסה זו הלך ההון הרב הזה לאיבוד ורבי מענדיל שוב לא הצליח לקבלו חזרה בכל זאת נשאר עושר רב בידי המשפחה הזאת.

רבי בענדיט המשיך במסורת אביו, נדב לצדקה ועשה חסד עם רבים. כשהשיא את אחת מבנותיו ערך בכל השבוע של החתונה סעודה לעניים ולאביונים והאכיל אותם מכל טוב. בשואה נהרג רבי בענדיט עם מרבית בני משפחתו.

רבי פנחס לייב

עשרות שנים לפני פרוץ מלחמת עולם הראשונה ישב בקביעות שנים הרבה בבית המדרש הישן באוסטרובה רבי פנחס לייב, יהודי ישיש נמוך קומה שהגיע העירה מאחת העיירות בסביבה ולמד יום ולילה. אמרו עליו כי זכר ש״ס, ראשונים ואחרונים בעל פה. למדן מובהק וגדול היה. אכילתו מועטת ,ממעט לבוא בשיח ושיג עם אנשים ורואה כל עולמו בלימודו. עיקר שאיפתו בחיים, לעזור לבחורים לומדי בית המדרש בלימודיהם. כל עוד ישבו בחורים בבית המדרש ולמדו לא היה זז משם, ישב ולמד וחיכה כי יבוא בחור וישאלו מה בלימוד.

בשמחה גלויה לעין השיב לכל שואל. לא היה חשוב כלל מה בעצם היתה השאלה, אם קושיה חריפה בש״ס, אם שאלה בהלכה, או סתם דיוק לא חשוב. ברגעים הללו האירו עיניו באור מבריק, כאילו זכה באיזו זכיה גדולה לה ציפה ימים ושנים, כאילו השיג את משאלת חייו. ענה ברצון, בלב חפצה ולא התעיף לחזור על תשובתו פעם ופעמיים. למרות גילו הקשיש, למרות חולשתו שנתנה אותותיה ברבי פנחס לייב בשנות חייו האחרונות, שמר על סבלנותו הרבה ועל טוב לבו ביחס לבחורים צעירים אשר הטרידו אותו ולעתים בקושיות של סרק.

התורה ולימוד תורה היתה משאת נפשו ותוכן חייו של רבי פנחס לייב ושל לומדים אחרים באותה תקופה, לא היה לו, לרבי פנחס לייב בעולמו אלא ארבע אמות של תורה. את שמחתו ואת יגונו, את סבלו ואת אושרו השקיע בתורתו, המחשבה כי אכן הוא תורם מה להגברת לימוד התורה, להבנת תורה על ידי בחורים צעירים, ההכרה כי אכן הוא עושה מצוה עם תורתו מלאה את כל לבו שמחה ואושר רב. אילו עמדו בחורים צעירים על ידו והיו שואלים את שאלותיהם יום ולילה כי אז ונדמה כי ר׳ פנחס לייב לא היה מתעיף לעולם, לא היה זקוק כלל שינה או לאוכל, מסוגל היה אז לעמוד עשרים וארבע שעות ביממה ולהעניק בשמחה מתורתו לאחרים.

עד ליומו האחרון לעת זקנתו המופלגת עמד רבי פנחס לייב על משמרתו זו. חולשתו ואולי גם מחלתו לא מנעה ממנו את הדבר, הפך לחלק בלתי נפרד מנופו של בית המדרש הישן המלא תורה ולומדי תורה יומם ולילה, וכך, ישר מבית המדרש הישן יצא לביתו והחזיר את נשמתו הטהורה ליוצרה.

רבי אליהו לאך

דמות נדירה מעוררת כבוד וחיבה היתה דמותו של רבי אליהו לאך, מהתושבים הבולטים ביותר באוסטרוב מאזובייצק, בן אוריין וחסיד, עסקן וסוחר, איש החסד ואיש המדות הטובות. יהודי יקר רוח ויקר נפש החביב על הכל ומקובל על הכל, מאותן הדמויות אשר עוררו יראת הכבוד וחיבה לחסידים ולחסידות בכלל ולעצמו בפרט.

יהודי בעל הדרת פנים נדירה היה לרבי אליהו לאך, זקנו השחור ירד לו לפי מדותיו מצחו הרחב העיד על מחשבתו המעמיקה של האיש, עיניו הגדולות והפיקחיות העידו על טוב לב, חזותו מעוררת כבוד ומעידה על פנימיותו היפה והאצילה, אשר מעטים היו כמוהו גם בימים בהם עדיין התהלכו מאות אלפי חסידים ואנשי מעשה, יהודים יקרים וטובים בערים ובעיירות של גולת פולין המעטירה. בימים בהם עמלו עדיין המונים

על מדות טובות ותורמיות.

חסיד אמשינוב היה רבי אליהו, מראשי עדה נכבדה זו באוסטרובה. מנאמני ביתו של האדמו"ר רבי מנחם ואחריו האדמו"ר רבי יוסף. בזמן כהונתו של האדמו"ר רבי יוסף כאב"ד אוסטרובה התקשר אליו רבי אליהו בעבתות אהבה וידידות מעמיקים. רבי אליהו שימש ככתובת מרכזית לחסידי אמשינוב בעיר, והתגלמות מעשית של שיטת אמשינוב שירשה רבות ממקור החסידות אשר בווארקה, מדות טובות ותורמיות ומסירות נפש בעד הכלל והפרט, טובת לב ושברון לב, ענווה אמיתית ויחד עם זה חריפות ומרץ בכל. חסידות אשר טיהרה וזככה את רמ"ח אברים ושס"ה גידים של החסיד.

חסיד היה רבי אליהו לאך ויחד עם זה איש המעשה. כתובת לכל זקוק לעזרה בין חסידי אמשינוב בעיר ובסביבה הקרובה והרחוקה, מרובים עניים ואביונים בין עדת חסידי אמשינוב במחוז אוסטרובה, רבים מהם חבו תודה לרבי אליהו על עזרתו הגדולה לכל אשר פנה אליו, הוא היה עושה וגם מעשה, לעולם לא סירב לאיש, לאחד עזר להשיא את בניו, לשני — לצאת ממצוקה ומצרה, ולשלישי — להקים לעצמו מעמד ופרנסה, וזאת בענווה, בצניעות, ללא כל פרסומת, אהב רבי אליהו את מתן בסתר, לפעול מבלי לגלות לאיש את מעשיו. על הסודות הללו שמר עד ליום האחרון בחייו.

מלא בטחון ואמונה היה, שמחה פנימית וחדוה אמיתית. מאמין בכל לבו כי כל הצרות והיסורים הם רק נסיונות לשעה אשר יחלפו עד מהרה. תמיד ובת שחוק ומאור פנים שמורים עמו לכל אדם. מדביק בבטחונו ואמונתו את אלה אשר באו עמו בשיח ושיג. דבריו שזורים לרוב באמרות חז"ל, בדברי חידוד מגדולי ישראל מצטט פסוקים לעניני השעה ותובלם בכל שיחה. את הכל ראה באספקלריה של השקפה תורתית. כשעננים קודרים כיסו את שמי יהדות פולין, כששלטונות המדינה עודדו בגלוי חרם כלכלי נגד הסוחרים שמצבם נעשה קשה מיום ליום, המשיך רבי אליהו לנסך בטחון ואמונה ותבע לחכות ליום הטוב העתיד לבוא במהרה. עוד מעט והימים הקשים יעברו כצל. יחלפו ללא שוב.

סוחר מצליח היה רבי אליהו לאך, הגיע לעושר, פרנסתו בשפע, את בתו היחידה השיא להג"ר דוד מינצברג, ממרום היחס, את חתנו החזיק על שולחנו שנים רבות מאד, למען יקדיש את כל זמנו לתורה ולעבודה ללא דאגות וללא טרדות. שבע בנות נולדו לרבי דוד ואשתו, בתו של רבי אליהו, שדאג לכל מחסורם ביד נדיבה ובנפש חפצה. במסירות נפש עמל למען חתנו הגדול ובני ביתו.

אוהב תורה היה ושוחר לומדיה. לא עבר יום שרבי אליהו לא יקדיש מזמנו לתורה, לשיעור קבוע ויחד עם זה מצא לו מזמנו לעסקנות ציבורית. אם למען הפרט ואם למען הכלל. מאז נוסדה תנועת "אגודת ישראל" הצטרף רבי אליהו לתנועה זו בכל חום לבו. בכל להט נפשו. שנים רבות יצג את "אגודת ישראל" ואת הציבור. החרדי בועד הקהלה לשם נבחר. למרות היותו איש מפלגה בחל בריב ובמחלוקת, ברח מכל התנצחות. גם את המתנגדים לשיטתו ולהשקפתו לא שטם כי על כן לא היה מסוגל בכלל לשטום איש, לשנוא אדם, אף הגרוע שבגרועים. אהבת ישראל הגדולה אשר פעמה בלבו לא השאירה שום פינה לשנאה אישית או למשטמה, אם כי לבו הרך וגמישותו הטבעית לא הפריעה לו לשמור על השקפתו המוצקת בעניני יהדות ותורה ואת התנגדותו העקרונית לכל הזרמים החילוניים אשר קמו בציבור היהודי.

בפעילותו בתוככי הציבור החרדי, ב"אגודת ישראל" הקדיש רבי אליהו את עיקר התענינותו לחנוך החרדי המקורי, לביסוס חנוך זה. הרבה מזמנו ובעיקר מהונו הקדיש להקמת בית ספר „בית יעקב" לבנות. מוסד

חרדי אשר חינך מאות בנות לתורה ולהשקפה חרדית מובהקת. היו זמנים ורבי אליהו כמעט והחזיק את המוסד הזה על חשבונו. בעבודת קודש זו התמיד עד לשואה האיומה אשר החריבה את יהדות פולין כולה על מוסדותיה ועל מפעליה שהוקמו, הוחזקו וטופחו בעמל רב וביזע, במסירות נפש ותוך הקרבה אמיתית של עסקנים נאמנים ומסורים.

כשהתקרבו ובאו ימי השואה האיומה, ואנשים התהלכו מליאי יאוש, שמר רבי אליהו על מאור פניו, על אמונתו הלוהטת ועל בטחונו הרב. מאימת הקלגסים הנאציים נאלץ לברוח מעיר מגוריו ומושבו, נמלט לאיזור הכיבוש הסובייטי בפולין ושם מצא את מותו על קידוש השם עת כבשו הגרמנים את איזור זה מידי הרוסים.

רבי מאטיל ליכטנשטיין

בין חבורת חסידי קוצק, אנשי מעלה הבולטים נמנה רבי לייבל ליכטנשטיין, למדן וחסיד אמת, אשר כל חייו היו קדושים לתורה ולחסידות הצרופה. אשר בכל שנות חייו לא יצא את ארבע אמות של תורה, אחד מבני העליה המעטים אשר הצטיין בחכמה ובמדות תורמיות, מלא הקרבה ומסירות נפש. חסיד אשר השאיר את הדאגה ואת הנטל לפרנסת ביתו בידי אשתו הצדקנית והוא עצמו הקדיש כל חייו להתעלות נפשית. יהודי אשר התנזר מכבוד ועמדה, מעושר ומכסף, מנוחיות ומהנאה כל שהיא מהחיים, יהודי אשר שום קרבן ועמל לא היו קשים מדי עבורו כדי להגיע לשלימות, לשליטה מלאה על מדותיו ועל תכונותיו, לפקוח מלא על כל ישותו ונטיותיו.

בשנת תרל״ה נולד לרבי לייב חסיד בנו רבי מרדכי או מאטיל, כפי שכינו אותו מאז ומתמיד. ילד נפלא ומצטיין היה רבי מאטיל משחר נעוריו. ירא שמים וירא חטא, פיקח האוהב מטבעו לשתוק, ובעל כשרונות נעלים. בן תשע שנים היה וכבר ידע כל מסכת ברכות בעל פה עם פירושו של רבנו יונה. ידיעותיו המרובות בתורה באו לו אם בגלל כשרונותיו ואם בגלל שקידתו הרבה. תמיד ישב לו הילד המצטיין ולמד. גמר את לימודיו ב„חדר״, אצל מלמדיו ומיהר לבית החסידים, התישב ללמוד ללא כל פיקוח שהוא, מרצונו הוא. הבחין בילד המצטיין הגאון והחסיד רבי בנציון, ראש החסידים אשר באוסטרובה, והוא החל לקרבו ולהשגיח עליו. אז, בהיותו בן תשע לקחו אביו לאדמו״ר בעל „שפת אמת״ מגור, הילד המופלא הפך לחסיד. בשנת תר״נ נשא לאשה את בתו של רבי דוד אהרן גרודק, מחשובי תושבי גובורובה, מראשי חסידי אלכסנדר במקום.

אחרי נישואיו הגביר רבי מאטיל את התמדתו ואת שקידתו, יומם ולילה לא פסק פומיח מגירסה ממש. בשנים הראשונות אחרי נישואיו היה סמוך על שולחן חותנו, אחרי כן העמיסה רעיתו הצדקנית על שכמה את הנטל לפרנסת הבית. היא ניהלה חנות, עסקה במסחרים שונים ורבי מאטיל מקדיש את כל זמנו לתורה ולעבודה. שמעו כלמדן מובהק הגיע למרחקים עד כי הוצע לו משרה של דיין ומורה הוראה בפראגה שליד ווארשה, רבי מאטיל סירב ויותר ממנו סירבה רעיתו, בכל נפשה חפצה כי בעלה ימשיך להתמיד בלימודיו ואילו את הנטל הפרנסה לא חשבה כלל להסיר מעצמה.

למעלה מעשרים שנה המשיך רבי מאטיל בשקידתו הרבה בגובורובה. יום יום צם למעשה ולא התפנה לטעום מה עד לשעה שבין מנחה

ומעריב. כל שעות הבוקר ישב ולמד עם בחורים צעירים וכן שיעורים לעצמו. אף שניה לא הלך בטל. כל ימי חייו היו מלאים תורה. לעתים תכופות נסע לאדמו"ר מגור, לבעל „שפת אמת" או לבנו האדמו"ר רבי אברהם מרדכי. יוצא בראשית ימי אלול לנסיעה, ושוהה בגור עד לחנוכה. בין חנוכה לחודש אלול הריהו נוסע כמה פעמים מדי שנה, לפורים או לימים אחרונים של חג הפסח. לחג השבועות וסתם ככה, לשבת או לכמה שבועות.

תמיד שקד על לימודו ועל עבודתו. בלילות שבת, בשנים בהם גר עדיין בגוברובה, למד עד לחצות הלילה גם בימי חורף הקטנים, רק אז התפנה לקדש על היום ולסעודתו. הוא היה מ־מעט בשיחה עם אנשים, שתקן היה ודבריו ספו־רים ומדודים. פיקח ונבון דבר אבל תמיד שמר על סודו ומקיים במלואו את היסוד אשר לחסידות „לא להביט החוצה ולא להסתכל לתוך חברו". מתעניין בנעשה בעולם, מקשיב, שומע ושותק. ממהר תמיד לחזור לעבודתו. ללמודו.

בשנת תרע"ד, בפרוץ מלחמת עולם הראשונה יצא את גוברובה ועבר לעיר מוצאו, אוסטרובה. במקום מגורו החדש, כמו מקודם ישב ולמד יום ולילה, לרוב בבית החסידים דגור, למד שיעורים בקביעות עם הג"ר אברהם פצינר ועם הג"ר דוד מינצברג כשרעיתו ממשיכה לעסוק במסחר ולנהל את עניני הבית. רעיתו האצילה, גבורת רוח היתה, בתקופה זו עברו עליהם זמנים קשים מאד, יש ולא היה להם אוכל לשובע. רעיתו צמה ימים שלימים ולא גילתה את סוד מחסורה לרבי מאטיל, שהמשיך ללמוד בהתלהבות ממש. כעבור שנים מספר, בשנת תרפ"ב אחרי שרעיתו הצליחה לבסס את מעמדה הכלכלי, נשרף בית מסחרה החדש, אמרה לפתוח עסק אחר וביקשה את בעלה לשאול בעצת מורו ורבו, האדמו"ר רבי אברהם מרדכי מגור. הקשיב האדמו"ר לשאלתו, נענה ואמר: „למה לך עסק זה, מוטב כי תסע לארץ ישראל". כחסיד נאמן ומסור לא הרהר רבי מאטיל הרבה, לא היהרה ולא עירערה אשתו הצדקנית, אם כי הדבר נגד את רצונה. הם החליטו למכור את כל אשר להם, ולעלות לארץ ישראל עם צרור כספם ושני בניהם, ר' ליבל ור' חיים דוב.

הגאון והחסיד רבי בנציון מאוסטרובה, מדריכו ומורו של רבי מאטיל נסע פעמיים לגור, ניסה לשנות את החלטתו של האדמו"ר אבל הדבר לא עלה בידו, אמר לו האדמו"ר רבי אברהם מרדכי „אינני יכול למנוע מר' מאטיל דבר טוב כזה". בשנת תרפ"ב הגיע רבי מאטיל לתל־אביב, רכש לו בית וקבע את מושבו בעיר זו. רק פעם אחת יצא לפולין לביקור וחזר עד מהרה לארץ ישראל.

ביתו של רבי מאטיל בתל אביב הפך למרכז לכל החסידים אשר עלו לארץ ישראל בימים ההם מפולין, י"ב שנה שימש הבית כמקום מפגש לחסידי גור בעיר. התפרנס רבי מאטיל מהכנסות של שכר דירה ומכסף שהביא מאוסטרובה, ורעיתו ניהלה את משק ביתה ברווחה. אורחים שהו תמיד במקום והיו כ־אלה שסעדו על שלחנם שנים ארוכות מאד. במאור פנים ובסבר פנים קידמו רבי מאטיל ובני ביתו את כל הבאים לצל קורתם, לעתים תכופות סעדו החסידים סעודות מצוה שם. לא עבר יום בכל שנות שבתו של רבי מאטיל בתל אביב, שאורחים לא יפקדו את ביתו, לא יסעדו על שולחנו.

כמו בגוברובה ובאוסטרובה ישב רבי מאטיל בתל אביב על התורה ועל העבודה. ידעו כל

אלה אשר סבבוהו כי למדן מובהק ומופלג הנהו, יודע ש"ס ופוסקים בעל פה, כולו אוצר בלום של ידיעות בכל מקצועות התורה, חסיד אמת בעל מדות תורמיות אבל רבי מאטיל המשיך בדרכו, בשתיקתו, הקשיב לכל ולרוב שתק. אהב את השתיקה ויותר מזה בחל בפטפוט, ובבלוי הזמן לריק. בשנת תרצ"ד עבר לגור לירושלים, מכר את ביתו בתל אביב ורכש לו בית בירושלם, ממנו התפרנס עד ליומו האחרון.

לפני פרוץ מלחמת עולם האחרונה נפטרה רעיתו הצדקנית בירושלם. רבי מאטיל האריך ימים והגיע לשנות זקנה מופלגים. מוקף הערצה ויראת כבוד נפטר ביום ט' באב שנת תשכ"א בירושלם כאחד מראשי וגדולי עדת חסידי גור הגדולה שבארץ ישראל.

רבי מנחם מענדיל סמיאטיצקי

תלמיד חכם וחסיד, אוהב ישראל ואוהב תורה היה רבי מנחם מענדיל סמיאטיצקי, מחשובי העיר ואחד הדמויות המיוחדות במינן באוסטרוב מאזובייצק. בעודו צעיר לימים הגיע למקום, כשנשא לאשה את בתו של רבי בנימין פריימן, קבלן לצרכי צבא ותושב מכובד. שנים הרבה ישב רבי מנחם מענדיל ולמד בשקידה כשהיה סמוך על שולחן חותנו, אחרי פטירת רבי בנימין קבלו בניו, גיסי רבי מענדיל לידיהם את עסקי הקבלנות. כחלקו של רבי מענדיל בירושה הקציבו לו חלק מבית חומה שהשאיר אחריו רבי בנימין ובו כמה דירות, מהן התפרנס בקושי.

למדן מופלג היה, מחסידי גור המסורים ויחד עם זה בקי בדרוש ודרשן מופלא. יצא רבי מענדיל לארצות הברית ועשה בה מספר שנים, בהופיעו כדרשן בבתי כנסת. כעבור זמן חזר לאוסטרובה והוציא לאור ספר בדרוש בשם „דברי מנחם". ספרו מלא פניני דרוש וחידודים המעידים על גדלותו בתורה של רבי מנחם.

תמיד היו חידושים וחידודים בתורה שגורים בפיו. תמיד חידש חידושים בשטח הדרוש. אנשים הקשיבו לו ברצון ונהנו מתורתו. כששאלוהו על שידוך למשל, פתח ואמר : כתוב (תהלים ל"ב) „על זאת יתפלל כל חסיד אליך לעת מצא רק לשטף מים רבים אליו לא יגיעו", שנינו בגמרא: אמר רבי חנינא לעת מצוא זו אשה. והדברים אינם מובנים, מה ענין התפלה לשידוך, לאשה עם שטף מים רביםז, אלא שנינו כי סנחרב תפס ארבע מאות בחורים ובחורות והובילם שבי. אחרי שנודע לבנות להיכן מובילים אותן קידשו שם שמים לא ליפול לזנות וקפצו למים. למצולות ים, שם שטף מים. ומה שכרןז, אמרו, הבנות הללו נשלחו מחדש לעולם ואז, כנשים השולטות על בעליהן. לזה אנו מתפללים, בקשתנו „לעת מצוא", לאשה הוגנת וישרה אבל לא „לשטף מים", לאלו אשר קידשו שם שמים וישלטו על בעליהן...

עובד ה' אמיתי היה רבי מנחם מענדיל. שעה ארוכה בטרם ניגש לתפילתו עמל במסירות נפש להכין את לבו ונפשו לתפלה. עיניו זלגו דמעות כמים וכולו רעד מפחד ויראה. יהודי מלא דביקות היה, ויחד עם זה מלא שמחה.

עם שובו מאמריקה פתח לו מהכסף שרכש חנות באוסטרובה, אבל כעבור זמן מה שוב יצא לנסיעה ארוכה, כשחזר שנית ידע חולשה ומחלה, לא עברו ימים רבים ורבי מענדיל הלך לעולמו במיטב שנותיו למגינת לב מעריציו ומכבדיו הרבים.

רבי לייב צוקרוביץ

רבי לייבל צוקרביץ, כאחיו, רבי אנשיל ורבי משה הירש נמנו על ראשוני חסידי גור בעיר, על הנכבדים בין תושבי אוסטרובה. רבי לייבל נשא בנעוריו לאשה את אחת מבנות הכפר זאליש אשר בסביבת אוסטרוב מאזובייצק. עשרים שנה ישב רבי לייבל בכפר, סמוך על שולחן חותנו אוהב תורה מחוסר כל דאגות של פרנסה. בתקופה זו עלה מעלה מעלה ב־תורה ובחסידות הצרופה, הרבה לנסוע לחצרות הצדיקים מגור, האדמו״ר בעל ״חידושי הרי״מ״, האדמו״ר רבי חנוך העניך הכהן מאלכסנדר והאדמו״ר בעל ״שפת אמת״ מגור ובנו האדמו״ר.

לאחד מגדולי החסידים נחשב רבי לייבל, לאיש המעלה בעל מוח חריף ומעמיק. נבון ופיקח היודע את אשר לפניו וירד לעומקם של הדברים. מכובד על האמורי״ם מגור ועל המוני החסידים, בהערצה ובחיבה הזכירו את שמו. אחרי שירד משולחן חותנו עבר רבי לייבל לגור לאוסטרובה, אולם לא פנה למסחר או למשרה של רבנות למרות היותו למדן גדול ומופלג. כל זמנו עד ליומו האחרון הקדיש לתורה ולחסידות ולא יצא מימיו מארבע אמות של תורה ועבודה.

בבית החסידים הגדול דחסידי גור באוסט־רובה שימש כשליח ציבור. בעל תפלת מוספים בחגים ובימים הנוראים, קולו ערב ביותר, מרתת לב כל שומע. עד לשנות זקנה המופלגים שמר על חזקתו זו ובשנה האחרונה לחייו, עת חלה כבר את מחלתו האחרונה ולא היה בכוחו לרדת ממטתו, הובל עם מטתו לפי דרישתו לבית החסידים וליד העמוד ירד ממטתו ופתח בתפלתו האחרונה כשליח ציבור. רבי לייבל נפטר בשיבה טובה בשנת תרפ״ה.

אחיו רבי אנשיל צוקרוביץ היה גר שנים מספר בעיירה צכנובצי, אף הוא נמנה על ותיקי וזקני החסידים באוסטרובה. נסע בנעוריו לאדמו״ר בעל „חידושי הרי״ם״, ואחרי הסתלקותו לממלא מקומיו האדמורי״ם. יהודי יקר וטוב לב היה. סחר במצות שמירה לכבוד חג הפסח והתפרנס בצמצום רב, אחיו רבי משה הירש נמנה אף הוא על זקני החסידים אשר באוסטרוב מאזובייצק. יהודי יקר בעל מדות טובות ונועם הליכות.

רבי ישעיהו אוגוסטבר

בין החבורה הראשונה של חסידי קוצק באוסטרובה בלטה אמותו של רבי ישעיהו אוגוסטבר, יליד אוגוסטב שבליטה שהצטרף לעדת החסידים והפך לאחד החסידים המופלגים והמובהקים ביותר, לאחד החריפים בחבורת החסידים החריפים הזאת.

מאחורי מעטה מלאה חריפות ותקיפות של רבי ישעי׳, הסתתר לב גדול, טוב ורחום, יהודי בעל מדות נעלות ותורמיות, שהסתתרו מאחורי גלימה של העמדת פנים חריפה. אמרו על חסידי קוצק, כי נזהרו ביותר מכל נדנוד של חטא ובכל זאת, קל היה למצוא אצלם חטא מאשר מצוה, למרות העובדא שבמצות עסקו תמיד. ואחרי מצוות תרו יום ולילה. כי על כן עמלו בפקחות, בעקביות ובהתמדה להסתיר את המצוות והמעשים הטובים מעיני כל.

אמרו עליו על רבי ישעיהו שהיה למדן מובהק, בקי בכל מקצועות התורה ויחד עם

זה עמקן שמעטים כמוהו. אבל עם זה נזהר מלחשוף את גדלותו בתורה בעיני אנשים, אף מעיני החסידים המקורבים לו. רק לעתים נדירות ביותר, בשעות של בדיחות דעת מיוחדת חשף את גדלותו בתורה דרך אגב, שהדהימה רבים.

רבי ישעיהו שימש כבעל תפלה בבית החסידים הקוצקאי באוסטרובה. הוא נפטר בשיבה טובה.

רבי אליהו פייבל פיטרושקה

על ראשוני חסידי ווארקה באוסטרובה נמנה רבי אליהו פייבל פיטרושקה, דמות טיפוסית של חסיד מהדורות הקדומים, יהודי יקר וישר דרך, שלא סטה כמלוא נימה מדרך החסידות הצרופה. קשור בכל נימי לבו ונפשו לחסידות הצרופה, מדקדק במצוות ותר אחרי מצוות ועמל בכל שנות חייו הארוכים על טהרת מעשיו ופעליו.

רבי אליהו פייבל נולד בשנת תק"פ והצטרף כבר בנעוריו לעדת חסידי האדמו"ר רבי יצחק מווארקה. בהיותו צעיר לימים למד טפסנות בנין וכל ימיו עמל כפועל פשוט על יגיע כפיו באמונה, עבודתו הקשה והמיגעת לא הטרידה אותו מתורה ומחסידות צרופה. לפנות בוקר ובשעות הערב אחרי יום עבודה קשה עשה את דרכו לבית החסידים. שהה שעות ארוכות ועסק בתורה ובחסידות. תמצית חייו היתה החסידות הצרופה נוסח ווארקה.

את עבודתו עשה באמונה, עבד על חשבונו הוא, בקבלנות, כי על כן הפסיק את עבודתו בכל עת בו שמע סיפור חסידי מלבב או דבר תורה מאחד האדמורי"ם, אז הסיר לצד את כלי העבודה, נטש לרגעים מספר את העולם השפל, עולם העמל והתלאות והמריא לעולמות העליונים של קדושה וטהרה, של חסידות ותורה.

רבי אליהו פייבל הגיע לשנות זקנה מופלגים ביותר, הוא נפטר בווארשה בשנת תרע"ה אחרי שמלאו לו 95 שנה, ועד ליומו האחרון שמר על אורחת חייו הקבועים. כשמונים שנה נסע בהת־להבות לאדמור"י בית ווארקה, דבק במוריו בכל לבו ונפשו הטהורה, בענווה טבעית מליאות חן והוד התאבק לעפר רגלי הצדיקים. דמות טהורה אשר כל כולה היתה נאמנות אמת ליעד הגדול, שלא התכוונה לעצמה ולא חשבה על עצמה מעודה. הוא האמין בכל לבו שאין בעולם כולו אדם הפגום במדותיו ובמעשיו יותר ממנו, וכי רחוק הוא אפילו מריח של תורה וחסידות, ועליו לעמל הרבה, לחזור כל יום בתשובה שלימה כדי לזכך ולטהר את גופו ונשמתו המגושמת.

רבי אברהם פנחס ורבי יצחק מאיר לנדאו

שבעה בנים, יראים ושלימים היה לרבי שמחה בונם לנדאו, אחד מחסידי גור הנאמנים והמסורים אשר התפרנס כפקיד־לבלר ביערות במחוז אוס־טרובה. מזמן לזמן היה רבי שמחה בונם סר לאוסטרובה הסמוכה, כי על כן נמנה על חבורת מקורביו של הגאון והחסיד רבי בנציון רבינוביץ. מגדולי החסידים בדורות האחרונים.

כמה מבניו המופלאים שלח רבי שמחה בונם

לאוסטרובה, למען ילמדו שיעורים בקביעות אצל הג״ר בנציון ויתר שעות היום למדו עם בחורים אחרים בבית החסידים דגור. אחד מבניו, רבי אברהם פנחס, נמנה על בחירי תלמידי הג״ר בנציון בתורה ובחסידות, נחשב ברבות הימים לאחד החסידים המופלגים ביותר. מסיבות כלכליות ומחוסר אפשרות להתפרנס בפולין היגר בהסכמת רבו האדמו״ר מגור ללונדון ושם הקים את ביתו. רבי אברהם פנחס קידש שם שמים בפעלו, באורחו, בשיחו ובשיגו ובכל מעשיו באנ־גליה בימים ההם. מלא מסירות נפש והקרבה היה למען התורה והחסידות, למען יראת שמים ויראת חטא. למרות טרדותיו המרובות בעסקיו לא עבר עליו יום מבלי לעמל בתורה שעות ארוכות. כשהוא עמל בתורה יגיעה של ממש. ולומד בעיון ובהתמדה. כשעסקיו הטרידוהו מדי, היו ונעשו מסובכים מדי מיהר ופרש למקום שקט והשקיע עצמו וכל חושיו בלימוד תורה במשך יממה שלימה ויותר וזאת במקום סגור, באין איש שיטרידו. הוא האמין בכל לבו כי אחרי שהוא פורש לתורה מתבהרים העננים מעל לעניינים העסקיים המסובכים. גם בלונדון לא נטש את החסידות הצרופה, מזמן לזמן עשה דרכו לגור, לחצר מורו האדמו״ר אשר קירבו וחיבבו הרבה ראה בו חסיד נאמן, חסיד אמת. רבי אברהם פנחס יסד את תנועת ״אגודת ישראל״ באנגליה ועמל למען תורה ויהדות בלונדון. הוא נפטר בימי מלחמת עולם האחרונה והשאיר אחריו את בניו ר׳ יצחק מאיר ז״ל, ר׳ שמחה בונם ור׳ נח הממשיכים במסורת אביהם.

אחיו של רבי אברהם פנחס, רבי יצחק מאיר התישב באוסטרוב מאזובייציק בימי מלחמת עולם הראשונה. חסיד מובהק ומופלג היה. תלמיד חכם שמעטים כמוהו, נחשב לבר דעת בתורה ובחסידות. נבון ומעמיק מאד, מלא מדות תורמיות. סוחר היה, שעמל על פרנסתו ומקרוב ביותר להגאון החסיד רבי בנציון וכדי להמצא בקרבתו העתיק את מגוריו לאוסטרובה.

שקדן נפלא היה האיש, למד לילות שלימות, עמל בכל כוחו בתורה ובחסידות, חשוב ונכבד אצל מורו האדמו״ר בעל ״שפת אמת״ מגור ואחרי הסתלקותו נמנה על חסידיו הנאמנים ומסורים של האדמו״ר רבי אברהם מרדכי מגור. היו זמנים ורבי יצחק מאיר ישב ולמד ח״י שעות ביממה, כמעט ולא ישן ולא אכל, איש מסירות נפש והקרבה היה, כאילו מוכן ומזומן תמיד להקריב את נפשו למען בוראו, למען התורה והיהדות הצרופה מבלי לסטות ממנה במאומה.

אחרי מלחמת עולם הראשונה חלה את מחלתו האחרונה. כחמש שנים היה צמוד למטתו, למגינת לבם של רעיו וידידיו הנאמנים, מוקיריו ומעריציו הרבים בין חסידי גור. גם בשכבו על ערש דווי לא פסק פומיה מגירסה, עמל בתורה גם בהיותו חבוש ביסורים כתלמיד נאמן לאדמו״ר רבי ברוך מצ׳יזוב, אצלו למד בנעוריו. רבי יצחק מאיר נפטר בשם טוב ביום ט״ז טבת תרפ״ח באוסטרובה, בן נ״ט היה במותו, השאיר אחריו בת שנשאה אחרי כן לרבי שמחה בונם שפרנוביץ, מיקירי אוסטרובה שעלה אחרי השואה לירושלם.

אח שלישי מבני רבי שמחה בונם לנדאו, רבי פסח אף הוא היה מתושבי אוסטרובה. אף הוא נמנה על תלמידי רבי בנציון. יהודי יקר היה, מחסידי גור שנפטר אף הוא בדמי ימיו בהיותו בן מ״ז באוסטרובה.

רבי צבי הירש פאביאניצר

בחבורת חסידי סוקולוב אשר באוסטרוב מאזובייצק בלטה דמותו של רבי צבי הירש פביאניצר, שקבע את מושבו באוסטרובה אחרי שנשא לאשה את בתו של רבי מענדיל מייזליש, מיקירי העיר. רבי הירשל נמנה על חריפי חסידי האדמו"ר רבי ישראל מפילוב ואחרי הסתלקותו הצטרף לעדת חסידי האדמו"ר רבי יצחק זעליג מסוקולוב. בעדת חסידים זו נחשב לעובד השם אמיתי, לחסיד העמל להגיע למדרגות בחסידות ולתלמיד חכם שאהב תורה.

בנעוריו שימש רבי הירש כשו"ב והתפרנס ממלאכת קודש זו. לימים החליט להתפטר ממשרתו, שלא היתה לפי רוחו. כשנשאל על צעדו זה אמר: "מעשה ברבי זעליג משרנצק, מגדולי תלמידי החוזה מלובלין, הרבי מפשיסחה והרבי מקוצק שלפי פקודת הרבי מלובלין ניגש ללמוד הלכות שחיטה. פתח את שולחן ערוך ולמד את הסעיף הראשון האומר, שוחט צריך להיות ירא שמים, מיד סגר את שולחן ערוך והחליט לוותר על לימודו זה. נכנס לרבו, החוזה ואמר: אין זה עסק בשבילי. שוחט צריך להיות ירא שמים ואני, אינני ירא שמים, איך אעשה שוחט..."

מאז התפטר רבי הירש ממשרתו כשוחט, התמסר כולו לתורה ולעבודה. יהודי יקר היה, תלמיד חכם אמיתי, שתורתו מאז קבע. שקידתו הלכה וגברה ואת לימודו הפסיק רק לתפילתו, ותפילתו של רבי הירש לא היתה עבודה כלאחר יד. כי על כן ליהודי בעל מוח ("א מוח יוד") נחשב בעיני רבים. שעות ארוכות מדי יום ביומו הקדיש להכנות לתפילה, פסע הלוך ושוב בבית החסידים כולו אחוז דביקות אמת, כאדם העף לעולם העליון. ורק אחרי הכנות מרובות ניגש לעצם התפלה.

בימי שבת וחג היה רבי הירש כולו קודש. כולו שלהבת אחת המליאה התעוררות קודש. כך חיי לו את חייו באוסטרובה, והוסיף נדבך של קדושה וחסידות לעיר עד אשר חלך לעולמו, שנים מספר לפני פרוץ השואה.

רבי אליעזר צבי שפרנוביץ

יהודי יקר, בעל לב חם ורחום היה רבי אליעזר צבי שפרנוביץ, מיקירי תושבי אוסטרובה, מחסידי גור המובהקים אשר בעיר זו. יליד אוסטרולנקה היה, שהתישב באוסטרובה ונעשה לסוחר שהצליח בעסקיו. את כספו לא שמר לעצמו, אלא פיזר לצרכי צדקה וחסד. עסקן היה, יהודי נלהב, מוכן ומזומן תמיד לכל קרבן ולכל מאמץ לביצור היהדות הצרופה, לעזור לזולת. מחסידי האדמו"ר בעל "שפת אמת" מגור ובנו האדמו"ר רבי אברהם מרדכי מגור, שסיגל לעצמו בחצר מוריו את האחריות לכלל ישראל ואת האחריות לכל דבר שבציבור.

כסוחר מצליח הקדיש מזמנו לתיקון המק־וואות באוסטרובה, לשיפוצם, בעבודה זו השקיע הרבה מכספו ולא חסך על עמלו. ויחד עם זה לא סירב לכל דבר שבחסד ושבמצוה. תמיד ער לכל הנעשה סביבו ומוכן לכל פעולה. הוא לא חיפש כיבודים וכבוד, עמדות ומעמד, כחייל פשוט העומד על משמרתו נלחץ לפעילות.

בימי מלחמה עולם הראשונה התרושש מעמדו בגלל חילופי המשטרים. לזמן מה יצא לארצות הברית ובחזרו לאוסטרובה עירו הקים מוסד "לחם לעניים", שמטרתו היתה לחלק לחם לרעבים חינם אין כסף. בתקופה זו לא חסרו בפולין עניים אומללים אשר פשוט רעבו ללחם. משפחות שלא היה בידם לתת לילדיהם פרוסת

לחם כדי להשקיט את רעבונם. לא פעם נראו עניים נפוחי כפן. עמל רבי אליעזר צבי שפרנוביץ למען מוסד זה, והשקיע בו ממרצו ומזמנו. אסף למענו כספים ודאג כי יחלקו יום יום ככרות לחם לעניים ללא הגבלות. יום יום הסתדרו תורים של עניים אשר באו לקחת את הלחם. במשרד של ״צעירי אגודת ישראל״ באוסטרובה חילקו הככרות לעניים.

רבי אליעזר צבי נפטר במיטב שנותיו, בנו, רבי שמחה בונם שפרנוביץ המשיך במסורת אבותיו, כחתנו של רבי יצחק מאיר לנדאו הקים את ביתו במקום והפך לאחד העסקנים הצעירים הנלהבים באוסטרוב מאזובייצק. שימש כגבאי של בית החסידים דגור הגדול, שמנה למעלה ממאתיים מתפללים קבועים ונמנה על ראשי עסקני ״צעירי אגודת ישראל״ וממארגני חבורות הבחורים חסידי גור. רבי שמחה בונם ניצל בשואה ועלה לארץ ישראל, התישב בירושלם וממשיך בעסקנות ציבורית בין חסידי גור ונמנה על טובי עסקני ״אגודת ישראל״.

רבי אברהם יצחק פרקאל

מהתושבים הנכבדים באוסטרובה היה רבי אברהם יצחק פרקאל, מחשובי חסידי גור ותלמיד חכם מופלג בעל סברה ישרה ומעמיקה. מלמד אומן היה רבי אברהם יצחק, חתנו של רבי מענדיל זיגלבוים, מיקירי אוסטרובה. שנים מספר שימש רבי אברהם יצחק כמלמד בריגה בירת לוטביה ושם פעל רבות לחנך ילדים לתורה וליראת שמים צרופה.

הוא חזר לאוסטרובה ועם הקמת המוסד החנוכי התורני ״יסודי התורה״ על ידי ״אגודת ישראל״ נתמנה רבי אברהם יצחק כראש המלמדים במוסד זה. רבות עמל ופעל לביצור החנוך התורני־החרדי בעירו.

רבי אברהם יצחק נמלט בפרוץ השואה לרוסיה הסובייטית ואחרי גמר המלחמה זכה לעלות לישראל והשתקע בירושלם, שם נפטר בשנת תשט״ו. בנו רבי משה ראובן פרקאל ממשיך במסורת אביו, בירושלם, אף הוא חסיד ותלמיד חכם העמל בתורה יום ולילה.

רבי מיכאל טייטל

דמות בולטת ביותר באוסטרובה היהודית, אחד האישים רבי המעש בעיר ובסביבה הקרובה היתה דמותו של רבי מיכאל טייטל, טיפוס של נדבן יהודי ואיש החסד, בעל מדות טובות ותורמיות.

עשיר בן עשירים היה רבי מיכאל. עדין הנפש ואציל הרוח, משכיל שידע שפות ויחד עם זה נאמן לתורה ולמצוות. יום יום עשה דרכו לבית המדרש החדש, ושומר תורה ומצוות היה לפי הבנתו והשגתו. בר אוריין ונבון, מכובד על הבריות, אוהב אדם.

מנעוריו הצטרף לציונים ועשה רבות למען הציונות בעיר מגוריו. שימש כיו״ר וכפטרון לתנועה זו, אם כי לא ניהל את מאבקיה עם זרמים אחרים וברח למעשה ממחלוקת ומריב. מתנגד לחסידים ולחסידות היה ויחד עם זה מוכן ומזומן תמיד לעזור לחסידים ולכל יהודי אשר פנה אליו. עושה לצדקה ביד נדיבה ובעין טובה, בחן רב ובאדיבות.

בימי מלחמת עולם הראשונה, אחרי כיבוש אוסטרוב מאזובייצק בידי הגרמנים שימש רבי מיכאל כסגן ראש העיר ועשה רבות למניעת סבל מהתושבים. רעיתו, נדיבת לב היתה ועשתה הרבה למען עניי העיר והסביבה. תמיד מוכנה

להגיש את עזרתה לסובלים ולעולם לא סירבה למעשה צדקה.

רבי מיכאל הקים במרוצת השנים קופת גמילת חסד כללית בעיר, ושימש כיו"ר הקופה עד לפטירתו. הוא שימש כיו"ר במוסדות ומפעלים שונים במקום. למרות היותו ציוני נלהב לא ראו בו בני העיר את איש המפלגה אלא איש העם אשר משכמו למעלה מהעם בנדיבות לבו ובמעשיו למען הכלל והפרט. חובב תורה היה וקובע עתים לתורה ויחד עם זה בקי בספרות העולם ובענייני העולם. כשהקים הגר"ש מוהליבר, רבה של ביאלסטוק את "אגודת האלף" לעלית אלף למשפחות לארץ ישראל הצטרף רבי מיכאל לאגודה זו ובכל שנות חייו שאף לעלות לארץ ישראל, אולם עסקיו המרובים והמשגשגים באוסטרובה מנעו ממנו לבצע את מחשבתו.

הצטיינותו במעשי צדקה ובגמילת חסדים הקנו לו שם עולם בין יהודי אוסטרובה. סיפורים רבים ידעו בני המקום לספר על מעשיו ונדיבות לבו של רבי מיכאל, שהחזיק בבתים שלו אשר בעיר דיירים ולא גבה מעניים שביניהם שכר דירה. בשנת תרצ"א נפטר רבי מיכאל.

רבי ישראל יוסף מיודוסר

רבי ישראל יוסף מיודוסר נולד בברוק לאביו הגאון רבי שמואל נחמן מיודוסר, רבה של עירה זו ומחשובי הרבנים בסביבה. מנעוריו חונך על ברכי התורה והחסידות הצרופה, נמנה על חריפי חסידי גור. בגיל צעיר נשא לאשה את בתו של רבי יהודא אורזשיצר מרוזשאן, מחסידי אלכסנדר הותיקים, שנים מספר ישב סמוך על שולחן חותנו העשיר.

בימי מלחמת עולם הראשונה עבר רבי ישראל יוסף לאוסטרובה עם בני משפחתו. הוא פתח לו חנות אשר נוהלה על ידי אשתו ואת כל זמנו הקדיש ללמוד בשקידה רבה. חביב היה רבי ישראל יוסף על חסידי גור ועל האדמו"ר רבי אברהם מרדכי מגור. חייו מליאי יראת שמים וחסידות צרופה. בשואה האיומה ניספה רבי ישראל יוסף עם מרבית בני משפחתו, רק שתי בנותיו ניצלו כשעלו לארץ ישראל לפני המלחמה והצטרפו לסבם הגאון רבי שמואל נחמן מיודוסר, ששימש בערוב ימיו כאב"ד בני ברק. אחת מבנותיו של רבי ישראל יוסף נישאה להרב יצחק מאיר, מטובי וראשי עסקני היהדות החרדית בארץ ישראל.

רבי משה יוסף סוראוויטש

אחד מגדולי עשירי היהודים באוסטרוב מאזובייצק בשנים האחרונות לפני פרוץ השואה היה רבי משה יוסף סוראוויטש, חסיד גור ויהודי בר אוריין, שהצליח הרבה בעסקיו ושימש כסיטונאי מכולת הגדול ביותר בכל הסביבה כולה.

חסיד נאמן היה רבי משה יוסף, מנכבדי חסידי גור ומיושבי שולחנו של האדמו"ר מגור. נדב לצדקה ושימש ככתובת מוכרת לתרומות רציניות וגדולות, ידו פתוחה לפזר הרבה לדברים חשובים. יש ורבי משה יוסף תרם סכומים רציניים לדברים שבמתן בסתר וזאת ללא פרסום יתר.

בפרוס השואה נמלט משה יוסף עם אשתו לרוסיה הסובייטית שם עברו עליו שנות המלחמה. חשוך בנים היה מעודו, ואחרי המלחמה עלה לארץ ישראל, כעבור שנים מספר נפטר בארץ.

רבי אליעזר סטלונג

מרובת גוונים היתה יהדות פולין. טיפוסים שונים ומגוונים התהלכו בעריה ובעיירותיה. כל עיר ועיירה, אישיה ודפוסיה המיוחדים. כל קהלה אנשים שונים ומשונים, במהותם ובאופיים, בשיחם ובשיגם. יש ביניהם טיפוסים נדירים, אישים בעלי שיעור קומה וגם יוצאי דופן. ביניהם אנשי עליה מעטים, ענקי רוח שלא חרגו ממסגרת העממית האפורה של יום יום, היו ביניהם בעלי נשמות גדולות וטהורות שקשה למצוא דוגמתם בדורות האחרונים. אישיות מיוחדת במינה ובאופיה, היתה זו שכונתה בפני בני אוסטרובה בשם רבי לייזר יעדזשיבר, הוא רבי אליעזר סטלונג הי"ד.

רבי אליעזר נתייתם בעודו צעיר לימים. ילד שחונך אחרי כן על ידי אמו, אלמנה עניה שעמלה בשארית כוחותיה למנוע חרפת רעב מעולליה. כשגדל לייזר הצעיר, הוא נדד לכן מישיבה לישיבה ומעיר לעיר ללמוד תורה. לא ליפול למעמסה לאמו העניה הגלמודה, הוא סבל רבות בשנות נדודיו המרובים ויחד עם זה הצטיין בלמודו. את כאביו ויסוריו, את ה־יתמות שאפפה אותו משחר נעוריו כאילו אמר להשקיע בלימודו.

כבחור מופלג בתורה נחשב לכן אליעזר עת בו הגיע לפרקו, עת בו החלו להציע לו שידו־כים. „רכשו" סנדלר מהעיירה הקטנה יעדזיווה שליד ציז'וב, שמנתה כחמשים משפחות מישר־אל. בימים ההם בפולין, בשנים שקדמו למל־חמת עולם הראשונה היתה שאיפת חייו של כל סנדלר או חייט העמל על פרנסתו בזיעת אפו להשיג חתן טוב לבתו. עלוי מצטיין שיהפך ברבות הימים לרב או לראש ישיבה או לפחות לתלמיד חכם, בעל בעמיו. משעות הבוקר המו־קדמות ועד לשעות הלילה המאוחרות ישבו ב־עלי מלאכה יהודים רכונים על שרפרף קטן, ועסקו במלאכתם בעמל וביגע רב. הם לא ידעו חופש ולא ראו את אור העולם, בכל ימות ה־שנה. אף פעם לא יצאו את עיירת מגוריהם. מקומם בבית המדרש, שם ביקרו יום יום, ליד הכותל המערבי, סמוך לכניסה. בין דלות העם. בקושי הסתדרו גם „עברי", התביישו לרוב ב־בורתם „באותיות הקטנות", התקנאו בלומדים ובחסידים החריפים אשר תפסו את כותל ה־מזרח בעיירה והתיחסו בביטול כלפי „בעלי מלאכה".

„רכישת" חתן מופלג בתורה, בעל מעמד ב־חברה נראתה להם כפצוי עבור שנות עמלם הקשים, כתעודת כבוד וכניסה למעמד מכובד. חותן כזה הרבה להתגאות בחתנו, הרבו ל־שבחו ולרוממו בכל הזדמנות. הסנדלר העני הסתפק בכל שנות חייו במיעוט, אכל למעשה ארוחה דלה בשעות הלילה המאוחרות, אחרי שגמר את יום העבודה המפרך, שנמשך לעתים עד 15 שעות, גר בדירה קטנה ועלובה, כמעט ולא החליף את מלבושיו בכל שנות חייו, שמר על חליפה לשבתות ולחגים ועל לבוש ישן נושן לעבודה. מהכנסתו הקטנה אסף במשך שנים פרוטה לפרוטה, רובל לרובל, ובכסף שצבר פיזר נדוניה לחתנו, סידרו בדירה נאותה ואף דאג למחסורו במשך שנים מספר. את כל עמל חייו השקיע בעל מלאכה העני בחתנו, שהיה בן תורה. למדן, שישב וילמד בבית המדרש, מזכה בתורתו את חותנו העמל ביגיע כפיו.

סנדלר עני כזה "רכש" לו את רבי אליעזר. החזיקו על שולחנו שנים מספר ודאג לכל מח־סורו. שנים הרבה ישב רבי אליעזר, ללא כל דאגות פרנסה, ולמד יומם ולילה בבית המדרש אשר ביעדז'יווה ונסע לעתים תכופות למורו ורבו האדמו"ר מגור, אליו התקשר בכל נימי לבו ונפשו, מוכן ומזומן ללכת למען רבו ולמלאות כל משאלתו באש ובמים. לאחד מחריפי הח־סידים הנאמנים נחשב רבי לייזר יעדזיבר.

בימי מלחמת עולם הראשונה נשרפה העיירה הקטנה, כל תושביה התפזרו. רבי לייזר עבר לאוסטרובה וקבע בה את מושבו עד לשואה האיומה. צרות וסבל רב ידע בכל שנות שבתו בעיר. מחלות ויסורים לרוב פקדו את בני משפחתו, אבל הצרות לא שברו את רוחו, לא פגעו בחסידות הצרופה שלו, בעבודת הקודש ובלימודו. להיפך, קולו ערב, בעל תפילה נדיר היה, מנגן בחסד, שימח עצמו ואחרים במנגינותיו.

תלמיד חכם גדול היה, ובלימודו התמיד עד ליומו האחרון; בשעה 3 לפנות בוקר נראה האיש בבית החסידים, בקיץ או בחורף, בימים קשים ומרים שעברו עליו, תמיד ער ומלא התלהבות ניגש לשיעוריו היומיומיים. חסיד גור נלהב היה ונשאר עד לצאת נשמתו. עסקן מסור ונאמן ב„אגודת ישראל", וזאת בהתלהבות עצומה, כאילו היתה זאת עבודת הקודש. בדרכו זו לא חת מפני איש ולא נשא פני אדם. אם הבחין בדבר שסטה לדעתו מההגיון ומהצדק, מהמוסר הציבורי מיד הרים את קולו והביע דברי מחאה חריפים, אם זה בבית החסידים דגור, המלא תמיד מתפללים ולומדים או באסיפות שנערכו על ידי „אגודת ישראל". בפרוץ השואה ברח רבי אליעזר לרוסיה ושם נפטר.

רבי דוד רכטמן

דמות מיוחדת במינה ובאופיה היה רבי דוד רכטמן, אחד מחסידי גור המרובים אשר באוסטרוב מאזובייצק. חסיד וגם למדן שאהב תורה, מדקדק במצוות ומחמיר על עצמו, סוחר שאשתו ניהלה את חנותו והוא פנוי לעסקנות ציבורית ובעיקר, במסגרתה של „אגודת ישראל". חבר מרכז „אגודת ישראל" בפולין היה, כנציגה של אגו"י באוסטרובה והרבה לסובב בערי פולין, נואם ועושה נפשות למען תנועת „אגודת ישראל". נואם מצטיין היה, מבוקש ביותר, ואת עבודתו זו עשה תמיד שלא על מנת לקבל פרס. תוך נאמנות מלאה לרעיונה וחזונה של „אגודת ישראל".

מלא מרץ עלומים ויזמה היה רבי דוד. אף רגע בימי חייו לא הלך בטל תמיד ער ותמיד מלא אמונה בעתיד אבל יחד עם זה, לא סבל שום עוול או מעשה עוול כשהבחין במעשה עוול כי נעשה לדעתו בתוככי „אגודת ישראל" ומיד הרים את קולו ולא נרגע בשום אופן, הוא לא השלים לעולם עם סטיות כל שהן בציבור מוכן ומזומן ללחום בחזית זו אפילו נגד רבים וחזקים ממנו הוא לא נרתע מתוצאות מאבק כזה, לא חת מאיש ולא נשא פני אדם, "במקום שיש חלול השם לא חולקים כבוד לרוב" „לרבים", טען וכל מעשה אשר נראה לו כסותר את עקרונות הצדק והמוסר הצרוף, את ההרגשות העדינות ביותר של החסידות הצרופה, נראתה לו כחלול השם שיש ללחום בתופעות הללו בכל לב ובכל האמצעים אשר ברשותו. בשואה האיומה מצא רבי דוד את מותו על קידוש השם.

רבי לייב סגל

בין החסידים הבולטים אשר מלאו את בית החסידים דגור באוסטרובה נמנה רבי לייב סגל, בנו של החסיד המופלג והמפורסם רבי ישראל סגל ממאקבה, שנשא את בתו של רבי יצחק גרשון וורשיוור מחשובי תושבי אוסטרובה ומאז קבע את מושבו בעיר.

בית מסחר לכלי ברזל ניהל רבי לייב באוס־טרובה, כגיסו רבי יוסף פרבדה, ויחד עם זה עסק בתורה ובחסידות בכל רגע של פנאי. עדין הנפש והרוח היה. מלא מדות טובות, אישיות אצילה ממש, שרבים חבבוהו והעריצוהו. דמות מעוררת כבוד ביושרו ובמעשיו, בשיחו ובשיגו עם אנשים. במסחרו ובכל דרכיו. עמל להמשיך במסורת אביו החסיד ואיש אשכולות רבי ישראל.

רבי לייב החזיר את נשמתו הטהורה ליוצרה ברוסיה, אלמנתו ובניו ניצלו מהשואה והיגרו אחרי המלחמה לארצות הברית וממשיכים שם במסורת אביהם הדגול. בנו של רבי לייב, רבי יצחק גרשון, תלמיד חכם ואיש מדות הוא חתנו של הרב לייב ציוויאק מטובי עסקני ה־יהדות החרדית בארצות הברית.

בני עליה

אישים בולטים לא חסרו באוסטרובה היהו־דית לומדים מופלגים וחסידים מובהקים, אנשי מעשה ואנשי חסד. עיר מלאה יהודים יקרים שהתבלטו בכל התחומים בהם פעלו, כל חוג וחוג ואנשי מעלה שלו כל זרם ואישי אשכולות שלו. מהם וניספו בשואה יחד עם בני משפחותיהם, נעלמו על העקידה הגדולה מבלי להשאיר אחריהם כל שריד וזכר, ומהם ולא זכו ששמותיהם ירשמו עלי ספר וישמרו לזכרון לבני הדורות הבאים.

כיום שוממה אוסטרובה היהודית שתוססה חיים ערים ופעילים בכל מישורי החיים. שוב אין כל זכר לבית המדרש הישן, מקום תורה ותפלה במשך דורות ליהודי העיר. נדם קול התורה וקול התפלה ממקום קדוש זה. נעלמו לשמי רום מתפללי בית המדרש ואישים המופ־לגים שהפכו בחייהם לחלק בלתי נפרד של בית המדרש.

בחוצות אוסטרובה השוממות שוב אינו מת־הלך רבי משה גרודקה, יהודי עני שמסר את נפשו למען כל חולה וחלש. יהודי יקר וחביב שנמנה על חסידי גור, שעשה את דרכו לאדמו"ר גם בשנים האחרונות שלפני השואה רגלי, וקצת לחם בשקו. איש המעלה שערך כל לילה תיקון חצות, עני ואביון שנחשב בעיני רבים כאחד מל"ו הצדיקים שבדור. יהודי העמל תמיד ל־קיים מצוות במסירות נפש תוך מאמץ לעשות הכל בשלימות ממש. בנו ר' לייבל, עשיר היה, החזיקו חלקית על חשבונו ורבי משה פנוי לשאיפות לבו ונפשו. בארכנגלסק אשר בסיביר, בין מכרות שספגו זיע ועמל של שבויים ומעונים החזיר את נשמתו הטהורה ליוצרה.

מכותלי בית המדרש הישן נעלם סופית רבי יעקב וועלוויל הסבל, יהודי שעמל להרויח את לחמו ובכל ערב ישב בבית המדרש הישן, למד עם ציבור גדול פרק משניות, בן תורה היה רבי יעקב וועלוויל הסבל, ואוהב תורה. נעלמו שמשי בית המדרש הישן, רבי תנחום הישיש הנחמד, המלא חרפות ופקחות, אשר גם ב־שכבו על ערש דווי, בהגיעו למצב של גסיסה לא שכח את החידוד, ולשמע בכיותיה של אשתו אמר „אל תבכי, אל תפחדי, כל עוד אני בחיים לא יקחו אותי מכאן..."

דומה לו רבי נתן זעליג שעלה כלמדן על רבי תנחום. בנעוריו למד רבי נתן זעליג בישיבת סלובודקה המהוללה. גדול בתורה ובמדות היה ולכן לא רצו אפילו רבנים לקבל את שירותיו, כבוד התורה. אבל רבי נתן זעליג לא נרתע. לא נבהל. עשה את שלו ברצון. דומה לו רבי ארקע שמש. יהודי תלמיד חכם ועובד השם.

נדם קולו הנפלא של החזן רבי חיקל, בעל קול טנור יפה, שממתיקות תפילותיו התענגו כל בני העיר ורבים נהרו לבית המדרש הישן כדי להקשיב לתפילתו. יהודי פיקח היה. למדן

וחריף, אף הוא למד עם קהל יהודים בקביעות חומש עם מפורשים, כשהוסיף ללימודו מחידושיו.

יהודים יקרים, בעלי מדות תורמיות לא חסרו בבית המדרש הישן אשר באוסטרובה. רבי משה חיים ווילנסקי למשל, סוחר יין שביתו היה תמיד פתוח לרווחה לכל דורש ומבקש, יהודי אשר סבל רבות ללא גבול ושיעור אולם לא הרפה ממעשה הצדקה והחסד שלו. רבי משה חיים לא נמנה על עשירי העיר, אולם הדבר לא מנע ממנו מלנהל קופת גמילות חסדים מכספו ולא היה איש שנזקק לגמילת חסד ולא נענה על ידי רבי משה חיים. חסיד אמת היה האיש, תלמיד חכם האהוב על כל. אמרו, פעם נתבקש רבי משה חיים לתת ערבות בשיעור של 700 זלוטי, נענה ברצון אבל הוסיף ואמר „אלך לביתי ואבדוק אם הוני מגיע לסכום זה"... הלך וחזר וחתם על הערבות... בשואה האיומה נהרג רבי משה חיים עם אשתו וחמשת ילדיו.

הם לא היו בודדים במעשי הצדקה והחסד. במסירות נפש והקרבה. רבי אייזיק שטעפער למשל בעל מלאכה שהתפרנס בדוחק רב, לא התעיף לעולם לעשות טובות לאנשים. .ביתו, בית הכנסת אורחים ממש. רבי מענדיל פיינצאג, או בפי בני העיר, רבי מענדיל עלקיס, הצטיין בלבו החם והרחב ללא דוגמא ומשל. בעל רחמים שאין כמוהו. פעם, סיפרו, פגש בעני ללא כתונת לעורו, סחבו רבי מענדיל לפינה שקטה ואילצו לבוש את כתונתו שלו, ורבי מענדיל הלך לביתו בלי כתונת...

כאלה לא חסרו גם בבית המדרש החדש. רבי נחום לברטוביץ נחשב לעשיר, ממתפללי בית המדרש החדש היה, אבל למעלה מעושרו התפרסם כבעל צדקה. בתור עמדו עניים ליד חנותו והוא העניק לכל, בלב חפצה, ברצון, בחיבה, רבי נחום זה, בנו של רבי פישל דוד

רבי אהרן בנגלסדורף, מחשובי אוסטרובה ונכבדיה, הותנו של הג"ר משה גולדבלט והג"ר יוסף מנדלקורן

מנכבדי אוסטרובה נמנה גם על עסקני החנוך בעיר. כמוהו רבי מאיר לעשטש, יהודי בר אוריין ובעל לב פתוח לכל.

יהודים, מופלגים בתורה ובמעשים לא חסרו בבית החסידים דאמשינוב באוסטרובה. אם זה היה רבי מאטיל קאשימאכער, יהודי יקר שישב ולמד יום ולילה, למדן מובהק ומופלג אשר סיים ש"ס מדי שנה בשנה או רבי גודל, מחשובי העיר ונכבדיה, חסיד מובהק ומופלג שחסידי אמשינוב התרגלו להתאסף בביתו בכל חג ומועד. מלא מדות תורמיות היה רבי איטשא איטקיס' אף הוא מחסידי אמשינוב המופלגים, שמעטים כמוהו.

על מתפללי בית החסידים דאמשינוב נמנה רבי מענדיל בילגוריי, בפי בני העיר, רבי מענדיל טשעסלאר, קבלן ובעל מלאכה החי מיגיע כפיו, יודע ספר ששמח תמיד בחלקו, מעשה ופגש רבי מענדיל ביהודי מעשן סיגריה בעצם יום

השבת. רדף אחריו בצעקות על כי הלה מחלל את השבת, חטף מחלל השבת מוט של ברזל ושבר לרבי מענדיל את גלגלתו, זב דם המשיך רבי מענדיל בצעקותיו נגד פורץ גדר זה. הוא עלה לארץ ישראל לפני מלחמת עולם האחרונה והאריך ימים הרבה, נפטר בירושלים ב־י"א אדר ב' תשי"ד, בן 96 היה במותו. נכדו רבי לייב בילגוריי, מחסידי גור הבולטים בניו יורק.

חסידים ואנשי מעלה לא חסרו בבית החסידים דאלכסנדר אשר באוסטרובה. הנה לדוגמא רבי ישכר סרברניק, ששימש שנים רבות כמלמד ואחרי כן כמשגיח בתלמוד תורה בעיר ובערוב ימיו החזיק למעשה את בית תלמוד תורה בפעולותיו. בימי קיץ לוהטים כמו בימי החורף הקשים כיתת את רגליו ועבר על פתחי התושבים, עושה ללא ליאות למען ת"ת. למרות גילו הקשיש לא התעיף לעולם בעבודת הקודש שלו. תלמיד חכם היה וחסיד נלהב, עושה מעשיו לשם שמים, הוא הגיע לשנות זקנה מופלגות ונפטר באוסטרובה שנים מספר לפני פרוץ השואה.

או למשל רבי משה רוזנצוויג, מחשובי חסידי אלכסנדר בעיר, למדן וחסיד, עסקן ו־איש המעשה שמעטים כמוהו בדורו, איש מסירות הנפש וההקרבה. הוא נמנה על מיסדי ונאמני ביתה של אגודת ישראל, מראשי ח"ק ועשה מלאכתו לשם שמים בלבד. סוחר אשר הקדיש הרבה מזמנו לתורה ולחסידות. או רבי מאיר לעשטש, חתנו של רבי חיים וואשובר, מחשובי ונכבדי אוסטרובה. בן תורה ואוהב תורה ויחד עם זה חסיד מובהק ומופלג. מיושבי שולחנו של האדמו"ר בעל „ישמח ישראל" וממלאי מקומו באלכסנדר. שנים מספר שימש כנציגה של אגודת ישראל וחסידי אלכסנדר בועד הקהלה, מגבאי חברה קדישא ועסקני מפעל „מעות חיטין", ממיסדי קופת „הלואה וחסכון" העירונית ואחרי כן מראשי בנק ספודזיזלצי. בעל הדרת פנים ומדות תורמיות ונעלות. רבי מאיר נפטר באוסטרובה בגיל 70 בשנת תרצ"ה.

בית החסידים דגור שימש כמרכז ליהודים יקרים ונכבדים, אנשי מעלה, לומדים וחסידים. מהם שהוזכרו בפרק זה ומהם שלא נזכרו כלל. ביניהם תושבים נכבדים ביותר כגון רבי זלמן יוסף נוטקביץ, נציג „אגודת ישראל" במועצת העיריה, עשיר ובעל צדקה או רבי הירש יעקב פיינזילבר, בעל צדקה ובעל מדות תורמיות, בן תורה מובהק ומופלג שפיזר לצדקה בכל לבו ונפשו, בשתי ידיו ממש ובנפש חפצה, ללא אח ודוגמא ,או רבי שלום דורעמבוס, תלמיד חכם וחסיד אמת, עני, מבני עליה המעטים. דומים להם בין בני כתות אחרות אשר בין חסידי אוסטרוב מאזובייצק המרובים, אנשי מעלה. אם זה רבי צבי הירש רוזן, חסיד מפורסם, מבכירי חסידי סוקולוב או רבי יצחק יעקב פודבילביץ, מחסידי סטריקוב הנאמנים וחניך ישיבות ליטא, תלמיד חכם ובר דעת, שקבע עתים לתורה, עסקן בתנועת „המזרחי" שיצג את התנועה הזאת בהנהלת הקהלה במשך שנים הרבה, או רבי מאיר יעקב ברגשטיין, מראשי חסידי ווארקה באוסטרובה, חתנו של רבי אברהם אליהו מוגז, שישב על התורה ועל העבודה שנים רבות בעיר, בכל שבע שנים סיים ש"ס והרבה לעסוק במצוות, ערך כל לילה תיקון חצות ושימש כ"ט שנה כגבאי בת"ת, מעסקני החברה קדישא ומפעל „מעות חיטין". רבי מאיר יעקב עלה לארץ ישראל בשנת תרפ"ה ונפטר בירושלים ביום ג' אלול תרצ"ה. בניו הם רבי אברהם אבא ורבי נפתלי הירץ ליבזר. בדוחק רב התפרנס רבי מאיר יעקב בשנות שבתו בירושלם, ולמרות זאת הרבה תמיד לשמוח, לעבוד את השם בהתלהבות נעורים.

פרק י"א

ישיבת נובהרדוק באוסטרוב מאזובייצק

הג"ר יוסף יוזל

בשנת תר"ח בערך נולד בעיירה פלונגיאן אשר בליטה הג"ר יוסף יוזל הורוויץ לאביו רבי שלמה זלמן זיו, ששימש כדיין בעיירה זו. מפלונגיאן עבר רבי שלמה זלמן לכהן כאב"ד קורטוביאן שליד שבלי, ובעיירה זו חונך וגדל מי ששימש ברבות הימים כמיסדה של תנועת המוסר והישיבות הנובהרדיקאות.

רבי שלמה זלמן, אביו, התפרסם בסביבה הקרובה והרחוקה כאיש צדיק, הפרוש בכל עניני העולם, שקדן שעשה לילות כימים בלימוד תורה. מעולם לא יצא מתחום עיירתו, בעניות חיי ובעניות למד תורה. לרוב למד לאור הנר ויש ולא היה בידו כסף לקנות נר, יצא לרחובה של העיירה ולאור הלבנה עמד ולמד. זהיר מצוות היה באין כמוהו, לעולם לא לבש אלא בדים, מתוך חשש להיכשל חלילה בשעטנז. על כן כינוהו בני העיירה "רב הבדים" (דער לייווענטנער רב).

לא הכיר רבי שלמה זלמן בצורת מטבע, פרט למטבע של שלוש קופיקות, אותה העניק מדי שבוע לבלן העירוני. פעם קבל מטבע של חצי רובל, הזהה בגדלה למטבע של שלוש קופיקות. נתן רבי שלמה זלמן לבלן את המטבע, תמה הלה, מה לו ולמטבע זו?, לא הבין רבי שלמה זלזמן לפשר תמיהתו של הבלן, הרי זו אותה מטבע אלא בצבע שונה? — הסביר.

אשתו, הרבנית כמוהו הצטיינה בצדקתה ובמעשי החסד שלה. שניהם העניקו לבניהם חנוך קפדני ביותר, חנוך לזהירות קיצונית במצוות ובמעשים, אבל לא קל היה לרסן את רבי יוסף יוזל בעודו תינוק. שובב שאין דומה לו בעיירה היה. עזז נפש, ויחד עם זה בעל כשרונות נדירים ביותר, אך מלאו לו שש עשרה שנה וכבר השמיע שיעור קבוע בבית המדרש בקורטוביאן לפני בחורים שלמדו שם בחסות אביו הרב.

בעודו צעיר לימים ארש אשה, בת חנוני ר' יעקב שטין מעיר שוועקשנה שבליטה, ליד הגבול הגרמני. בין האירוסין לנשואין נפטר אבי הכלה והשאיר אחריו אלמנה ושמונה יתומים קטנים, והכלה הבכורה בבית. הרהרו מבני המשפחה בביטול השידוך מחשש שכל פרנסת הבית תפול על שכמו של החתן, אולם רבי שלמה זלמן לא הרשה פגיעה ביתומה. כעבור זמן מה נשאה לו כלתו. רבי יוסף יוזל התחיל לנהל את החנות, הצליח במסחרו הרבה מאד וגם עלה בידו לקבוע עתים לתורה, ולהשמיע שיעור בקביעות בפני תושבי המקום. בגלל מסחרו הרבה רבי יוסף יוזל לבקר בעיר ממל, בה גר בימים ההם הגאון רבי ישראל סלנטר, אבי תנועת המוסר. פגש רבי יוסף יוזל ברבי ישראל והושפע ממנו עד לעומק נפשו, הצטרף לתנועת המוסר בנטשו את חנותו ואת מסחרו. מאותה שעה ועד ליומו האחרון שוב היו כל שנות חייו קדושים לתורה ולמוסר.

הוא עבר לקובנה, במרץ ללא דוגמה השקיע עצמו כולו בתורה ועבודה. שמונה עשר שעות בימממה למד ולרוב בעמידה, כדי שלא יתנמנם. בפיקוחם של גדולי תנועת המוסר, תלמידי הג"ר ישראל סלנטר עמל על תיקון מדותיו. חתר להשיג שלימות. לא עברו ימים הרבה ושמו של הג"ר יוסף יוזל התפרסם כגאון בתורה וכאחד מענקי המוסר. בימים ההם ילדה לו אשתו בת, היתה זאת הלידה השלישית והאחרונה שלה. עם הולדת הילדה מתה האשה. מאורע טראגי זה השפיע על רבי יוסף יוזל, את התינוקת מסר

לאומנת, את שני ילדיו לבני משפחתו והוא כלא עצמו בחדר, בביתו של ר׳ שלמה הפחח בסלובודקה ולא יצא את פתח החדר שנה וחצי. ר׳ שלמה ואשתו, חובבי תורה הכניסו מעט אוכל דרך חור לחדרו, להחיות את נפשו. בתקופה זו לא דיבר עם איש ולא ראה פני אדם. מבודד התבודד עם בוראו ועם תורתו, עמל לקנות שלימות. הדבר לא מצא חן בעיני הרבנים, חילוניים לעגו לפרוש המתבודד, ורבי יוסף יוזל חישל את רוחו ואת נפשו לבאות. לא שת לב למעליגים עליו, אמר ״פעם צריכים להגיע לשכל הישר, לבהירות המחשבה״. חילוניים בלבוש ״משכילים״ לא יכלו להשלים עם מעשיו של רבי יוסף יוזל שעוררו תשומת לב כללית אליו, הם אהבו לתאר את הרבנים ואת גדולי התורה כעלוקות המוצצות את דם העניים והנה אחד מגדולי התורה מפגין את לעגו לכל העולם וטובו. הלכו אלה והחביאו חבילה של שטרות כסף מזויפים ליד החדר, הודיעו למשטרה הרוסית על בית מלאכה מוסתר לזיוף כסף הנמצא במחבואו של הפרוש המפורסם. המטרה היתה ברורה, להציג את רבי יוסף יוזל כזייפן ולא כאיש המעלה. ועמו, כמובן את כל גדולי התורה והמוסר. במקרה מצאה בתו של ר׳ שלמה הפחח את הכסף המזויף, זרקה את החבילה, כעבור זמן מה הופיעה המשטרה, ערכה חיפושים יסודיים ולא מצאה דבר, ובכל זאת פתחה בכוח את חדרו של רבי יוסף יוזל המסתגר ופקדה עליו לעזוב את החדר.

נמצא בעל אחוזה שהקים לרבי יוסף יוזל בית קטן בתוככי יער עבות ליד נובהרדוק, הג״ר יוזל עבר לשם. המשיך להתרחק מכל ענייני העולם, התנזר בכל הנאה גופנית או חומרית, המשיך לעמל על התורה ומדות, וגיבש לו שיטה חדשה בענייני מוסר. אמר רבי יוסף יוזל לפרוש לגמרי מענייני העולם, לסיים את חייו בבית הבודד ביער, אבל מדריכו הגדול, הג״ר שמחה זוסל ברוידה, מגדולי תנועת המוסר השפיע עליו לשנות את מחשבתו. כי על כן על האדם לעמל ולזכות את הציבור ולא לדאג רק לעצמו. רבי יוסף יוזל קבל את דעתו. החליט לפעול.

תנועת נובהרדוק

הג״ר יוסף יוזל החל לפעול למען התורה. לביצור התורה. וזאת במרץ ללא אח ודוגמא. הקים כולל אברכים ללומדים מצטיינים בעיירה לובץ ליד נובהרדוק, אך התבסס הכולל, אברכים ישבו ולמדו שם ומיד שם פעמיו להקים כולל שני ושלישי, לא עברו ימים רבים ורשת של כוללים פעלה בשבלי ובדווינסק, במינסק ובווארשה, בברדיטשוב ובנובהרדוק. באודיסה ובזשעטל וגם בלידה. בראש הנהלת רשת הכוללים העמיד הג״ר יוסף יוזל את הג״ר יצחק בלאזר, הוא שימש רק כעמוד התווך והמשענת העיקרית לקיומם ולהתפתחותם של הכוללים הללו. אברכי הכוללים המרובים הפכו מעריציו של הג״ר יוסף יוזל, הוא החל להשפיע עליהם לעשות מה להרבצת התורה, לבכר משרות של ר״מ על פני משרות של רבנות. הלומדים הצעירים, ביניהם גדולי תורה רבים נענו לדבריו בהתלהבות. נדבקו עד מהרה במרצו והתלהבותו ומסירות נפשו של מיסד הכוללים.

רשת הכוללים הפכה במהירות לתנועה תוססת בהנהגתו של רבי יוסף יוזל. מכוללים לאברכים עבר ליסד ישיבות לבחורים, את הישיבה הראשונה הקים ליד הכולל בברדיטשוב, הושיב שם כראש ישיבה את גיסו הג״ר זליג תרשיש, מ״מ אביו ברבנות בעיירה קורטוביאן, ישיבה שניה יסד ליד ביתו, בנובהרדוק, לשם נתקבצו תוך זמן קצר למעלה משלש מאות בחורים. השפעתו של רבי יוסף יוזל על התלמידים המרובים עברו כל שיאם ידועים בעולם הישיבות. מסירות נפשו, נכונותו להקרבה ללא גבול, מרצו שהדהים רבים, כוח הסבילות שלו ללא דוגמא, בטחונו האיתן שהפליא, אורחו ושיגו שהיה מעין שולחן ערוך לזיכוך המדות

עוררו התלהבות והתפעלות בלב כל תלמידיו, שדבקו בו ובשיטתו בכל לבם ונפשם, מוכנים ומזומנים ללכת למען רבם באש ובמים.

סידורים מיוחדים קבע רבי יוסף יוזל לישיבות שעמדו תחת השפעתו. כיסוד עיקרי שימש לימוד המוסר ועמל מעשי לתיקון המדות. לעבודה בפועל להשלטת המוסר והמדות הטובות. כוחו הריטורי היה רב, התלמידים נטשו הכל והלכו אחרי שיטתו בהתלהבות עצומה. סביבו התלכדה קבוצה גדולה מאד של תלמידים בכירים שהפכו תוך שנים מספר לאישים בעלי שיעור קומה. לגדולים במוסר ובמדות. הם התיצבו בראש חבורות שעמלו בפועל לשבור מדות מגונות ולרכוש ביגע ובמסירות מדות טובות מבלי להתחשב במלעיגים. וכל זאת, תוך הסתפקות במיעוט, בעניות, תוך נאמנות ליסודות שיטתו ודרכו של רבי יוסף יוזל.

כשפרצה מלחמה עולם הראשונה וקוי החזית התקרבו לנובהרדוק עבר הג״ר יוסף יוזל עם ישיבתו להומל אשר ברוסיה. רוב הישיבות שפעלו בתקופה זה בליטה נעלו את שעריהן ושלחו את התלמידים לבתיהם עד יעבור זעם. רבי יוסף יוזל גרס אחרת. החזיק בישיבות שלו במשנה מרץ דוקא בימי החרום, תוך מסירות נפש והקרבה. בתקופה זו הקים נוסף לישיבה בהומל שמונה ישיבות אחרות, שפעלו לפי שיטתו והדרכתו וכינו ״ישיבות נובהרדוק״ בעריה הגדולות של רוסיה, בקיוב ובחארקוב, בניזני־נובגורוד, ברוסטוב, בצריצין, בסרטוב, בפבלוגרד ובצרניגוב. אף במוסקבה ליד הקרמלין הקים ישיבה, מאחורי חלונותיהם של שליטי רוסיה. בראש הישיבות העמיד את הבולטים בין תלמידיו, בחורים או אברכים מצטיינים שפעלו לפי הוראתיו. לא תתואר ההקרבה ומסירות הנפש שהשקיע רבי יוסף יוזל ותלמידיו הבכירים בהקמת הישיבות ובהחזקתן בתנאים קשים ביותר ובמסירות נפש.

מהפכה פרצה ברוסיה. מאבקים פנימיים עקובים מדם שיבשו את סדרי החיים, מצבם של היהודים הלך והחמיר מיום ליום, אבל רבי יוסף יוזל ותלמידיו הנאמנים לא נרתעו. הגבירו את פעולותיהם במשנה מרץ, התלהבותם גדלה והלכה. הצבא האדום ביצר את שלטונו ברוסיה. ניגש להרוס את הישיבות הקיימות. רבי יוסף יוזל פקד להמשיך ולפעול תוך נכונות לכל קרבן. ישיבות נובהרדוק המשיכו לפעול תוך מסירות וקידוש השם. לא פעם סיכנו את חייהם, התיצבו מול אקדחים שלופים, לא נרתעו. כשהחמיר המצב והגיעו מים עד נפש המשיכו הג״ר יוסף יוזל ותלמידיו אולם בלית ברירה החלו הישיבות לנוד, מרוסיה הלבנה לעבר אוקריינה. אבל היד האכ־זרית של הקומוניסטים השיגה את ישיבות נובהר־דוק בכל מקום. ראשי ישיבות ותלמידיהם הועמדו בפני משפטים ציבוריים. ללא פחד וללא מורך התיצבו למשפטים חניכי רבי יוסף יוזל. לעגו למעניהם והמשיכו בדרכם.

רבי יוסף יוזל עבר מהומל לקיוב. בה קבע את המרכז לישיבות נובהרדוק. כנופיות רוצחים של הצבא הלבן הרוסי, האנטי בולשביסטי פרע פרעות נגד יהודי אוקריינה וקיוב. לא פעם התנכלו תלמידי ישיבות נובהרדוק, שעברו כולם לסביבות קיוב, כדי להמצא במחוז פעולתו של הג״ר יוסף יוזל. יש וקבוצות שלימות של בחורים הוצאו להורג על ידי המרצחים הללו. יש ותלמידים עם מוריהם נעצרו ונכלאו בתנאים קשים. אבל ישיבות נובהרדוק המשיכו בפעו־לותיהם הרף כל הצרות. יש ולמדו במרתפים חשוכים, ויש והתחבאו בבתי קברות. המשיכו בכל התנאים.

המצב הלך והורע. כשגברו ידי המרצחים האוקריינים וטבחו אלפי יהודים בכל מקום שם מצאו אותם, פקד רבי יוסף יוזל על תלמידיו להתרכז כולם בקיוב, בחמשה ישיבות שהקים בחמשה איזורים בעיר. הוא המשיך בפעלו בבטחון מלא ובעוז רוח ללא דוגמא. רגיל להשמיע ולפרש את הפסוק ״בשצף קצף הסתרתי פני ממך, ברגע קטן עזבתיך וברחמים גדולים אקבצך״. ביום הכפורים, האחרון לימי חייו,

התאספו ובאו אליו כל תלמידי הישיבות אשר בקיוב, רבי יוסף יוזל עלה והתעלה ביום הקדוש, תבע מעצמו ומתלמידיו לעמוד בכל מחיר בטירוף הזמן. לא לסגת. לקבל על עצמם ללחום עד נשימתם האחרונה למען האמת הגדולה. להחזיק מעמד גם בנסיונות הקשים והמרים ביותר.

המלחמה נתנה את אותותיה. מגפה פרצה בקיוב, מחלת טיפוס מדבקת וקשה שפגעה בראש ובראשונה בפליטים המרובים שגרו בבתי הכנסת ובבני הישיבות שנעדרו תנאי חיים סדירים. כמעט כל תלמידי רבי יוסף יוזל נפלו למטותיהם. 16 מהם מתו מהמחלה. רק 3 בחורים ורבי יוסף יוזל לא נדבקו. הם בהדרכת רבם החלו לטפל במסירות נפש עם החולים, הגאון שעבר כבר את שנות השבעים לימי חייו, החלש מאד סיכן את חייו בצורה רצינית. אמרו אנשים להניעו ממעשיו הללו, מטיפול מסוכן בחולים אבל רבי יוסף יוזל לא שמע להם. שירת את החולים יום ולילה עד אשר נדבק אף הוא במחלה המדבקת, באפיסת כוחות נפל למטתו ממנה שוב לא קם, וביום י״ז בכסלו שנת תר״פ החזיר את נשמתו הטהורה והקדושה ליוצרה.

באבל וכאב הובילו תלמידיו הרבים ועמם אלפי תושבי העיר את רבי יוסף יוזל לבית עולמו, ליד קברו קבלו עליהם להמשיך בדרכיו ולא לנטוש את תורתו. שנתיים ימים עמדו תלמידיו המערכה הקשה ברוסיה הבולשביסטית. פעלו במחתרת, סידרו ישיבות בבתי הכלא, בשנת תרפ״ב פסק הגאון רבי ישראל מאיר הכהן, בעל ״חפץ חיים״ כי עליהם לנטוש את המערכה האבודה הזאת, לעבור לפולין בכל הדרכים, להסתנן דרך הגבולות. הם ביצעו פקודה זו במסירות נפש. פתחו דף חדש בתולדות ישיבות נובהרדוק, הפעם, בפולין העצמאית.

הישיבה הנובהרוקאית באוסטרובה

בדרך לא דרך הגיעו תלמידי רבי יוסף יוזל לפולין. התפשטו על פני עריה. למודי סבל ומסירות נפש, נכונים לפעולה גם בתנאים הקשים והאיומים ביותר ניגשו לבנות מחדש את תנועת ישיבות נובהרדוק. קבוצות הגניבו התלמידים את הגבול לפולין. דרך יערות ושבילים חמקו נאמני ישיבות נובהרדוק מידי אנשי היבסקציה, הקימו ברחבי פולין למעלה מששים ישיבות, מהן והצליחו במשימתם זו למעלה מכל משוער מראש. גם לאוסטרובה הגיעו שנים מתלמידי הגאון רבי יוסף יוזל, הג״ר יואל קליינרמן והג״ר אהרן אנולניק (בפי בני נובהרדוק, רבי אהרן קאמאיער) וכן הג״ר מאיר סגל (כיום בחיפה).

היה זה בשנת תרפ״ב. החיים בפולין אך נכנסו למסלול רגיל, אחרי מלחמות וזעזועים קשים ביותר. התנועות החילוניות בציבור היהודי עשו כל מאמץ כדי לארגן את הנוער היהודי לשורו־תיהם, לנתקו ממקור מחצבתו, להוציאו מבתי מדרש. תלמידיו של הג״ר יוסף יוזל תרמו את תרומתם הגדולה לביצור חומת היהדות הצרופה, להקים מחדש את מבצרי התורה במדינה, אם כי לפי המתכונת של ישיבות ליטה, לפי שיטתו ודרכו של הג״ר יוסף יוזל הורוויץ.

קבוצת הבחורים הראשונה שהופיעה באוס־טרובה נתקבלה ברגשות מעורבים על ידי תושבי העיר. החסידים, תושבי המקום לא היו רגילים לנוסח ליטאי של לימוד ותפלה, ובכלל לישיבות מסוג הזה. התנגדים מבין תושבי העיר. מהם חניכי ישיבות ליטאיות רגילות לא גרסו את שיטת נובהרדוק בלימוד ובמעשה, בלבושם ובפעולותיהם. ראשי הישיבה החדשה בעיר לא יחסו כל חשיבות לעמדה התושבים ולתגובותיהם. הם הורגלו על ידי רבם הגדול לפעול בכל התנאים, אך ייצאו את רוסיה, שם פעלו בתנאים קשים ומחרידים, מצבם באוסטרובה נראה להם כפעולה בתוך גן עדן.

בבית המדרש הישן קבעו את מקום הישיבה. התלמידים אשר נתקבצו ובאו מהעיר והסביבה אוכסנו איכשהוא בין תושבי העיר. בעזרת תקציב מינימאלי ביותר החלו לפעול. לאט לאט הכתה

הישיבה החדשה שרשים עמוקים ביותר בעיר. תושבים רבים החלו להתיחס באהדה גוברת והולכת לישיבה, שהפכה למבצר של תורה ומוסר וריכזה בשנות השיא שלה עד מאתיים בחורים. כראש הישיבה שימש הג"ר יואל קליינרמן, ממשפחת הגאון רבי יוסף יוזל הורוויץ, אבי התנועה שעל שמו הישיבה "בית יוסף". עזרו לידו המשנה לראש הישיבה הג"ר מאיר סגל, גיסו, כמנהל רוחני של הישיבה שימש הג"ר אהרן אנוליק. הישיבה החדשה הפכה לגורם רב עוצמה בעיר. לחלק בלתי נפרד מההוי שלה. תרמה תרומה מכרעת לביצור חיי התורה בעיר, לחנוך רבים מבני הדור הצעיר לתורה ולמוסר.

נאמנים לשיטת רבם הגדול המשיכו ראשי הישיבה באוסטרובה בשיטתו ובדרכו. בסביבת העיר הקימו בית לבדידות, לשם יצאו תלמידי הישיבה כדי להתבודד עם קונם ולעמוד על דעתם ועל בהירות מחשבתם. אחד מתושבי העיר, רבי בנציון קומורובסקי, סנדלר ממקצועו וחשוך בנים אסף לו מעמלו בכל שנות חייו סכום הגון ורכש לעצמו שני בתים בעיר. בערוב ימיו החליט האיש לתרום את הבתים לטובת ישיבת "בית יוסף". בית ברחוב פולטוסק ובית שני ברחוב קאזשיע. כך התבססה הישיבה והפכה לגורם קבוע ויציב בעיר.

בפרוץ המלחמה האחרונה ניסו ראשי הישיבה הג"ר יואל קליינרמן והג"ר אהרן אנוליק להמשיך במפעלם אבל יד הרוצחים השפלים השיגם. הם קידשו שם שמים במותם ויחד עמם, מרבית תלמידי הישיבה הקדושה.

פרק י"ב

חורבן והרס

עננים קודרים בשמי פולין

אימה שלא תתואר במילים פחד שכאילו ניתן למשש בידים, חשכות תהומית אשר סנוורה עיני כל והעיקה על לב אפפה את יהדות פולין כולה מהרגע בו מסר שירות השידור הפולני על הפלישה הגרמנית. מבוהלים ונפחדים, רועדים למחשבה על העתיד שכאילו התעטף כולו באש הלקוח משאול יצאו יהודי פולין באותו יום ששי מר מבתיהם. היום אשר סימל את סופן של אלף שנות פעילות ומעש, סמל ולבטים, יגון וגם שמחה על אדמת פולין, יום אשר בישר את בואם של אלף ימי שכול ואבדון, הרס וחורבן.

לבם של יהודי פולין כאילו עצר לשעה את פעימתו. לב יודע מרת נפשו, הרגישו והבחינו יהודי פולין בשעות הקשות והמרות הממשמשות ובאות. ללא הרהור שני, יצאו יהודי פולין אותו יום מבתיהם, אמרו לנטוש את כל אשר להם, את הונם ואת רכושם, את עמל כפיהם שהושג בדם וביגע, אמרו לברוח כשכתונתם לעורם, לברוח לאן אשר ישאו אותן עיניהם, לחמוק מצפרני הנחש הנאצי האיום אשר הסתער בזעף על פולין הבלתי מוגנת, החשופה לפצצות הרס, הנטולה למעשה כל הגנה, המופקרת לחסדי כלבי דם, נטולי מעצורים.

אמרו יהודים לברוח, אבל לאן ?, הנחש הגרמני הקיף את פולין משלוש עבריה, מאז השתלט על צכוסלובקיה והפכה לאחוזת עבדים לעם הטיבטאני השליט, בן הגזע־העליון. לצדה הרביעי של פולין המותקפת עמדו זקיפיו של סטאלין וחייכו חיוך מטיל אימה ופחד. הם תרמו את חלקם להצתת התבערה האיומה ועתה עמדו והביטו בגיל לעבר תמורות עשן שבקעו מערי פולין וישוביה. הם שמרו על גבולם ואמרו למנוע מפליטי חרב למצוא אף מחסה זמני ברוסיה הסובייטית, במרחביה העצומים של המעצמה הסוציאליסטית, המשוחררת...

ככלואים, סגורים בכלובים, כשחיות טרף איומות מתקרבות ובאות הרגישו עצמם יהודי פולין עם פרוץ מלחמת עולם האחרונה. לא היה ליהודים כל אשליות ביחס לבאות. היה ברור שהקלגסים הגרמנים נושאים בכנפיהם הרס והרג, חורבן ושואה. מעטים מאד האמינו בכוחה של פולין לעמוד מול ההסתערות הנאצית, ביכולתה להדוף את כלבי דם המזוינים מראשם ועד רגלם, גם אשליותיהם של אלה נתבדו במהירות. נופצו מול חומת המציאות הקשוחה והקשה. פולין נפלה טרף בידי אלופי הרוצחים, חיות טורפות בלבוש אדם.

התברר כי בידי חיל אויר הגרמני היו מפות מדויקות להפליא על מקום המצאם של כל המטוסים הפולנים. אלה פעלו בדייקנות ייקית טיפוסית. הבטיחו לעצמם את היתרון המכריע של שלטון מלא בשמי פולין באמצעות מאמץ לא רציני נטול סיכון. התברר שפולין שרצה מרגלים ומחבלים. גרמנים מקומיים ואנטישמים מושבעים שהוחדרו למדינה זו בהתמדה. יהודים הורחקו מכל עמדה בטחונית על ידי שלטונות פולין צוררי יהודים ובמקומם באו מחבלים וסוכנים נאציים, שתרמו תרומה מכרעת לחורבנה של פולין.

מהרגע הראשון לפרוץ המלחמה השתררה מהומה ומבוכה בכל הדרגים של השלטון הפולני. אלה לא היו מוכנים כלל למשימה קשה ומסובכת של שלטון בימי חרום ותנאי מלחמה. אם הצבא הפולני לא היה למעשה מוכן להתמודדות רצינית עם הצבא הגרמני, הרי שהשלטון האזרחי הפולני לא היה מוכן להתמודדות עם תנאי החרום של ימי מלחמה ומבוכה. השלטון

המרכזי אבד עד מהרה כל קשר והשפעה על השלטונות המקומיים, שמרוב בהלתם הוסיפו תרומה רבת ערך למבוכה הכללית, לתוהו ובוהו שעזר ישירות לפולשים הנאציים.

היעדים היו לרוב, איזורי מגורים של היהודים. יהודים היו הקרבנות הראשונים של ההפצצות הנאציות. לשונות אש בקעו מבתים של יהודים, מאוכלסים על ידי יהודים. יהדות פולין הוכנסה לתקופת השואה והחורבן, אלפי יהודים נפלו מהפצצות הרצח הגרמניות, זעקות הכאב של המשפחות השכולות, של יתומים שנשארו ללא הורים, של הורים שילדיהם נקטפו באכזריות פלחו את האוירה הקשה והמעיקה של פולין בשעות הללו.

כך חוסלה אוסטרוב מאזובייצק

מפרוסיה המזרחית הסתער גייס גרמני על איזורים איסטרטגיים של מחוז ביאליסטוק ועל מבואותיה המזרחיים-צפוניים של מחוז ווארשה. המטרה היתה ברורה, לבתר את פולין לרוחבה, ולהתאחד עם גייס הגרמני שהסתער על פולין מדרום. אוסטרוב-מאזובייצק, הפכה עם סביבתה במהירות לאיזור קרבות מסוכן. קו החזית התקרב ובא במהירות מדהימה.

הפצצה הראשונה על אוסרובה פגעה בביתו של רבי יוסף פרבדה, קצצה את רגליו של החסיד המופלג והרגה את בנו ושנים מבאי ביתו. אך עברה העיר את טבילת אש ודם הראשונה וכל עיירות וכפרי הסביבה הפכו ללפידי אש, להבות התפרצו לשמי רום. האיזור כולו שהפך לזירת קרבות מרים ואכזריים עלה באש. הלהבות לא האירו את מחשכי הלב המעיקים של יהודי אוסטרובה והסביבה. הן בישרו את התקרבותם של גייסות ההרג הנאציים. חלפה שבוע ימים מאז פרצה המלחמה והקלגסים הגרמנים הראשונים נראו ברחובותיה של אוסטרוב מאזובייצק.

היה זה ביום ששי לשבוע. שבעה ימים אחרי פרוץ מלחמת עולם הראשונה. הד יריות ותרועות שמחה בישרו את הופעתם של הרוצחים. היהודים הסתתרו לרוב בבתיהם, פחדו או סירבו לחזות בבואם של התליינים ואלה המעטים אשר נקלעו לעברם של הכובשים שילמו במחיר חייהם עבור תענוג איום זה. 15 יהודים נפלו חלל ברחובותיה של העיר, בעת בה הפכה אוסטרובה לעיר כבושה.

במסירות נפש והקרבה אספו היהודים האבלים והדוויים הנרעדים לבאות את הגוויות. תוך חשיפת גבורה נפשית ערכו הרב הג״ר יעקב שרגא זינגר בעזרת רבי משה רוזנצוויג, רבי שמעון הירש גולדווסר ורבי יעקב פאדביארז את הלויתם של הקדושים. על פתח הקברים הופיעו הקלגסים הנאציים, אמרו לחסל ביריות את הרב ועוזריו, לקל צעקות אימה של בני משפחות ההרוגים, היתומים והיתומות הפעוטים, הזעקה האיומה אולי השפיעה על הצוררים, צמאי דם, הם הסתפקו במכות רצח ובהתעללות ביהודים האבלים, נטולי הגנה.

השבת הראשונה של יהודי אוסטרובה תחת שלטון האימים של הרוצחים הנאציים עבר ״בשלום״. כלבי הדם הסתפקו ״רק״ בשלוש קרבנות. ״רק״ שלושה יהודים הוצאו להורג, סתם ככה, דרך אגב. לעומתו הגיע יום ראשון של דמים. כל הגברים מבני העדה היהודית נצטוו להופיע בככר השוק, בעונש מות מידי איימו הקלגסים על אלה שלא יענו לפקודה. משעות הבוקר ועד לשעה 4 אחרי הצהרים נאלצו היהודים לעמוד בשוק, ידיהם מורמות, כשהגרמנים ערכו חיפושים נרחבים בעיר. נסתיימו החיפושים ותור ההתעללות הגיעה. היהודים האומללים אולצו לרוץ תחת מטר של מכות רצח, לשכב על האדמה כשחיות טרף הנאציות דורכים עליהם. מחזה האימים נסתיים בשעה 6.30 לפנות ערב. אז נצטוו היהודים למהר לבתיהם, תוך הודעה שאחרי שעה 6 בערב אסור לו ליהודי להמצא מחוץ לביתו. אלה אשר

יעברו על פקודה זו, יוצאו להורג במקום ללא טענות ומענות. במהירות החלו היהודים לרוץ לבתיהם ומטר של יריות השיגם. שלושים יהודים נפלו שדוד.

למחרת התעטפה אוסטרובה אימה. רבים הצליחו לברוח. מעטים מאד נשארו בעיר הנתונה בצפרני האויב האכזרי, הנטול מעצורים. היילים גרמנים שסיירו בעיר נכנסו תוך סקרנות לביתו של רבי מרדכי בר טורנובסקי יהודי תלמיד חכם וסוחר, מחשובי חסידי ווארקה. מצאו אותו יושב ולומד מסכת סוכה עם בנו הצעיר, מנחם יוסף. מיד הוציאו את שניהם החוצה ולעיני יתר בני המשפחה נורו למוות. אמרו בני המשפחה המיותמים, שטופי בכיות להבוא את יקיריהם ביחד לקבורה, אולם תחת מטר של מכות רצח גורשו על ידי הקלגסים.

תקופת האימים באה. מכות רצח, התעללויות, שוד וביזה, חטיפות לעבודה המלווה עינויים קשים היו מאז מנות חלקם של בני הקהלה הדוויה. רבה של העיר ומזכיר הקהלה, ראש הקהלה ונכבדיה הפכו קרבנות התעללות של הנאצים צמאי דם. מצבם של היהודים הלך והחמיר מיום ליום. שוב לא היתה כל אפשרות להמשיך בתנאים מחרידים וקשים הללו. החלה הבריחה הסופית לעבר שטח הכיבוש הסובייטי.

בהתאם להסכם חשאי בין גרמניה הנאצית לבין רוסיה הסובייטית חולקה פולין, שהתבססה בדמה לשני איזורי כיבוש. המחוזות המזרחיים של פולין צורפו לאיזור השפעה הסובייטי והצבא האדום נכנס לאיזורים הללו, כבש אותם ללא ירייה אחת כמעט. מחוזות פולין המערביים והמרכזיים נשארו בידי הכובשים הגרמנים. אוסטרוב מאזובייצק הפכה לנקודה הקרובה לגבול החדש. גבול איזורי הכיבוש של גרמניה ורוסיה. נקודות הגבול טרם גובשו, היילות המצב טרם התמצאו בסביבה. הברחת הגבולות באישון לילה לא היתה קשה ביותר.

המוני יהודים עברו דרך אוסטרובה ועיירות הסמוכות, ברחו על נפשם לשטח הכיבוש הסובייטי. רובם הגדול של יהודי אוסטרובה חמקו בלילות לעבר רוסיה הסובייטית. ברחו וכתונת לעורם, ברחו מחמת המציק, רק כמה מאות יהודים נשארו בעיר. בחלקם זקנים וחולים. כחדשיים ימים עברו על אחרוני היהודים באוסטרובה בסיוט הנאצי. ביום כ״ט בחשון שנת ת״ש הוצאו אחרוני היהודים להורג באכזריות ומעטים הצליחו אז לברוח כל עוד נפשם בם. הקהלה היהודית באוסטרוב מאזובייצק חדלה להתקיים.

היה זה, בעקבות שריפה שפרצה בעיר, באשמת פולני בשם אנטעק בזשסטק. אותו בזשסטק נחשב באוסטרובה לפני פרוץ המלחמה לגוי ״טוב״. מתקדם. בעל השקפות שמאלניות כאילו. פולני שהרבה לבלות בחברתם של בני נוער יהודי חילוני, שמאלני. אותו אנטק בזשסטק שלח אף הוא את ידו בשדידת רכוש יהודי. תפס דירה של יהודי ועבר לגור לשם. לגוי ״המתקדם״ לא היה נעים כנראה מגוריו בבית, שהזכיר בכל את דיירו היהודי שקדם לו. הלך ובא למר בערל טייטל, לביתו אשר בככר השוק ודרש ממנו טפיטים לצפוי קירות דירתו, כדי למחוק כל זכר למגורי יהודים במקום. אנטק דרש ולבערל טייטל, שסחר בטפיטים שוב לא היה מה לתת, הסחורה נשדדה מזמן, הפולני זעם, חרק שיניו, הדליק בקבוק נפט זרקו לעברו של טייטל, הבית נאחז להבות.

מיהר אנטק בזשסטק להודיע לגרמנים על בערל טייטל שהצית את ביתו, הופיעו הקלגסים, חיפשו את טייטל, זעקו ״היכן היהודי המטונף, מצית הבתים״, בערל לא חשב הרבה, מיהר לפינה ותלה עצמו על חבל. הקלגסים החליטו להתנקם בכל יהודי העיר. למחרת, ביום כ״ט מחודש מרחשון הוצאו 560 יהודי אוסטרובה האחרונים מבתיהם, נכלאו במרתף בית השכר המקומי בתנאים מחרידים. ממקום כלאם הובלו למקום עקידתם. רובם נהרגו ביריות כלבי הדם, מיעוטם נקברו חיים. קהלת אסטרוב מאזובייצק הוסלה סופית. נמחק הזכר האחרון להקהלה הקדושה והטהורה שפעלה במשך דורות הרבה.